

Jogelméleti Szemle 2012/1. szám

TARTALOM

Tanulmányok

Aladits Beáta – Bencze Mátyás: A bírói érvelés problémái és az ártatlanság vélelmének érvényesülése	2
Nótári Tamás: A Lex Baiuvariorum büntetőjoga	20
Tárczy Edit Zsuzsanna: A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokkal kapcsolatos tapasztalatok	44
Vörös Judit: Adalékok a művi megtermékenyítés jogi kérdéseihez	56
Wörle Adrienn: A pénzügyi világ betegsége: a pénzmosás	67

Recenziók

Babják Ildikó - Hajdú József - Megyeri-Pálffy Zoltán - Papp László - Szűcs Lászlóné Siska Katalin - Újvári Emese: Ünnepi kötet Ruszoly József 70. születésnapja tiszteletére	73
Kaprinay Zsófia: Hegedűs Andrea: „Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében” című monográfiájának ismertetése	139
Szabó Erzsébet: H. Szilágyi István – Fekete Balázs (szerk.): Iustitia modellt áll	142

Vita

Földi András – Hamza Gábor: Reflexiók egy különös recenzióról	147
Nótári Tamás: Szálkák és gerendák – reflexiók egy reflexióra	156
Pokol Béla: Gondolatok az alkotmánybírói döntések elvi alapjaihoz	160
Turgonyi Zoltán: A természetjog rehabilitálása felé – Gondolatok Frivaldszky János új könyvének kapcsán	172

Portré

Csaba Varga: Reminiscences to a Fervent Mediator of Magisterial Humanistic Ideas: Professor Luis [Eduardo] Villar Borda (1929–2008)	187
Varga Csaba: Azok az ötvenes évek... Nagyné Szegvári Katalin emlékezése	190

A bírói érvelés problémái és az ártatlanság vélelmének érvényesülése

Ez a tanulmány az ártatlanság vélelmének érvényesülésének egyik aspektusát vizsgálja a magyar bírósági gyakorlat elemzésén keresztül. Ebből az elvből vezethető le a hatályos büntetőeljárás törvény *in dubio pro reo* szabálya, amelynek értelmében a kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem lehet a vádlott terhére értékelni [1998. évi XIX. tv. (továbbiakban: Be.) 4. § (2)]. E jogszabályi kiindulópont értelmezését illetően eltérőek a vélekedések. Kádár András az „ésszerű kétség” hiányát tekinti a magyar büntetőeljárásbeli bizonyítás elítélési standardjának.¹ Ez nem más, mint az angolszász doktrína, amely az „erkölcsi bizonyosság” elérését követeli meg az elítéléshez. Ha a bizonyítékok alapján az ésszerű (tehát nem a teljes) kétség kizárható a bűnösséget illetően, akkor a bíró (vagy az esküdtek) nyugodt lélekkel mondhatják ki bűnösnek a vádlottat. Az előbb említett szerzővel ellentétben azonban a magyar büntetőeljárás törvény szövege a teljes, matematikai szintű bizonyosságot várja el, és ezt a szakirodalom is így értelmezi.²

Álláspontunk szerint, annak ellenére, hogy látszólag ez utóbbi értelmezés szolgálja leginkább az ártatlanok védelmét – gyakorlatilag megvalósíthatatlan. A szigorú értelmezés szinte soha nem vezetne a bűnösök elítéléséhez, mert valamennyi kétség mindig marad a különböző bizonyítékok vizsgálata során, a bizonyítási eljárásban nem érhető el a teljes, „matematikai” bizonyosság, ezért a gyakorlatnak szükségképpen lejjebb kell szállítani az elítéléshez szükséges bizonyosság szintjét.

Egy 2010-ben készült empirikus kutatás során első fokon eljáró bíróságok ítéleteit vizsgáltuk azért, hogy legalábbis hozzávetőlegesen meghatározhassuk azt a bizonyossági szintet, amelyet a bíróságok általában elegendőnek tekintenek a vádlottak elítéléséhez. Ennek a célnak megfelelően a dolgozatban részletesen feltárára és bemutatásra kerülnek azok az érvelési panelek, amelyek összefüggésbe hozhatóak a bizonyítottság szint mértékével. Ezek alapján elmondható, a mai magyar bírói gyakorlat lehetővé teszi, hogy a mérce sokkal lejjebb kerüljön, mint a „teljes bizonyosság”, de még az „ésszerű kétség hiányánál” alacsonyabb: általában a „terhelő bizonyítékok egyszerű túlsúlya” is elegendő az elítéléshez. Ez a szint azonban már kritikára adhat okot.

I. Az ítéletek kutatásának módszertana

A kutatást nagyban megkönnyítette, hogy rendelkezésünkre állt a bíróságok honlapján működő adatbázis.³ Ez az összes olyan ügyben született érdemi határozatot tartalmazza, amelyek a 2006. évtől kezdve legalább az ítéletablák szintjéig eljutottak. Mindez azt is jelenti, hogy túlnyomó részt olyan ügyek kerültek be az elemzett mintába, amelyek első fokon valamelyik megyei bíróságon indultak (főként: emberölés, életveszélyt vagy halált okozó testi

¹ Kádár András: Hungary [Chapter 8]. In: Cape, Ed – Namoradze, Zaza – Smith, Roger – Spronken, Taru (eds.): *Effective Criminal Defence in Europe*, Intersentia, Antwerp – Oxford – Portland, 2010. 347. o.

² Lásd Bodor Tibor – Csák Zsolt – Somogyi Gábor – Szepesi Erzsébet – Szokolai Gábor – Varga Zoltán: *A büntetőeljárás törvény magyarázata. I.* Complex Kiadó, Budapest, 2009. 42. o.; Jakucs Tamás (szerk.): *A büntetőeljárás törvény magyarázata. I.* KJK-KERSZÖV, Budapest, 2003. 25. o.; Holé Katalin – Kadlót Erzsébet (szerk.): *A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény magyarázata I.* Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, (é. n.), 81-82. o.

³ <http://birosag.hu/engine.aspx?page=anonim>

sértés, hivatali vesztegetés), és amelyeknek az ítélőtábla a másodfoka. A jelenlegi eljárásjogi rendszerben a helyi bíróságokról csupán nagyon kevés ügy juthat el az ítélőtábláig (azok az ügyek, amelyekben a másodfokú bíróság a bűnösséget illetően változtatott az elsőfokú ítéleten). Ez a helyzet elméletileg ugyan nem, gyakorlatilag azonban befolyásolhatja a bizonyítás minőségét, esetleg a bűnösség megállapításához szükséges bizonyítottság mértékét. Bár az eljárásjogi szabályok ugyanúgy vonatkoznak a kisebb súlyú, mint a nagyobb horderejű ügyekre, mégis okkal feltételezhető, hogy az eljáró hatóságok nagyobb körültekintéssel és módszeresebben folytatják le a bizonyítást például egy különös kegyetlenséggel elkövetett emberölés ügyében, mint egy garázdaság miatt indult eljárásban. Emiatt kritizálható a kutatás: a bíróság elé került ügyek egy része ugyanis „felülreprezentált” lesz a mintában, és elképzelhető, hogy más a bizonyítás és a mérlegelés színvonala a kisebb jelentőségű ügyekben, így a tényleges kép nem úgy fest, ahogyan azt a kutatásunk tükrözi.

Két indok alapján mégis úgy gondoltuk, hogy elég lesz a bírósági adatbázisban fellelhető ügyekre támaszkodnunk. Először is, az ügy súlyosabb mivolta az eljáró hatóságok tüzetesebb vizsgálódását eredményezheti, és nagyobb nyomást helyez rájuk az eredményességet illetően. Ilyen nyomás alatt nem elképzelhetetlen, hogy a bizonyítékok értékelése nem az *in dubio* szabálynak megfelelően történik (sajnálatosan ezt a feltevést látszik igazolni pl. a hírhedt móri bankrablás ügye, vagy Pusoma Dénes megfilmesített tragédiája). A másik érv az, hogy amennyiben a vizsgált mintában (melynek zömét a fajsúlyos ügyek képezik) is kimutathatóak bizonyos tendenciák az *in dubio* szabállyal kapcsolatban, akkor ez már önmagában is jelzés értékű lehet a gyakorlat problémáira nézve, egyben alapként szolgálhatnak egy további szélesebb körű kutatáshoz.

Egy másik irányú módszertani kifogás az lehet, hogy csupán az elsőfokú ítélet indokolását vizsgáltuk, a további fórumok döntései annyiban voltak számunkra érdekesek, hogy megváltoztatták, vagy helyben hagyták az ítéletet. Annak oka, hogy nem tartottuk fontosnak vizsgálni a fellebbviteli bíróságok érvelését, abban kereshető, hogy az első fokon a bűnösség kérdésében hozott döntést a fellebbviteli fórumok 95%-ban nem változtatták meg. Ebből azt a következtetést vontuk le, hogy az első fokon eljáró, a tényállást megállapító bíróságok alapvetően megfelelnek a fellebbviteli fórumok bizonyítást illető elvárásának, így az ítéleteik elemzése hiteles képet nyújt a teljes bírósági szisztéma bizonyítási gyakorlatáról.

További módszertani sajátossága a kutatásnak, hogy azokat az ügyeket választottuk ki a teljes adatbázisból, amelyek esetében a vádlott tagadta a cselekmény elkövetését. Erre azért volt szükség, mert a Be. szerint [118. § (2) bek.] ugyan a beismerő vallomás nem helyettesíti a teljes bizonyítást, a gyakorlatban azonban tudjuk, hogy a beismerő vallomás esetén a dolgok természetéből fakadóan az ártatlanság vélelmének és az *in dubio* szabálynak a garanciális jelentősége lecsökken (a teljes magyar gyakorlatban elvértve találkozhatunk olyan ítélettel, amelyben a beismerés ellenére valakit felmentett a bíróság). Az a kérdés, hogy a bíróságok mennyire veszik komolyan ezeket a garanciákat, igazából csak azokon az ügyeken keresztül válaszolható meg, amelyekben komoly téttel bír a betartásuk vagy a megkerülésük. Erre a szempontra is tekintettel csak arra a cselekményre nézve vizsgáltuk az ítéleteket, amelyek az adott ügyben a legsúlyosabbként minősültek („főcselekmény”) – a felmentés/elítélés arányt is csak ezekre nézve elemeztük. Úgy ítéltük meg, hogy az elv érvényesülését illetően nincs túl nagy jelentősége annak, hogy valakit emberölésért elítélnek, de a garázdaság miatt emelt vád alól ugyanakkor felmentik.

A kiválasztás másik szempontja az volt, hogy az ügyek a szövegelemzés szempontjából viszonylag egyszerűen kezelhetőek legyenek. Ezért azokat az ügyeket figyelmen kívül

hagytuk, amelyekben sok vádlott szerepel, és döntően egy, néhány esetben két vádlottas ügyeket gyűjtöttünk ki. A feldolgozás megkönnyítése érdekében azokat az eseteket sem vettük bele a mintába, melyek túlságosan terjedelmesek és bonyolultak voltak, és kihagytuk azokat is, amelyekben az anonimizálás olyan jól „sikerült”, hogy az indokolásból nem lehetett megtudni, melyik állítást melyik tanúnak tulajdonítja a bíróság. Ezeket az ügyeket leszámítva a kiválasztott ítéletek felölelik az adatbázisban szereplő összes olyan ügyet, amelyekben az ártatlanság vélelmének valódi tétje volt.

A fentiek szerint kiválogatott ügyeket (összesen 279 db) részletes tartalomelemzésnek vetettük alá. Arra helyeztük a hangsúlyt, hogy kiderítsük, a „szabad értékelés” általános elve mögött kialakultak-e olyan érvelési fordulatok, rejtett vélelmek, sémák, amelyeknek mérlegelést könnyítő funkciója van, ugyanakkor befolyásolják az *in dubio* szabály érvényesülését. Az elemzés során zsinórmértéknek azt vettük, hogy mennyire tekintheti meggyőzőnek az érvelés egészét, vagy annak világosan elhatárolható elemeit egy olyan racionálisan és elfogulatlanul gondolkodó személy, aki csupán az ítélet indokolását ismeri. Ehhez a követelményhez képest emeltük ki az indokolásokból azokat az érvelési fordulatokat, paneleket, amelyek valószínűsítik azt, hogy a bíróság nem a teljes bizonyosságra alapozta az elítélést.

II. A szövegelemzés eredményei

Az elemzések eredményét illetően fontos rögzíteni, hogy az általunk feltárt és problematikusnak talált érvelési módszerek kritikája nem jelenti egyúttal azt is, hogy a kiemelt ügyek esetében az a véleményünk: a bíróságok ezekben az ítéletekben ártatlanokat mondtak ki bűnösnek. Hangsúlyozva azt a tényt, hogy mi csupán az ítéletekkel dolgoztunk, és nem láttuk magát a teljes iratanyagot, az volt a benyomásunk, hogy az eldöntött ügyekben nagy valószínűséggel a vádlott követte el a terhére rótt cselekményt.

Az ügyek feldolgozása közben továbbá arról győződünk meg, hogy a bíróságok túlnyomó részben lelkiismeretesen, a kialakult bírói gyakorlatnak megfelelően végezték a mérlegelést, és – nagyon csekély kivételtől eltekintve – nem érződött személyes elfogultság vagy a vádlottal szembeni érzelmi töltet. Az elemzések révén azokra a strukturális sajátosságokra és gondolkodásbeli sémákra szeretnénk felhívni a figyelmet, amelyek azt a veszélyt hordozzák magukban, hogy kiszorítják a valódi értékelést, és az elítélést megkönnyítő rutint eredményeznek még azokban az esetekben is, ahol ésszerű kétségnek helye maradt. A kiválasztott ítéletek áttanulmányozása során a következőkben részletezett érvelési módszerek tűntek számunkra aggályosnak.

1. Az érvek egyoldalú vizsgálata

A leginkább szembetűnőbb az volt, hogy a bíróságok sok esetben hajlamosak a rendelkezésére álló érvkészlet egyoldalú, következtelen használatára. A mérlegelési szabadság ebben az esetben azt jelenti, hogy a bíró szabadon választja meg, melyik érvelési panelt melyik bizonyíték értékelésekor alkalmazza. Lehet például, hogy az egymással ellentétes nyilatkozatot tevő sértett és vádlott egyaránt következetes, ellentmondásoktól mentes vallomást tett, ám a bíróság ezt a tényt csupán az egyik vallomás értékelésével kapcsolatban rögzíti (ha pl. bűnösséget kimondó ítélet születik, akkor csak a sértett, illetve a sértetti vallomást megerősítő bizonyítékok elemzésekor említi ezt). Vagy hiába vallanak a mentő tanúk is egybehangzóan és következetesen, csak a terhelő tanúk esetében jelzi ezt a

bíróság, elfelejtkezve arról, hogy a mentő tanúk is így vallottak. A másik tipikus érvelési szituáció az, amikor a bíróság az álláspontjával szembenálló bizonyíték gyengeségeit felsorakoztatja és részletesen elemzi, ugyanakkor az alátámasztó – elsősorban: személyi – bizonyítékok vonatkozásában „lényegtelen, apróbb ellentmondásokról” beszél, amelyek a „cselekmény óta eltelt idő hosszával” magyarázhatóak. Így csupán a bírói álláspontnak megfelelő, azt alátámasztó bizonyíték esetében kerül sor az erősségek kiemelésére, míg az ellentétes álláspontot támogató bizonyítékok vonatkozásában ezek az érvek nem jelennek meg (csak az ellentétes álláspontot gyengítő érvekkel találkozhatunk).

Egy adott ügyben (191/2008. sz., Fejér megye)⁴ a sértett bizonytalan felismerését így jellemezte:

„az őt megtámadó elkövetőről személyleírást adott, mely lényegét tekintve nem tartalmazott kirívó ellentmondásokat a vádlottat jellemző személyleírást illetően”.

A Baranya Megyei Bíróság 39/2006. sz. ítéletében azt írja, hogy a szag-, ujj- és lábnyom-azonosítás eredménytelenségének oka „részben az időmúlás [...], részben az, hogy a vádlottak óvatossága”. Ez az érvelés azért érdekes, mert ha eredményes (kinek a szempontjából?) lett volna bizonyítás, azt valószínűleg szintén a vádlottak terhére értékelte volna a bíróság.

Az érvelési panelek ilyen „kötöttségektől mentes” alkalmazására további példaként szolgálhat a tanú elfogultságának megítélése. Ha a bírói meggyőződéssel szemben tesz tanúvallomást valaki, akkor biztosak lehetünk abban, hogy a bíróság az (akár pro akár contra) elfogultság tényét ki fogja hangsúlyozni az ítélet indokolásában. Ha azonban a vallomást tevő a bírói gondolkodással egy irányba mutató nyilatkozatot tesz, akkor könnyen átsiklik a bíróság az elfogultság elemzésén. A Tolna Megyei Bíróság bűnösséget kimondó 51/2008. számú ügyében a (egyébként droghereskedelemmel foglalkozó) terhelő tanú – védői kérdésre – beismerte, hogy elszámolási vitája volt a vádlottal. A bíróság azonban ezt a nehézséget arra hivatkozva semlegesítette, hogy a tanú

„határozottan állította, hogy a vitát a maga részéről már rég lezártnak tekinti és önmagát elfogultnak nem tartja.”

Ugyanakkor a mentő tanúk vallomását azért nem fogadta el, mert ők szintén részt vettek korábban kábítószer-kereskedelemben, és az ügyben egyébként is élhettek volna mentességi jogukkal (egy másik eljárásban el is ítélték őket). A bíróság ebben az indokolásban objektív bizonyítékként hivatkozott még az ügyben készült lehallgatási jegyzőkönyvekre, amelyek „jól felismerhetően” kábítószer beszerzésre irányuló beszélgetéseket rögzítettek, azonban nem tette az indokolás részévé az elhangzott konkrét állításokat.

Egy másik példaként a Pest Megyei Bíróság 60/2008. számú ügye szolgálhat. Tudjuk, hogy a büntetett előéletre a bíróságok főszabályként nem akkor szoktak hivatkozni, amikor a nyilatkozattevő szavahihetőségét kívánják igazolni, de ebben az ügyben épp ilyen megoldással találkoztunk. A többszörösen büntetett előéletű sértett kényszervallatás miatt tett feljelentést az őt kihallgató rendőrrel szemben. A vádlott „természetesen” tagadta a cselekmény elkövetését, azonban a bíróság elítélte. Az egyik érv a sértett szavahihetősége mellett éppen az volt, hogy többszörösen büntetett előéletű helyi lakosként kitarthatott a terhelő vallomása mellett a helyi rendőrőrs egyik tagja ellen (sejtetve ezzel, hogy a lehetséges

---

⁴ A továbbiakban az egyes ügyekre az eredeti ügyszámuk alapján fogunk hivatkozni. Az eredeti esetek e szám alapján a „birosag.hu” adatbázisból visszakereshetőek.

retorziók ellenére tett terhelő nyilatkozatot). Ez a fajta indokolási minta megfigyelhető a Békés Megyei Bíróság 3/2007. sz. döntésében is, amelyben a vádlott szóhasználatbeli ellentmondásait fontosnak tartotta kiemelni a bíróság, míg a tanúkét nem. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság 308/2009. sz. ítéletében, melyben kábítószerrel visszaélés miatt mondta ki bűnösnek a vádlottat, rögzítette, hogy a vádlott vallomásaiban azt mondta: úgy tudta, hogy „gyógyszert” kell átvinnie a határon, míg a felesége akként nyilatkozott, hogy valami „orvosi készítményt” említett a férje. Ugyanakkor nem foglalkozott a tanúként kihallgatott tapasztalt vámosok egybehangzó vallomásával, mely szerint a vádlotton őszinte döbbenet látszott, mikor kiderült, valójában kábítószer tartalmaz a nála lévő, más által rábízott csomag.

Ebbe a körbe tartozik az az érvelési technika, amikor a bíró a benne kialakult meggyőződést alá nem támasztó, sőt, inkább egy másik tényállási verzió megvalósulása felé mutató – de nem kényszerítő erejű bizonyítékokat – azzal intézi el, hogy azok „nem zárják ki”, vagy „nem cáfolják” a bíróság által igaznak gondolt tényállási mozzanat megvalósulását. Azonban azt már nem szokták hozzátenni, hogy „de gyengíti a valószínűségét” (60/2008. sz., Pest megye; 402/2005.; Vas megye, 34/2007. sz.; Tolna megye; 3022/2005, Bács-Kiskun megye). A 428/2004. sz. ítéletben a Ráckevei Városi Bíróság indokolása azt tartalmazta, hogy a vádlott maga sem cáfolta, miszerint a megrongált zajvédő falhoz csak az ő kertjén és a sértett területén keresztül lehetett hozzáférni. Hasonló érvelés figyelhető meg a Baranya Megyei Bíróság 146/2008. számú ítéletének indoklásában: a bíróság álláspontja szerint nem volt kizárható, hogy a cselekmény elkövetésekor volt a vádlottnál fókos (mert korábban már látták fokossal), ezért a tagadásával szemben a sértetti előadás alapján állapította meg ezt a körülményt. A Hajdú-Bihar Megyei Bíróság a 460/2007. számú ítélete pedig a következőként fogalmaz:

„Ezen időszak közvetett körülményeiről beszámoló tanúk vallomásai olyan információt nem tartalmaztak, melyből alappal lehetett volna következtetni a fenti bizonyítékok fényében valamely kívülálló, negyedik személy jelenlétére. Miután a hivatkozott bizonyítékok a feltételként megkívánt zárt logikai láncolatot létrehozták, a bíróság kétséget kizáróan megállapította, hogy a vádbeli nap délutánján, illetőleg estéjén a sértettet bántalmazó, majd őt a folyosóra kivonszoló, azaz a halálát okozó személy csak és kizárólag vádlott lehet.”

A felmentéshez tehát nem lett volna elég csupán az a lehetőség, hogy más is járhatott a helyszínen, ezt az állítást alapos érvekkel kellett volna alátámasztani a védelemnek. A bizonyítási teher rejtett átfordításának példáját szolgáltatja a Fővárosi Bíróság 812/2006 sz. ítélete:

„A bíróság a bizonyítékok külön-külön és együttesen történt értékelésével, azok mérlegelésével állapította meg a tényállást. A tanúk szavahihetőségével kapcsolatban aggály nem merült fel, sértett tanú a vádlottakat korábban nem ismerte, vele szemben korábban nem intézkedtek. Semmiféle érdeke nem fűződött ahhoz, hogy a vádlottakra terhelő vallomást tegyen. A vádlottak nem adták elfogadható magyarázatát [!] annak, hogy a sértettnek milyen érdeke fűződött ahhoz, hogy őket feljelentse”.

Nagyon ritkán merül fel a bíróságokban az a kérdés, hogy vehetett-e volna más irányt az egész bizonyítás. Iskolapéldája ennek a szemléletnek a Fővárosi Bíróság 977/2005. sz. ügye:

„Ebben a körben utal a bíróság arra a körülményre, hogy sértett tanú az ügyben a történetek után közvetlenül - 2004. október 25-én - úgy tett írásban bejelentést, panaszt a ... Közterület-felügyelet Ügyfélszolgálati Irodáján, illetve a későbbiekben tanúvallomást - úgy az eljárás nyomozati szakában, mint a tárgyaláson -, hogy abban az általa elkövetett szabálysértés tényét feltárta, ebből eredő felelősségét elismerte, a felelősségre vonás következményeit vállalta. Ebben az összefüggésben pedig nem fűződött érdeke ahhoz, hogy a vádlottra a történetekkel ellentétes, valótlán tényt állítson. Másfelől a nyilatkozatát, illetve vallomásait a hamis tanúzás, illetve a hamis vád törvényes következményeire történt kioktatás után is fenntartotta.”

A bíróság összegyűjti az összes érvet, amely a tanúvallomás elfogadása és a vádlott bűnössége mellett szól. Így azonban csak arról győződik meg, hogy a tanú ellentmondástól mentes, és konzisztens vallomást tett. Arra azonban nem tér ki a bíróság, hogy a tanú is erősen érdekelt volt a terhelő vallomás megtételében, mivel elismerten szóváltásba keveredett az őt megbüntetni szándékozó közterület-felügyelővel. Nem számol tehát azzal a verzióval, hogy valóság alap nélkül, a bírságotól kapcsán kialakult vita miatti bosszúból jelenthette fel a tanú vesztegetésért a közterület-felügyelőket.

A vád melletti elfogultság olvasható ki a Hajdú-Bihar Megyei Bíróság 364/2007. számú ítéletéből. A vádlotti védekezést egyértelműen elveti, s az érvelés gerincét a vele ellentétes bizonyítékok adják, noha azok jelentős része csak közvetett bizonyíték (így például azon tanúk vallomása, akik látták a sértettet, amikor az hazaért az arcán a sérülésekkel, de magát a verekedést nem). Az elkövetés módját alátámasztja ugyan a szakértői vélemény (rúgások, ütések száma, helye), de azt nem bizonyítja, hogy azokat valóban a vádlott okozta a sértettnek. Egyetlen „igazi nyom” a sértett ittasan tett kijelentése, s ebből kiindulva építik fel a vádlott ellen az érvelést. Előadta a vádlott az eljárás során azt is, hogy neki a sértettel korábban semmiféle konfliktusa nem volt, így nem tudott arra magyarázatot adni, hogy a sértett miért tesz rá hamis terhelő vallomást. Ezek az érvek egyenként és összességükben is megállják a helyüket, azonban annak lehetőségét a bíróság nem vette komolyan fontolóra, hogy nem a vádlott, hanem valaki más, esetleg idegenek támadtak rá a sértettre a hazaút során, hiszen a vádlott és annak rokona volt az utolsó személy, akivel a sértett hazaindulása előtt találkozott.

Tanulságos a bíróságok hozzáállása a poligráfus bizonyítás eredményéhez is. Amennyiben a bíróság kialakult meggyőződésével a poligráfus vizsgálat eredménye megegyezik, akkor aggályok nélkül hivatkoznak rá (pl. 1767/2006, Borsod-Abaúj-Zemplén megye; 406/2007, Budapest), amennyiben viszont azzal ellentétes, akkor kivétel nélkül elutasítják, mint nem teljesen megbízható bizonyítékforrást (563/2006, Veszprém megye; 105/2005, Budapest; 376/2007, Békés megye).

A fentiek tükrében talán nem véletlen, hogy a bíróságok akkor idézik a szabad bizonyítás elvét, ha egyébként nem sikerül hézagmentesen bizonyítani a megállapított tényállást. Konkrétan a meggyőző terhelő bizonyítékok és az egyértelműen nem bizonyítható bűnösség eseteiben találhatunk hivatkozást a „szabad bizonyítási rendszerre” és a mérlegelési jogosultságra. A Debreceni Városi Bíróság 3197/2003 sz. ügyében nem volt az egyértelműen bizonyítható, hogy a biztonsági őr vette el a pénzszállító autóban lévő pénzeszsákokot:

„A bíróság már a bizonyítékok számbavétele előtt rámutat arra, hogy a Be.78.§. /3/ bekezdése értelmében a bizonyítási eszközök mérlegelése teljesen szabad, kizárólag a hatóságtól függ, hogy mit fogad el bizonyítéknak és azt mikor hogyan értékeli, mikor

tekinti a bizonyítandó tényt bizonyítottnak. A bizonyítékok értékelésénél a benső meggyőződés is szerepet kap, ami befolyásolhatja az egyes bizonyítékok jelentőségét és szerepét amellet, hogy a bizonyítás alapvetően objektív tényeken alapszik.”

A 691/2006. sz. ügyben (Budapest) az volt a homályos folt a bizonyításban, hogy az autóban a kábítószer csak a rendőrség telephelyén találták meg, nem a helyszínen, így a védelem arra hivatkozott, hogy a kábítószer fellelése lehetett rendőri „provokáció” eredménye.

„A magyar büntetőeljárás jog az ún. szabad bizonyítási rendszert követi. A Be. 78.§ (2) bekezdése szerint a törvény nem állapítja meg előre sem a bizonyítási eszközök, sem pedig az ezekből származó bizonyítékok értékét, rangsorát. Ez alapján a gépkocsi elszállításának hiányzó dokumentációja, mint hiányzó okirati bizonyítási eszköz nem tekinthető minden más bizonyítékot megdöntő jelentőségű »koronabizonyítéknak«, pontosabban annak hiányának. Természetesen e jegyzőkönyvnek jelentősége lehet a körben, hogy ki lehessen jelteni: a kábítószer nem a rendőrség tette oda, ahol később a keresőkutya azt megtalálta. Azonban egyetlen bizonyítási eszközt sem lehet a bizonyítékok halmazából kiragadva - más bizonyítékok figyelmen kívül hagyásával - a többi fölé emelni és mérlegelés nélkül különös bizonyító erőt tulajdonítani neki. A bíróság jelen ügyben is valamennyi rendelkezésre álló bizonyíték egybevetésével, mérlegelésével állapította meg, bizonyossággal kizárható-e a vádlottak és védők érvelése.”

Mindkét utóbbi indokolásban megjelenik az a hibás felfogás, hogy a bizonyítékok szabad értékelésének elve tulajdonképpen szabad utat nyit a szubjektív bírói benyomások érvényesülésének, holott a belső meggyőződésnek nem a bizonyítékok értékelésében kell szerephez jutnia, hanem azt követően, ahogy lezajlott a bizonyítékok racionális értékelésének folyamata.

2. A szavahihetőség problémája

2.1. Az „osztható szavahihetőség”

Logikailag az első pont egyik alete valósul meg akkor, amikor a bíróság úgy dönt: valamelyik vallomást tevő állításainak csak arra a részére alapoz tényállást, amely részre nézve egyéb megerősítő bizonyítékok is rendelkezésre állnak. Erre akkor kerül sor, amikor a vallomás más részeit az ellentétes bizonyítékok alapján elveti. Azért tekinthetjük ezt a gyakorlatot az előző pontban jelzett probléma egyik megnyilvánulásának, mert a tanú vagy a vádlott szavahihetlensége a legtöbb esetben „kiüti” a teljes vallomást, és a bíróság nem vizsgálhatja azt, hogy mely részei maradnak esetleg hitelesek. Ha azonban a bírói meggyőződéshez illeszkedik az adott vallomás valamelyik része, akkor a bíróságok ritkán haboznak azt elfogadni (pl. 60/2008. sz., Pest megye; 35/2009. sz., Bács-Kiskun megye; 53/2008., Tolna megye; 529/2006. sz., Bács-Kiskun megye; 3197/2003 sz., Hajdú-Bihar megye; 210/2006. sz. Vas megye). A külön kategóriába sorolást az előfordulás gyakorisága, és az a belátás indokolja, hogy itt nem csupán egy érv váltakozó irányú felhasználásáról van szó, hanem arról, hogy az egyik irányban kifejtett érvelés széleskörű használatát megkérdőjelezhetőnek tartjuk.

Ez a bírói megközelítés azt implikálja, hogy lehet valaki „részben szavahihető”, ami valóban előfordulhat, de nehéz belátni, hogy miből tudja a bíró biztosan, hogy az általa elfogadott vallomásrész tökéletes bizonyossággal igaz (azért mert két másik tanú egybehangzóan szintén

azt mondta, vagy a szakértői vélemény valószínűsíti?). Úgy is okoskodhatnánk, hogy épp a többi bizonyíték bizonyító erejét ássa alá az, ha egy olyan ember vallomása is hasonlóan szól, akit egyébként maga a bíróság tekint szavahihetetlennek. De az is elgondolkodtató, hogy ha egy adott körülményre, tényállási elemre kellő számú és meggyőző erejű egyéb bizonyíték áll rendelkezésre egy ügyben, akkor miért kell még külön annak a vallomását is – feleslegesen – figyelembe venni, aki szavahihetetlen. Ha pedig azért alapoz rá a bíróság, mert olyan részleteket is közöl az illető, amelyek más forrásból nem ismerhetők meg, akkor azonnal felmerül az a probléma, hogy miért adunk valamin is egy hiteltelen ember vallomására.

Különösen érdekes a Komárom-Esztergom Megyei Bíróság 508/2007. számú ítélete. A vád szerint egy több résztvevős utcai verekedés során a vádlott késsel megszúrta két sértettet, akik mindketten életveszélyes sérülést szenvedtek. A két sértett végig azt vallotta, hogy ők nem verekedtek a vádlottal, és egyikük sem állította, hogy a vádlott szúrta volna őket meg. A bíróság ennek ellenére csak részben fogadta el a vallomásukat (az előzmények tekintetében, abban hogy valóban „beszólt” nekik a vádlott), de a tényállás lényegi részét a sértettekkel szintén verekedő – tehát távolról sem érdektelen – két másik tanú vallomására alapozva állapította meg (a vádlott tagadása mellett). Az érdekellentétet azzal látta feloldhatónak, hogy a két tanú a saját cselekvőségére nézve is részletes vallomást tett. Hasonló módon járt el a Kecskeméti Városi Bíróság a 3022/2005. számú ítéletében, amelyben egy közlekedési bűncselekmény tényállását a vádlott és a sértett vallomásából rakta össze úgy, hogy mindkét vallomásból a terhelő részeket „mazsolázta ki”, míg a mentő körülményeket figyelmen kívül hagyta.

A Hajdú-Bihar Megyei Bíróság 13/2007. számú döntésében a bíróság aggálytalanul elfogadta a két érdekelt tanú vallomását azon körülményt illetően, hogy a vádlott fejszével bántalmazta a sértettet, de abban a vonatkozásban már nem, hogy késsel is szúrta a vádlott, mivel ezt nem támasztotta alá szakértői vélemény. A fejszével történő bántalmazásra nézve viszont a vádlott és – a tárgyalási szakaszban – a sértett is nemleges nyilatkozatot tett, ezt csak a két tanú vallomása alapján állapította meg a bíróság.

Egy másik ügyben (210/2006. sz., Vas megye) a bíróság már „kiterjesztően” alkalmazta a vallomás részekre bontásának módszerét:

„A vádlott vallomásait elemezve a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy az a lényegyet tekintve önmagával ellentétes [...] Ezért a bíróság a vádlott vallomását csak annyiban fogadta el, amennyiben az nem volt ellentétes az egyéb feltárt bizonyítékokkal.”

Észrevehetjük, hogy már nem azt az erős követelményt támasztotta a megosztott vallomással szemben, hogy más bizonyítékok erősítsék meg, csupán azt, hogy ne kerüljön ellentétbe egyéb bizonyítékokkal. (Ugyanebben az ügyben egyébként a sértett is sorozatos ellentmondásokba keveredett, így az ő vallomásából is csak a más tanúk által megerősített részeket használta fel a bíróság. Kérdés, hogy miképpen lehetett biztos abban, hogy kétséget kizáróan a helyes tényállást állapította meg.) A Vas Megyei Bíróság (273/2006. sz.) máskor is felhasználta ezt a technikát:

„Miután a szúrással kapcsolatban S. sértett a nyomozati vallomásától teljesen eltérő vallomást tett a bírósági tárgyalás során, ezért a tényállás ezen részének megállapítása során vallomását csak annyiban lehetett figyelembe venni, amennyiben azok nem voltak ellentétesek az egyéb bizonyítékokkal.”

2.2. A szavahihetőséggel kapcsolatos egyéb problémák

Több gyakorló jogász is felhívta a figyelmünket arra, hogy gyakori érvelési panel a kihallgatott szavahihetőségének alátámasztására, ha az illető saját magára nézve is terhelő vallomást tesz. Így járt el a 457/2006. sz. ügyben a Somogy Megyei Bíróság, amelyik azért fogadta el a vádlottal szemben elfogult tanú vallomását, mert ő saját magára is terhelő vallomást tett (ő piszkavassal ütötte a vádlottat). A 659/2005. sz. ügyben (Fővárosi Bíróság) a II. rendű vádlott tagadásával szemben az I. r. vádlott beismerő vallomását fogadták el, de csak azzal indokolták meg, hogy az I. r. vádlott ezzel magát is súlyosabb helyzetbe sodorta, s így biztosan nem hazudik. (Arról külön nem szóltak, hogy miért nem fogadják el a II. rendű vádlott tagadását.)

Egy másik ügyben az sem bizonytalanította el a bíróságot a tanú szavahihetőségét illetően, hogy bizonyítást nyert: a tanú, mint a sértett felesége, többször felvetette a nyomozás során eljáró rendőr hadnagynak, hogy az eljárás végén majd szeretnék neki „kinyilvánítani hálájukat.” (563/2006., Veszprém megye). Ugyanígy a szavahihetőséggel kapcsolatos érvelés következetlenségének példája bukkan fel a 378/2005. sz. ügyben (Komárom-Esztergom megye). A vádlottat azért ítélte el a bíróság, mert elmulasztott gondoskodni idős édesanyjáról, aki a nélkülözésbe belehalt. A sértett háziorvosa, aki nem sokkal a halála előtt látta az elhunytat, úgy nyilatkozott, hogy haragszik a vádlottra, majd vallomásában a sértett haláláért egyértelműen a vádlottat okolta (elhárítva ezzel saját felelősségét az ügyben). A bíróság semmilyen aggályának nem adott hangot a vallomással kapcsolatban.

A jogellenes fogvatartás miatt indult 368/2008. számú budapesti ügyben pedig öt, releváns vallomást tevő mentő tanú nyilatkozatát hagyta figyelmen kívül azzal az indokkal, hogy magukra nézve tennének terhelő vallomást, ha nem azt mondanák, hogy a vádlott szabályosan járt el. Arra azonban nem tért ki, hogy önmagában ez a tény miért indokolja azt, hogy a tanúk nem mondanak igazat.

3. Formális mérlegelés

Előfordult olyan eset, amelyikben a bíróság csupán mechanikusan hivatkozott valamely bizonyítékra, de nem tette egyértelművé az összefüggést, hogy a hivatkozott bizonyíték konkrétan milyen vonatkozásban támasztja alá a megállapított tényállást. Voltak olyan indokolások, amelyekben a bíróság hivatkozott a helyszíni szemle jegyzőkönyvére, vagy fényképmellékletre, de azt nem tudta meg az olvasó, hogy az elfogadott tényállással vagy más bizonyítékokkal milyen kapcsolatban vannak ezek a bizonyítékok (pl. 58/2007. sz. ügy, Komárom-Esztergom megye; 289/2007. sz., Baranya megye; 3022/2005, Bács-Kiskun megye). Feltételezzük, hogy az ilyen hivatkozások azokra a bizonyítandó tényekre vonatkoznak, amelyeket már más, erősebb bizonyítékok megerősítettek. Ennek ellenére jó volna ismerni a konkrét összefüggést, ha már az indokolásban szerepelnek.

Súlyosabb kritikát azzal a gyakorlattal szemben lehet megfogalmazni, amelyik döntő jelentőségű, releváns bizonyítékok esetében marad adós a bizonyíték és a megállapított tényállás közötti összefüggés feltárásával. Ilyen például a Tolna Megyei Bíróság 53/2008. sz. ítéletének indokolása. A hivatali visszaélés bűncselekménye miatt indult eljárásban a bíróság hivatkozik arra, hogy a titkos adatgyűjtés során rögzített telefonbeszélgetés tartalma bizonyítja a visszaélés megtörténtét, azonban ebből a szövegből nem közöl semmit. A Pest

Megyei Bíróság 83/2008. sz. ítéletéből öt közvetet tanú vallomása nem ismerhető meg, a bíróság csak annyit rögzít: „fenntartották a büntetőfeljelentésben foglaltakat”. Hasonlóan hiányzik a terhelő tanúk vallomásának ismertetése a 846/2008. számú ítéletből (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye).

Találkoztunk olyan ítéletekkel is, amelyekben a bíróság *ex cathedra* kijelenti, hogy egy tanú szavahihető (vagy éppen az ellenkezője), de azt nem tudatja az ítélet olvasójával, hogy milyen megfontolások alapján jutott erre a következtetésre (pl. 28/2007. sz., Budapest; 205/2006. sz., Kaposvár; 240/2005. sz., Baranya megye). Ugyancsak problémát vet fel az az eset, amikor a bíróság elegendőnek tartja azt rögzíteni, hogy a tanú érdektelen, vagy előnye nem származott a terhelő vallomás megtételéből, és ez önmagában elégséges ok ahhoz, hogy szavahihetőnek tekintse (306/2008. sz., Somogy megye; 1365/2007. sz., Budapest; 257/2009. sz., Baranya megye; 4/2008. sz., Baranya megye). Ennek ellenkezőjére is többször ugyanilyen módon hivatkoznak a bíróságok: a tanú érdekelt, tehát nem fogadják el a vallomását (2128/2004. sz., Szabolcs-Szatmár-Bereg megye; 213/2006. sz., Heves Megye; 205/2006. sz., Somogy megye). Ez utóbbi ítéletben a bíróság is kiemelte, hogy a mentő tanúk egybehangzóan nyilatkoztak, de mégsem fogadta el a vallomásukat, mivel nem tekinthetők érdektelennek (élettárs, barátnő stb.).

4. Túlbizonyítás, felesleges bizonyítás

Számos ügyben tapasztaltuk azt, hogy jelentős létszámban hallgattak meg olyan tanúkat, akik a megtörtént üggyel kapcsolatban semmilyen érdemleges információval nem tudtak szolgálni (63/2007. sz. ügy, Baranya megye; 24/2006. sz. ügy, Zala megye), de még „karakter-tanúk” sem voltak. A háttérben valószínűleg az áll, hogy a bíróság inkább kihallgat minden indítványozott tanút, nehogy ez szolgáljon hatályon kívül helyezési okként. A magyar bírói gyakorlat hajlamos a túlzott óvatosságra, amely kifejeződik a Fővárosi Bíróság büntető kollégiumának egyik véleményében is: előzetesen nem dönthető el, hogy egy bizonyíték a vád alátámasztására vagy gyengítésére lesz alkalmas, ezért a bíróság minden rendelkezésére álló bizonyítékot köteles megvizsgálni és értékelni.⁵ Ebből logikailag az következik, hogy az sem tudható előre, kapcsolódik-e a bizonyíték az ügy érdemi kérdéséhez.

A másik, fontosabb feltevésünk az, hogy az olyan esetekben halmozódnak fel a tárgyaláson figyelembe vett bizonyítékok, amelyekben nincs egyértelmű és döntő bizonyíték, amely feleslegessé tenné a további bizonyítást. Az természetesen nem probléma, ha a bíróság ilyenkor beszerez és megvizsgál minden lehetséges további bizonyítékot, az ártatlanság vélelme viszont sérülhet akkor, ha a bíróság az elítélés érdekében próbál meg minél több bizonyítékot begyűjteni.

5. A nyomozati vallomások túlsúlya az indokolásban

Problémát jelent az is, hogy a bíróságok kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a nyomozás során felvett bizonyításnak, azokat minimum egyenlő erejűek tekintik a tárgyaláson tett vallomásokkal. Az ítéletek elemzésekor nem találtunk egyetlen olyan esetet sem, amikor a bíróság ne kezelte volna egyenrangú bizonyítékként a nyomozás során beszerzett bizonyítékokat a tárgyaláson közvetlenül megvizsgáltakkal (elsősorban a vallomásokról van szó). Egyetlen olyan ügyet sem találtunk, amelyben a bíróság csupán arra használta volna a

---

⁵ <http://www.fovarosi.birosag.hu/szellelimuhely/osszefoglalo.pdf>

nyomozás során rögzített vallomásokot, hogy a tárgyaláson tett nyilatkozatok hitelességét vagy éppen hiteltelenségét támassza velük alá. Több esetben előfordult olyan hivatkozás, hogy a vádlott vagy a tanú a tárgyaláson tett vallomásában „megerősítette” a nyomozás során tett vallomását (pl. 51/2008. sz. ügy, Tolna megye; 20.370/2007., Budapest). De az a „klasszikus” hivatkozás is előfordult, hogy a bíróság azért fogadta el a nyomozati vallomást a tényállás alapjául, mert a vallomást tevő nem tudta megindokolni, hogy miért tért el a tárgyaláson a korábban tett vallomásától (pl. 35/2009. sz. ügy, Bács-Kiskun megye, 371/2009. sz., Somogy megye; 725/2008. sz. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye). A Hajdú-Bihar Megyei Bíróság a 13/2007. számú ügyben szintén a nyomozás során tett eredeti, és nem a tárgyaláson módosított vallomást használta fel. A Vas Megyei Bíróság a 402/2005. sz. ítéletében a tanú emlékezőképességére hivatkozva részesítette előnyben a nyomozás során tett vallomását, de emellett a vallomásról készített rendőri jelentést is aggálytalanul használta fel a tényállás megállapításához – a tárgyaláson tett nyilatkozatával szemben. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 1559/2008. sz. ügyében a nyomozati vallomás mellett ismét az az érv szólt, hogy a tanú a nyomozás során „még jobban emlékezett a történetekre”.

Burkoltan hamis tanúzást tulajdonít a bíróság annak a tanúnak, akiről azt állítja, hogy a tárgyalásra a vallomása sokat „enyhült”, és ezért a nyomozati szakban tett vallomást fogadja el. Ennek a szemléletnek a folyománya figyelhető meg abban az érvelésben, amely a védekezés gyengeségei között tartja számon, hogy a tanú, illetve a vádlott a mentő körülményt a tárgyaláson említi először (1509/2005. sz., Budapest; 1876/2004. sz., Szabolcs-Szatmár-Bereg megye). A 13/2006. sz. ügy (Zala megye) további szemléletes példája annak, hogy lényegi súllyal a bíróságok a nyomozati vallomást veszik figyelembe:

„Tanú 18 a nyomozás során a további vallomásaiban, illetőleg a tárgyaláson részben visszavonta a közvetlen észlelésre vonatkozó nyilatkozatát, de figyelemmel arra, hogy első vallomásában olyan részletességgel nyilatkozott, amelyet csak olyan személy tud tenni, aki közvetlen észleléssel szerzi a tapasztalatait és teljesen élményszerű az előadása, így a bíróság ezt az élményszerű első előadását fogadta el arra is figyelemmel, hogy magáról a késről is részletes leírást adott.”

Ugyanebben az ügyben a bíróság aggálytalanul felhasználta a tárgyalás során a saját bírói meggyőződése szerint is „komolytalan” vallomást tevő tanúk nyomozati vallomásainak bizonyos részeit, mivel azok egyeztek más tanúk nyilatkozataival. Volt olyan bíróság, amelyik megelégedett azzal (amikor a sértett tanú egyáltalán nem emlékezett az eseményekre), hogy

„e vallomását a tárgyaláson fenntartotta, akként nyilatkozott, ha akkor így mondta, biztosan így történt.” (154/2006. sz., Mezőkövesd)

A 164/2008. számú ügyben (Bács-Kiskun megye) a közvetlen tanúk terhelő vallomásai a nyomozási szakban születtek, azt a bíróság előtt megváltoztatták, de a bíróság az előbbieket fogadta el, mivel a

„tanúknak [...] semmiféle érdeke nem fűződött ahhoz, hogy e körben valótlan vallomást tegyenek.”

Ezért nem meglepő, hogy a jelenlegi helyzet – a markáns jogszabályi változások ellenére – nagyjából megfelel annak, amely az 1980-as években állt fent. Szabóné Nagy Teréz ekkor lefolytatott kutatásának egyik tanulsága az volt, hogy a tárgyaláson a bírák erőteljesen

támaszkodtak – akár a közvetlenség elvének megsértésével is – a nyomozás során felvett bizonyításra.⁶

Ez a helyzet különösen azért veszélyes, mert az ítélező bírónak alig van eszköze arra, hogy tisztázza, milyen körülmények között történt a vallomás felvétele a nyomozás során, és mennyire megbízható az ott rögzített nyilatkozat. A Magyar Helsinki Bizottság empirikus vizsgálatában a megkérdezett terheltek 23 %-a mondta azt, hogy a vizsgáló azzal fenyegette meg, hogy kezdeményezi az előzetes letartóztatásának elrendelését vagy meghosszabbítását, ha nem vallja be a bűncselekmény elkövetését.⁷ Ez a számadat pontosan nem ellenőrizhető, azonban jelzi azt a tendenciát, hogy a nyilvánosság elől elzárt nyomozati eljárásban felvett vallomásokkal komoly problémák merülnek fel. A bírói kar megtehetné, hogy változtat a gyakorlaton, és a Be. értelmezésével (mivel a jogszabály szövege ezt a kérdést nyitva hagyja) azt a jogtudományban is megfogalmazódó⁸ álláspontot fogadná el, amely szerint a nyomozás során tett nyilatkozat csupán egy olyan bizonyíték, amely alkalmas a tárgyaláson tett vallomás bizonyító erejének megerősítésére vagy gyengítésére.

6. Bizonyítás a bizonyítandóval

Az eddigieknél is problematikusabb, és logikailag nem is elfogadható az az érvelési módszer, amikor a bíróság arra való hivatkozással nem vesz figyelembe valamilyen bizonyítékot, hogy az ellentétes az általa megállapított tényállással. Nem azt mondja tehát, hogy ellentétben áll más, sokkal meggyőzőbb bizonyítékokkal, hanem már a más bizonyítékok alapján megállapított végeredmény – az ítéleti tényállás – felől közelít a vizsgált bizonyíték felé. Ez a megoldás azonban azt a gyanút táplálhatja az olvasóban, hogy azért nem ütközteti közvetlenül egymással a bizonyítékokat, mert azok sem külön-külön, sem együttesen nem lennének elég erősek a cáfolathoz. Kényelmesebb tehát a „kész tényekre” hivatkozni.

Egy kényszervallatás miatt folyó ügyben pl. a vádlott azt állította, hogy a sértett a kihallgatása közben az éhségtől ájult el, és ettől keletkeztek a sérülései. Elmondta, hogy ezért utána kockacukrot és ételt hozott neki. A bíróság azért minősítette „életszerűtlennek” a védekezést, mert felettlőbb valószínűtlennek tartotta, hogy valaki a bántalmazás után még ételt vásárol az áldozatnak. Csakhogy éppen az volt a kérdés az eljárásban, hogy a tagadásban lévő vádlott bántalmazta-e a sértettet (60/2008. sz. ügy, Pest megye). Ésszerűbb lett volna, ha arra kérdezett volna rá a bíróság, hogy kitől, milyen körülmények között szerezte be a vádlott az ételt, és egy ilyen irányú bizonyítással győződik meg a szavahihetőségről.

Ugyanennek a hibás érvelési módszernek egy másik megnyilvánulását tapasztalhattuk a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság 118/2005. számú ügyében, amelyben szemérem elleni erőszak volt a vád. A vádlott tagadását megerősítette élettársának, a két kiskorú sértett édesanyjának a vallomása. A bíróság azonban ezt a vallomást azért nem fogadta el, mert a megállapított tényállásból az következik, hogy az anya felelőtlen, nemtörődöm magatartása is elősegítette a bűncselekmény megvalósulását. A Zala Megyei Bíróság 13/2006. számú ítéletében pedig a következőket olvashatjuk:

---

⁶ Szabóné Nagy Teréz: *A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985. 281. o.

⁷ Kádár András Kristóf: *A vétkesség vélelme*, Magyar Helsinki Bizottság, Budapest, 2004. 39. o.

⁸ Bócz Endre: *Büntetőeljárás jogunk kalandjai*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2006. 157. o.

„Arról, hogy vádlott kést szokott magánál hordani maga tanú 13 is beszámolt a nyomozati vallomásában, de e körben hivatkozott arra, hogy amikor együtt voltak, akkor ezt kifejezetten megtiltotta vádlottnak, aki ennek eleget is tett. Ez utóbbi nyilatkozat azonban a tanú szavahihetősége körében megállapítottak mellett jelentőséggel nem bír, miután közvetlen és fentebb már hivatkozott tanúvallomások vannak arra nézve, hogy vádlott tanú 6 sértett bántalmazásakor kést használt és azzal többször szúrt sértett felé, melyből kettő az orvosi látleletben is leírtak szerint a sértettet elérte és neki súlyos sérüléseket okozott.”

Láthatjuk, hogy az indokolásban a bíróság a bizonyítandó tényt (a vádlott késsel szúrta meg a sértettet) tanúvallomásokra hivatkozva már bizonyítékként használja fel a mentő tanú vallomását szemben. Ez az érvelési technika megfigyelhető még a Fővárosi Bíróság 336/2007. számú hivatali vesztegetés miatt indult ügyében is. A két terhelő tanúvallomást a bíróság tényként fogadja el (nem indokolja, miért hitelt érdemlőek), aztán az indokolás további részében ezekre alapít egyéb, vádlottat terhelő érveket (pl. azért nem fogadja el a mentő tanú vallomását, mert ő neki „hallania kellett volna”, mikor a vádlott vagyoni előnyt kér – amit a vádlott „természetesen” tagadott).

7. Az érdemi mérlegelés teljes vagy részleges hiánya

A legkevésbé érthető jelenség, amelyet az elemzés során megfigyeltünk az, amikor nincsen valódi mérlegelés az ügyben. Ennek a gyakorlatnak három fokozatát tudtuk megkülönböztetni. Az első, „legenyhébb” változat, amikor a bíróság érdemi indokolás nélkül hagy figyelmen kívül bizonyítékokat. Az egyik ilyen „elhárító” módszer egyes, egymással ellentétes bizonyítékok, elsősorban vallomások ütköztetésekor figyelhető meg: a bíróság – további magyarázat nélkül – csupán azt rögzíti, hogy azért nem fogadja el az egyiket, mert ellentmondásban áll a másik bizonyítékkal. A Zala Megyei Bíróság 24/2006. sz. ítélete azt tartalmazza, hogy a mentő tanú azon nyilatkozata, miszerint a sértett elmondta neki, hogy a műhely előtt éppenséggel ő bántalmazta édesapját, a vádlottat (és nem fordítva), bizonyítékként nem értékelhető, mert erre a sértett egyértelmű, határozott nyilatkozatot tett. Ennek az volt a lényege, hogy ezt ő úgy adta elő a tanúnak, hogy csupán az édesapja hivatkozik erre. Arról nem esik szó az ítéletben, hogy a sértett ezen állítására mit reagált a mentő tanú, egyáltalán volt-e szembesítés közöttük az ellentmondásra. A Hajdú-Bihar Megyei Bíróság 523/2006. sz. ügyében a bíróság szintén nem fogadta el az egyik tanú vallomását, de azt nem tudhatjuk meg az indokolásból, hogy miért nem. Hasonló, tisztán formális indokolással találkozunk a 3022/2005. sz. ügyben (Bács-Kiskun megye) – a bíróság a vádlott és az egyik mentő tanú egybehangzó vallomását „nem tartotta elegendőnek” ahhoz, hogy cáfolja a sértett előadását. A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság 1559/2008. számú és a Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság 201/2006. számú ítéleteiből szintén nem tudjuk azt meg, hogy miért nem fogadta el a bíróság a mentő tanúk végig következetes vallomását (az előbbi ügyben ráadásul szemben a két bizonytalankodó terhelő tanú nyilatkozatával). Ugyancsak nem tudjuk meg a PKKB 3503/2003. számú ítéletéből, hogy miért fogadja el annak a sértettnek a vallomását, aki teljesen másként nyilatkozott az ellopott értékekről és a bűncselekménnyel okozott rongálási kárról a nyomozás és a tárgyalás során. A 123/2007. számú (Bács-Kiskun megye) és a 250/2007. sz. ítéletben (Nógrád megye) csupán hivatkozott a bíróság a vallomást tevők ellentmondásos nyilatkozataira, de nem tárta fel, melyek ezek az ellentmondások.

Vannak olyan esetek, amikor a bíróság el sem jut odáig, hogy szembenézzen a potenciális ellen-tanúkkal. A 376/2007. számú ügyben (Békés megye) a bíróság lakonikusan közölte, nem hallgatja ki a védelem által indítványozott tanút, mert úgysem tudná tanúsítani azt, hogy a vádlott otthon volt-e a cselekmény elkövetésekor, ugyanis abból a szobából, ahol ő volt, nem lehetett érzékelni azt, hogy valaki esetleg elhagyja a házat. Egy kihallgatáson azonban kiderülhetett volna, hogy *valójában* mit tapasztalt a kérdéses időszakban, a bíróság nem tudhatja előre, milyen fontos információval rendelkezhet a tanú. Ez az ügy azért is érdekes, mert kiderült, hogy a bűncselekmény (emberölés) idején mások is jártak a sértett udvarán, de a bíróság ezt a lehetőséget, mint mentő körülményt nem vizsgálta. A vádlott többször megváltoztatta a vallomását, és indokként a nyomozó általi fenyegetést jelölte meg, ennek kapcsán azonban a bíróság csupán arra utalt, hogy a kényszervallatás miatt indult eljárást az ügyészség bűncselekmény hiányában megszüntette. A bíróság ténybeli meggyőződésével potenciálisan ellentétes eredményre vezető bizonyítási indítványok elutasításának további példája a Baranya Megyei Bíróság 52/2008. sz. ítélete: a bíróság annyival intézte el az elutasítást, hogy az nem cáfolhatná a megállapított tényállást.

Egy másik megjelenési módja ennek az érvelési hibának az, amikor a tényállás bizonyos részeire nézve nem találkozunk sem bizonyítékokkal, sem mérlegeléssel, maradnak tehát homályos pontok, sötét zónák az indokolásban. A Tolna Megyei Bíróság 95/2007. sz. ügyében a bíróság részletesen bizonyította, hogy a vádlott tudott a gépkocsijában elhelyezett nagy mennyiségű kábítószerrel. Azt a minősítő körülményt, hogy a kábítószer megszerzése forgalomba hozatal céljából történt, csupán az a tény alapozta meg, hogy a kábítószer mennyisége jelentős volt. A bíróság ez alapján zárta ki azt a lehetőséget, hogy csupán „saját fogyasztásra” szerezte meg a vádlott a szert, azt azonban nem vizsgálta, hogy az enyhébb megítélésű alapesetet megvalósító egyéb elkövetési magatartások megvalósulhattak-e (pl. „az ország területén átvisz”). Hasonló érvelési problémával szembesültünk a Békés Megyei Bíróság 3/2007. számú ítéleti indokolásában, amelyben a bíróság a bizonyítás menetében csupán odáig jutott el, hogy a vesztegetésből származó pénz nem kerülhetett olyan módon a vádlotthoz, ahogy ő állítja (véletlenül „belesodorta”), de azt már nem tisztázta, hogy mi módon került hozzá a pénz valójában, és ténylegesen elfogadta-e a neki nem járó összeget. Azonban nem csupán bűnösséget megállapító, hanem felmentő ítéletek esetén is találkozhatunk ilyen típusú indokolási hiánnyal. A Tolna Megyei Bíróság a 30/2007. számú ügyében pszichikai bűnsegédként elkövetett kényszervallatás vádja alól mentette fel a vádlottat arra hivatkozva, hogy a vádlott jelenléte nem hatott társára még szándékerősítőként sem, de arra nem válaszolt, hogy a szándékerősítés mely jeleit nem látta a bíróság bizonyítottanak, és miért nem. A 371/2009. számú ügyben (Somogy megye) a bírósági bizonyítás addig terjedt, hogy tisztázta: nincs bizonyíték arra, hogy a vádlotton kívül más is járhatott az elkövetés helyén, de azt nem tudjuk meg, mi bizonyítja, hogy a cselekményt valóban a vádlott követte el.

A hiányos érvelés harmadik, „legsúlyosabb” előfordulási mintája az a változat, amikor az ítélet indokolásában a teljes tényállásra nézve csupán a bizonyítékok enumerációjával találkozunk, de a bíróság nem lép ezen túl. Részletesen, sokszor túlzottan részletesen ismerteti a vádlott(ak), a sértett(ek) és a tanú(k) vallomásait, illetve tájékoztat az okiratok, egyéb bizonyítékok tartalmáról. Azonban nem találunk arra eligazítást, hogy melyik bizonyítékot milyen alapon, milyen indokok miatt fogadta el a bíróság. Úgy tűnik, az olvasóra bízva, hogy bontsa ki a szöveg mögött feltárható érvrendszert, az egyes bizonyíték-ismertetések „magukért beszélnek”. Természetesen elképzelhető, hogy tényleg ez a helyzet, pl. ha a vádlott vallomása nyilvánvaló ellentmondásokat, illogikus mozzanatokot tartalmaz, a terhelő tanúk vallomása pedig teljesen egybehangzó, következetes és tárgyi bizonyítékokkal mindenben

alátámasztott. Azonban a mérlegelés mellőzésére ekkor sem lenne jogi lehetőség, és az általunk vizsgált olyan esetekben, ahol ezt a hiányosságot tapasztaltuk (pl. 30/2008. sz., Jász-Nagykun-Szolnok megye; 43/2005. sz., Komárom-Esztergom megye; 191/2008, Fejér megye) nem is volt igaz, hogy a bizonyítékok nem igényeltek további elemzést. A Mezőtúri Városi Bíróság a 79/2001. sz. ügyében pedig még azt sem rögzítette, hogy melyik tanú mit nyilatkozott, csak annyit említett meg, hogy terhelő vallomást tettek a vádlottra.

Véleményünk szerint, az ilyen jellegű érvelési technika megjelenése azért lehetséges, mert látszólag létező a bizonyítás indokolása, szerepelnek bizonyítékok, és a bíróság használja a bizonyítási szakzsargont. Azt a nyelvet beszéli, amelyet a másodfok valószínűleg elvár ahhoz, hogy az ítéletnek a bűnösség megállapításával kapcsolatos része elfogadható legyen.

8. További problémák

A következő érvelési problémákat nem tekinthetjük általánosnak, tendenciaszerűnek, vagy olyan nagy horderejűnek, amely befolyásolhatná a bírói gyakorlatot, azonban mutatják azokat a lehetséges veszélyeket, amelyekhez a jelenlegi bírói beállítódás vezethet.

8.1. A „hallgatás beleegyezés”

Volt olyan bíróság, amelyik implicit módon megfordította a bizonyítási terhet: a vádlott bűnösségét bizonyító tényként hivatkozott arra, hogy a védelem – a tagadáson túl – nem adott elő semmi érdemlegeset arra nézve, hogy ki követhette el a bűncselekményt, ha nem a terhelt volt az (51/2008. sz., Somogy megye).

Egy másik ügyben a következő gondolatmenettel találkozhatunk:

„A tanúk vallomására - T. 5. tanú kivételével - egyáltalán nem is tett észrevételt a vádlott, holott erre - attól függetlenül lehetősége volt, hogy ő maga nem tett vallomást, illetőleg csak a bizonyítási eljárás befejező szakaszában tett vallomást. Az észrevételezési, kérdezési jogára a bíróság figyelmeztette, erre mindig meg is volt a lehetősége, ennek ellenére nem élt e jogával. Ezért ezt a bíróság csak akként értékelhette, hogy a tanúk vallomásával egyetért.” (401/2004. sz., Komárom-Esztergom megye)

8.2. Sztereotípiák az ítéletben

Úgy tűnt számunkra, hogy bizonyos személyi kör szavahihetőségét – konkrétan: a fegyveres rendvédelmi szervek tagjait – némely bíróság perrendszerűen nem bizonyított feltevés (a kollegialitás ereje) alapján ítéli meg – negatív módon.

Ennek első példája a Somogy Megyei Bíróság 301/2008. számú ítélete, amelyben a hivatali visszaélés miatt indult ügyben a számos mentő vallomás ellenére a két hivatalos személy tanú vallomását vette figyelembe arra hivatkozva, hogy nem „életszerű”, hogy hivatalos személyek valótlan terhelő vallomást tegyenek más hivatalos személyre. Az itt megfogalmazott feltevést visszhangozza a Komárom-Esztergom Megyei Bíróság 284/2005. számú ítélete:

„Mindhárom rendőrtanú érdeke nyilvánvalóan az volt, hogy vallomásaikkal a rendőrtársuk az I.r. vádlott védekezését támasszák alá, illetve a baleset körülményeivel kapcsolatban a II.r. vádlott által a nyomozás során előadottakat erősítsék. A II.r. vádlott ugyanis az ő kérésük alapján állította meg a Trabantot, és a két polgárőr nekik segítve igyekezett a két sértettet a helyszínen visszatartani. Nyilvánvalóan mindhárom tanúnak látnia kellett az I.r. vádlott jogszerűtlen intézkedését, de tekintettel arra, hogy közvetlen kollégáikról van szó a jelen esetben, nyilvánvaló, hogy vallomásaikkal az ő védekezését kívánták erősíteni.”

Ugyanezzel a tartalommal, ám szokatlan nyíltsággal foglalt állást a Fővárosi Bíróság a 440/2007. sz. ítéletében:

„A bíróság úgy ítélte meg, hogy a rendőr vádlottak és a rendőr tanúk közötti, egymás iránti szolidaritás olyan, hogy a tanúk akár a hamis tanúzás büntetét is felvállalják annak érdekében, hogy a vádlottak padján lévő társaik felmentésére kerüljön sor.”

Ezt a megállapítását arra alapozta, hogy a tényállásban rögzítette: a rendőrök bántalmazták a sértettet, de azt már nem lehetett meghatározni – éppen a tanúk és a vádlottak vallomásainak tartalma miatt –, hogy valóban a vádlottak bántalmazták a sértettet, vagy más rendőrök. Hozzá kell tenni, hogy a bíróság a tényállást kilenc mentő tanúval és a vádlottak tagadásával szemben három terhelő tanú vallomására alapította, akiknek vallomásában egyébként maga is „nem csekély ellentmondásokat” látott. A következő ítéletben (441/2007. sz.) a bíróság már mint „precedensre” hivatkozik a fenti megállapításra:

„A bíróság megítélése szerint az ügyben a tárgyalás keretében kihallgatott rendőr tanúk nem elfogulatlanok és nem érdektelenek. A bíróság a korábbi hasonló ügyben rámutatott, hogy közöttük olyan mélységű a másik iránti szolidaritás, hogy akár a hamis vallomástételt is vállalják, hogy a vádlottak padján ülő társaik felmentésére kerüljön sor. Ez az érdek, mely a bajtársi együttműködésből ered, melyet a kiközösítéstől való félelem táplál nagyobb, mint az a bűnüldözési érdek, mely alapján vallomásukkal a felderítést elősegítenék és a bűncselekményt elkövetők felelősségre vonása nem maradna el.”

A sztereotip gondolkodás általában is óriási veszéllyel járhat a bírósági ténymegállapításra⁹, azonban a rendőrökkel kapcsolatos fenti beállítódás azért tűnik különösen riasztónak, mert az elemzett esetekben a bíróságok általában aggálytalanul elfogadták a rendőrök által a nyomozás során felvett jegyzőkönyveket és az általuk végzett egyéb bizonyítást (lásd a fentebbi 5. pontot). Márpedig nehéz azt gondolni, hogy amikor a büntetőeljárásban bizonyít a rendőr, akkor megváltozik a személyisége. Ha valóban elterjedt a bírák közt a most ismertetett felfogás, akkor az meglehetősen nagy következtelenség utal a mérlegelésben.

8.3. A Be. 75. § (1) bekezdésének érvényesülése¹⁰

⁹ Elek Balázs: A sztereotípiák szerepe a bizonyítási eljárásban, in: Erdei Árpád (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma*, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 167-174. o.

¹⁰ Be. 75. § (1) „A bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető és a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában jelentősek. A bizonyítás során a tényállás alapos és hiánytalan, a valóságnak megfelelő tisztázására kell törekedni, azonban, ha az ügyész nem indítványozza, a bíróság nem köteles a vádat alátámasztó bizonyítási eszközök beszerzésére, és megvizsgálására.”

A bírói fórumok akként foglaltak állást, hogy szinte csak „szimbolikus” értékű a felderítetlenség terhét legalább részben az ügyészre telepítő törvénymódosítás.¹¹ Egy gyakorló táblabíró annyival finomította a képet, hogy az új szabályozás az általa vezetett bírói tanácsban „némileg” érvényesül.¹² Átolvasva az ügyeket, mi sem találtunk olyan első fokú ítéletet, amelyik a Be. 75. § (1) bekezdésének második fordulatra hivatkozott volna egy felmentés indokolásakor. Mindössze egyetlen olyan ügyet találtunk, amelyben a másodfokú bíróság a felmentő ítélettel szemben benyújtott ügyészi fellebbezésre reagálva hivatkozott a fenti jogszabályhelyre. Az ügyész kifogásolta, hogy a bíróság nem hallgatott ki egy szóba jöhető releváns tanút, így a tényállás felderítetlen maradt. Ezzel a kifogással szemben rögzítette a bíróság, hogy a potenciális terhelő tanú kihallgatására az első fokú bíróság nem volt köteles, bár ehhez a „biztonság kedvéért” hozzátette: az ügy elbírálása szempontjából lényeges bizonyítékok nem voltak várhatók ettől a tanútól (Szegedi Ítéltábla, 28/2008).

III. Következtetések és a lehetséges magyarázatok

Az eddig felsorakoztatott és kategorizált érvelési problémák okát illetően több magyarázat is elképzelhető. Elméletileg lehetséges, hogy a bírák egy része érveléstechnikailag képzetlen, vagy nem fordított elég időt és energiát egy komolyabb, meggyőzőbb indoklás megírására. Mivel azonban tömeges jelenségről van szó, és nem feltételezzük azt, hogy a magyar bírák ne tudnának megfelelő színvonalú indokolást prezentálni, ha lennének valóban meggyőző erejű, kétséget kizáró érvek, az a magyarázat valószínűbb, hogy az elfogadott szakmai konszenzus szerint elegendők a bemutatott érvek is egy-egy bűnösséget kimondó ítélet alátámasztására. Úgy tűnik számunkra, hogy a bírói gyakorlat a bűnösség kimondásához hallgatólagosan megelégszik olyan bizonyítottsági szinttel, amely nemhogy a „kétséget kizáró bizonyosság” szintjét nem éri el, de az „ésszerű kétely” mércéjénél is kevesebbet követel: ha a vádlott bűnösségének irányába mutató bizonyítékok – a bírói meggyőződés szerint – túlsúlyban vannak, akkor a bűnösség megállapítható. Jól érzékelhető az a tendencia, hogy a Be. 4. § (2) bekezdésében meghatározott szigorú követelmény két irányban is relativizálódik: egyrészt nincs szükség teljes bizonyosságra, másrészt a bírói meggyőződésnek nem az általános, objektív ésszerűségeen kell alapulnia, hanem a bíró egyéni meggyőződésén.

Ha a feltárt problémát a gyakorlat résztvevőinek közösen osztott háttértudása generálja, akkor meg kell próbálnunk meghatározni a büntetőeljárás rendünket jellemző azon általános strukturális sajátosságokat, amelyek alkalmas környezetet biztosítottak az ismertett gyakorlat kialakulásához.

A lehetséges intézményes ok a hazai jogalkotás színvonalával függ össze. A magyar büntetőeljárás kutatói közül már többen felhívtak arra a figyelmet, hogy eljárásjogunk bizonyos szabályai maximalisták: olyan elérhetetlen ideákat állítanak a jogalkalmazók elé, amelyek teljesítése lehetetlen.¹³ Ezzel a jogalkalmazók is tisztában vannak, azonban nyíltan nem kérdőjelezhetik meg az uralkodó doktrínát. A háttérben viszont csendesen megkerülik az ilyen szabályokat. A veszély egyrészt abban áll, hogy e módszer következtében éppen a hatóságok erodálják az alapvető szabályok tekintélyét, másrészt abban, hogy a jogalkalmazás által használt mércék a nyilvánosság számára láthatatlanná és kontrollálhatatlanná válnak, így pedig teret nyitnak olyan rejtett konvenciók megszületésének, amelyek negatívan

¹¹ Lásd a Fővárosi Bíróság büntető kollégiumának állásfoglalását: (<http://www.fovarosi.birosag.hu/szellemimuhely/osszefoglalo.pdf>)

¹² Kardos Sándor: Két „terhel” a bizonyítási teher? in: Erdei Árpád (szerk.): *A büntető ítélet igazságtartalma*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010. 71. o.

¹³ Lásd Bócz: *Büntetőeljárás...* 144. o.; Bárd Károly: *A büntető hatalom megosztásának buktatói*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987. 210. o.

befolyásolhatják a különböző jogi eszmények érvényesülését. Az általunk vizsgált tárgykörben éppen a „kétséget kizáró” bizonyítottság követelménye tekinthető ilyen maximalista követelménynek. A „kétséget kizáróság” elvileg matematikai szintű bizonyítottságot követel meg. Egy ilyen fajta bizonyosság elérése nyilvánvalóan teljesíthetetlen az emberi cselekvések megítélésének mezején, ezért a bíróságok nem is veszik (mert nem is vehetik) komolyan. Ezen a talajon pedig könnyen szárba szökkenhet egy olyan megközelítés, hogy nem az írott alapelvek a fontosak, hanem a gyakorlatban már bevett indokolási panelek, amelyek azonban sokszor igen kétes esetekben is az elítélés hivatkozási alapjául szolgálhatnak.

Egy másik, szintén a jogalkotással kapcsolatos, strukturális probléma pedig abban rejlik, hogy az általánosan meghatározott mércék túlságosan sokat bíznak a „bírói bölcsességre”. A szabad bizonyítási rendszer bármifajta ésszerű korlátozás nélküli deklarálása lehetővé teszi például azt, hogy a vádlottat akár minimális számú és meggyőző erejű bizonyíték alapján is el lehessen ítélni. Más, a demokratikus és jogállami hagyományokat tekintve előttünk járó jogrendszerekben például előfordul, hogy előírják a korroboratív bizonyítékok kényszerét ahhoz, hogy bűnösnek lehessen valakit tekinteni, vagy meghatározzák, hogy milyen fajta megméretést követően lehet egy bizonyítékra tényállást alapozni.¹⁴ A „bizonyítási teher rejtett átfordítása”-ként leírt probléma is valószínűleg jobban kezelhető lenne, ha a jelenlegi doktríner szabályozás helyett a jogalkotó taxatívén definiálná azokat az esetköröket, amelyben a teher a törvény erejénél fogva megfordul (pl. ha a vádlott beszámíthatatlanságra hivatkozik, akkor neki kell bizonyítani, hogy valóban ilyen állapotban volt az elkövetéskor).¹⁵ Az ésszerűen részletes, életközeli, könnyen betartható és számonkérhető mércék kodifikálása nem a bírói mérlegelési szabadság csonkítását jelenti, hanem az emberi megismerő képesség határait figyelembe vevő érett jogrendszerek sajátja.¹⁶ A jogalkalmazás és a jogalkotás minőségének javítása tehát nem választható el egymástól: úgy véljük, hogy a kialakult és általunk kritizált bírói gyakorlat nem csak olyan általános és néha homályos kategóriáktól függ, mint a „bírói attitűdök”, „jogászi kultúra” vagy „jogi hagyományok”, hanem olyan jól behatárolható, konkrét és kezelhető strukturális feltételektől, mint a kellően átgondolt, a gyakorlat sajátosságaihoz jól idomuló jogi szabályozás.

---

¹⁴ Lásd Pradel, Jean: A büntetőjogi bizonyítás, in: Badó Attila – Loss Sándor (szerk.): *Betekintés a jogrendszerek világába*. Nyitott Könyv Kiadó, Budapest, 2003. 450. o.

¹⁵ Például a francia büntető eljárásjog is ismeri az átfordítás lehetőségét, lásd Cape, et al.: *Effective Criminal Defence...* 231. o.

¹⁶ Vö. Clermont, Kevin M.: *Producere's Magical Number Three: Psychological Bases for Standards of Decision*. 72 *Cornell Law Review*, 1986. 1155. o.

Nótári Tamás

A *Lex Baiuvariorum* büntetőjoga¹

A kora középkori germán jog tekintetében meglehetősen óvatosan kell kezelnünk a „büntetőjog” fogalmát, lévén hogy nem találunk a *Volksrecht*ekben elvi, a büntetőjogot – vagy akár a közjogot – a magánjogtól elkülönítő distinkciós elvet. Ugyanakkor a kora középkori népjogok alapvetően és egyértelműen a „büntetőias” jogalkotás, pontosabban kompiláció nyomait viselik magukon. Minden, e jogterület rendszerezésére törekvő igényünk tehát jelenlegi jogi rendszerszemléletünk bizonyos fokú visszavetítése, hiszen az elvi és elméleti igényt nélkülöző szabályozás különféle, és a törvénykönyvekben szétszórtan megtalálható rendelkezéseiből kell kiolvasnunk és rendszereznünk mindazt, amit büntetőjog alatt értünk.

Ezt előrebocsátva kíséreljük meg írásunkban a kora középkori bajor (nép)jog, a *Lex Baiuvariorum*² büntetőjogát rendszerszerűen bemutatni. Először megkísérlünk egy „általános részt” megalkotni, illetve a mai büntetőjogi rendszer szerint az általános részben foglalt rendelkezéseket a törvény passzusaiból egy „általános részt” kiolvasni (I.), ezt követően – mintegy „különös részként” – az egyes tényállásokat vesszük sorra, a védett jogi tárgynak megfelelően rendszerezve azokat (II.), végezetül pedig a *Lex Baiuvariorum* szakciórendszerét vesszük górcső alá (III.).

A *Lex Baiuvariorum* büntetőjogának „általános része”

A büntetőjogi – olykor pedig általában a törvényi – rendelkezések célját illetően a *lex* számos ponton megfogalmazza, hogy ezek célja nem más, mint a béke fenntartása, vagyis a *scandalum*, valamint a népen belüli ellenségeskedés megakadályozása.³ A törvény *Prologusa*⁴ pedig egyenesen, mintegy a jogalkotói szándékot megvilágítva meghatározza, hogy e

---

¹ Jelen tanulmány a „K 78537” számú „*Lex Baiuvariorum – jogfelfogás és társadalomkép a kora középkorban*” című OTKA-pályázat támogatásával készült.

² A *Lex Baiuvariorum* magyar fordítását – latin-magyar bilingvis kiadásban – lásd Nótári T.: *Lex Baiuvariorum – A bajorok törvénye*. Szeged 2011. A bajor népjog lejegyzési idejéhez lásd Nótári T.: *Adalékok a Lex Baiuvariorum datálásához és lokalizálásához*. Jogtörténeti Szemle 2009/1. 19–26; *Römischrechtliche Elemente im Prolog der Lex Baiuvariorum*. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Iuridica 50. 2009. 419–429. A történelmi környezethez a korabeli történetírás tükrében lásd Nótári T.: *Források Salzburg kora középkori történetéből*. Szeged 2005; *A salzburgi historiográfia kezdetei*. Szeged 2007; *Bavarian Historiography in Early Medieval Salzburg*. Passau 2010. A *Lex Baiuvariorum* vonatkozásában bővebben lásd Beyerle, K.: *Lex Baiuvariorum. Lichtdruckwiedergabe der Ingolstädter Handschrift*. München 1926; Merkel, J.: *Das Bairische Volksrecht*. Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 11. 1858. 533–687; Schwind, E. v.: *Kritische Studien zur Lex Baiuvariorum III*. Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde 37. 1912. 415–451; Krusch, B.: *Die Lex Bajuvariorum*. Berlin 1924. 38–163; Kottje, R.: *Die Lex Baiuvariorum – das Recht der Baiern*. In: Mordek, H. (Hrsg.): *Überlieferung und Geltung normativer Texte des frühen und hohen Mittelalters*. Sigmaringen 1986. 9–23; Eckhardt, K. A.: *Die Lex Baiuvariorum. Eine textkritische Studie*. Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte 38. Breslau 1927; Landau, P.: *Die Lex Baiuvariorum: Entstehungszeit, Entstehungsort und Charakter von Bayerns ältester Rechts- und Geschichtsquelle*. München 2004.

³ *Lex Baiuvariorum* 2, 3. ...ut tale scandalum non nascatur in provincia.; 8, 9. ...quia talis praesumptio excitat inimicitias in populo.; 13, 3. ...tails enim praesumptio non debet fieri, quia hoc scandalum generat.; 16, 12. ...quia aliquotiens exinde scandala nascantur.

⁴ *Lex Baiuvariorum* 2, 3. ...ut tale scandalum non nascatur in provincia.; 2, 11. Vetanda est talis causa, unde scandalum solit nascere.; 8, 9. ...quia talis praesumptio excitat inimicitias in populo.; 13, 3. ...tails enim praesumptio non debet fieri, quia hoc scandalum generat.; 16, 12. ...quia aliquotiens exinde scandala nascantur.

törvények azért születtek, hogy az ezektől való félelem az emberi elvetemültséget kordában tartsa, az ártatlanság – vagyis a jogkövető magatartás – biztonságot élvezzen, a törvényt nem tisztelők között pedig a félelem a büntetéstől gátat szabjon a másokat sértő magatartásnak.⁵ Mindez határozottan egybecseng Tacitus *Germaniájának* azon szöveghelyével, amely szerint a büntetés gyanánt fizetendő összeg egy része a sértettet, vagy annak rokonait, másik része pedig a királyt, illetve a közösséget illette – e megosztás a *Lex Baiuvariorum*tól sem idegen⁶ – , ami kifejezi, hogy a jogsértő magatartás az egész közösséget, illetve a közösség vezetőjét is sérti, s annak feladata a közösség békéjéről gondoskodni.⁷ Tehát a törvény ha nem is absztrakt elvként – ami a kor jogalkotási technikájától nem is várható el –, de bizonyos tényállások kapcsán megjelöli egyrészt a generális prevenciót, másrészt pedig – nevezetesen a vasárnapi munkavégzési tilalom ellen vétő visszaeső elkövető esetén a büntetési tétel emelkedésével⁸ – a speciális prevenciót mint a szankció célját. Hasonlóképpen megjelenik a törvény bizonyos szöveghelyein – akárcsak az Aschheimi Zsinat kánonjaiban⁹ – az igazságosság mint jogszolgáltatási alapelv érvényre juttatásának követelménye, amely értelemszerűen a büntetőjogi rendelkezésekre is alkalmazandó.¹⁰

A magánbosszú intézménye mint a jogtudat, illetve a jogsértés helyreállításának legkorábbi jele, illetve módja nyomaiban a *Lex Baiuvariorum*ban is megtalálható, méghozzá a tetten ért házasságtörő és a tetten ért tolvaj jogszerű megölésében tükröződve.¹¹ Ugyanakkor a vérbosszú jogszerűségének igazolására – amint ezt a Neuchingi Zsinat is elrendeli¹² – az éjjel tetten ért tolvaj megölése után össze kell hívni a szomszédokat, hogy azok a jeleket megvizsgálva tanúsíthassák, hogy nem orgyilkosság történt, vagyis a jogos önhatalom szigorú korlátok közé lett szorítva. A béketörés, illetve a jogellenes önhatalmat gyakorló béketörő, azaz *faidosus/feidosus* meghatározását negatív formában kapjuk meg: ha valaki a király, vagy a herceg parancsára öl meg valakit, akkor nem minősül *feidosus*nak, és sem őt, sem gyermekeit nem sújthatja hátrány, vagyis élvezi a herceg védelmét.¹³ Ebből levonhatjuk azon következtetést, hogy a *feidosus* elveszti az uralkodó, és ezzel együtt a jogrend védelmét, vagyis törvényen kívülivé – a római jogi terminológiát alkalmazva *sacerré*¹⁴ – válik.

Ezzel párhuzamosan azonban, minthogy a bajor népjog lejegyzése idejére elhagyta a vérbosszú, illetve a *talio*-elv stádiumát, a kivételesen súlyos, vagyis elsősorban az állam és az uralkodó ellen irányuló bűncselekményeket kivéve a *conpositiós* rendszer érvényesült, amely bizonyos szempontból „magánjogiasította” a büntetőjogot. Mindez annyiban nyilvánult meg,

⁵ *Lex Baiuvariorum, Prol. Factae sunt autem leges, ut earum metu humana coherceretur audacia tutaque sit inter probos innocentia, et in ipsis improbis formido supplicia et refrenetur nocendi facultas.*

⁶ Így például *Lex Baiuvariorum* 9, 15. ...*tunc similem rem donet illi, cui pecunia comparavit, et in fisco pro fredo XII solidos sit culpabilis.*

⁷ Tacitus, *Germania* 12. ...*pars multae regi vel civitati, pars ipsi qui vindicatur vel propinquis eius exsolvitur.*

⁸ *Lex Baiuvariorum* 1, 14. *Et si non emendaverit, rumpatur dorso eius L percussiones. Et si iterum praesumpsit operare die dominico, auferatur de rebus eius tertiam partem. Et si non cessaverit, tunc perdat libertatem suam et sit servus, qui noluit in die sancto esse liber.*

⁹ *Synodus Aschaimensis* 14. 15. 41. 42.

¹⁰ *Lex Baiuvariorum* 2, 1. *Et hoc in presente populo fiat, ne per invidiam nullus pereat.*; 2, 16. *Propterea talis constituetur iudex, ut plus diligit iustitiam quam pecuniam.*; 2, 17. *Iudex si accepta pecunia male iudicaverit, ille qui iniuste aliquid ab eo per sententiam iudicantis abstulerit, ablata restituat.*

¹¹ *Lex Baiuvariorum* 8, 1. *Et si in lecto cum illa interfectus fuerit, pro ipsam conpositionem, quod debuit solvere marito eius, in suo scelere iaceat sine vindicta.*; 9, 9. *Verumtamen non prius damnetur ad mortem, quam vel simplex de facultatibus furoni conponat.*

¹² *Synodus Niuhingensis* 3. 11.

¹³ *Lex Baiuvariorum* 2, 8. *Si quis hominem per iussionem regis vel duci suo, qui illam provinciam in potestatem habet, occiderit, non requiratur ei nec feidosus sit, quia iussio de domino suo fuit et non potuit contradicere iussionem; sed dux defendat eum et filios eos pro eo.*

¹⁴ Nótári T.: *Római köz- és magánjog.* Kolozsvár, Scientia, 2011. 401. sk.

hogy a *compositio* megfizetésével az ügy „automatikus” elintézését nyert, vagyis egyáltalában nem is került az állami jogszolgáltató szerv elé, hanem mintegy a sértett és az elkövető *pactió*jával kerülnek rendezésre.¹⁵

Annak ellenére, hogy a kora középkori bajor jogban nem találkozhatunk a római jog kristálytisztá felelősségi rendszerével, amely a szándékosság és a gondatlanság fogalmát mind a magán-, mind pedig a büntetőjog tekintetében máig meg nem haladott formában kidolgozta,¹⁶ a *Lex Baiuvariorum*ban is kimutatható a szándékosság (*dolus*), a gondatlanság (*culpa*) és a véletlen károkozás (*casus*) közti különbségtétel.¹⁷ Ennek kapcsán megfigyelhető, hogy a vakmerőséget, illetve elvetemültséget jelentő *praesumptio* főnév, valamint a *praesumpserit* ige rendszerint olyan tényállások leírásaiban fordul elő, amelyek esetében az elkövető szándékosan, tettének jogellenessége tudatában járt el.¹⁸ Az ártó szándékot, vagyis a cselekmény vitathatatlanul szándékos jellegét a törvény általában az *invidia*,¹⁹ illetve *inimicitia*²⁰ kifejezésekkel jelzi. A gondatlan elkövetést (*culpa*) és a véletlenül okozott kár (*casus*) között a törvény nem tesz éles különbséget, vagyis ezen esetekben az elkövető csupán a kár megfizetésére volt kötelezhető.²¹

Bizonyos tényállások esetén a törvény a kísérletet, illetve magát az elkövetési szándékot is büntetni rendelte, azonban a kísérletre, előkészületre, befejezett bűncselekményre és eredményre vonatkozó általános szabályt az egyes esetek sorra vételével sem állíthatunk fel. Így például a tetten ért házasságtörő jogos megölése után a törvény külön mondatot szentel annak az esetnek, amikor valaki csupán belépett más ágyába, ám a házasságtörés nem történt meg.²² Hasonlóképpen büntetni rendeli a törvény, ha valaki a dolog lopott voltának tudatában vásárolt valamit, illetve vette át megőrzésre a dolgot.²³ A herceg élete elleni összeesküvés, még abban az esetben is, ha nem kerül sor a végrehajtásra, büntetést von maga után.²⁴ Amennyiben a herceg fia megkísérli apját letaszítani a trónról, noha az még teljességgel birtokában van az uralkodáshoz szükséges képességeknek, büntetése felől apja határozhat.²⁵

---

¹⁵ Quitzmann, A: *Die älteste Rechtsverfassung der Baiwaren. Als faktischer Beweis für die Abstammung des bairischen Volksstammes*. Nürnberg 1866. 216.

¹⁶ Nótári 2011. 297. skk.

¹⁷ Marcianus, D. 48, 19, 11, 2. *Delinquitur aut proposito, aut impetu, aut casu...*

¹⁸ *Lex Baiuvariorum* 1, 4–6. 9; 2, 5; 4, 30; 8, 7; 9, 4. 14. 15; 10, 6; 16, 4; 17, 1; 22, 11; 23, 1.

¹⁹ *Lex Baiuvariorum* 1, 6; 2, 1; 8, 15; 9, 19; 10, 1; 12, 11; 21, 1.

²⁰ *Lex Baiuvariorum* 10, 6; 12, 11; 14, 6.

²¹ *Lex Baiuvariorum* 2, 18; 9, 14; 10, 6; 12, 3.

²² *Lex Baiuvariorum* 8, 1. *Si quis cum uxore alterius concubuerit libera, si repertus fuerit, cum werageldo illius uxoris contra maritum conponat. Et si in lecto cum illa interfectus fuerit, pro ipsam compositionem, quod debuit solvere marito eius, in suo scelere iaceat sine vindicta. Et si in lectum calcaverit uno pede, et prohibitus a muliere, at amplius nihil fecerit: cum XV solidis conponat, eo quod iniuste in extraneam calcavit thorum.*

²³ *Lex Baiuvariorum* 9, 15. *Si furtivum praesumpserit emere et exinde probatus fuerit, et scienter hoc fecit, tunc similem rem donet illi, cui pecunia conparavit, et in fisco pro fredo XII solidos sit culpabilis.; 9, 16. Similiter ille, qui de manu furoni furtivam rem ad custodiendam acciperit, quasi consensu furoni est, ita conponat, sicut superius diximus, aut cum uno sacramentale iuret, quod nescivit furtivum, quando conparavit vel quando commendatum susceperit.*

²⁴ *Lex Baiuvariorum* 2, 1. *Si quis contra ducem suum, quem rex ordinavit in provincia illa aut populus sibi elegerit ducem, de morte eius consiliatus fuerit et exinde probatus negare non potest: in ducis sit potestate homo ille et vita illius, et res eius infiscentur in publico.*

²⁵ *Lex Baiuvariorum* 2, 9. *Si quis filius ducis tam superbus vel stultus fuerit, vel patrem suum dehonore voluerit per consilio malignorum vel per fortiam, et regnum eius offerre ab eo, dum pater eius adhuc potest iudicium contendere, in exercitu ambulare, populum iudicare, equum viriliter ascendere, arma sua vivaciter baiulare, non est surdus nec cecus, in omnibus iussionem regis potest implere: sciat se ille filius contra legem fecisse et de hereditate patris sui esse deiectum et nihil amplius ad eum pertinere de facultatibus patris sui. Et hoc in potestate patris sui erit, ut exiliet eum si vult.*

Az állat erőszakkal, vagy megriasztással történő megugrasztása, vagyis tényleges károkozás nélküli veszélyeztetése esetén az elkövető az állat értékét volt köteles megtéríteni.²⁶

A társtettségre, a felbujtásra és a bűnsegélyre vonatkozó általános jellegű szabály szintén nem olvasható ki a törvényből, bizonyos rendelkezések azonban a tettesek és részesek eltérő szankcionálására látszanak utalni. A herceg elleni lázadás vezetője hatszáz, a vele szándékegységben lévők kétszáz, az őket követő alacsonyabb *status*ú bűnsegédek negyven *solidust* kötelesek fizetni,²⁷ tehát ezen esetben a tettesek és a részesek elvben más megítélés alá esnek. Kérdés, hogy az „őket követők” alatt valóban részeseket kell-e értenünk, vagy pedig társtetteseket, és csupán alacsonyabb társadalmi állásuk miatt kisebb az általuk fizetendő *compositio* összege. Érdeemes ugyanakkor megemlíteni, hogy a *heriraitának* nevezett, vagyis a negyvenkét, vagy annál több emberrel véghezvitt,²⁸ illetve a *heimzuhtnak* nevezett, hasonló jellegű, ám kisebb létszámmal végrehajtott önhatalmú cselekmény esetén²⁹ csupán a bűncselekmény szerzőjét rendeli a törvény büntetni, pontosabban az köteles *compositi*ót fizetni, az abban részt vevő többi személy nem. A felbujtással a törvény két passzusa hozható összefüggésbe: a szabad embert ura parancsára, vagy egyetértésével eladó rabszolga ura az elkövető rabszolgával azonos elbírálás alá esik,³⁰ ha pedig a rabszolga ura parancsára, illetve egyetértésével lopást követett el, a rabszolgát kétszáz korbácsütéssel kell sújtani, ura pedig tolvajként köteles megfizetni a *compositi*ót, vagyis a lopott dolog értékének kilencszeresét.³¹

A *Lex Baiuvariorum* „kvázi-általános részi” szabályai között kell megemlíteni, hogy szankciórendszere a sértett *status*ának – vagyis aszerint, hogy nemes, szabad, felszabadított vagy rabszolga – megfelelően alakult. Minderről bővebben a szankciókkal foglalkozó részben ejtünk szót, összefoglalóan azonban ezen rendszer úgy írható le, hogy a nemesi állású sértett a *compositio* kétszeresére, a felszabadított felére, a rabszolga – pontosabban a rabszolga után annak tulajdonosa – harmadára volt jogosult.³² A szabad és rabszolga *status*ú elkövető esetén szintén eltérő szankciót állapított meg a törvény, így a rabszolgáknál szokásosan alkalmazott testi fenytésre szabad elkövetővel szemben csak a katonai fegyelemsértés, valamint a vasárnapi munkatiltalom ismételt, vagyis visszaeső általi megszegésének büntetéseként kerülhetett sor.³³ Szintén befolyásolta a *compositio* nagyságát a sértett neme, lévén hogy női

²⁶ *Lex Baiuvariorum* 14, 2. *Si alter persona ipsum animal per vim sallire compellerit, solvat animal, quia iniuste eum in periculo mortis eiecit.*; 14, 3. *Si ipse dominus sepi simili mode ex sua clausura cum canibus vel ceteris flagellis eiecerit, cum simile conponat.*

²⁷ *Lex Baiuvariorum* 2, 3. *Si quis seditionem suscitaverit contra ducem suum, quod Baiuvarii 'carmulum' dicunt, per quem inprimis fuerit levatum, conponat duci DC solidos. Alii homines, qui eum secuti sunt illi similes et consilium cum ipso habuerunt, unusquisque cum CC solidos conponat. Minor populus, qui eum secuti sunt et liberi sunt, cum XL solidos conponant, ut tale scanclalum non nascatur in provincia.*

²⁸ *Lex Baiuvariorum* 4, 23. *Si quis liberum hominem hostile mane cinxerit, quod 'heriraita' dicunt, id est, cum XLII clyppeis, et sagittam in curte proiecerit aut cuiuscumque telarum genus, cum XL solidis conponat; duci vero nihilo minus.*

²⁹ *Lex Baiuvariorum* 4, 24. *Si autem minus fuerint scuta, verum tamen ita per vim iniuste cinxerit, quod 'heimzuht' vocant, cum XII solidis conponat.*

³⁰ *Lex Baiuvariorum* 9, 5. *Si vero servus liberum furaverit et vendiderit, dominus eius ligatum praesentet coram iudice. In ducis potestate sit disciplina eius: aut manus perdat aut oculos; sine signum numquam evadat, quam deliciosus sit apud dominum suum. Et si dominus eius hoc iussit aut consentiens fuit, superiora sententia subiaceat ipse, et illum servum reddat.*

³¹ *Lex Baiuvariorum* 9, 7. *Si quis alienum servum ad furtum suaderit, aut aliquid damnosum in fraudem domini sui, ut posset accusare eum, et fraus ipsa fuerit detecta per investigationem iudicis, dominus nec servum perdat nec aliquid damni pro compositione faciat, sed ille, cuius conclusionem crimen admissum est, tamquam fur damnetur: in novuplum conponat.*

³² Quitzmán 1866. 225.

³³ *Lex Baiuvariorum* 2, 4; 1, 14.

sértett estén a fizetendő összeg a férfi sértettének kétszerese volt, vagyis példának okáért a szabad *statusú* nő, amennyiben nem akart férfimódra fegyverrel kiállni magáért, kétszeres *compositio*t kapott,³⁴ illetve abban az esetben, ha valaki más rabszolgáját menekülésre bírja, tizenkét, ha azonban szolgáját, akkor huszonnégy *solidust* tartozik fizetni.³⁵ A *compositio* összegét módosította továbbá az elkövetés helye, így példának okáért a kiemelt jelentőségű helyszíneken, vagyis templomban, a hercegi udvarban, malmokban elkövetett lopás esetén a szokásos váltság háromszorosát, azaz a lopott érték huszonnégyesét (*triuniungeld*) kellett megfizetni.³⁶ A titokban, illetve alattomban,³⁷ valamint az – olykor ezen elkövetési mód szinonimájaként alkalmazott – éjszaka elkövetett bűncselekmények³⁸ súlyosabban elbírálás alá estek, vagyis nem csupán a bírói mérlegelés körébe tartozó körülményként estek latba, hanem minősített esetként kerültek szabályozásra a törvényben. Amint már említettük, a visszaesőként elkövetett vasárnapi munkatilalom-szegést a törvény súlyosabban rendelte büntetni,³⁹ arra nézve azonban nem találunk a *Lex Baiuvariorum*ban utalást, hogy a visszaesés minden bűncselekmény esetében így minősült-e, illetve ha igen, akkor milyen szankcióval járt.

A *Lex Baiuvariorum* „különös részei” tényállásai

A *Lex Baiuvariorum* „különös részei” tényállásait a védett jogi tárgyak szerint a következő csoportokba oszthatjuk: élet elleni bűncselekmények, életveszély okozása, a testi sértés, az egyéb erőszakos cselekmények, a dologrongálás, számos vegyes erőszakos és rongálást előidéző cselekmény, a vallási bűncselekmények és a hazaárulás/felségsértés.⁴⁰

Az élet elleni bűncselekmények terminológiája viszonylag sokszínű: ennek megfelelően a tényállások leírásaiban találkozhatni az *occidere*,⁴¹ *interficere*,⁴² *vitam auferre*⁴³ igékkel,

³⁴ *Lex Baiuvariorum* 4, 29. *De feminis vero eorum, si aliquid de istis actis continerit, omnia dupliciter componuntur, dum femina, cum arma defendere nequiverit; duplicem compositionem accipiat. Si autem pugnare voluerit per audaciam cordis sui sicut vir, non erit duplex compositio eius.*

³⁵ *Lex Baiuvariorum* 13, 9. *Si quis servum alienum ad fugiendum suaderit et foras terminum eum duxerit, hoc est foras marca, cum XII solidis componat et ipsum reducat. Et si negare voluerit, cum XII sacramentales iuret, aut cum campione suam quaerit iustitiam. Si ancilla est, cum XXIV solidis componat et ipsam reddat.*

³⁶ *Lex Baiuvariorum* 1, 3; 2, 10–12; 9, 2.

³⁷ *Lex Baiuvariorum* 1, 6; 9, 10, 13; 19, 2, 3.

³⁸ *Lex Baiuvariorum* 1, 6; 9, 6, 10; 10, 1; 20, 9.

³⁹ *Lex Baiuvariorum* 1, 14; *Synodus Niuhingensis* 15.

⁴⁰ Quitzmann 1866. 227. skk.

⁴¹ *Lex Baiuvariorum* 1, 5. *Si quis servum ecclesiae sine mortali culpa occiderit...*; 1, 8. *Si quis ministros ecclesiae, id est subdiaconum, lectorem, exorcistam, acolitum, hostiarium, de istis aliquem iniuriaverit aut percusserit vel plagaverit vel occiderit...*; 1, 9. *Si eum occiderit presbyterum...*; 1, 10. *Si quis episcopum, quem constituit rex vel populus elegit sibi pontificem, occiderit...*; 2, 2. *Si quis ducem suum occiderit...*; 2, 8. *Si quis hominem per iussionem regis vel duci suo, qui illam provinciam in potestatem habet, occiderit...*; 4, 28. *Si quis liberum hominem occiderit...*; 4, 30. *...aut ipsum ligaverit vel vendiderit aut occiderit...*; 4, 31. *Si autem eum occiderit...*; 5, 9. *Si eum occiderit...*; 6, 12. *Si eum occiderit...*; 9, 6. *...si fuerit occisus...*; 9, 10. *Si quis occulte in nocte vel in die alienum cavallum aut bovem aut aliquid animal occiderit...*; 9, 11. *Si quis casui facienti occiderit alienum animal...*; 19, 2. *Si quis liberum occiderit furtivo modo...*; 19, 3. *Si servus furtivo modo supradicto more occisus fuerit...* Vö. *Synodus Niuhingensis* 3, 10; *Synodus Dingolovingensis* 9.

⁴² *Lex Baiuvariorum* 8, 1. *Et si in lecto cum illa interfectus fuerit...*; 8, 2. *Si servus hoc fecerit et interfectus cum libera in extranea fuerit thoro...*; 8, 9. *Si servus cum libera fornicaverit et hoc repertum fuerit, ille, cuius servus est, reddat parentibus suis ad penam, quam meruit, luendam vel interficiendum...*; 18, 1. *Si unus ex his ab altero interfectus fuerit...*; 19, 4. *De vestitu utrorumque, quod 'waluraupa' dicimus, si ipse abstulerit, qui hos interfecit...*; 19, 6. *Simili modo quisquamque cadaver laederit, quem alter interfecit...* Vö. *Synodus Niuhingensis* 3.

⁴³ *Lex Baiuvariorum* 3, 1. *Si vita parentum eius aufertur...*

valamint a *mors* és *mortiferum*⁴⁴ névszókkal. A *homicidium* kifejezés az egyszerű emberölést jelöli, vagyis azon esetet, ha valakit nyílt összecsapásban, verekedésben ölnek meg,⁴⁵ valamint a *homicida* terminus jelenti azon elkövetőt is, aki egy állapotos nőt úgy üt meg, hogy az elvetél.⁴⁶ A *murdrida* kifejezés – akárcsak az alemann törvényekben⁴⁷ – azon elkövetési magatartást jelöli, ha valaki más titokban/alattomban megöl, és a holttestet a folyóba dobja, illetve elrejt.⁴⁸ Az állapotos asszony megölése kapcsán a törvény úgy rendelkezik, hogy amennyiben a magzat nem élt, akkor húsz *solidus conpositi*ót kell fizetnie az elkövetőnek az asszony váltsága felett, ha viszont a magzat már élt, akkor utána is az emberölés *conpositi*óját kell megfizetni.⁴⁹ E rendelkezés az alemann jogból került átvételre, amely azonban a gyermek halálát a születést követő nyolc, illetve kilenc napban határozta meg.⁵⁰ Hasonlóképpen az alemann jogból⁵¹ származik az abortuszt okozó ital készítése, illetve beadása.⁵² Az életveszély okozását a törvény az *in unwan/in unuuan* kifejezéssel adja vissza, amit a latin *desperatio vitae* fordulattal le is fordít. E tényállás magában foglalja másnak a folyópartról, illetve hídról a vízbe taszítását,⁵³ tűzbe lökését,⁵⁴ mérgezett nyíllal való megsebesítését,⁵⁵ mérgező, ám a sértett halálát nem előidéző ital beadását,⁵⁶ tűzvész okozásával való veszélyeztetést.⁵⁷ Hasonlóképp az életveszély-okozás kategóriájába tartozik az ellenségei elől menekülő személy erőszakkal történő megállítását, amely lehetővé teszi ellenségeinek, hogy beérjék és megöljék, ám e tényállásnak a törvény önálló nevet ad: *wancstodal*.⁵⁸ Quitzmann

⁴⁴ *Lex Baiuvariorum* 2, 1. *Si quis contra ducem suum, quem rex ordinavit in provincia illa aut populus sibi elegerit ducem, de morte eius consiliatus fuerit...*; 4, 22. *Similiter, qui potionem huiusmodi donaverit alicui, in quo mortiferum esse dinoscitur...*

⁴⁵ Így például *Lex Baiuvariorum* 1, 10; 2, 4; 9, 6. Vö. *Synodus Dingolovingensis* 9; *Synodus Niuhingensis* 14.

⁴⁶ *Lex Baiuvariorum* 8, 19.

⁴⁷ *Lex Alamannorum* 49, 1. *Si quis hominem occiderit, quod Alamanni mortuto dicunt...*; *Pactus Alamannorum* 2, 14. *Si quis mortuatus fuerit...*

⁴⁸ *Lex Baiuvariorum* 19, 2. *Si quis liberum occiderit furtivo modo et in flumine eicerit vel in tale loco eicerit, aut cadaver reddere non quiverit, quod Baiuvarii 'murdrida' dicunt: inprimis cum XL solidis conponat, eo quod funus ad dignas obsequias reddere non valet: postea vero cum suo werageldo conponat. Et si ipse cadaver a fluminis alveo ad ripam proiectus fuerit et a quo inventus, qui iterum cadaver de ripa inpinxerit, et exinde probatus fuerit, cum XII solidis conponat.*

⁴⁹ *Lex Baiuvariorum* 8, 19. *Si quis mulieri ictu quolibet avorsum fecerit, si mulier mortua fuerit, tamquam homicida teneatur. Si autem tantum partus extinguitur, si adhuc partus vivus non fuit, XX solidos conponat; si autem iam vivens fuit, wirngeldo persolvat.*

⁵⁰ *Pactus Alamannorum* 2, 31. *Si quis mulier gravata fuerit et per facta alterius infans mortuos natus fuerit aut si vivus fuerit et IX noctes non vivit...*; *Lex Alamannorum* 79. *Si qua mulier gravida fuerit et per factum alterius infans natus mortuus fuerit aut vivus natu et VIII dies non vivit...*

⁵¹ *Lex Alamannorum* 94, 1. *Si quis mulieri prignanti abortum faceret...*

⁵² *Lex Baiuvariorum* 8, 18. *Si quis mulier, que potionem dederit, ut avorsum faceret, si ancilla est, CC flagella suscipiat; et si ingenua, careat libertatem, sevitio deputanda cui dux iusserit.*

⁵³ *Lex Baiuvariorum* 4, 17. *Si quis alium de ripa vel de ponte in aquam pinxerit, quod Baiuvarii 'inunwan' dicunt, cum XII solidis conponat.*; 6, 11. *...si in aquam inpinxerit eum de ripa vel de ponte...*

⁵⁴ *Lex Baiuvariorum* 4, 20. *Similiter qui in ignem inpinxerit, ita, ut flamma super caput emineat, cum XII solidis conponat.*

⁵⁵ *Lex Baiuvariorum* 4, 21. *Si quis cum doxicata sagitta alicui sanguinem fuderit, cum XII solidis conponat, eo quod 'inunwan' est.*

⁵⁶ *Lex Baiuvariorum* 4, 22. *Similiter, qui potionem huiusmodi donaverit alicui, in quo mortiferum esse dinoscitur, quamvis parvum sit aut multum, si evaderit, cum XII solidis conponat.*

⁵⁷ *Lex Baiuvariorum* 10, 4. *Si autem ignem posuerit in domu, ita ut flamma eructuat, et non perarserit, et a familiis liberate fuerit, unumquemque de liberis cum sua 'hrevavunti' conponat, eo quod illos 'inunwan' quod dicunt, in desperationem vitae fecerit*

⁵⁸ *Lex Baiuvariorum* 4, 26. *Si quis liber a facie inimicorum suorum fugerit et alius per vim constare fecerit, aut se contra illum paraverit, interdum inimici illius coniunxerint et interfecerint, et iste nihil amplius fecerit vel comiserit, nec ipso tetigerit, quod 'wancstodal' dicunt, cum XII solidis conponat parentibus suis.*

ugyanezen tényállási körbe vonja a *wanclugit* is,⁵⁹ vagyis azon cselekményt, ha valaki egy szabad nőt megszöktet, és útközben mégis elbocsátja.⁶⁰

A testi sértés tekintetében a *Lex Baiuvariorum* különbséget tesz az így okozott sebesülés jellege (példának okáért: csonttörés, vérző seb, bénulás stb.) és okozásának szándékossága, illetve motivációja szempontjából. A *pulislac* kifejezéssel jelölt testi sértés olyan ütést, illetve megsebesítést jelent, amelyet hirtelen felindulásból okoznak, s amelynél sem csont nem törik, sem vér nem folyik,⁶¹ hanem csupán duzzanat keletkezik (vö. *Beulenschlag*).⁶² Ugyanezen kifejezést, illetve tényállást megtalálhatni a *Lex Alamannorum*ban,⁶³ az *Edictus Rotharib*an⁶⁴ és a *Lex Ribuariában*⁶⁵ is. A *palcprust* mint a testi sértés egyik alfaja olyan csonttörést jelöl, amely nem nyílt, tehát bőrsérülés nélkül keletkezik,⁶⁶ amint ez már a *Lex Alamannorum*ból is nyilvánvalóvá válik.⁶⁷ Tehát feltételezhetjük, hogy mind a bajorok, mind az alemannok ismertek egy önálló, a bőrsérülést okozó testi sértést felölelő tényállást, lévén hogy a *Lex Visigothorum*ban *expressis verbis* említésre kerül egy ilyen tényállás.⁶⁸ A *Lex Visigothorum*ban szereplő „*cute rupta*” megfeleltethető a *Lex Baiuvariorum* „*cutem fregit*” és a *Lex Alamannorum* „*pellem rupit*” fordulatának, csak éppen az utóbbi két törvényben a tényállás negációjával.⁶⁹ A *plotrums* mint testi sértési mód a vérző seb, vérfolyás okozását jelöli,⁷⁰ azonban e seb folyományaként nem áll be bénulás.⁷¹ Az okozott sérülést aszerint is kategorizálták, hogy gyógyulása/gyógyítása igényelt-e orvosi beavatkozást. Így került meghatározásra az *adarcrati* mint testi sértési mód, ami az ütőér olyan megsebzése, amelynél csak étetéssel állítható el a vérzés.⁷² Az *adarcrati* szó szerinti jelentése nem más, mint *venae percussio*, vagyis az ütőér megsebesítése.⁷³ Tekintetbe vették, hogy a fejsérülés folytán a csont láthatóvá vált-e. A *kepolsceni* kifejezés azon sebesülést jelenti, amikor a koponyacsont láthatóvá vált.⁷⁴ Hasonlóképpen befolyásolta a cselekmény megítélését, hogy a kar könyék alatt, vagy könyék felett került átszúrásra, akárcsak az alemannoknál⁷⁵ – természetesen utóbbi eset kétszeres *conpositi*ót vont maga után, lévén hogy a sértett harc-, illetve munkaképességét

⁵⁹ Quitzmann 1866. 233.

⁶⁰ *Lex Baiuvariorum* 8, 17. *Si quis liberam feminam suaserit quasi ad coniugium et in via eam dimiserit, quod Baiuvarii 'wanclugi' vocant, cum XII solidis conponat.*

⁶¹ *Lex Baiuvariorum* 4, 1. *Si quis liberum per iram percusserit, quod 'pulislac' vocant, I solidum donet.; 5, 1. Si quis eum percusserit, quod 'pulislac' vocant, cum medio solido conponat.*

⁶² Brunner: i. m. II. 636; Kralik: i. m. 98.

⁶³ *Lex Alamannorum* 67, 1. *Si quis alium per iram percusserit, quod Alamanni 'pulislac' vocant...*

⁶⁴ *Edictus Rothari* 125. *Si quis servum alienum rusticanum percusserit pro unam feritam id est pulslahi...*

⁶⁵ *Lex Ribuaria* 19. *Si ingenuus servum ictu percusserit ut sanguis non exeat usque ternos colpos, quod nos dicimus bunislege...*

⁶⁶ *Lex Baiuvariorum* 4, 4. *Si in eum vena percusserit, ut sine igne stangnare non possit, quod 'adarcrati' dicunt, vel in capite testa appareant, quod 'kepolsceni' vocant, et si ossa fregit et pelle non fregit, quod 'palcprust' dicunt, et si talis plaga ei fuerit, quod tumens sit, si aliquis de istis contigerit, cum VI solidis conponat.*

⁶⁷ *Lex Alamannorum* 67. *Si enim brachium fregerit, ita ut pellem non rumpit, quod Alamanni balcbrust ante cubitum dicunt...*

⁶⁸ *Lex Visigothorum* 6, 4, 1. *Si quis ingenuum quolibet hictu in capite percusserit, pro libore det solidos V, pro cute rupta solidos X, pro plaga usque ad ossum solidos XX, pro osso fracto solidos C.*

⁶⁹ Kralik, D. von: *Die deutschen Bestandteile der Lex Baiuvariorum*. Neues Archiv der Gesellschaft für Ältere Deutsche Geschichtskunde 38. 1913. 94. sk.

⁷⁰ *Lex Baiuvariorum* 4, 2. *Si in eum sanguinem fuderit, quod 'plotrums' dicunt, solido I et semi conponat.*

⁷¹ Brunner, H.: *Deutsche Rechtsgeschichte, I-II*. Leipzig 1887–1892². II. 636; Kralik 1913. 98.

⁷² *Lex Baiuvariorum* 4, 4. *Si in eum vena percusserit, ut sine igne stangnare non possit, quod 'adarcrati' dicunt...*

⁷³ Kralik 1913. 48.

⁷⁴ *Lex Baiuvariorum* 4, 4. *...vel in capite testa appareant, quod 'kepolsceni' vocant...*

⁷⁵ *Pactus Alamannorum* 2, 5. *Si quis brachium super cubito transpunxerit...*; 2, 6. *Si subter cubitum fuerit...*

jelentősebben befolyásolta.⁷⁶ Hasonlóképp kétszeres váltságot kell fizetnie annak, aki más *marchzandj*át üti ki, mint ha másik fogával tette volna ugyanezt – a *marchzand* a *Lex Baiuvariorum*ban az őrlőfogot jelenti,⁷⁷ akárcsak a *Lex Alamannorum*ban.⁷⁸ Önálló passzusban szabályozza a törvény azon esetet, ha valaki a koponyacsontból vagy a könyék felett a karcsonból csontot üt ki,⁷⁹ azonban a bajoroknál – ellentétben az alemann törvénnyel – a sebesülés súlyosságának megítélésére nem említi meg azon módszert, amely szerint az út szélességének távolságából a csontdarabot egy pajzshoz kell hajítani, s az így hallható koppanás tekintendő irányadónak.⁸⁰ A maradandó sérülést okozó testi sértést a törvény természetesen magasabb *compositio*kkal szankcionálta, még abban az esetben is, ha azok a munka- és harcképességet nem befolyásolták, hanem „csupán” a sértett külsejét csúfították el. Ilyen tényállásnak számított példának okáért a *lidiscart*, amely nem más, mint a füllevágás mint a külsőt eltorzító csonkítás⁸¹ – a *Lex Alamannorum* a fél fül levágása kapcsán az *orscardi* kifejezést használja.⁸² A belső szervek károsodását okozó testi sértést a törvény a *hrevawunt(i)* kifejezéssel jelöli.⁸³ E fordulat rokonítható a *Pactus Alamannorum* azon szöveghelyeivel, ahol a *revo* szó *latus*, vagyis *oldal* mellett *belső rész* értelemben szerepel a szövegben a *belső szervek sérülése* (*placatus in revo*) értelemben,⁸⁴ ami annál kevésbé jelenthet halálos sérülést, mivel az az után fizetendő összegnek jóval magasabbnak kellene lennie. Amennyiben a testi sértés benulást okoz, úgy a *compositio* az adott testrész csonkolásáért fizetendő váltság felét tette ki.⁸⁵ Érdekes rendelkezés a maradandó sérülést, fogyatékoságot okozó testi sértések körében a következő két kitétel. Az alsó ajak, valamint az alsó szemhéj maradandó, vagyis – a törvény szavaival élve – olyan kimenetelű megsebzése, hogy a sértett nem tudja a nyálát, illetve a könnyet visszatartani, kétszeres váltságot von maga után, mint a felsőajak, illetve felső szemhéj megsebzése; e kétszeres *compositio* jó eséllyel mintegy az „esztétikai fogyatékoságot” hivatott megtéríteni.⁸⁶ A járáshibát, vagyis sántaságot okozó testi sértés révén bekövetkező állapotot a törvény *taudregilnek* nevezi, vagyis a sántaság azon

---

⁷⁶ *Lex Baiuvariorum* 4, 12. *Si quis alii brachium supra cubitum transpunxerit, cum VI solidis conponat; sic ante cubitum transpunxerit, cum III solidis conponat.*

⁷⁷ *Lex Baiuvariorum* 4, 16. *Si quis alicui dentem maxillarem, quod 'marchzand' vocant, excusserit, cum XII solidis conponat; de aliis vero dentibus si excusserit alicui, omnem unum cum VI solidis conponat.;* 6, 10. *Si ei dentem maxillarem excusserit, quod 'marchzand' vocant...*

⁷⁸ *Lex Alamannorum* 67, 22. *Si autem dentem absciderit, quod marczan dicunt Alamanni...*

⁷⁹ *Lex Baiuvariorum* 4, 5. *Si ossa tulerit de plaga de capite vel de brachio supra cubito, cum VI solidis conponat.*

⁸⁰ *Pactus Alamannorum* 1, 3. *Si quis alteri caput frangit ut ossus de capite ipsius tollatur et supra via in acuto sonet...*

⁸¹ *Lex Baiuvariorum* 4, 14. *Si aurem maculaverit, ut exinde turpis appareat, quod 'lidiscart' vocant...*

⁸² *Lex Alamannorum* 58. *Si enim medietatem auri absciderit quod scardi alamanni dicunt...*

⁸³ *Lex Baiuvariorum* 4, 6. *...vel in interiora membra plagatus fuerit, quod 'hrevavunt' dicunt, cum XII solidis conponat.;* 5, 5. *...vel interiora membra vulneravit, quod 'hrevavunt' dicunt, vel eum ligaverit contra legem, cum VI solidis conponat.;* 6, 5. *...vel interiora membra vulneraverit, quod 'hrevavunt' vocant, et si eum tantum cederit et turnaverit, usque dum eum semivivum relinquat, hoc cum IV solidis conponat.*

⁸⁴ *Pactus Alamannorum* 11. *Si quis in revo placatus fuerit aut in latus...;* 12. *Si quis in latus alium transpunxerit, sic ut in revo placatus non sit...*

⁸⁵ *Lex Baiuvariorum* 4, 9. *Si quis libero oculum eruerit vel manum vel pedem tulerit, cum XL solidis conponat.;* 5, 6. *Si quis eum oculo vel manu vel pede excusserit, cum X solidis conponat.;* 6, 6. *Si ei oculum vel manum vel pedem absciderit, cum VI solidis conponat.;* 4, 10. *Et si talis plaga vel fractura fuerit, ut exinde mancus sit, cum XX solidis conponat.;* 4, 14. *Si quis aurem transpunxerit, cum III solidis conponat. Si aurem alicui absciderit, cum XX solidis conponat. Si eum sic plagaverit, ut inde surdus fiat; cum XL solidis conponat.;* 6, 11. *Si aurem eius absciderit, cum solido et semi conponat. Si aurem eius transpunxerit, cum I solido conponat. Si eum surdaverit vel sic eum plagaverit, ut claudus permaneat, quod 'taudregil' vocant, et si in aquam inpinxerit eum de ripa vel de ponte: in istis causis semper cum IV solidis conponat.*

⁸⁶ *Lex Baiuvariorum* 4, 15. *Labia subteriore similiter conponantur et palpebre subteriore. Simili modo si sic plagaverit, ut lacrimam continere non possint vel subteriore labia salivam non continet, tunc cum solidis VI conponat. Superiorem vero palpebrem vel superiorem labiam si maculaverit, cum III solidis conponat.*

formájának, amikor az illető lába a harmatot érinti, vagyis húzza a lábát.⁸⁷ A kifejezés ugyanezen értelemben és magyarázattal a *Lex Alamannorum*ban is megtalálható.⁸⁸ (Megjegyzendő, hogy a *Lex Baiuvariorum* germán *terminus technicus*ai bizonyos pontokon nem nélkülözik a nyelvi humort sem: ennek tipikus példája az értéktelen „fűpusztító” ló, az *angargnago*,⁸⁹ valamint a „harmaton járó” sánta ember, a *taudregil* népnyelvi megnevezése.⁹⁰) Egyértelműen katonai okokkal magyarázható, hogy a törvény a megsebesítés révén megbénított ujjra egyharmaddal magasabb *compositi*ót állapít meg, mint a levágott ujjra; minden bizonnyal azért, mert a megbénított ujj (nem lévén behajlítható) komolyabb akadály jelentett a fegyverforgatás során, mint egy ujj hiánya.⁹¹

A törvény számos passzusban szankcionálja az erőszakos cselekményeket. A testi sértést nem okozó támadást, erőszakos cselekményt a törvény az *infanc* kifejezéssel foglalja össze.⁹² *Terminus technicus*ként – akárcsak az alemann törvényben⁹³ – az *infanc* megfeleltethető a *manus inicere in aliquem*, vagyis a *valakire kezét emelni, valaki ellen támadni* tényállásnak.⁹⁴ A *hraopant*, akárcsak a *Pactus Alamannorum*ban,⁹⁵ mint tényállás az erőszakkal történő, ám megkötözés nélküli foglyul ejtést,⁹⁶ s mint a szóösszetétel a *durva – erőszakkal történő – megkötözést (rohes Binden)* jelenti.⁹⁷ Hasonlóképp önálló, a szabad ember szabadságának megsértését megvalósító tényállást képeznek a kötéllal történő megkötözés,⁹⁸ a lóról való levetés⁹⁹ – amely az alemann jogban is ismert¹⁰⁰ –, valamint a sértettnek a saját házába erőszakkal történő bezárása.¹⁰¹ Az erőszakos bűncselekmények sorába tartozik a női tisztesség elleni cselekmények, nevezetesen a szabad lány vagy asszony parázna érintése, vagyis a *horcrift*,¹⁰² ruhájának térd fölé történő emelése, vagyis a *himilzorunga*¹⁰³ (e tényállást – a

---

⁸⁷ *Lex Baiuvariorum* 4, 27. *Si quis aliquem plagaverit, ut exinde claudus fiat, sic ut pedes eius ros tangit, quod 'taudregil' vocant...*; 6, 11. *Si eum surdaverit vel sic eum plagaverit, ut claudus permaneat, quod 'taudregil' vocant...*

⁸⁸ *Lex Alamannorum* 57, 62. *Si quis autem alium in genuculo placaverit, ita ut claudus permaneat, ut pes eius ros tangat, quod Alamanni taudragil dicunt...*

⁸⁹ *Lex Baiuvariorum* 14, 12.

⁹⁰ *Lex Baiuvariorum* 7, 24.

⁹¹ *Lex Baiuvariorum* 4, 11. *Si quis alicuius pollicem absciderit, cum XII solidis conponat. Et si proximum a pollice vel minimum absciderit, cum VIII solidis conponat, unum sic et alium sic. Illos medianos duos digitos cum X solidis, uno cum V et alio cum V. Et si non fuerint abscisi et est mancus stat rectus, ut non posset plicare, hoc impedimentum est ad arma baiolare: major est conpositio quam de absciso, tertiam partem supra addet. Ad XII adde IV, fiunt XVI; ad VIM adde III, fiunt XII; ad V adde et tremisse, fiunt VII et tremisse. Sic enim debes iudicare et sic conponere.*

⁹² *Lex Baiuvariorum* 4, 3. *Si in eum contra legem manus iniecerit, quod 'infanc' dicunt...*; 5, 3. *Si in eum contra legem manum iniecerit, quod 'infanc' dicunt...*; 6, 3. *Si in eum contra legem 'infanc' fecerit...*

⁹³ *Pactus Alamannorum* 3, 25. *Si quis alterius infanc minolledis fuerit III solidos conponat.*; 3, 26. *Si medianus fuerit VI solidos conponat.*; 3, 27. *Si meliorissimus fuerit XII solidos conponat.*

⁹⁴ Kralik 1913. 90.

⁹⁵ *Pactus Alamannorum* 3, 5. *Si quis altero per mano aut per drappo natus priserit solidos VI conponat.*

⁹⁶ *Lex Baiuvariorum* 4, 8. *Si eum per vim implexaverit et non ligaverit; quod 'hraopant' dicunt, cum VI solidis conponat.*

⁹⁷ Kralik 1913. 85.

⁹⁸ *Lex Baiuvariorum* 4, 7. *Si quis cum funibus ligaverit contra legem, cum XII solidis conponat.*; 5, 5. *...vel eum ligaverit contra legem, cum VI solidis conponat.*

⁹⁹ *Lex Baiuvariorum* 4, 7. *Si quis cum funibus ligaverit contra legem, cum XII solidis conponat.*

¹⁰⁰ *Pactus Alamannorum* 3, 28. *Si quis alium de caballo iactat...*; *Lex Alamannorum* 68. *Si quis alium de caballo iactaverit et ei eum tulerit et statim reddit in locum, addet et consimilem et XII solidos.*

¹⁰¹ *Lex Baiuvariorum* 4, 25. *Si quis liberum contra legem per vim pro pingnore tenuerit aut domui recluderit aut huiusmodi, ut liberum non habeat egressum, cum XL solidis conponat.*

¹⁰² *Lex Baiuvariorum* 8, 3. *Si quis propter libidinem liberae manum iniecerit aut virgini seu uxori alterius, quod Baiuvarii 'horcrift' vocant, cum VI solidis conponat.*

¹⁰³ *Lex Baiuvariorum* 8, 4. *Si indumenta super genuculos elevaverit, quod 'himilzorunga' vocant, cum XII solidis conponat.*

germán jogi *terminus technicus* említése nélkül – az alemann törvény is ismeri¹⁰⁴), valamint a *walvurf*, kendőjének erőszakos letévése¹⁰⁵ – e tényállás az alemann törvény azon tényállásával állítható párhuzamba, amely a nő erőszakos megállítását és fejkendőjének ily módon történő letévéését szankcionálja.¹⁰⁶ (Megjegyzendő, hogy a csábításnak önként engedő nőt a törvény nem rendeli büntetni, csupán a vele kapcsolatba lépő „csábító” volt köteles *conpositiōt* fizetni.¹⁰⁷ A nemi erkölcs kapcsán a törvényben elsősorban a vérfertőző házasságok tilalma jelenik meg igen határozottan,¹⁰⁸ valamint a férjhez szabad és felszabadított nővel, valamint a szolgálóval elkövetett házasságtörés esetén fizetendő váltság kötelező volta, illetve a férj azon joga, hogy a tetten ért házasságtörőt büntetlenül megölje.¹⁰⁹) Az erőszakos és egyúttal a nemi erkölcsöt sértő cselekmények közé sorolhatók a törvény azon rendelkezései is, amelyek a szűzek, özvegyek¹¹⁰ és más jegyeseinek elrablását szankcionálják.¹¹¹

A *Lex Baiuvariorum* számos, vagyon elleni bűncselekményt különböztetett meg. A rablást, vagyis más tulajdonának erőszakkal történő eltulajdonítását a törvény a *rapere, furari, despoliare, auferre* igékkel adja vissza, s lévén hogy e bűncselekményre a *lex* nem tartalmaz egyértelmű, specifikus *terminus technicus*t, mindazon esetekben, amikor a törvény nem tesz említést az eltulajdonítás alattomban, titkon vagy éjjeli megtörténtéről, rablásról lehet szó.¹¹² Hasonlóképpen rablásnak minősült, ha valaki egy égő házba – mintegy azzal a látszattal, hogy segítséget vigyen – hatolt be, és onnan elvitt valamit.¹¹³ A rablás germán *terminus technicus*át a törvény a *waluraupa* szóösszetételben, vagyis a megölt ember ruhájának elrablásának kifejezésében – tehát a *vestitus occisorum* szó szerinti megfelelőjeként¹¹⁴ – használja.¹¹⁵ Sajátos tényállást képez a *Lex Baiuvariorum*ban a szabad ember elrablása és eladása, amely

¹⁰⁴ *Lex Alamannorum* 58, 2. *Et si eius vestimenta levaverit usque ad genucla...*; 58, 3. *Et si eam denudaverit genitalia eius appareant vel posteriora...*

¹⁰⁵ *Lex Baiuvariorum* 8, 5. *Si autem discriminalia eiecerit de capite, quod 'walcvurf' dicunt, vel virgini libidinose crimes de capite extraxerit, cum XII solidis conponat.*

¹⁰⁶ *Lex Alamannorum* 58, 1. *Si quis libera femina vadit in itinere suo ... et obviavit eam aliquis per raptum denudat eius caput...*

¹⁰⁷ Vö. *Lex Baiuvariorum* 8, 8. *Si quis cum libera per consensu ipsius fornicaverit et nolet eam in coniugio sociali, cum XII solidis conponat, quia nondum sponsata nec a parentibus sociata, sed in sua libidine maculata.*

¹⁰⁸ Vö. *Lex Baiuvariorum* 7, 1–3.

¹⁰⁹ Vö. *Lex Baiuvariorum* 8, 1. *Si quis cum uxore alterius concubuerit libera, si repertus fuerit, cum werageldo illius uxoris contra maritum conponat. Et si in lecto cum illa interfectus fuerit, pro ipsam conpositionem, quod debuit solvere marito eius, in suo scelere iaceat sine vindicta. Et si in lectum calcaverit uno pede, et prohibitus a muliere, at amplius nihil fecerit: cum XV solidis conponat, eo quod iniuste in extraneam calcavit thorum.; 8, 10. Si cum missamano, quod 'frilaza' vocant, et maritum habet, concubuerit, cum XL solidis conponat parentibus vel domino vel marito eius.; 8, 12. Si quis cum ancilla alterius maritata concubuerit, cum XX solidis conponat domino.*

¹¹⁰ *Lex Baiuvariorum* 8, 6. *Si quis virginem rapuerit contra ipsius voluntatem et parentum eius, cum XL solidis conponat, et alios XL cogatur in fisco.; 8, 7. Si autem viduam rapuerit, qui coacta ex tecto egreditur propter orfanorum et propriae penuriae rebus, cum LXXX solidis conponat, et XL cogatur in fisco, quia vetanda est talis praesumptio, et eius defensio in Deo et in duce atque iudicibus debet consistere.* Vö. *Lex Alamannorum* 54, 1. *Si quis filiam alterius non sponsatam acciperit sibi ad uxorem...*

¹¹¹ *Lex Baiuvariorum* 8, 16. *Si quis sponsam alicuius rapuerit vel per suasionem sibi eam duxerit uxorem, ipsam reddat et cum LXXX solidos conponat.* Vö. *Lex Alamannorum* 51, 1. *Si quis liber uxorem alterius contra legem tulerit...; 52. Si quis sponsatam alterius contra legem acciperit...*

¹¹² Quitzmann 1866. 245.

¹¹³ *Lex Baiuvariorum* 15, 3. *Si quis forte, dum domum flamma consumpsit, se quasi auxilium adlaturus ingesserit et aliquod forte rapuerit, dominus domui diligenter inquirat. Et si eum potuerit invenire, ille qui rapuerat, in quadruplum rapta restituat. Et si de commendatis rebus apud direptorem aliquid forte reppererit, domino restituere non moretur.*

¹¹⁴ Kralik 1913. 124.

¹¹⁵ *Lex Baiuvariorum* 19, 4. *De vestitu utrorumque, quod 'waluraupa' dicimus, si ipse abstulerit, qui hos interfecit, dupliciter conponat; si alter et non ipse reus, omnia furtivo more conponat.*

elsősorban a sértett szabad *status*ának helyreállítását és negyven *solidus conpositi*ót, ha pedig a *status* helyreállítására nem volt lehetőség, az elkövető rabszolgává válását vonta maga után.¹¹⁶ Hasonlóképpen a vagyon elleni cselekmények közé sorolható – lévén hogy a tulajdonos vagyónának szándékos csorbítását jelenti – más rabszolgájának szökésre történő rábeszélése, illetve az abban való közreműködés.¹¹⁷ A lopás tényállásának lényegi eleme az elkövetés alattomos volta, azonban a törvény számos passzusában kiemeli ezt az *occulte*, illetve a *nocte* kifejezésekkel.¹¹⁸ A törvény a lopott dolog elrejtése kapcsán is kiemeli az éjszakai elkövetést mint *differentia specificat*.¹¹⁹ A *conpositi*ót természetesen befolyásolta a lopott dolog értéke, azonban a törvény – ami nagy valószínűséggel a következetlen *redactio* eredménye – egyik szöveghelyén tíz *solidus*ban,¹²⁰ másik szöveghelyén pedig tizenkét *solidus*ban határozza meg a „nagyobb értéket”.¹²¹ A lopás szokásos, vagyis kilencszeres *conpositi*ója (*niungeldo*)¹²² helyett a kiemelt fontosságú helyeken, vagyis a templomban, a hercegi udvarban, a malomban és a kovácsműhelyben elkövetett lopás váltsága a lopott dolog értékének huszonnéhszerezését (*triuniungeldo*) tette ki.¹²³ A tetten ért tolvaj esetében

---

¹¹⁶ *Lex Baiuvariorum* 15, 3. 9, 4. *Si quis liberum hominem furaverit et vendiderit, et exinde probatus fuerit, reducat eum et in libertatem restituat, et cum XL solidis conponat eum. In publico vero XL solidos solvat propter praesumptionem, quam fecit. Et si eum revocare non potuerit, tunc ipse fur perdat libertatem suam pro eo, quod conlibertum servitio tradidit, si solvere non valet werageld parentibus; et amplius non requiratur.*; 9, 5. *Si vero servus liberum furaverit et vendiderit, dominus eius ligatum praesentet coram iudice. In ducis potestate sit disciplina eius: aut manus perdat aut oculos; sine signum numquam evadat, quam deliciosus sit apud dominum suum. Et si dominus eius hoc iussit aut consentiens fuit, superiora sententia subiaceat ipse, et illum servum reddat.*; 16, 5. *Si quis ingenuum vendiderit, cum ille suam haberet libertatem, is qui eum vendiderit, reducat eum in loco suo et restituat ei libertatem, sicut prius habuit, et conponat ei cum XL solidos, excepto quod emptori in duplum pretium, quod accepit, cogatur exolvere. Similis ratio dupliciter de feminis servetur. Et si eum vel illam vendiderit, et illum reducere non poterit, tunc cum werageldo conponat, hoc est CLX solidos solvat parentibus. Vö. Synodus Niuhingensis 3.*

¹¹⁷ *Lex Baiuvariorum* 1, 4. *Si quis servum ecclesiae vel ancillam ad fugiendum suaserit et eos foras terminum duxerit et exinde probatus fuerit, revocet eum celeriter et cum XV solidos conponat auro adpreciatos, pro qua re praesumpsit hoc facere. Et dum illum revocat, alium mittat in loco pro pignus, donec illum reddat, quem in fuga duxit. Et si non poterit invenire illum, tunc alium donet similem illi et XV solidos conponat. Ita et de ancilla secundum quod valet similiter faciat.*; 13, 9. *Si quis servum alienum ad fugiendum suaderit et foras terminum eum duxerit, hoc est foras marca, cum XII solidis conponat et ipsum reducat. Et si negare voluerit, cum XII sacramentales iuret, aut cum campione suam quaerit iustitiam. Si ancilla est, cum XXIV solidis conponat et ipsam reddat.*

¹¹⁸ *Lex Baiuvariorum* 9, 6. *Fur nocturno tempore captus in furto, dum res furtivas secum portat, si fuerit occisus, nulla ex hoc homicidio querela nascatur.*; 9, 10. *Si quis occulte in nocte vel in die alienum cavallum aut bovem aut aliquid animal occiderit, et negaverit, et postea exinde probatus fuerit, tamquam furtivum conponat.*; 20, 9. *Si autem canem, qui curtem domini sui defendit, quad 'hovawart' dicunt, occiderit post occasum solis in nocte, cum III solidis conponat, quia furtivum est. Qui vero sole stante hoc fecerit, similem reddat et cum I solido conponat.*

¹¹⁹ *Lex Baiuvariorum* 2, 12. *Et si aliquid invenerit in curte ducis quasi per neglectum iacere, et eum tulerit et super noctem celaverit, furti reputetur: in publico XV solidos conponat.*

¹²⁰ *Lex Baiuvariorum* 9, 9. *Si quis aurum, argentum, iumenta vel pecora aut quascumque res usque X solidos vel amplius furaverit, et exinde probatus fuerit, tunc fur comprehendens iudici tradatur, et secundum legem vindicta subiaceat, et ut ei, qui perdidit, in simplo conponat. Verumtamen non prius damnetur ad mortem, quam vel simplex de facultatibus furoni conponat.*

¹²¹ *Lex Baiuvariorum* 9, 3. *Et si maiorem pecuniam furatus fuerit, hoc est XII solidorum valentem vel amplius, aut equum totidem pretii, vel mancipium, et negare voluerit: cum XII sacramentales iuret de leuda sua, vel duo campiones proinde pugnent.*

¹²² *Lex Baiuvariorum* 9, 1. *Si quis liber aliquid furaverit quaecumque re, niungeldo conponat, hoc est nove capita restituat.*

¹²³ *Lex Baiuvariorum* 1, 3. *Si autem de ministerio ecclesiae aliquid furaverit, id est calicem aut patenam vel pallam aut quaecumque re de infra ecclesia furaverit et probatus fuerit, 'triuniungeldo' solvat, hoc est ter nove restituat.*; 2, 12. *Si quis infra curte ducis aliquid involaverit, quia domus ducis domus publica est, 'triuniungeld' conponat, hoc est ter nove conponat liber homo.*; 9, 2. *Et si in ecclesiam vel infra curte ducis, vel in fabrica, vel*

természetesen nem volt szükség külön bizonyítási eljárásra, s ilyenkor a tolvaj büntetlenül megölhető volt.¹²⁴ A lopás esetén lehetőség nyílt a házkutatásra, azonban ha a házkutatást végrehajtó személy semmit sem talált, hat, ha pedig a ház tulajdonosának távollétében hajtották ezt végre, akkor a küszöbre helyezett három *solidus conpositio*val kellett megváltani.¹²⁵ Ennek megfelelően ha a ház tulajdonosa ellenállt a házkutatási szándéknak, illetve megakadályozta azt, negyven *solidus* volt köteles fizetni.¹²⁶ Az orgazda a tolvajjal azonos megítélés alá esett, tehát ugyanúgy a *niungeldót* kellett megfizetnie.¹²⁷ A vagyon elleni bűncselekmények között a törvény több passzust szentel a ház, illetve annak bizonyos alkatrészeinek tönkretételének,¹²⁸ a kerítés lerombolásának,¹²⁹ illetve más földje felszántásának és terménye ellopásának.¹³⁰ A törvény több helyen említést tesz az építő anyagként hasznosítható fa ellopásáról,¹³¹ a gyümölcsfák kivágásáról,¹³² a határjelek elmozdításáról és a birtokterület ily módon történő csorbításáról,¹³³ valamint az állatok (így példának okáért a háziállatok, vadászkutyák és vadászat céljára használt madarak, valamint énekesmadarak) elpusztításáról.¹³⁴

Az elkövetés módja és a védett jogi tárgy tekintetében egyfajta „vegyes bűncselekmény-csoportot” képez a gyújtogatás, kútmérgezés/kútszennyezés, a magánlaksértés, a közút elzárása és a hamis vád.¹³⁵ A gyújtogatás kapcsán egyértelműen megállapítható, hogy e bűncselekményt a *Lex Baiuvariorum* nem a közveszély-okozás körébe vonja, hanem csupán a magántulajdon elleni *delictumot* lát benne, lévén hogy példának okáért a mezőgazdasági épületek felgyújtását három *solidus* váltsággal szankcionálja.¹³⁶ Ha a lakóingatlan szándékos felgyújtása esetén emberek tartózkodtak odabent, akkor ezek halála esetén a *statusuknak*

---

in molino aliquid furaverit, triumungeldo conponat, hoc est ter nove reddat, quia istas IV domus publice sunt et semper patentes.

¹²⁴ *Lex Baiuvariorum* 9, 6. *Fur nocturno tempore captus in furto, dum res furtivas secum portat, si fuerit occisus, nulla ex hoc homicidio querela nascatur.*; 9, 9. *Si quis aurum, argentum, iumenta vel pecora aut quascumque res usque X solidos vel amplius furaverit, et exinde probatus fuerit, tunc fur comprehendens iudici tradatur, et secundum legem vindicta subiaceat, et ut ei, qui perdidit, in simplio conponat. Verumtamen non prius damnetur ad mortem, quam vel simplex de facultatibus furoni conponat.*

¹²⁵ *Lex Baiuvariorum* 9, 2. *Si autem in domum per violentiam intraverit et ibi suum nihil invenerit, cum VI solidis conponat.*; 9, 4. *Et postquam intraverit et se cognoscerit reum, iniuste quad intrasset, det vadium domini domui. Et si ille defuerit, mittat ipsum wadium super supralimitare, et non cogatur amplius solve, quam III solidos.*

¹²⁶ *Lex Baiuvariorum* 9, 5. *Qui resisterit domum suam, quod 'selisohan' dicunt, qualem rem querenti resistebat, talem conponat; in publico XL solidos. Hoc est decretum.*; 9, 7. *Qui manum inmissioni restiterit, quod 'hantalod' dicunt, XL solidos solvat in publico et ipsam rem querenti reddat vel aliam similem. Hoc est decretum.*

¹²⁷ *Lex Baiuvariorum* 9, 8. *Quod si furem celare voluerit, et periurans et postea detectus fuerit inventus, tamquam ille fur, ita in crimine damnetur.*

¹²⁸ *Lex Baiuvariorum* 10, 5–15.

¹²⁹ *Lex Baiuvariorum* 10, 6. *Si illum sepem eruperit vel dissipaverit, quem 'ezziszun' vocant, cum uno solido conponat et restituet.*; 10, 7. *Superiore vero virga, quam 'etorcartera' vocamus, qui seps continet firmitatem, si eam iniuste reciderit, simili modo cum solido conponat, eo quod minime tunc seps vitiosis animalibus sustenit impetum.*

¹³⁰ *Lex Baiuvariorum* 13, 6. *Si quis messem vel pratum alterius araverit usque ad tres sulcos in longitudine iugeris vel in transversa VI sulcos, cum III solidis conponat; et si negare voluerit, iuret cum I sacramentale.*; 13, 7. *Si quis messem maturam iam in agro furaverit, cum VI solidis conponat; et si negare voluerit, cum VI sacramentales iuret secundum legem suam.*

¹³¹ *Lex Baiuvariorum* 12, 11. 12; 22, 1.

¹³² *Lex Baiuvariorum* 22, 2–8.

¹³³ *Lex Baiuvariorum* 12, 1–8.

¹³⁴ *Lex Baiuvariorum* 1, 3; 9, 2. 9–11; 13, 4. 5; 14; 15, 1; 20; 21; 22, 8–10; 23.

¹³⁵ Quitzmänn 1866. 252.

¹³⁶ *Lex Baiuvariorum* 10, 2. *De mita vero, si illum detegerit vel incenderit, cum III solidis conponat.*; 10, 3. *Si quis desertaverit aut culmen eicerit, quod saepe contingit, aut incendio tradiderit uniuscuiusque, quod 'firstfalli' dicunt, quae per se constructi sunt, id est balnearius coquina vel cetera huiusmodi, cum III solidis conponat, et restituat dissipata vel incensa.*

megfelelő *compositi*ót kell megfizetni, illetve abban az esetben is, ha a veszedelemből (lévén hogy a gyújtogatás *inunwan*-, vagyis *in desperationem vitae*-jellegű cselekménynek számított¹³⁷) ruhátlanul voltak kénytelenek kimenekülni – a nők esetében mindezen összegek kétszerese fizetendő meg –, az elpusztult berendezési tárgyakat természetesen meg kell téríteni, a tető beomlását pedig negyven *solidusszal* kell megváltani.¹³⁸ Amennyiben a szándékos, vagy alattomban (éjjel) elkövetett gyújtogatás az egyház vagyont érintette, a következőképpen kellett eljárni: ha az elkövető rabszolga, szemével és kezével bűnhődik, tulajdonosa pedig köteles az elégett vagyont megtéríteni; ha pedig szabad ember, a fentieknek megfelelően meg kell fizetnie a megsebesült és elhalálozott emberek *compositi*óját, ezen felül pedig magáért a cselekményért negyven, az épület beomlásáért pedig huszonnégy *solidust* kell fizetnie.¹³⁹ A magánlaksértést, vagyis a más házába, vagy udvarába történő erőszakos behatolást a törvény az udvarba való behatolás esetén három, a házba való behatolásnál pedig hat *solidus* váltság megfizetésével szankcionálta.¹⁴⁰ A közút jogellenes elzárásával kapcsolatban meg kell említeni a stratégiai célból felállított, illetve az adott helyeken található *wiffát*, vagyis a rendszerint botra kötött szalmacsutakot, azaz jelzést, amelyet az út lezárására, vagy a legelőterület védelmére, illetve megnagyobbítására helyeztek el. Ennek jogellenes elmozdítása, áthelyezése egy *solidus compositi*ót vont maga után.¹⁴¹ Az elzárt út jellegéből fakadóan, annak megfelelően, hogy hercegi útról, a szomszédok által átjárásra, illetve állathajtásra használt útról, vagy pedig csupán egy kis ösvényről volt szó, a *compositio* tizenkét, hat, illetve három *solidust* tett ki.¹⁴² A kutak szennyezése, illetve mérgezése esetén egyfelől az elkövető köteles volt visszaállítani a kút eredeti állapotát, másfelől azonban a *lex* különbséget tett abból a szempontból, hogy csupán magánszemély által, vagy pedig az egész

¹³⁷ *Lex Baiuvariorum* 10, 4. *Si autem ignem posuerit in domu, ita ut flamma eructuat, et non perarserit, et a familiis liberate fuerit, unumquemque de liberis cum sua 'hrevavunti' conponat, eo quod illos 'inunwan' quod dicunt, in desperationem vitae fecerit; et non conponat amplius, nisi tantum, quantum ignis consumpsit. Ducalis vero disciplina integer permaneat. Et si negare voluerit de istis, cum campione se defendat aut cum XII sacramentalis iuret. De servorum vero 'firstfalli' uniuscuiusque, ut manus recisa conponat.*

¹³⁸ *Lex Baiuvariorum* 10, 1. *Si quis per aliquam invidiam vel odium in nocte ignem inposuerit, et incenderit liberi vel servi domum, inprimis secundum qualitatem personae omnia aedificia conponat atque restituat, et quicquid ibi arserit, restituat unaquaque subiectalia. Et quanti liberi nudi evaserint de ipso incendio, unumquemque cum sua 'hrevavunti' conponat. De feminis vero dupletur. Tunc domui culmen cum XL solidis conponat.*

¹³⁹ *Lex Baiuvariorum* 1, 6. *Si quis res ecclesiae igne cremaverit per invidiam more furtivo in nocte, et inventus fuerit: si servus est, tollatur manus eius et oculos eius, et amplius non videat facere malum; dominus vero eius omnia similia restituat, quicquid in illo incendio arserit. Et si liber homo hoc praesumpserit facere, quod res ecclesiae igne cremaverit et probatus fuerit, conponat hoc secundum legem. Id est inprimis donet XL solidos auro adpretiato propter praesumptionem, quare talia ausus fuerit facere. Post haec omnia culmen, quod in illo incendio cecedit, cum XXIV solidis conponat, et quicquid ibi arserit, omnia similia restituat. Et quanti homines ibi intus fuerint et inlaesi de incendio evaserint, unumquemque cum sua 'hrevavunti' conponat. Et si ibi aliquis laesus fuerit vel mortuus, ac si ipse cum propria manu fecerit, sic secundum personam uniuscuiusque conponat. Et hoc si negare voluerit, cum XXIV sacramentalis nominatos iuret in altare evangelio super posito coram defensore ecclesiae. Et quisquis de res ecclesiae furtivis probatus fuerit, ad partem fisci pro fredo praebeat fideiussorem et donet wadium de XL solidis, et tantum solvet, quantum iudex iusserit. Et quantum durius solverit, tantum firmior erit pax ecclesiae.*

¹⁴⁰ *Lex Baiuvariorum* 11, 1. *Si quis in curte alterius per vim contra legem intraverit, cum III solidis conponat; 11, 2. Si autem in domum per violentiam intraverit et ibi suum nihil invenerit, cum VI solidis conponat.*

¹⁴¹ *Lex Baiuvariorum* 10, 18. *Qui autem signum, quam propter defensionem ponuntur, aut iniustum iter excludendi vel pascendi campum defendi vel applicandi secundum morem antiquum, quem signum 'wiffam' vocamus, abstulerit vel iniuste reciderit, cum I solido conponat.*

¹⁴² *Lex Baiuvariorum* 10, 19. *Si quis via publica, ubi rex vel dux egreditur, vel via equale alicuius clausurit contra legem, cum XII solidis conponat et illam sepem tollat; et si negare voluerit, cum XII sacramentalis iuret; 10, 20. De via convitinale vel pastorale, qui eam alicui clausurit, cum VI sol. conponat et aperiat, vel cum VI sacramentalis iuret.; 10, 21. De semite convitinale quis clausurit, cum III solidis conponat aut cum I sacramentale iuret.*

közösség által használt kútról volt-e szó.¹⁴³ A hamis vád esetén – akárcsak az alemannoknál¹⁴⁴ – a vádló ugyanazon büntetést szenvedte el, mint amivel a törvény azon bűncselekményt sújtotta, amellyel mást hamisan megvádolt.¹⁴⁵ Amennyiben a vád főbenjáró cselekményről szólt, a vádlónak – amennyiben nem voltak tanúi – istenítéleti bajvívásban kellett igazát bizonyítania, hogy pusztá ellenségességéből és gyűlöletből senkinek se okozhassa vesztét, amint a törvény nyomatékositja.¹⁴⁶ A hamisan megvádolt, illetve a hamis tanúvallomások ellen védekezni kívánó személy szintén istenítélettel tisztázhatta magát.¹⁴⁷ Érdemes megjegyezni, hogy ha valaki hamisan vádolt meg egy rabszolgát, s az a kínvallatásba belehalt, két szolgát volt köteles adni a tulajdonosnak, ha pedig ezt nem tudta teljesíteni, maga vált rabszolgává.¹⁴⁸

A vallás rendjét sértő bűncselekmények közé tartozik a vasárnap megszentelésének elmulasztása, a vérfertőzés, a sír- és halottgyalázás, valamint a varázslás. A törvény – számos zsinati rendelkezéssel és egyházi szabállyal összhangban¹⁴⁹ – egyértelműen tiltja a szolgai munka végzését, így például a szántást az aratást, kaszálást és a kocsihajtást. Ha valaki a büntetés ellenére ismét elköveti e cselekményt, ötven botütéssel kell sújtani, újabb visszaesés esetén pedig vagyona felével, ha pedig még ezt követően sem hajlandó jogkövető magatartást tanúsítani, szabadsága elvesztésével bűnhődik. Hasonlóképpen tiltja a törvény a vasárnapi utazást.¹⁵⁰ Szintén a kereszténység hatását mutatja – amint ezt a *Poenitentiale* előírásai is jelzik¹⁵¹ – a vérfertőző házasságok tilalma, amely egyúttal a (magánjog körébe tartozó) családi jog terén szintén jelentős hangsúlyt kap.¹⁵² A bajor törvény önálló *titulust* szentel a

---

¹⁴³ *Lex Baiuvariorum* 10, 22. *Si fontem quacumque immundicia coinquinaverit vel maculaverit, et mundet eum inprimis, ut nulla sit suspitio coinquinationis, et cum VI solidis componat aut cum VI sacramentales iuret.*; 10, 23. *Si autem plurimorum in vicinia puteus fuerat, compositionem inter se multentur, illi vero in pristinum puteum restituantur gradum.*

¹⁴⁴ *Lex Alamannorum* 44, 1. *Si quis liber liberum crimen aliquod quod mortale imposuerit et ad regem et ad ducem eum accusaverit et exinde probata, res non est, nisi quod ipse dicit, liceat illum alium cui crimen imposuit cum tracta spata exoniare se contra illum alium.*

¹⁴⁵ *Lex Baiuvariorum* 9, 19. *Si quis contra capud alterius falsa suggesserit, vel pro quacumque invidia de iniusta accusazione cummoverit, ipse penam vel damnum, quod alteri intulit, excipiat. Neminem damnes, antequam inquires veritatem; scriptum est: 'Omnia autem probate, quod bonum est tenete'.*

¹⁴⁶ *Lex Baiuvariorum* 2, 1. *Nec sub uno teste, sed sub tribus testibus personis coaequalibus sit probatum. Si autem unus fuerit testis et ille alter negaverit, tunc Dei accipiant iudicium et exeant in campo, et cui deus dederit victoriam, illi credite. Et hoc in presente populo fiat, ne per invidiam nullus pereat.*

¹⁴⁷ *Lex Baiuvariorum* 17, 6. *Et si plurimi testes fuerint et ad unum conventum fuerint, sortiant illi testes inter se. Et cui sors exiret, iuret ille taliter et dicat: 'Ad testem sortitus sum et ad testem me facere volo.' Prendat manum proximi sui et dicat: 'Sic illum Deus adiuvet illum, cui manum teneo, quod ego ad testem inter vos per aurem tractus fui de ista causa ad veritatem dicendam'. Tunc solus iuret cum sua manu. Et si mendaciter iuret, componat illi, cui causa abstulit, cum XII solidis componat, et ipsam causam restituat, aut defendat se cum campione suo, si recte iuravit, hoc est pugna duorum.*

¹⁴⁸ *Lex Baiuvariorum* 9, 20. *Si quis servum accusaverit iniuste alienum, et innocens tormenta pertulerit, pro eo, quod innocentem in tormenta tradidit, domino simile mancipium reddere non moretur. Si vero innocens in tormenta mortuus fuerit, duos servos eiusdem meriti sine dilatione restituat. Si non habuerit servum, aut unde componat, ipse subiaceat servituti, qui innocentem fecit occidi.*

¹⁴⁹ A vasárnap megszenteléséről és a vasárnapi munkavégzés tilalmáról lásd *Concilium Aurelianense III.* (a. 538) 28; *Concilium Cabilonense* (a. 644) 18; *Concilium Rotomagense* (a. 650) 15; *Concilium Narbonense* (a. 589) 4; *Concilium Matisconense II.* (a. 585) 1; Isidorus, *De ecclesiasticis officiis* 1, 24, 1; *Poenitentiale Gregorii* 54; *Poenitentiale Cummeani* 12, 3, 4; *Decretio Childeberti II.* (a. 596) 14. A vasárnapi utazás tilalma tekintetében lásd *Poenitentiale Pseudotheodori* 23, 8.

¹⁵⁰ *Lex Baiuvariorum* 1, 14. *Et hoc vetandum est die dominico, et si quis in itinere positus cum carre vel cum nave, pausset die dominico usque in secunda feria.*

¹⁵¹ Vö. *Poenitentiale Gregorii* 78; *Poenitentiale Theodori Cantuariensis* 2, 12, 25; *Poenitentiale Cummeani* 3, 24.

¹⁵² *Lex Baiuvariorum* 7, 1. *Nuptias prohibemus incestas. Itaque uxorem habere non liceat socrum, nurum, provignam, novercam, filia fratris, filiam sororis, fratris uxorem, uxoris sororem. Filii fratrum, filii sororum*

halottakkal, illetve a sírral kapcsolatos kérdéseknek. A *murdrida* mint tényállás azon bűncselekményt jelöli, ha valaki alattomban emberölést követ el, s a tetemet a folyóba dobja, illetve rejt el, hogy ne lehessen megtalálni, s a halottat ne lehessen megfelelő temetésben részesíteni.¹⁵³ Ha valaki nyíllal sebet ejt a tetemen, hogy arról a rátelepedő madarakat elűzze, tizenkét *solidust* köteles fizetni.¹⁵⁴ A halott eltemetését szolgálja azon szabály is, miszerint az idegen eltemetőnek jutalmat kell kapnia.¹⁵⁵ A *lex* egyértelműen állást foglal a pogány temetési szokások ellen is.¹⁵⁶ A sírablás büntetéseként – ha a halott szabad *statusú* volt – a törvény negyven *solidus* megfizetését írja elő, valamint az onnan elvitt értékek tekintetében a lopásra kirótt *conpositiót*.¹⁵⁷ A *Lex Baiuvariorum* tartalmaz két előírást is, amely más hajójának elvételét szankcionálja.¹⁵⁸ Nem zárható ki, hogy e rendelkezésnek köze van azon ősi pogány temetési formához, amelynek keretében a halottakat és értékeiket hajóra rakták, és vízre bocsátották. Szintén a vallási élet rendjét sérti a varázslás, illetve a pogány szertartások gyakorlása, amelynek bajorországi továbbélésére a zsinati rendelkezések is tartalmazzak utalást.¹⁵⁹ A *Lex Baiuvariorum* más termésének megrontásával összefüggésben említi *expressis verbis* a *maleficae artes* tényállást.¹⁶⁰ Kérdésként merül fel, hogy a *suezholi*, illetve *sweizcholi* tényállása,¹⁶¹ vagyis az, ha valaki más állatát úgy riasztja meg, hogy azt kiveri a véres veríték,¹⁶² valamiféle pogány, illetve mágikus bűncselekményre utalhat-e a *lex* – amint ezt Quitzmán valószínűsíti¹⁶³ –, nevezetesen hogy e tényállás összefüggésben áll-e azon hiedelemmel, hogy a boszorkányok éjjelente állatokon lovagolnak, ám e kérdés teljességgel megnyugtatóan aligha megválaszolható. A Neuchingi Zsinat két rendelkezése a mágikus beavatkozásoknak két további módjáról, illetve ezek szankcionálásáról is említést tesz: a

---

inter se nulla praesumptione iungantur.; 7, 2. Si quis contra hoc fecerit, a loci iudicibus separentur, et omnes facultatis amittant, quas fiscus adquirat.; 7, 3. Si minores personas sunt, quae se illicita coniunctione pollnerunt, careant libertatem, servis fiscalibus adgrementur.

¹⁵³ *Lex Baiuvariorum* 19, 2. *Si quis liberum occiderit furtivo modo et in flumine eicerit vel in tale loco eicerit, aut cadaver reddere non quiverit, quod Baiuvarii 'murdrida' dicunt: inprimis cum XL solidis conponat, eo quod funus ad dignas obsequias reddere non valet: postea vero cum suo werageldo conponat. Et si ipse cadaver a fluminis alveo ad ripam proiectus fuerit et a quo inventus, qui iterum cadaver de ripa inpinxerit, et exinde probatus fuerit, cum XII solidis conponat.*

¹⁵⁴ *Lex Baiuvariorum* 19, 5. *Et si, ut saepe contingit, aquilae vel ceteri aves cadaver reperierint et super ad lacerandum consederint, et aliquis sagittam eicerit et cadaver vulneraverit, et repertum fuerit, cum XII solidos conponat.*

¹⁵⁵ *Lex Baiuvariorum* 19, 7. *Et si alicui mortuus fuerit repertus, et eum humanitatis causa humaverit, ut neque a porcis se inquinetur, neque a bestiis seu canibus laceretur, liber sit an servus, et postea repertum fuerit, et illi, qui eum humaverit, si requirere voluerit, parentes vero illius solvant ei solidum unum, aut dominus servi, si servus fuerit; sin autem, a Domino recipiat mercedem, quia scriptum est: 'Mortuum sepelire'.*

¹⁵⁶ *Lex Baiuvariorum* 19, 8. *Quia aliquotiens conspicimus, cum cadaver humo inmissus fuerit et ligno insuper positus cunctis adstantibus, ut requiratur dominum cadaveris, ut primus terram super eiciat, et si liber, similiter filium aut fratrem, ne rei sint ceteri humatores: quod omnia a falsis iudicibus fuerat aestimatum, non in veterae legis veritate repertum.*

¹⁵⁷ *Lex Baiuvariorum* 19, 1. *Si quis mortuum liberum de monumento exfodierit, cum XL solidos conponat parentibus, et ipsum, quod ibi tulit, furtivum conponat.*

¹⁵⁸ *Lex Baiuvariorum* 9, 9. 10.

¹⁵⁹ *Synodus Niuhingensis* 6. ...*verbis, quibus ex vetusta consuetudine paganorum idolatriam reperimus...*

¹⁶⁰ *Lex Baiuvariorum* 13, 8. *Si quis messem alterius initiaverit apud maleficias artes, et inventus fuerit, cum XII solidis conponat, quod 'aranscarti' dicunt. Et familiam emus et omnem substantiam eius vel pecora eius habeat in cura usque ad annum. Et si aliquid perdiderit homo ille de res suas in illo anno, ille reddat. Et si negare voluerit, cum XII sacramentales iuret, aut cum campione cincto defendat se, hoc est pugna duorum.*

¹⁶¹ *Lex Baiuvariorum* 14, 15. *Et si unam earum contra legem minaverit, quod 'suezholi' dicunt, pari sententia subiaceat.*

¹⁶² Kralik 1913. 107.

¹⁶³ Quitzmán 1866. 261.

lopott holminak a határon való átlopásáról,¹⁶⁴ valamint az istenítéleti bajvívásnál a bajvívó erejének varázslattal történő csökkentéséről.¹⁶⁵

Az államellenes cselekmények sorában a legfontosabb az ellenségnek az országba történő behívása, amely esetben a büntetés kiszabása a herceg mérlegelésén múlik, amely – az alemann törvényhez hasonlatosan¹⁶⁶ – akár a halálbüntetést is magában foglalhatta.¹⁶⁷ A hadseregben a viszály (*scandaum*) szítását – egybehangzóan az alemann *lexszel*¹⁶⁸ – a törvény szintén oly módon rendeli büntetni, hogy a szankció kiszabását a herceg kezébe teszi le, ami adott esetben akár halálbüntetést, akár száműzetést is jelenthetett.¹⁶⁹ Hasonlóképpen az államellenes cselekmények sorába tartozik a herceg élete elleni összeesküvés,¹⁷⁰ ami – a herceg elbírálása szerint – halálbüntetést és teljes vagyonekぼzást vont maga után.¹⁷¹ Államellenes cselekménynek minősül, amit azonban csak a herceg fiai követhetnek el – saját elhatározásukból, vagy mások tanácsára, amint ezt az alemann törvény is megjegyzi¹⁷² –, apjuk trónról való letaszításának kísérlete, noha az még alkalmas az uralkodásra: ebben az

---

¹⁶⁴ *Synodus Niuhingensis* 2. ...*extra finem Baiuvariorum venundare vel machinis diabolicis extraminare insidiis tentit...*

¹⁶⁵ *Synodus Niuhingensis* 4. *De pugna duorum quod uuehadinc voratur, ut prius insortiantur quam parati sunt, ne forte carminibus vel machinis diabolicis vel magicis artibus insidiantur.*

¹⁶⁶ *Lex Alamannorum* 25. *Si quis homo aliquis gentem extraneam infra provinciam intraverit, ubi praedam vastet hostiliter vel somos incendat et de hoc convictus fuerit, aut vitam perdam aut exilio exeat...*

¹⁶⁷ *Lex Baiuvariorum* 1, 10. *De homicidio, de fornicatione, de consensu hostili, si infra provincia inimicos invitalevit et eos perdere voluerit, quos salvare debuerit, pro is culpae damnetur.; 2, 1. Si quis contra ducem suum, quem rex ordinavit in provincia illa aut populus sibi elegerit ducem, de morte eius consiliatus fuerit et exinde probatus negare non potest: in ducis sit potestate homo ille et vita illius, et res eius infiscantur in publico. Et hoc non sit per occasionem factum, sed probata res pateat veritatem. Nec sub uno teste, sed sub tribus testibus personis coequalibus sit probatum. Si autem unus fuerit testis et ille alter negaverit, tunc Dei accipiant iudicium et exeant in campo, et cui deus dederit victoriam, illi credite. Et hoc in presente populo fiat, ne per invidiam nullus pereat. Ut nullus liber Baiuvarius alodem aut vitam sine capitale crimine perdat; id est, si in necem decus consiliatus fuerit aut inimicos in provinciam invitaverit, aut civitatem capere ab extraneis machinaverit et exinde probatus inventus fuerit: tunc in ducis sit potestate vita ipsius et omnes res eius in patrimonium. Ceteras vero, quascumque commiserit peccatas, usque habet substantiam, componat secundum legem. Si vero non habet, ipse se in servitio deprimat et per singulos menses vel annos, quantum lucrare quiverit, persolvat cui deliquit, donec debitum universum restituat.*

¹⁶⁸ *Lex Alamannorum* 16. *Si quis in exercitu litem commiserit ita ut cum clamore populus concurrat cum armis et ibi pugna orta fuerit infra propria oste et alitui ibi occisi fuerint ... aut vitam perdat aut in exilium exeat...*

¹⁶⁹ *Lex Baiuvariorum* 2, 4. *Si quis in exercitu, quem rex ordinavit vel dux de provincia illa, scandalum excitaverit infra propria hoste, et ibi homines mortui fuerint, componat in publico DC solidos. Et quis ibi aut percussiones aut plagas aut homicidium fecerit, componat sicut in lege habet, unicuique secundum genealogiam. Et ille homo, qui haec commisit, benignum inputet regem vel ducem suum, si ei vitam concesserint. De minoribus autem hominibus, si in hoste scandalum commiserint, in ducis sit potestate, qualem poenam sustineant. Et ille usus eradicandus est, ut non fiat. Solet enim propter pabula equorum vel propter scurias, ubi foenum vel granum inveniunt. Hoc vetandum est, ne fiat, ut si quis invenerit pabulum vel ligna, tollat quantum vult, et neminem vetet tollendi, ut per hoc scandalum non nascatur. Si quis hoc ausus fuerit facere vel contradicere aliquid, quod facere lex vetat, ille tunc, si inventus fuerit, coram duce disciplina hostile subiaceat, vel ante comite suo, id est L percussiones accipiat.*

¹⁷⁰ Vö. *Lex Alamannorum* 24. *Si quis homo in mortem ducis consiliatus fuerit et inde convictus fuerit aut vitam perdat aut se redimat...*

¹⁷¹ *Lex Baiuvariorum* 2, 1. *Si quis contra ducem suum, quem rex ordinavit in provincia illa aut populus sibi elegerit ducem, de morte eius consiliatus fuerit et exinde probatus negare non potest: in ducis sit potestate homo ille et vita illius, et res eius infiscantur in publico. Et hoc non sit per occasionem factum, sed probata res pateat veritatem. Nec sub uno teste, sed sub tribus testibus personis coequalibus sit probatum. Si autem unus fuerit testis et ille alter negaverit, tunc Dei accipiant iudicium et exeant in campo, et cui deus dederit victoriam, illi credite. Et hoc in presente populo fiat, ne per invidiam nullus pereat.*

¹⁷² *Lex Alamannorum* 35. *Si quis dux habet filium contumacem et malum qui rebellare conetur contra ipsum per stultitiam suam vel per consilium malorum hominum et volunt dissipare provinciam et hostiliter surrexit contra ipsum patrem suum...*

esetben amellett, hogy apja száműzheti, elveszti trónutódlási jogát is.¹⁷³ A *carmulum*, vagyis a herceg elleni lázadás szítása¹⁷⁴ – amely tényállást ugyan az alemann törvény is ismeri, ám tipikusan bajor *terminus technicus* nélkül¹⁷⁵ – esetén a törvény világosan differenciálja a lázadás vezetőjének, az őt követőknek és az abban részt vevő alacsonyabb *statusú* személyeknek a büntetését. Mindezek fényében teljességgel egyértelmű, hogy a herceg megölése halálbüntetést és teljes vagyonekzást vont maga után.¹⁷⁶

A Lex Baiuvariorum büntetési rendszere

A *Lex Baiuvariorum* szankciókra vonatkozó rendelkezései egybecsengenek Tacitus *Germaniájának* leírásával, mely szerint az egyes bűncselekmények büntetései valamiképpen – mind mértékükben, mind jellegükben – összefüggésben vannak és leképezik magukat az elkövetett cselekményeket.¹⁷⁷ Tacitus ennek példaként említi, hogy az árulókat és dezertálókat akasztással, a gyávákat, harcképteleneket és fajtalanokdókat pedig mocsárba fojtással végezték ki; a csekélyebb súlyú bűncselekmények esetén viszont a magánbosszút meg lehetett váltani meghatározott számú ló vagy más állat átadásával, ugyanis még az emberölés esetén is lehetőség nyílt az effajta *compositio* teljesítésére, amelynek egy részét a király vagy az állam, más részét pedig a sértett családja kapta meg, hogy ily módon elejét vegyék a közösséget bomlasztó magánharcnak.¹⁷⁸ A bajor *lex* három főbenjáró bűncselekménytől eltekintve *compositio* megfizetését írta elő, illetve abban az esetben, ha az elkövető vagyona nem mutatkozott elégségesnek e büntetés törlesztésére, az adósrabszolgaságot helyezte kilátásba,¹⁷⁹ vagyis szinte teljes mértékben túlhaladta a *talio*-elv alkalmazását. A *compositio* mint *terminus technicus* a *rendbehozatal*, *helyreállítás*, *elsimítés* jelentést hordozta, vagyis ilyen módon kártérítési funkciójú büntetesként jelent meg, amely – amint Grimm is megjegyzi – mind az elkövető, mind pedig a sértett számára kedvezőbb megoldást nyújthatott: az elkövető kitérhetett az életét és becsületét fenyegető veszély elől vagyona vagy annak egy része átadásával, a sértett pedig a mind megtörténtét, mind pedig kimenetelét tekintve bizonytalan magánbosszú helyett a biztosnak tekinthető, sérelmét kompenzáló vagyoni gyarapodásra számíthatott.

---

¹⁷³ *Lex Baiuvariorum* 2, 9. *Si quis filius ducis tam superbus vel stultus fuerit, vel patrem suum dehonestare voluerit per consilio malignorum vel per fortiam, et regnum eius offerre ab eo, dum pater eius adhuc potest iudicium contendere, in exercitu ambulare, populum iudicare, equum viriliter ascendere, arma sua vivaciter baiulare, non est surdus nec cecus, in omnibus iussionem regis potest implere: sciat se ille filius contra legem fecisse et de hereditate patris sui esse deiectum et nihil amplius ad eum pertinere de facultatibus patris sui. Et hoc in potestate patris sui erit, ut exiliet eum si vult. Nihil aliud habeat potestatem, nisi per misericordiam pater eius dare ei voluerit. Et si supervixerit patrem suum et alios fratres habuerit, non dent ei portionem, quare contra legem peccavit in patrem suum. Et si ille solus heredes eius supervixerit patrem suum, in regis exit potestate; cui volt donet, aut illi aut alteri.*

¹⁷⁴ *Lex Baiuvariorum* 2, 3. *Si quis seditionem suscitaverit contra ducem suum, quod Baiuvarii 'carmulum' dicunt, per quem inprimis fuerit levatum, componat duci DC solidos. Alii homines, qui eum secuti sunt illi similes et consilium cum ipso habuerunt, unusquisque cum CC solidos componat. Minor populus, qui eum secuti sunt et liberi sunt, cum XL solidos componant, ut tale scanclalum non nascatur in provincia.*

¹⁷⁵ *Lex Alamannorum* 34. *Si quis praesumpserit infra provinca hostiliter res ducis invadere et ipsas tollere et post haec convictus fuerit...*

¹⁷⁶ *Lex Baiuvariorum* 2, 2. *Si quis ducem suum occiderit, anima illius pro anima eius mortem quam intulit, recipiat et res eius infiscetur in publico in sempiternum.*

¹⁷⁷ Quitzmann 1866. 265.

¹⁷⁸ Tacitus, *Germania* 12. *Proditores et transfugas arboribus suspendunt, ignavos et imbelles et corpore infames caeno ac palude, iniecta insuper crate, mergunt.; 21. Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui quam amicitias necesse est; nec implacabiles durant: luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero recipitque satisfactionem universa domus, utiliter in publicum, quia periculosiores sunt inimicitiae iuxta libertatem.*

¹⁷⁹ *Lex Baiuvariorum* 2, 1. *Si vero non habet, ipse se in servitio deprimat et per singulos menses vel annos, quantum lucrare quiverit, persolvat cui deliquit, donec debitum universum restituat.*

A törvény nem tartalmaz túlságosan sok elvi jellegű megállapítást arra nézve, hogy a büntetőjogi szankció célja alapvetően a tartomány békéjének fenntartása, ugyanakkor azon utalás, amellyel ezen jogalkotói célt jelzi, nagy valószínűséggel az alemann törvényre visszamenő átvétel.¹⁸⁰ A béke fenntartása mint jogi cél szempontjából a *lex* világosan kiemeli az ún. *Heerfrieden* fontosságát, ugyanis aki a hadjárat során rabolt vagy fosztogatott, illetve a hadi felszerelésből valamit ellopott, nem a szokásos, a „civil büntetőjogban” bevett szankciót vonta magára, amely egyrészt magasabb összegű (kétszáztól negyven *solidus*ig terjedő) *compositi*ót, valamint bizonyos esetekben akár halálbüntetést is jelenthetett.¹⁸¹ Az ún. *Heimfrieden*, azaz a magánszemély lakhelyének sérthetlenségét megőrzendő a törvény több, a ház/udvar/kert biztonságát garantáló, illetve biztonsága megsértését szankcionáló rendelkezést tartalmaz.¹⁸² Hasonlóképpen a lakóhelyre történő, az ingatlan tulajdonosának engedélye nélkül végrehajtott behatolás, illetve a lakóingatlan fegyveres megtámadása minősített bűncselekményként kerül elbírálásra.¹⁸³ A törvény meghatározott továbbá négy olyan helyet, amelyek ha bűncselekmény elkövetésének színhelyévé váltak, a bűncselekmény a szokásos szankció háromszorosát vonta maga után (példának okáért lopás esetén a kilencszeres *compositio* helyett huszonzétszerest) – ilyen elkövetési helyszínnek számított a templom, a királyi/hercegi udvar, valamint a gazdaságilag, illetve katonai szempontból kiemelt jelentőségűnek számító (fegyver)kovácsműhelyek és malmok.¹⁸⁴ Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy az egyház békéjét és vagyonát védő törvényi rendelkezések között több ellentmondás is található, így például az egyház vagyonának megkárosításáért az egyik szöveghely tanúsága szerint kétszeres,¹⁸⁵ a másiké szerint egyszeres, vagy kilencszeres váltság járt,¹⁸⁶ hasonlóképpen míg az egyik szöveghely a

---

¹⁸⁰ *Lex Baiuvariorum* 2, 14. *Ut placita fiant per kalendas aut post XV dies, si necesse est, aut ad causas inquirendas, ut sit pax in provincia. Et omnes liberi convenient constitutis diebus, ubi index ordinaverit; et nemo sit ausus contempnere venire ad placitum, qui infra illum comitatum manent, sive regis vassus sive ducis, omnes ad placitum veniant. Et qui neglexerit venire, damnetur XV solidis. Comis vero secum habeat iudicem, qui ibi constitutus est, iudicare, et librum legis, ut semper rectum iudicium iudicent. De omni causa, quae componenda sunt, qui contra legem facit, conponat, sicut lex habet, et donet wadium comiti illo de fredo, sicut lex est.; Lex Alamannorum* 36. *Ut conventus secundum consuetudinem antiquam fiat in omne centina ... de VII in VII noctis quando pax parva est in provincia; quando autem melior post XIV noctis.*

¹⁸¹ *Lex Baiuvariorum* 2, 4. 5. 6.

¹⁸² *Lex Baiuvariorum* 10, 6–17; 22, 1.

¹⁸³ *Lex Baiuvariorum* 11, 1–4; 4, 23–25.

¹⁸⁴ *Lex Baiuvariorum* 9, 2. *Et si in ecclesiam vel infra curte ducis, vel in fabrica, vel in molino aliquid furaverit, triungeldo conponat, hoc est ter nove reddat, quia istas IV domus publice sunt et semper patentes. Et si negare voluerit, secundum qualitatem pecuniae iuret. Si una saica, id est III denarios furaverit, solus iuret secundum legem suam. Si duas saicas, hoc est VI denarios, vel amplius usque ad solidum I, quod sunt III tremisses, cum sacramentale I iuret. Et si amplius quam solidum, sive III solidos vel plus usque V solidos furaverit, cum sacramentales VI iuret. Si bovem domitum, vel vaccam mulsam id est lactantem furaverit, cum VI sacramentales iuret vel duo campiones pugnent, et sortiant de illis, cui Deus fortiolem dederit.*

¹⁸⁵ *Lex Baiuvariorum* 1, 2. *Si quis aliqua persona contra res ecclesiae iniuste agere voluerit vel de rebus ecclesiae abstrahere voluerit, sive ille, qui dedit, vel de heredes eius aut qualiscumque homo praesumpserit, imprimis incurrat in Dei iudicio et offensionem sanctae ecclesiae, et iudici terreno persolvat auri uncias III, et illas res ecclesiae reddat et alia similia addat, rege cogente vel principe, qui in illa regione iudex est.; 1, 5. Si quis servum ecclesiae sine mortali culpa occiderit per praesumptionem, duos similes restituat pro pro illo, quem occidit. Et si negare voluerit, cum XII sacramentales iuret in altare in illa ecclesia, cui servo occidit.*

¹⁸⁶ *Lex Baiuvariorum* 1, 4. *Si quis servum ecclesiae vel ancillam ad fugiendum suaserit et eos foras terminum duxerit et exinde probatus fuerit, revocet eum celeriter et cum XV solidos conponat auro adpreciatos, pro qua re praesumpsit hoc facere. Et dum illum revocat, alium mittat in loco pro pignus, donec illum reddat, quem in fuga duxit. Et si non poterit invenire illum, tunc alium donet similem illi et XV solidos conponat. Ita et de ancilla secundum quod valet similiter faciat.; 1, 6. Si quis res ecclesiae igne cremaverit per invidiam more furtivo in nocte, et inventus fuerit: si servus est, tollatur manus eius et oculus eius, et amplius non videat facere malum; dominus vero eius omnia similia restituat, quicquid in illo incendio arserit. Et si liber homo hoc praesumpserit facere, quod res ecclesiae igne cremaverit et probatus fuerit, conponat hoc secundum legem. Id est inprimis donet XL solidos auro adpretiato propter praesumptionem, quare talia ausus fuerit facere. Post haec omnia*

templomi lopást minden esetben huszonhétszeres váltsággal sújtja, addig a másik ezen előírás hatályát csupán a liturgiai kellékek eltulajdonítására korlátozza.¹⁸⁷

Az egyházi menedékjog (*asylum*), vagyis azon lehetőség, hogy a bűncselekmény elkövetője oltalmat találjon a templomban vagy egyéb szent helyen, természetesen nem jelentette azt, hogy az illető mindenestől kivonhatta magát az állami büntetőhatalom alól. A templomba való belépéssel csupán az esetleges vérbosszú közvetlen következményeitől menekült meg, azonban ezzel egyúttal átadta magát az egyház büntetőhatalma alá.¹⁸⁸ A hercegi udvar békéjének védelmét szolgálta továbbá azon rendelkezés, amely szerint az ott viszályt illetve magánharcot szító személy súlyosabban bűnhődött, mintha e cselekményt máshol követte volna el, valamint a hercegi udvarban elkövetett lopás *compositio*ja a szokásos váltság háromszorosát tette ki, illetve az ott talált vagyontárgyat elrejtő személyt a törvény automatikusan tolvajnak tekintette.¹⁸⁹ A fentebb felsorolt, a béketörés kategóriájába tartozó bűncselekmények *compositio*val történő megválthatósága arra enged következtetni, hogy a kora középkori germán jogok – így tehát a bajor népjog is – a társadalom rendjét súlyosabban fenyegető cselekmények esetén is hajlamosak voltak azoknak a közbűncselekményekből a magánbűncselekmények kategóriájába való átsorolására.¹⁹⁰ E folyamat a legvilágosabban talán a *Lex Salica* sokat vitatott szöveghelyein érhető tetten: ugyanis míg az egyik szöveghely a sírrablást, illetve sírgyalázást elkövető személyt *wargus*nak, vagyis társadalomból kitaszítottnak minősítette,¹⁹¹ addig az ugyanezen tényállással foglalkozó másik szöveghely „mindössze” kétszáz *solidus* megfizetését róta rá.¹⁹²

A békepenz megnevezése a törvényben legtöbbször *fretum*, *publicum*, *dominicum*, *fiscus*, vagy egyszerűen a hercegnek fizetendő bírságként kerül megnevezésre, amellyel az elkövető mintegy visszavásárolja, illetve megvásárolja (*redimere*) az általa elkövetett bűntettel megsértett békét, illetve – adott esetben – életét vagy saját testét, amellyel a *talio*-elv szerint elvben bűnhődnek.¹⁹³

---

culmen, quod in illo incendio cecedit, cum XXIV solidis componat, et quicquid ibi arserit, omnia similia restituat. Et quanti homines ibi intus fuerint et inlaesi de incendio evaserint, unque cum sua 'hrevavunt' componat. Et si ibi aliquis laesus fuerit vel mortuus, ac si ipse cum propria manu fecerit, sic secundum personam uniuscuiusque componat. Et hoc si negare voluerit, cum XXIV sacramentales nominatos iuret in altare evangelio super posito coram defensore ecclesiae. Et quisquis de res ecclesiae furtivis probatus fuerit, ad partem fisci pro fredo praebeat fideiussorem et donet wadium de XL solidis, et tantum solvet, quantum iudex iusserit. Et quantum durius solverit, tantum firmior erit pax ecclesiae.

¹⁸⁷ *Lex Baiuvariorum* 9, 2; 1, 3. *Si quis res aecclesiae furaverit et exinde probatus fuerit, de quaecumque rem 'niungeldo' solvat, id est IX capita restituat. Etsi negare voluerit, secundum qualitatem pecuniae iuret in altare, de qua ecclesia furaverit. De una saica solus iuret de duas saicas vel III et usque ad tremisse cum uno sacramentale iuret; deinde usque ad IV tremisses cum tres sacramentales iuret. Et si amplioem pecuniam furaverit, aut cavallum aut bovem aut vaccam vel quicquid plus valet de IV tremisses, et negare voluerit, tunc cum VI sacramentales iuret et ipse sit semptimus, in altare coram populo et presbitero. Si autem de ministerio ecclesiae aliquid furaverit, id est calicem aut patenam vel pallam aut quaecumque re de infra ecclesia furaverit et probatus fuerit, 'triuniungeldo' solvat, hoc est ter nove restituat. Et si negare voluerit, secundum qualitatem pecuniae iuret cum XII sacramentales in ipso altare.*

¹⁸⁸ *Lex Baiuvariorum* 1, 7.

¹⁸⁹ *Lex Baiuvariorum* 2, 10. 11. 12; 9, 2.

¹⁹⁰ Quitzmán 1866. 272.

¹⁹¹ *Lex Salica* 14, 10. (A2) *Si quis hominem exfuderit et expoliaverit, mal. turni cale sunt din. VIIIIM fac. sol. CC cui fuerit adprobatum cul. iud.;* (C6) *Si quis hominem mortuum effoderit vel expoliaverit, malb. ternechallis sive odocarina sunt den. VIIIIM qui fac. sol. CC culp. iud.*

¹⁹² *Lex Salica* 55, 4. (A, C) *Si quis corpus iam sepultum effoderit et expoliaverit et ei fuerit adprobatum, mallobergo muther hoc est, uuargus sit usque in diem illam quam ille cum parentibus ipsius defuncti conveniat, ut et ipsi pro eo rogare debeant, ut ei inter homines liceat accedere. Et qui ei, antequam cum parentibus componat, aut panem dederit aut hospitem dederit, seu parentes, seu uxor sua proxima, DC denariorum qui faciunt solidos XV culpabilis iudicetur. Tamen auctor sceleris, qui hoc admisisse probatur aut efodisse, mallobergo tornechale sunt, VIIIIM denarios qui faciunt solidos CC culpabilis iudicetur.*

¹⁹³ *Lex Baiuvariorum* 2, 6. 11.

A békepenz nagysága az elkövetett cselekmény – vagyis általánosságban szólva a bűncselekmény által megvalósított béketörés – súlyossága szerint alakul: a *Lex Baiuvariorum* két alapösszege (noha a törvény természetesen nem alkalmazza teljes következetességgel ezen bírságösszegeket) a tizenkét, valamint a negyven *solidus*, s ennek megfelelően a legtöbb *compositiós* összeg e számok többszöröseként áll elő.¹⁹⁴ Természetesen mind az alemann, mind a bajor törvényben találkozhatunk ettől eltérő békepenz-összegekkel is, így például magasabb békepenz-összegeként a hatvan,¹⁹⁵ alacsonyabb békepenz-összegeként pedig a tizenöt *solidusszal*.¹⁹⁶ A békepenz megfizetésének szokásos *terminus technicusai* a következők: *duci pro freto, pro freto in publico, ad partem fisci pro fredo*.¹⁹⁷ A nagyobb békepenz – amely a bajor törvény szerint általában negyven, az alemann törvény szerint általában hatvan *solidust* tett ki – megfizetésére többek között a herceg elleni felkelés,¹⁹⁸ a hadseregben elkövetett rablás, a hercegi udvarban, illetve a törvénykezés helyén elkövetett béketörés, a gyűjtogatás, az emberölés, a szabad ember elrablása, a nőrablás, az orgazdaság, a magánlaksértés bizonyos esetei,¹⁹⁹ a *heriraita*²⁰⁰ és az egyházi béke megtörése²⁰¹ esetén került sor. Az imént felsorolt bűncselekmények esetén nem csupán a bajor *lex*, hanem – amint láthattuk – más germán törvények is a magasabb békepenz megfizetését írták elő, számos esetben azonban, amikor az egyéb germán törvények csupán az alacsonyabb összegű békepenz megfizetését róják az elkövetőre, a bajor törvény a magasabb összeg megfizetését írja elő. Ezen kategóriába tartozik a házkutatás lehetőségének megtagadása lopás gyanúja esetén; a törvényellenes zálogolás, a törvény előtti kötelező megjelenés megtagadása, valamint a hercegi pecsét visszaesőkénti semmibevétele, továbbá az eljáró bíróg megvesztegetése.²⁰² Ennek megfelelően a kisebb (vagyis tizenkét *solidust* kitevő) békepenz megfizetésének szankciója a *Lex Baiuvariorum*ban szűkebb cselekményi körre korlátozódik: példának okáért a lopásnál nyújtott bűnsegélyre, a hercegi udvarban talált dolog elrejtésére, valamint a hercegi pecsét nem visszaesőként elkövetett semmibevételére.²⁰³ Kivételes esetekben rendkívüli, vagyis az említett számítási rendszerbe

¹⁹⁴ Quitzmann 1866. 274.

¹⁹⁵ Vö. *Lex Alamannorum* 55. 34; *Lex Baiuvariorum* 1, 7; 2, 3.

¹⁹⁶ *Lex Baiuvariorum* 2, 12. 13. 14; *Lex Alamannorum* 28, 1; 36, 4.

¹⁹⁷ Quitzmann 1866. 275.

¹⁹⁸ *Lex Baiuvariorum* 2, 3. *Si quis seditionem suscitaverit contra ducem suum, quod Baiuvarii 'carmulum' dicunt, per quem inprimis fuerit levatum, componat duci DC solidos. Alii homines, qui eum secuti sunt illi similes et consilium cum ipso habuerunt, unusquisque cum CC solidos componat. Minor populus, qui eum secuti sunt et liberi sunt, cum XL solidos componant, ut tale scanclalum non nascatur in provincia.; Lex Alamannorum 34. ...et quanti liberi sunt illum secuti ... unusquisque XL solidos duci componat.*

¹⁹⁹ *Lex Baiuvariorum* 2, 5. 6. 10. 11; 1, 6; 10, 10; 1, 9. Vö. *Synodus Niuhingensis* 10. *Lex Baiuvariorum* 7, 4; 9, 4; 8, 6. 7. Vö. 2. 7. Továbbá *Lex Baiuvariorum* 22, 1.

²⁰⁰ *Lex Baiuvariorum* 4, 23.

²⁰¹ *Lex Baiuvariorum* 1, 7. *Si quis culpabilis aliquis configium ad ecclesiam fecerit, nullus eum per vim abstrahere ausus sit, postquam ianuam ecclesiae intraverit, donec interbellat presbiterum ecclesiae vel episcopum, so presbiter representare non ausus fuerit. ... Si quis autem homo contumax et superbus timorem vel reventia ecclesiarum sanctarum non habuerit, et fugientem servum suum, vel quem persecutus fuerit, de ecclesiae per vim abstraxerit et Deo honorem non dederit, componat ad ipsam aecclesiam XL solidos iudice cogente, et pro freda ad fisco XL solidos, ut sit honor Dei et reverentia sanctorum, et ecclesia Dei semper invicta sit.; Lex Alamannorum 4. Et quis liber liberum infra ianuas ecclesiae occiderit ... componat XVIII solidos ad ecclesiam et freda suo solvat in fisco LX solidis.*

²⁰² *Lex Baiuvariorum* 11, 5. 7; 13, 2. 3. Vö. *Synodus Niuhingensis* 15. 2, 17; *Lex Alamannorum* 41, 2. *Si autem per cupiditatem ... contra legem iudicaverit, cognoscat se delinxisse et XII solidos sit culpabilis.*

²⁰³ *Lex Baiuvariorum* 9, 11. 12. 15. 16; 2, 13. *Si quis iussionem ducis sui contempserit vel signum, quale usus fuerit dux, transmiserit, aut anulum aut sigillum, si neglexerit venire aut facere, quod iussus est, XV solidos per neglecto donet in publico, et sic impleat iussionem.; Vö. Lex Alamannorum 28, 1. Si quis sigillum ducis neglexerit ... XII solidos componat.; Lex Baiuvariorum 2, 14. Ut placita fiant per kalendas aut post XV dies, si necesse est, aut ad causas inquirendas, ut sit pax in provincia. Et omnes liberi convenient constitutis diebus, ubi index ordinaverit; et nemo sit ausus contempnere venire ad placitum, qui infra illum comitatum manent, sive regis vassus sive ducis, omnes ad placitum veniant. Et qui neglexerit venire, damnetur XV solidis. Comis vero*

besorolhatatlan összegű békepenz kirovására került sor, így példának okáért a püspök megölése esetén az áldozat ólomból kiöntött szobrán a megfelelő súlyú arany megfizetésére, azonban a törvény nem teszi egyértelművé, hogy ez a királyt illetve a népet, vagy pedig az egyházat, illetve a megölt püspök rokonait illeti-e.²⁰⁴

Szűkebb értelemben véve a *conpositio* nem más, mint a sértettet, vagy annak rokonait illető vérdíj, ami természetszerűleg magában foglalja a bűncselekmény elkövetésének elismerését is – míg a békepenz eredeti funkciója a közösség békéjének megtörését, valamint a sértett nemzetségének vérbosszúját volt hivatott megváltani, addig a *conpositio* célja az egyes ember, vagyis a sértett által elszenvedett jogsérelem orvoslására, illetve a szűkebb család vérbosszújának kiváltására irányult.²⁰⁵ A fentebb vázolt, az egyes tényállásoknak a közbűncselekmények köréből a magánbűncselekmények kategóriájába történő átsorolásának folyamatával összhangban megállapítható, hogy a *Lex Baiuvariorum* büntetési tételei között a *conpositio* (vagyis a *werageldo*) nagyobb súllyal jelenik meg, mint a békepenz (*fredum*), s az utóbbi szerepe inkább a minősített, valamint a közrendet és a társadalmi együttélést súlyosabban sértő cselekményekre korlátozódik.²⁰⁶ Nem egy esetben találkozhatni azzal a megoldással is, hogy a *conpositio* és a békepenz egymás mellett, egyazon bűncselekmény egyszerre beálló szankciójaként jelenik meg. Erre példa a más gyümölcsfáinak kivágásáért kiszabott szankció: húsz *solidus* ugyanis a kincstárat illeti, húsz pedig a tulajdonost, ezen felül az elkövető köteles volt a kivágott fák helyett újakat ültetni, és minden kivágott fáért évente egy *solidus* váltságot fizetni mindaddig, amíg az új fák termőre nem fordultak.²⁰⁷

A társadalmi *statusok* differenciálódásának megfelelően alakultak a vérdíjak összegei is. A törvény azon rendelkezéséből ugyanis, amely a szabad ember vérdíját kétszer nyolcvan²⁰⁸ *solidusban* határozza meg, valószínűsíthetjük, hogy eredetileg ezen vérdíj mindössze nyolcvan *solidus* tehetett ki, hiszen egyébként nem lett volna értelme annak, hogy a törvény egy adott összeg mellett a kétszeres szorzót alkalmazza.²⁰⁹ Ugyanakkor Quitzmán feltételezi, hogy már a nyolcvan *solidus* is egy megkettőzés eredménye, lévén hogy eredetileg mindössze két *status*szal lehetett számolni a germánoknál: a szabadokéval és a rabszolgákéval.²¹⁰ Ennek megfelelően eredetileg a rabszolga megölése után a tulajdonosnak fizetendő *conpositio* összege húsz *solidus* lehetett. Azon folyamat eredményeként, hogy a szabadok és a rabszolgák mellett, mint társadalmi osztály, megjelentek a felszabadítottak is, a törvény, hogy az e három *status*ba tartozó személyek közti különbséget kifejezze, kénytelen volt a szabadok vérdíját nyolcvan *solidusra* emelni. Tekintettel arra, hogy a felszabadítottak vérdíját a törvény negyven *solidusban* állapította meg – a szabadok vérdíjának százhatvan *solidusra* emelkedése jó eséllyel arra vezethető vissza, hogy a közönséges felszabadítottakénál magasabb, viszont a szabadokénál

---

secum habeat iudicem, qui ibi constitutus est, iudicare, et librum legis, ut semper rectum iudicium iudicent. De omni causa, quae componenda sunt, qui contra legem facit, componat, sicut lex habet, et donet wadium comiti illo de fredo, sicut lex est.; Vö. *Lex Alamannorum* 36, 4. *Si quis liber ad ipsum placitum neglexerit venire ... XII solidos sit culpabilis qualis persona sit aut vassus ducis aut comitis.*

²⁰⁴ *Lex Baiuvariorum* 1, 10.

²⁰⁵ Quitzmán 1866. 277.

²⁰⁶ *Lex Baiuvariorum* 2, 3. 10–14. 17; 10, 19–23; *Synodus Niuhingensis* 2. 7.

²⁰⁷ *Lex Baiuvariorum* 22, 1. *Si quis alienum pomerium exfodierit per invidiam, vel exciderit arbores fructiferas, ubi XII sive amplius fuerit, inprimis XL solidos componat, XX cui pomerium fuerit, et alios XX in publicum, cur contra legem fecit, et alios arbores similes ibi plantet, et unaquaque arbore cum solido I componat, et omni tempore pomorum solidum donet, usque illi arbores fructum faciunt, quas ille plantavit.*

²⁰⁸ *Lex Baiuvariorum* 4, 28. *Si quis liberum hominem occiderit, solvat parentibus suis, si habet, si autem non habet, solvat duci vel cui commendatus fuit, dum vixit bis LXXX solidos; hoc sunt CLX.* Vö. *Lex Alamannorum* 69, 1. *Si quis autem liber liberum occiderit, componat eum bis LXXX solidos...*

²⁰⁹ Quitzmán 1866. 283.

²¹⁰ Quitzmán 1866. 281.

alacsonyabb állású *status*ként megjelent a király, illetve az egyház által felszabadított személyek kategóriája, akiknek vérdíja immáron nyolcvan *solidus*ban került meghatározásra.²¹¹ Az említett százzal *solidus* azonban bizonyos személyi csoportok vérdíja esetén ismételtén megszorzásra került, így tehát kétszeres vérdíj illette a szerzeteseket és az egyház szolgáit az aldiakónusig bezárólag, az öt nagy nemesi nemzetség tagjait és a nőket.²¹² A papok vérdíja a szabad emberek háromszorosában került megállapításra,²¹³ a hercegi család tagjait négyszeres, magát a herceget pedig hatszoros vérdíj illette meg.²¹⁴ A kárpótló funkciójú büntetés kategóriájába sorolhatjuk a vagyoniilag mérhető kár megtérítését is.²¹⁵ Az okozott kárt kellett megtéríteni, példának okáért gyújtogatás, hadseregben elkövetett lopás, a tolvajnak a tett fedezésével nyújtott segítség, az állatokban és a gyümölcsfákban okozott kár esetén.²¹⁶ Kétszeres megtérítést írt elő a törvény az egyházi vagyon megkárosítása, a rosszhiszeműen jogellenes ítélelhozatal, más tulajdonának jogellenes eladása, valamint a meggyilkolt személy kifosztása esetén.²¹⁷ Rablás esetén négyszeres,²¹⁸ lopás esetén kilencszeres,²¹⁹ a fentebb már felsorolt, különleges védelemben részesített helyeken elkövetett lopás esetén pedig huszonnéhszeres megtérítési kötelezettséget rótt az elkövetőre a törvény.²²⁰

A tényleges, vagyis a nem kártérítési jellegű büntetések a *Lex Baiuvariorum*ban következetesen súlyosabb, vagyis pénzbeli kártérítéssel, *conpositio*val meg nem váltható bűncselekmények esetén jelennek meg. A büntetés megnevezése a törvényben rendszerint *poena*,²²¹ illetve *disciplina*,²²² a büntetés célját illetően pedig a törvény – noha nélkülöz mindenféle, akár magán-, akár büntetőjogi jogelvet, illetve absztrakciót – egy konkrét szöveghelyen úgy fogalmaz, hogy a büntetés funkciója a speciális prevenció, vagyis az elkövető visszatartása a további bűncselekményektől.²²³ A törvény a büntetés kiszabásának, illetve a szankció mértékének megállapítását számos esetben hangsúlyozottan a herceg, illetve az uralkodó belátására bízta.²²⁴ A főbb büntetési fajták a bajor törvényben a halálbüntetés, a testcsönkítés illetve testi fenyegetés, a becsületcsökkenést implikáló büntetések, a szabadságtól való megfosztás, a száműzetés és a vagyonek kobzás.

A halálbüntetés kapcsán a törvény mindössze azon bűncselekmények körét határozza meg, amikor e szankció kiszabandó, illetve kiszabható volt, a végrehajtás módjára vonatkozóan azonban nem tartalmaz utalást.²²⁵ A lex halálbüntetéssel rendelte sújtani a felségárulást, a lázadást, valamint a dezertálást (*harisliz*).²²⁶ Kiemelendő, hogy számos bűncselekmény esetén az azt elkövető rabszolgát halálbüntetéssel kellett sújtani, míg amennyiben az elkövető szabad *status*ú volt, úgy a törvényben meghatározott *conpositio*s összeggel megválthatta magát e

---

²¹¹ *Synodus Niuhingensis* 10. *Liberi, qui ad ecclesiam dimissi sunt vel per cartam acceperunt libertatem a rege si occiduntur LXXX sol. conponantur ecclesiae vel filiis eorum...* Vö. *Lex Alamannorum* 17. *Liberi qui per cartam firmitatem acceperint, si occiduntur LXXX sol. conponantur ad ecclesiam vel ad filius eius.*

²¹² *Lex Baiuvariorum* 1, 8; 3, 1; 1, 11; 4, 29. Vö. *Lex Alamannorum* 49, 2; 58, 3; 59, 3.

²¹³ *Lex Baiuvariorum* 1, 9; 2, 3. 4.

²¹⁴ *Lex Baiuvariorum* 3, 1. 2.

²¹⁵ Quitzmann 1866. 288.

²¹⁶ *Lex Baiuvariorum* 1, 4; 10, 1; 2, 5. 6; 9, 15. 16; 14, 3. 5. 6; 15, 1; 20, 1. 3. 4. 7; 21, 1–3; 12, 11; 22, 1. 3. 4. 6.

²¹⁷ *Lex Baiuvariorum* 1, 2. 5. 6; 2, 17; 16, 1. 4. 5; 19, 4.

²¹⁸ *Lex Baiuvariorum* 15, 3.

²¹⁹ *Lex Baiuvariorum* 1, 3; 9, 11. 15, 5; 19, 1. 4. 10; 21, 5.

²²⁰ *Lex Baiuvariorum* 1, 3; 2, 12; 9, 2.

²²¹ *Lex Baiuvariorum* 2, 4; 8, 9.

²²² *Lex Baiuvariorum* 2, 4; 9, 5.

²²³ *Lex Baiuvariorum* 1, 6.

²²⁴ *Lex Baiuvariorum* 2, 1. 4. 5; 9, 5.

²²⁵ *Lex Baiuvariorum* 2, 1. 2. 4. 5; 9, 9.

²²⁶ *Lex Baiuvariorum* 2, 1. 2. 4.

büntetésről.²²⁷ Érdekes megjegyezni a herceg megölésének szankciója kapcsán a törvényben megmutatkozó következetlenséget: míg az egyik (feltehetően a régebbi) szöveghely a herceg megölésének esetére kilencszáz *solidus* vérdíjat határoz meg,²²⁸ addig a másik (nagy valószínűséggel későbbi szerkesztői tevékenységnek köszönhetően a szövegbe került) passzus a herceg megölését halállal rendeli büntetni.²²⁹ Ugyanezen kettősség figyelhető meg az alemann törvényben is, ugyanis míg az egyik passzus a herceget a püspökkel veszi a vérdíj tekintetében egy megítélés alá,²³⁰ addig a későbbi, Hlothar királyra visszamenő átdolgozás halálbüntetést helyez kilátásba a herceg megölésének esetére.²³¹ A halálbüntetés végrehajtási módját illetően Quitzmán a következőket sorolja fel: akasztás,²³² lefejezés,²³³ élve eltemetés, máglyán elégetés – amely a *talio*-elvet követve a szándékos tűzvészokozás esetén sújtotta az elkövetőt – és kerékbetörés.²³⁴

A törvény a testi büntetéseknek két fő fajtáját ismeri, egyrészt a testcsonkító büntetéseket, másrészt az elkövető megkorbácsolását. Főszabály szerint testi büntetést a rabszolgákkal szemben alkalmaztak, azonban kivételes esetben szabad *statusúak* is sújthatók voltak ilyen szankciókkal. A testi büntetés kiszabásánál számos esetben a bíró mérlegelésére volt bízva, hogy alkalmazza, és ha igen, milyen mértékben a büntetést.²³⁵ A testcsonkítást illetve a megvakítást rabszolgákkal szemben elsősorban gyűjtogatás és emberrablás esetén alkalmazták.²³⁶ Szabadokkal és előkelőkkel szemben e büntetési nemeket elsősorban politikailag releváns ügyekben, példának okáért összeesküvésekben született ítéletekben mondták ki.²³⁷ Az orr- és füllevágásra mint csonkító büntetésre a törvényben nem találunk utalást.²³⁸ A kézlevágást vagy önállóan, vagy más testcsonkító büntetésekkel együtt alkalmazták – így például rabszolgákkal szemben emberrablás és a hercegi udvarban elkövetett lopás esetén.²³⁹ A testi fenyítést a törvény szabadokkal szemben – megjegyzendő, hogy a rabszolgákkal ellentétben őket nem korbács-, hanem botütéssel sújtották – két tényállás esetén rendeli kiszabni: a vasárnap megszentelésének elmulasztása és a katonai fegyelemsértés esetén.²⁴⁰

Becsületcsökkenést magában hordozó büntetesként elsősorban az elítélt személy házának megrongálását, így például a tető, a tartógerenda, vagy bizonyos oszlopok lerombolását alkalmazták.²⁴¹ E büntetés nagy valószínűséggel igen ősi időkre mehet vissza, hiszen a törvény sem véletlenül tartalmazza a házban okozott kár aprólékos részletességű szabályozását és annak megtérítési rendjét.²⁴²

---

²²⁷ *Lex Baiuvariorum* 2, 5; 8, 2. 9.

²²⁸ *Lex Baiuvariorum* 3, 2.

²²⁹ *Lex Baiuvariorum* 2, 2.

²³⁰ *Lex Alamannorum* 11, 2.

²³¹ *Lex Alamannorum* 24.

²³² Vö. *Vita Corbiniani* 7; *Annales Fuldenses* a. 899. ...*femina nomine Rudpurc quae eiusdem sceleris auctrix deprehensa certa examinatione inueniebatur Ebilinga in patibulo suspensa interiit...*

²³³ *Annales Fuldenses* a. 893. ...*Willihelmus, filius patruelis ejus, missos suos ad Zuentibaldum ducem dirigens reum maiestatis habebatur capite detruncatus est.*; a. 899. ...*quorum unus vocabatur Graman qui reus maiestatis convictus et ideo Otinga docollatus est...*

²³⁴ Quitzmán 1866. 292 skk.

²³⁵ *Lex Baiuvariorum* 2, 4.

²³⁶ *Lex Baiuvariorum* 1, 6; 9, 5.

²³⁷ *Annales Fuldenses* a. 792. ...*auctoribus partim morte partim et caecitate dampnatis...*; 870. ...*morte dampnatum luminibus tantum oculorum privari praecepit...*; 893. *Engilscalculus ... audacter contra primores Baioarie in rebus sibi submissis agens iudicio eorum Radispona urbe obcaecatus est.*

²³⁸ Quitzmán 1866. 299.

²³⁹ *Lex Baiuvariorum* 2, 6. 11. 12.

²⁴⁰ *Lex Baiuvariorum* 1, 14; 2, 4.

²⁴¹ *Lex Baiuvariorum* 10, 6–10.

²⁴² Quitzmán 1866. 303.

A szabadságtól való megfosztást – amint ezt többek között III. Tasziló trónfosztási peréből is tudjuk²⁴³ – gyakran kolostorba zárással váltották fel, kiváltképpen politikai természetű perek ítéletében.²⁴⁴ A szabadságtól való megfosztásnak minősült azon szankció is, amely a súlyosabb bűncselekményből fakadó *compositi*ót megfizetni nem tudó vagy nem akaró elkövető esetén adós rabszolgáság formájában jelentkezett.²⁴⁵ A családfői hatalom megnyilvánulásaként értékelhetjük azon tényt, hogy ilyen esetekben az elkövető nemcsak önmagát, hanem akár feleségét vagy fiait is rabszolgáságba adhatta. A szabadságtól való megfosztást, vagyis a rabszolgává válást vont maga után a vasárnap megszentelése visszaesőkénti elmulasztása, a szabadok közötti vérfertőző kapcsolat – amit az előkelő állásúak esetén csupán vagyonekobzással büntettek, a magzatelhajtás, az emberrablás, valamint azon eset, ha valaki más rabszolgáját hamisan vádolta s a rabszolga belehalt a kínvallatásba.²⁴⁶ A Neuchingi Zsinat akként rendelkezett, hogy minden, az egyház által felszabadított személy és ezek utódai sértetlenül élvezhessék a szabad *statust* egészen addig, amíg *compositi*óval meg nem váltható bűncselekményt nem követnek el, s ebben az esetben vagy a sértett, vagy az egyház rabszolgáivá váltak.²⁴⁷

A száműzetést mint büntetést nemegyszer szintén politikai ügyekben alkalmazták, így például III. Tasziló trónfosztása után híveinek egy részét Nagy Károly száműzte, illetve kényszerlakhelyet jelölt ki számukra.²⁴⁸ A *Lex Baiuvariorum* szerint a száműzetés kiszabása bizonyos tényállások esetén a herceg szabad mérlegelésére volt bízva: ezen lehetőséggel élhetett az őt trónjáról letaszítani megkísérlő fia,²⁴⁹ valamint a *compositi*ót megfizetni nem tudó, illetve nem hajlandó apácarabló esetén.²⁵⁰

A vagyonekobzás mint büntetés állhatott egyrészt önmagában, másrészt pedig kiszabásra kerülhetett mint főbüntetés. Ennek megfelelően például hazaárulás esetén a halálraítélt vagyona mintegy mellékbüntetésként elkobzásra került.²⁵¹ A vagyonekobzás olykor nem csupán az elkövető ingó vagyonát, hanem ingatlanait, tehát azon vagyonrészt is érintette, amely családon belül öröklődő vagyonként szállt generációról generációra.²⁵² Önálló büntetésként kerül kiszabásra a vagyonekobzás abban az esetben, ha a család vagy a nemzetség élt a vérbosszú – ezen esetben meg nem engedett – lehetőségével a tetten ért tolvajt megölő, vagy pedig a házasságtörésen ért feleséget eltaszító személlyel szemben.²⁵³

---

²⁴³ Ehhez lásd Nótári T.: *III. Tasziló trónfosztása – adalékok egy koraközépkori koncepció perhez*. Jogtudományi Közlöny 60. 2005/12. 503–516; *An Early-Medieval „Show Trial” – Tasilo III’s Dethronement*. In: Beck Varela, L.–Gutiérrez Vega, P.–Spinosa, A. (eds): *Crossing Legal Cultures*. München 2009. 141–158.

²⁴⁴ *Annales Fuldenses a. 895. Hildigardis filia Hludowici Francorum regis contra fidelitatem regis agere accusata inde publicis honoribus deposita in Baioaria quadam insula palude Chiemicse nominata inclusa est*.

²⁴⁵ *Lex Baiuvariorum* 1, 10.

²⁴⁶ *Lex Baiuvariorum* 1, 14; 7, 3; 8, 18; 9, 4. 20.

²⁴⁷ *Synodus Niuhingensis* 9. Vö. *Lex Baiuvariorum* 8, 18.

²⁴⁸ *Einhardi Annales a. 788. ...Baioarii quoque qui perfidiae ac fraudis eorum conscii et consentanei fuisse reperti sunt exilio per diversa loca religabantur*

²⁴⁹ *Lex Baiuvariorum* 2, 9.

²⁵⁰ *Lex Baiuvariorum* 1, 11.

²⁵¹ *Lex Baiuvariorum* 2, 1. 2. Vö. *Synodus Dingolovingensis* 9.

²⁵² Quitzmán 1866. 307.

²⁵³ *Synodus Niuhingensis* 14. 17.

Tárczy Edit Zsuzsanna

A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokkal kapcsolatos tapasztalatok

Bevezetés

A Bizottság részéről Sophie Ridoux 2011 nyarának végén - annak érdekében, hogy a Bizottság összeállíthassa a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról szóló 2005/29/EK irányelv (továbbiakban: UCP irányelv) által, 2011. júniusára előírt átfogó jelentését - egy kérdőívet tett közzé – a UCP irányelv implementálásával, rendelkezéseinek alkalmazásával és végrehajtásával kapcsolatban - az érintettek részére, melynek kérdéseire adott válaszokat október 14.-ig várták.^{1 2 3}

Az Európai Bizottság Jogérvényesülési Főigazgatóság (DG Justice) 2011. november 16.-án tartotta meg konferenciáját a digitális termékekhez kapcsolódó fogyasztói problémákról. A konferencián két tanulmány eredményeit is ismertették, az egyik a digitális tartalmú szolgáltatásokhoz fűződő, fogyasztók által tapasztalt problémákkal, a másik pedig az alkalmazott jogi rendelkezésekkel foglalkozott (valamint párhuzamosan javaslatokat fogalmazott meg a digitális tartalmú szerződésekkel kapcsolatban megalkotandó, fogyasztóvédelmi modellrendszerre nézve).

Ez utóbbi tanulmány⁴ érintette a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok kérdését, és mivel megállapításai átfogóbb jellegűek a fent említett kérdőívre érkezett válaszokhoz képest,

---

¹ A tervezett jelentés külön kitér majd a UCP irányelv alkalmazására az ingatlantulajdon, a pénzügyi szolgáltatások, valamint az eladásösztönzés vonatkozásában is (lásd Függelék/1.).

A három terület kiemelésének okai a UCP irányelv Preambulumában találhatóak meg:

- „Az ezen irányelvben előírt teljes harmonizáció nem zárja ki, hogy a tagállamok a nemzeti jogban bizonyos termékek – mint például a gyűjtemények darabjai vagy az elektronikus készülékek – főbb tulajdonságait meghatározzák, amelyek tekintetében a mulasztás jelentősnek minősülne vásárlásra való felhívás esetén. Ennek az irányelvnek nem célja a más termékekhez hasonló kivitelezésű termékek eladásösztönzésének tilalma révén a fogyasztók választási lehetőségének csökkentése, kivéve, ha ez a hasonlóság összezavarja a fogyasztót a termék kereskedelmi eredetét illetően, és ezáltal megtévesztő.”

- „Ezért a pénzügyi szolgáltatások és az ingatlantulajdon területén ez az irányelv nem érinti a tagállamok azon jogát, hogy a fogyasztóik gazdasági érdekeinek védelmében meghaladják ezen irányelv rendelkezéseit.”

2005/29/EK irányelv (9), (14) preambulumbékezdés

Report on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCPD) - Questionnaire for Stakeholders 1. p.

http://www.google.hu/url?sa=t&source=web&cd=12&ved=0CCEQFjABOAO&url=http%3A%2F%2Fwww.mittelstandsverband.de%2Fapp%2Fso.asp%3Fo%3D%2F_obj%2FA31E3516-2ABB-4DFE-84CA-9A086D66AE3A%2Foutline%2FUCPD-Application-Report-Questionnaire-EN-Aug-2011.doc&rct=j&q=report%20unfair%20commercial%20practices%202011&ei=VypvTqOPD4Pm4QTIvcSXCQ&usq=AFQjCNGVYKWC7sKHqyFKorgvqNV4V5OFeA&cad=rja [2011.09.13.]

² A jelentést a Bizottság valószínűleg 2012 tavaszán nyújtja majd be a Tanács és a Parlament felé. Unfair commercial practices: http://ec.europa.eu/justice/consumer-marketing/unfair-trade/unfair-practices/index_en.htm [2011.09.21.]

³ Meg kell még említeni a Bizottság 2011. október 21. és december 16.-a között folyó konzultációját is, melynek tárgya ugyan az MCA irányelv volt, de több kérdés is vonatkozott a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokra. Public Consultation on Directive 2006/114/EC concerning Misleading and Comparative Advertising and on unfair commercial practices affecting businesses:

<http://ec.europa.eu/yourvoice/ipm/forms/dispatch?userstate=prodpdf> [2011.12.03.] Misleading and Comparative Advertising: http://ec.europa.eu/justice/newsroom/consumer-marketing/opinion/111021_en.htm [2011.12.03.]

⁴ E tanulmány az Amszterdami Egyetem, pontosabban annak Európai Szerződési Jogi Központja (Centre for the Study of European Contract Law), Információs Jogi Intézménye (Institute for Information Law), és Jogi és

ezért a továbbiakban a tanulmány idevágó részeit mutatom be, és a kérdőívre adott válaszokkal támasztom alá az azokban foglaltakat.

1. A maximum harmonizáció – feketelistán keresztül érvényesülő - negatív hatásai

A maximum harmonizáció egyenes következménye, hogy csak a UCP irányelv feketelistáján szereplő gyakorlatok minősülnek tisztességtelennek minden körülmény között. A felsoroltakon kívüli gyakorlatok tiltásával a tagállamok megsértik a harmonizációhoz fűződő tilalmat (nem vezethetnek be az irányelv rendelkezéseire képest szigorúbb előírásokat).

a) a maximum harmonizáció egyik negatív hatása tehát az, hogy a feketelista nem bővíthető, csak a UCP irányelv módosítása révén, tehát Uniós jogforrás által. Így a tagállamok az új és/vagy legtöbb problémát okozó gyakorlatokat nem tilthatják meg. Összességében: a maximum harmonizáció – a feketelista révén – megakadályozza, hogy a tagállamok időben reagálhassanak a piac – tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokon keresztül érvényesülő - kihívásaira.⁵

b) a maximum harmonizáció második negatív hatása az, hogy a tagállamok nem rendelkeznek eszközzel arra nézve, hogy kérhessék szigorúbb intézkedéseik elfogadását. Ez a hiány nem magából a harmonizációból fakad, hanem a UCP irányelv egyik alapjából, az egységes szerkezetbe foglalt változat 114. cikkéből.

A cikk értelmében, ha valamelyik tagállam – egy harmonizációs intézkedés elfogadását követően – az egységes szerkezetbe foglalt változat 36. cikkében felsorolt lényeges körülmények alapján, vagy a környezet, illetve a munkakörnyezet védelmével kapcsolatban úgy véli, hogy egy adott nemzeti rendelkezés fenntartása szükséges, akkor erről (és az indokokról) tájékoztatja a Bizottságot. A Bizottság a nemzeti rendelkezésről hat hónapon belül dönt. Amennyiben engedélyezi a rendelkezés fenntartását/bevezetését, köteles megvizsgálni azt, hogy szükséges-e a kiigazítása.⁶

Mint látjuk, ez a lehetőség megszüntetné (de legalábbis csökkentené) az a) pontban említett akadályt. Azonban az említett rendelkezések nem alkalmazhatóak a UCP irányelv rendelkezései kapcsán, mivel az irányelv a fogyasztóvédelem területéhez tartozik, mely terület nem szerepel a 36. cikkben felsorolt lényeges körülmények⁷ között.

Gazdasági Központja (Amsterdam Centre for Law and Economics) közös - a fogyasztóknak nyújtott, digitális szolgáltatásokat elemző - kutatásának eredménye. Tizenegy ország tapasztalatainak elemzését tartalmazza (köztük Magyarországot is). (Analysis of the applicable legal frameworks and suggestions for the contours of a model system of consumer protection in relation to digital content contracts 6. p.)

http://ec.europa.eu/justice/consumer-marketing/files/legal_report_final_30_august_2011.pdf [2011.12.03.]

⁵ Analysis of the applicable legal frameworks and suggestions for the contours of a model system of consumer protection in relation to digital content contracts 146., 148. p.

⁶ Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata 114. cikk (4), (6), (7) bek.

⁷ A 34. és a 35. cikk rendelkezései nem zárják ki a behozatalra, a kivitelre vagy a tranzitárukra vonatkozó olyan tilalmakat vagy korlátozásokat, amelyeket a közkerkölcs, a közrend, a közbiztonság, az emberek, az állatok és növények egészségének és életének védelme, a művészeti, történelmi vagy régészeti értéket képviselő nemzeti kincsek védelme vagy az ipari és kereskedelmi tulajdon védelme indokol. Ezek a tilalmak és korlátozások azonban nem lehetnek önkényes megkülönböztetés vagy a tagállamok közötti kereskedelem rejtett korlátozásának eszközei. (Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata 36. cikk)

A tanulmány szerzői szerint a UCP irányelvnek tartalmaznia kellene egy olyan rendelkezést, mely szerint a új gyakorlatokat ideiglenesen megtilthatnák a tagállamok (így reagálva a speciális nemzeti igényekre és a fejlesztésekre).⁸

Véleményem szerint az ideiglenes tilalmak bevezetésének megengedése elképzelhetetlen a UCP irányelv esetében, tekintve a harmonizáció fokát. Nem tartom valószínűnek, hogy az irányelv esetleges módosításánál egy ilyen engedmény bekerülne a rendelkezések közé. Ezt alátámasztja a fogyasztói jogokról szóló irányelv is, hiszen annak kapcsán ugyan már nem maximum harmonizációról beszélünk, de az irányelvtől való eltérési lehetőségeket az Unió határozza meg, és nem a tagállamok.

Ettől függetlenül hasznosnak tartom az ideiglenes tilalmak ötletét, ami esetleg még meg is valósulhat, ha az Unió a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok kapcsán lemond a maximum harmonizációról (ez a fogyasztói jogokról szóló irányelv alapján elvileg elképzelhető). Ez esetben viszont szerintem pontosan meg kell határozni majd az ideiglenes tilalom időtartamát (mely nem lehetne túl hosszú, egy évnél semmiképpen sem több), illetve azt is, hogy a tagállami tilalom bevezetése miatt fellelphetnek-e pl. a kereskedők érdekeit védő szervezetek - ha igen, milyen fórum előtt, milyen feltételek esetén - annak érdekében, hogy az Unió rendelje el a tilalom megszüntetését.

c) már az irányelv tagállami implementálásai előtt is felmerült, hogy az értelmezés lesz az egyik fő probléma a UCP irányelv implementálást követően, illetve, hogy az Unió Bírósága nem fogja ezeket az értelmezési problémákat megoldani. Az Amszterdami Egyetem tanulmányának készítői szerint ez így is történt, a Bíróság nem adott még iránymutatást pl. a generálklauzula kapcsán, de a feketelista esetleges – tagállamok részéről történő, és az előző pontokban elemzett – bővítéséről sem.⁹

Ez nemcsak a tagállami eltérő értelmezések miatt jelent problémát, hanem azért is, mert így kétségek merülnek fel az értelmezés kapcsán, és az egységes iránymutatás hiányában ezek negatív hatása érezhető a gyakorlatban is. A maximum harmonizáció (illetve inkább a vonatkozó rendelkezések/iránymutatások hiányának) – feketelistán keresztül érvényesülő – harmadik negatív hatása az, hogy kétségeket hagy maga után.

Erre jó példa a Bizottsági kérdőívre adott válaszok közül az EFAMRO és az ESOMAR¹⁰ közös válasza. Az említettek egy feketelistás gyakorlatra koncentráltak: „Annak valótlán állítása, vagy olyan hamis benyomás keltése, hogy a kereskedő nem a saját kereskedésével, vállalkozásával, mesterségével vagy szakmájával kapcsolatos célból jár el, vagy hamis módon fogyasztóként való fellépés.”¹¹

---

⁸ Analysis of the applicable legal frameworks and suggestions for the contours of a model system of consumer protection in relation to digital content contracts 147. p.

⁹ Analysis of the applicable legal frameworks and suggestions for the contours of a model system of consumer protection in relation to digital content contracts 146. p.

¹⁰ Az EFAMRO (European Federation of Associations of Market Research Organisations) képviseli a piac érdekeit, továbbá a társadalmi kutatásokat is. Az ESOMAR pedig egy piackutatással foglalkozó világszervezet. Report on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCPD) - Questionnaire for Stakeholders - EFAMRO and ESOMAR 1. p. http://www.esomar.org/uploads/professional_standards/data-protection/2011-10-12_EFAMRO_ESOMAR_UCPD_response.pdf [2011.10.27.] About ESOMAR: <http://www.esomar.org/about-esomar.php> [2011.10.31.]

¹¹ 2005/29/EK irányelv I. Melléklet 22.

Az EFAMRO és az ESOMAR – gyakorlati tapasztalataik alapján – úgy vélték, hogy a tagállamok e gyakorlat tilalmát nagyon szűkkörűen alkalmazzák, és több állam e tilalmat csak a kereskedelmi reklámokra vonatkoztatja, amikor a kereskedőnek kötelessége feltüntetni kereskedő mivoltát, illetve azt, hogy nem fogyasztó, vagy más kategóriába tartozó.

Az EFAMRO és az ESOMAR szerint azonban ennél tágabb e gyakorlat tilalmának alkalmazási köre, és javasolták a Bizottságnak, hogy ezt rögzítse, és értesse meg a tagállamokkal is. Látjuk tehát, hogy mivel a tagállamok szabadon (ez esetben a lehetségesnél szűkebben) értelmezték a szóban forgó feketelistás gyakorlatot, ezért gyakorlati alkalmazása is szűkebb lett a lehetségesnél. Így e gyakorlat tilalma nem vonatkozik olyan esetekre, melyekre egyébként kellene, megfelelő értelmezés és gyakorlati alkalmazás esetén.

A fent említett kétség nemcsak az értelmezés, hanem akár a hatály kapcsán is megjelenhet: a két szervezet úgy vélte, hogy két gyakorlat mindenképpen a UCP irányelv hatálya alá tartozik, így kérték a Bizottságot, hogy ezt erősítse meg. E két gyakorlat:

- *sugging*: az a folyamat, amikor egy vállalat hamis felmérést készített, termék, vagy szolgáltatás eladásának céljából,¹²

- *frugging*: az a folyamat, amikor egy termék árusítója látszólag piackutatás során statisztikai felmérést készít, valójában azonban adományokat akar gyűjteni.¹³

Az EFAMRO és az ESOMAR szerint ez a két gyakorlat azért tartozik a UCP irányelv hatálya alá, mert – akárcsak a fent említett UCP irányelvbeli gyakorlatban – ezek megvalósítói is azt hamis benyomást keltik, hogy a megvalósító/a kereskedő nem a szakmájával kapcsolatos célból jár el. A céljuk pedig az átlagfogyasztó gazdasági magatartásának jelentős torzítása a termékkel kapcsolatban (ez pedig a UCP irányelv generálklauzulájára utal).¹⁴

Az a) és b) pontban rögzítettek alapján úgy vélem, hogy e két gyakorlat legfeljebb a UCP irányelv második (megtévesztő/agresszív gyakorlatok), vagy esetleg a harmadik tilalmi szintjén (generálklauzula) tiltható, hiszen a feketelista csak egy új jogforrás révén bővíthető. Viszont ami a kereskedő fellépéséről szóló feketelistás gyakorlat szűk alkalmazási körét illeti, szerintem az ellen mindenképpen fel kellene lépni. Uniós fellépésre a feketelista kapcsán egyéb esetben is szükség lenne, ahogy arra egy, a kérdőívre érkezett válaszban foglaltak is figyelmeztetnek: a Seldia¹⁵ a feketelistás gyakorlatok közül a piramis-elvre épülő eladásösztönző rendszerre vonatkozó gyakorlatot¹⁶ emelte ki, mivel több állam mellőzte a

---

¹² Matt Blumberg: *SUGGing and FRUGGing: Practices as ugly as they sound*
<http://www.dmnews.com/sugging-and-frugging-practices-as-ugly-as-they-sound/article/94425/> [2011.11.02.]

¹³ <http://www.wordnik.com/words/frugging> [2011.11.02.]

¹⁴ Report on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCPD) - Questionnaire for Stakeholders - EFAMRO and ESOMAR 2., 3. p.

¹⁵ Egy egyesület, mely közvetlen értékesítéssel foglalkozó egyesületeket és egyéb vállalatokat képvisel az Unió huszonegy tagállamában.

Report on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCPD) – Questionnaire for Stakeholders - Seldia 4. p.

<http://seldia.eu/sites/default/files/pdf-documents/Seldia%20response%20UCPD%20Questionnaire.pdf>
[2011.10.27.]

¹⁶ Piramis-elvre épülő olyan eladásösztönző rendszer létrehozása, működtetése, vagy támogatása, amelyben a fogyasztó annak lehetőségével számol, hogy jövedelemre tesz szert, amely elsősorban más játékosoknak a rendszerbe való belépéséből ered, nem pedig a termékek eladásából, illetve fogyasztásából. (2005/29/EK irányelv I. Melléklet 14.)

teljes meghatározás átvételét, kihagyva egy-egy elemet¹⁷ (melyek a Seldia szerint kulcsfontosságúak a rendszer hatékony visszaszorítása érdekében).

A Seldia azt is megemlíttette, hogy a szóban forgó gyakorlat esetében több állam – így Németország, Ausztria, Dánia és Svédország - „duplázott”, vagyis ezek az országok megtartották az implementálás előtti, piramis rendszerre vonatkozó rendelkezéseiket, és a UCP irányelv gyakorlatát ezekhez csatolták. Ez a helyzet – vagyis, hogy egyszerre több rendelkezés is vonatkozik ugyanarra a gyakorlatra – a Seldia szerint komoly problémákat okozhat a hatóságok és a bíróságok számára, az üzleti rendszerek legális/illegális voltának megítélése, illetve a legális és illegális rendszerek megkülönböztetése során.¹⁸

Idekapcsolódik az az észrevételem, hogy a fogalmakkal kapcsolatban két alapvető probléma merülhet fel, ha módosítások révén implementálják a UCP irányelv rendelkezéseit:

- a fogalom – az implementálás után - nem azonos a UCP irányelvelvel vagy,
- az adott tagállam nem akarja pusztán lecserélni a korábbi fogalmat, hanem finomítások révén módosítja azt. Így egyszerre akár több definíció is alkalmazandó ugyanarra a fogalomra nézve. A piramis rendszer esetében mindkét lehetőség megvalósult (érdekesség viszont, hogy Svédország önálló jogszabály alkotása révén implementált, így nem illeszthető be a sorba).¹⁹

A negatívumok ellenére a Német Közvetlen Értékesítéssel Foglalkozó Egyesület (German Direct Selling Association) támogatja a teljes harmonizáció további alkalmazását,²⁰ mivel szerinte ennek segítségével a vállalkozások egységes szabályegyettesre támaszkodhatnak minden tagállamban, ez pedig megkönnyíti a határon átnyúló kereskedelmi ügyletek lebonyolítását és hozzájárul a belső piac működéséhez.

2. Vélemények a hatállyal és az önszabályozással kapcsolatban

---

¹⁷ Portugália, Finnország, Németország és Spanyolország a „(...) a termékek (...) fogyasztásából” (*consumption*), míg Görögország, a Cseh Köztársaság és (ismét) Finnország a „(...) a fogyasztó annak lehetőségével számol (...)” (*giving consideration*) kitéltet hagyta ki az implementálás során. (Report on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCPD) – Questionnaire for Stakeholders - Seldia 4. p.)

¹⁸ A piramis rendszer kapcsán a Seldia egyébként üdvözölte azt a tényt, hogy az – a UCP irányelv révén – most már tiltott az Unió joga alapján is, mivel a Seldia erőteljesen ellenzi ezt a rendszert. Kifejezte elégedettségét az irányelvben található definíció kapcsán, és rögzítette, hogy az irányelvhez fűződő célok miatt nélkülözhetetlennek tartja a megfelelő implementálást. Hangsúlyozta továbbá, hogy a közvetlen értékesítéssel foglalkozó szektor szereplői nem kívánják felülvizsgálni a UCP irányelvbeli fogalmat, mivel szerintük az alapján egyértelműen különbséget lehet tenni a tiltandó piramis rendszerek és a közvetlen értékesítéshez fűződő, legális tevékenységek között. (Report on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCPD) – Questionnaire for Stakeholders - Seldia 5. p.)

¹⁹ A francia, közvetlen értékesítéssel foglalkozó egyesület, a French Direct Selling Association (továbbiakban: FVD) pl. kifejezetten kifogásolta az implementálás francia módját, vagyis azt, hogy módosítások révén valósult meg az átültetés, és nem új jogszabály alkotása révén. Az FVD szerint ez a módszer zavart okozott a már létező szabályok hatálya kapcsán, és joghézagok is keletkeztek. Az FVD rövidítés a szervezet eredeti, francia elnevezéséből (Federation De La Vente Directe) ered. (WFDSA – DSA Member Countries http://www.wfdsa.org/membership_directory/?fa=show_international [2011.11.01.]) (Report on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCPD) – Questionnaire for Stakeholders - Seldia 4. p.)

²⁰ Consultation on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices - Bundesverband Direktvertrieb Deutschland e. V. 1. p. http://www.direktvertrieb.de/pressecenter/downloads/dokumente/2011_10_14_BDD_Stellungnahme.pdf [2011.12.25.]

a) a UCP irányelv alkotói megengedték, hogy a tagállamok alkalmazzák a rendelkezéseket a B2B, vagy akár a C2C viszonyokra is. Bár egyes tagállamok éltek ezzel a lehetőséggel, de a hatály kiterjesztését a B2C viszonyokon túl nem mindenki támogatja.

Így pl. a Seldia szerint a UCP irányelv hatályát nem kell kiterjeszteni a B2B viszonyokra, mivel az irányelv nem a megfelelő jogi eszköz erre. Természetesen figyelembe vette, hogy a UCP irányelv egyes gyakorlatai előfordulhatnak az említett viszonyokban is, azonban hangsúlyozta, hogy a B2B viszonyok nem tartozhatnak a fogyasztóvédelem területéhez, mivel fogyasztónak szigorúan csak az tekintendő, aki kereskedelmi tevékenységén kívül jár el. Az említettek szellemében a Seldia kritikával illette Belgiumot, Svédországot és Lengyelországot – mivel azok kiterjesztették a hatályt – leszögezve, hogy az említett államokban a UCP irányelv rendelkezései így nem igazán védik a fogyasztók érdekeit, ráadásul a tisztességes kereskedelemhez fűződő visszaélésekhez vezethetnek.

A Seldia úgy vélte, hogy a UCP irányelv hatályának C2C viszonyokra való kiterjesztése hathatna pozitívan egyes, az adott tranzakciókban érdekelt fogyasztók helyzetére. Ez azonban azt jelentené, hogy az összes, érintett fogyasztó helyzetének „kiegyensúlyozása” megkövetelné a UCP irányelvben foglaltak alapvető megváltoztatását, vagy azok szelektív alkalmazását az adott esetek során (ez a álláspont összhangban van a saját véleményemmel).²¹

A FEDMA²² sem támogatta a hatály B2B viszonyokra való kiterjesztését, azzal érvelve, hogy nem érzi szükségesnek olyan szabályok alkalmazását két – a kereskedelemben feltehetően egyenlően „erős” pozícióban lévő – kereskedő közötti viszonyra nézve, mely szabályok eredetileg egy fogyasztó és egy kereskedő – üzleti szempontból - „kiegyensúlyozatlan” viszonyára vonatkoznak.²³

Mind a Seldia, mind a FEDMA véleménye bizonyítja azt az - általam is osztott – véleményt, miszerint a UCP irányelv hatályának B2B viszonyokra való kiterjesztése negatív (de legalábbis további bonyodalmakat okozó) lépés. Erre például hozható, hogy a B2B és a B2C viszonyok „keverése” Németország és Ausztria esetében is fogalmi zavarokhoz, és a rendelkezések megfogalmazásához fűződő problémákhoz vezetett.

b) kifejezetten pozitív eleme viszont a UCP irányelvnek az önszabályozás támogatása. Ez a támogatás a szervezetek részéről is megfigyelhető.

A Seldia és a közvetlen értékesítéssel foglalkozó szektor pl. elkötelezett az önszabályozás iránt, így nem meglepő, hogy a közvetlen értékesítéssel foglalkozó egyesületek világszövetsége (World Federation of Direct Selling Associations, továbbiakban: WFDSA) is rendelkezik magatartási kódexszel, ami – többek között – tiltja a fogyasztókkal szemben alkalmazott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokat, és felsorolja azokat a gyakorlatokat

---

²¹ Report on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCPD) – Questionnaire for Stakeholders - Seldia 7., 8. p.

²² (Federation of European Direct and Interactive Marketing) egy szövetség, melynek célja a direkt és az interaktív marketing védelme. FEDMA's Mission Statement <http://www.fedma.org/index.php?id=27> [2011.10.31.] FEDMA Submission to the Questionnaire for stakeholders for a Report on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCPD) http://www.fedma.org/fileadmin/documents/Position_Papers/20111009_FEDMA_UCPD_response.pdf [2011.10.27.]

²³ FEDMA Submission to the Questionnaire for stakeholders for a Report on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCPD) 2. p.

is, melyeket jogellenesnek kell tekinteni a közvetlen értékesítési szektorban. A Seldia a közelmúltban elfogadott egy olyan magatartási kódexet, mely részben módosítja a WFDSA kódexét, annak érdekében, hogy biztosítsák az Unió szabályozással való összhangot.

A Seldia szerint a magatartási kódex betartása megfelelő, mivel egyrészt a közvetlen értékesítéssel foglalkozók tisztelik a kódexet, másrészt az így erős és hatékony eszközt jelent a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok megelőzése során. A Seldia hangsúlyozta, hogy támogatja az önszabályozással és az alternatív vitarendezési megoldásokkal kapcsolatos kezdeményezéseket is.^{24 25}

Az Eurofinas²⁶ válaszában kizárólag az önszabályozás kérdésével foglalkozott, leszögezve azt, hogy tagjainak döntő többsége az elmúlt évek során fogadott el kódexet, vagy továbbfejlesztette a meglévőt. Ezek a kódexek elősegítik a biztonságos és kiegyensúlyozott üzleti környezet kialakítását, melyben mind a fogyasztók, mind a hitelszolgáltatók érdekeit figyelembe veszik. Így az Eurofinas úgy vélte, hogy a hitelszolgáltatás szektorában működik a szükséges önszabályozó mechanizmus, ami megfelelően tudja támogatnia a tisztességes kereskedelmi gyakorlatokat. Az Eurofinas javasolta a Bizottságnak, hogy a jövőben is támogassa az önszabályozással kapcsolatos kezdeményezéseket, és a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokhoz fűződő jövőbeli szabályozások során is vegye majd figyelembe ezeket. A Seldiahoz hasonlóan az Eurofinas is maximálisan támogatta az alternatív vitarendezési megoldásokat is.²⁷

A Finn Kereskedelmi Kamara (Finland Chamber of Commerce) a kérdőívre adott válaszaiban szintén kifejezte támogatását az önszabályozás iránt, igaz, főleg a reklámok kapcsán. Finnországban ugyanis nincs olyan önszabályozó szerv, ami közvetlenül a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokkal foglalkozna.²⁸ Viszont a reklámok területén kettő is működik: a Reklámetikai Tanács (Council of Ethics in Advertising) és az Üzleti Gyakorlat Bizottsága (Board of Business Practice). Előbbi a reklámok etikai részével, utóbbi pedig a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokkal kapcsolatos, B2B jellegű vitákkal foglalkozik (pl. a megtévesztő és az összehasonlító reklámokkal). Szintén csak közvetetten kapcsolódnak a tisztességtelen

---

²⁴ Report on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCPD) – Questionnaire for Stakeholders - Seldia 10., 11. p.

²⁵ A közvetlen értékesítéssel foglalkozó szektor önszabályozás iránti elkötelezettségére további példaként hozható a Finn Direkt Marketinggel Foglalkozó Szövetség (Finnish Direct Marketing Association), mely egyszerre több kódexet alkotott, pl. a Telemarketing Magatartási Kódexet (Telemarketing Codes of Conduct), vagy a Közvetlen Értékesítési Ipari Magatartási Kódexét Vállalatok Számára (Direct Selling Industry Code of Conduct for Companies). (Consultation on the application of Directive 2005/29/EC on unfair commercial practices – Finland Chamber of Commerce 7. p. http://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=report%20on%20the%20application%20of%20the%202005%2F29%2Fec%20directive&source=web&cd=20&ved=0CGoQFjAJOAo&url=http%3A%2F%2Fsw.kkksite.ezdev.asiakas.org%2Fsite_eng%2Fcontent%2Fdownload%2F47504%2F1130282%2Fconsultation%2Bon%2Bthe%2Bapplication%2Bof%2Bdirective%2B200529EC%2Bon%2Bunfair%2Bcommercial%2Bpractices.pdf&ei=p8G7TsO_JYKk4gTdgrg7&usg=AFQjCNEj4NeCb5r194ZKNYD_y3DnVjL_w&cad=rja [2011.11.10.]

²⁶ Az Eurofinas (European Federation of Finance House Associations) egy szövetség, mely a speciális fogyasztói hitelszolgáltatókat képviseli az Unióban. (Eurofinas response to the European Commission consultation on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices 2. p.) <http://www.eurofinas.org/uploads/documents/positions/Eurofinas%20contribution%20on%20UCPD.pdf> [2011.10.27.]

²⁷ Eurofinas response to the European Commission consultation on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices 3.,4. p.

²⁸ Enforcement fiche for Finland <https://webgate.ec.europa.eu/ucp/public/index.cfm?event=public.country.viewEnforcement&countryID=FI> [2011.10.15.]

kereskedelmi gyakorlatok területéhez a finn pénzügyi szektor önszabályozó szervei, mivel munkájukat a fogyasztói szervezetekkel való együttműködés jegyében végzik.²⁹

3. Egyéb tapasztalatok

3.1. Példák az értelmezési problémákra

Az értelmezéssel kapcsolatban korábban főként annak tükrében esett szó, hogy milyen problémák fakadnak a Uniós iránymutatások hiányából. Azonban közvetlenül a UCP irányelv rendelkezéseinek értelmezése esetén is azonosítható számos bizonytalan pont, melyek egy részére Dánia mutatott rá a kérdőívre adott válaszában.

a) a feketelistás csalogató reklám³⁰ kapcsán a dán hatóságok két fogalmi elem esetében szembesültek értelmezési problémával:

- „helyettesítő termék”: ez az eredeti termék márkájától eltérő márkájú terméket is jelenthet, vagy helyettesítő termékként csak azonos, vagy jobb minőségű termék jöhet szóba (azonos márkával)?

- „más kereskedőtől beszerezni”: ez azt jelenti, hogy a fogyasztót más üzletbe irányíthatják, vagy azt, hogy – ha a fogyasztó számára ez az átirányítás kényelmetlen – akkor a kereskedő köteles a terméket beszerezni egy másik kereskedőtől?³¹

b) a feketelistás agresszív gyakorlatok közül:

„A reklámban a gyermekek közvetlen felszólítása a reklámozott termékek megvásárlására, vagy arra, hogy győzzék meg szüleiket vagy más felnőttet, hogy vásárolja meg számukra a reklámozott termékeket.”³² A dán jogalkalmazók abban a kérdésben nem tudnak dönteni, hogy egyes Internetes játékok esetében ez a gyakorlat megvalósul-e. E játékok során ugyanis – bár a gyerekek eredetileg ingyen játszanak – a jobb teljesítés, illetve – a kiesések után – a játékba való visszatérés érdekében a szolgáltatók e-maileket küldenek, melyekben virtuális szolgáltatásokat nyújtanak (a fizetés a mobiltelefonokon keresztül történik). E virtuális szolgáltatások felkínálása a gyermekek közvetlen felszólításának minősíthető (és így a gyakorlat a fenti agresszív gyakorlatként azonosítható)?³³

c) az EFAMRO és az ESOMAR két gyakorlat UCP irányelv hatálya alá tartozásának megerősítését kérte a Bizottságtól. Dánia viszont ellentétes irányú kérelemmel fordult a Bizottsághoz – az október 14.-én lezárult konzultáció során - mivel úgy véli, hogy az

²⁹ A Kamara jó tapasztalatokkal rendelkezik az alternatív vitarendezési megoldások terén is. Finnországban ilyen megoldások szinte valamennyi fogyasztói vita esetére léteznek.

Consultation on the application of Directive 2005/29/EC on unfair commercial practices – Finland Chamber of Commerce 6., 7. p.

³⁰ „Termékek adott áron való megvásárlására történő felhívás, a kereskedő azon megalapozott feltételezésének elhallgatásával, hogy azokat vagy az azokat helyettesítő termékeket a kínált áron, a termék és az ajánlati ár figyelembevételével ésszerű időtartamon belül és mennyiségben nem fogja tudni sem leszállítani, sem más kereskedőtől beszerezni.”

2005/29/EK irányelv I. Melléklet 5.

³¹ 2009 decemberében a dán fogyasztói ombudsman iránymutatást bocsátott ki az árakra vonatkozó információkkal/információs szolgáltatással kapcsolatban. Ebben leszögezte, hogy helyettesítő termék alatt csak azonos, vagy jobb minőségű termék érthető (azonos márkával).

Marketing and price information – The Consumer Ombudsman’s guidelines for price information in marketing 20. p. (Point 16)

<http://www.consumerombudsman.dk/Regulatory-framework/dcoguides/~media/Consumerombudsman/dco/Guidelines/PriceInformationMarch2010.pdf>
[2011.12.17.]

³² 2005/29/EK irányelv I. Melléklet 28.

³³ Report on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCPD) – Questionnaire for the Member States - Denmark 16., 17. p.

eladásösztönzés nem tartozik a UCP irányelv hatálya alá, ezért szeretné, ha az irányelv felülvizsgálata során annak valamennyi formáját kivennék a hatály alól és az irányelvből is. Annak ellenére kérte ezt, hogy az EU Bírósága már megállapította a hatály alá tartozást és előírta, hogy hatályon kívül kell helyezni az eladásösztönzést tiltó nemzeti rendelkezéseket.³⁴

d) az Amszterdami Egyetem tanulmánya alapján problémák forrása a kiszolgáltatott fogyasztók UCP irányelvbeli kategóriája is. A UCP irányelv szerint: „Amennyiben egy kereskedelmi gyakorlat célzottan egy bizonyos fogyasztói csoportra – például a gyermekekre – irányul, kívánatos, hogy a csoport átlagtagja szempontjából megvizsgálják a kereskedelmi gyakorlat hatását.”³⁵

Ez a szempont a következő rendelkezésben öltött testet: „Azon kereskedelmi gyakorlatokat, amelyek valószínűsíthetően csak a fogyasztóknak egy, e kereskedelmi gyakorlattal vagy az annak alapjául szolgáló termékkel szemben szellemi vagy fizikai fogyatékoságuk, koruk vagy hiszékenységük miatt különösen kiszolgáltatott, egyértelműen azonosítható csoportjának gazdasági magatartását torzítják jelentősen – és oly módon, hogy azt a kereskedőnek ésszerűen előre kellene látnia –, az adott csoport átlagtagja szempontjából kell értékelni.”³⁶

A szóban forgó rendelkezéssel kapcsolatban a legfontosabb probléma az, hogy a tagállamok maguk értelmezik a felsoroltakat – pl. a „gyermek” kategóriát – mivel a UCP irányelv nem ad támpontot (példának okáért mondjuk a „hiszékenység” fogalmára nézve).³⁷ Így pedig ismét az eltérő tagállami értelmezések akadályozzák az egységes gyakorlat kialakulását, súlyosbítva azzal, hogy most a társadalom – valamilyen okból – kiszolgáltatott tagjai nem részesülnek megfelelő védelemben.³⁸

3.2. További problémák

a) jogorvoslatok: a UCP irányelv egyik negatív vonása, hogy hiányoznak a végrehajtásra vonatkozó iránymutatások (ezért is támogatom a class action – a csoportos kereseten keresztül történő – bevezetését a magyar jogrendszerbe - természetesen nem a jelenlegi, hanem javított formában).

Az Unió jelenleg is egy kollektív jogorvoslat kialakításával foglalkozik, és a UCP irányelv is a fogyasztók kollektív védelmét célozta meg. Mivel nem foglalkozik az egyéni jogorvoslatok lehetőségével, így a tagállamok dönthették el, hogy a fogyasztók egyénileg egyáltalán felléphetnek-e a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokkal szemben.

Az Amszterdami Egyetem tanulmányának szerzői rámutattak továbbá, hogy nem tisztázott a viszony a szerződési joggal. A UCP irányelv nem érinti a szerződések jogát - és különösen a

³⁴ Report on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCPD) – Questionnaire for the Member States - Denmark 19. p.

³⁵ 2005/29/EK irányelv (18) preambulumbekkezdés

³⁶ 2005/29/EK irányelv 2. fejezet 5. cikk (3) bek.

³⁷ Analysis of the applicable legal frameworks and suggestions for the contours of a model system of consumer protection in relation to digital content contracts 152. p.

³⁸ Dánia – a kérdőívre adott válaszában – pl. leszögezte, hogy a továbbiakban jobban kíván fókuszálni a gyermekek és fiatalok – mint fogyasztók – helyzetére, mivel a kereskedelmi kampányoknak elsősorban Ők a célcsoportjai, viszont – koruknál fogva – nem rendelkezhetnek elegendő tapasztalattal ahhoz, hogy átlássanak komplex értékesítési helyzeteket. Ezért Dánia ösztönözte a Bizottságot, hogy a UCP irányelv felülvizsgálata során majd ezzel a területtel is foglalkozzon.

Report on the application of Directive 2005/29/EC on Unfair Commercial Practices (UCPD) – Questionnaire for the Member States - Denmark 10. p.

szerződések érvényességére, létrejöttére és joghatásaira vonatkozó szabályokat – így a tagállamok maguk határozzák meg, hogy pl. a szerződés mikor tekinthető érvénytelennek, vagy, hogy a fogyasztó mikor vehet igénybe jogorvoslatot. Mivel a szerződéses jogorvoslatok szempontjából (is) különböznek egymástól a tagállami jogrendszerek, így a fogyasztók szempontjából ez a helyzet kifejezetten problémás.

Az eltéréseken túl komoly nehézséget jelent még a fogyasztók számára, hogy a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok kapcsán nem is lehet zökkenőmentesen alkalmazni a szerződéses jogorvoslatokat. Ugyanis a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok és a nemzeti szerződési jogi/fogyasztóvédelmi rendszerek viszonyítási alapjai eltérnek egymástól. Előbbi terület az átlagfogyasztót tekinti alapnak, vagyis egy megfelelően tájékozott, figyelmes és körültekintő - figyelembe véve a társadalmi, kulturális és nyelvi tényezőket is – személyt, míg az utóbbi területek tipikusan a fogyasztót egy kiszolgáltatott személynek tartják, aki a jog védelmére szorul.³⁹ Más szavakkal, míg a UCP irányelv a Bourgoignie-hez köthető irányzathoz sorolható, addig a nemzeti szerződési jogi rendszerek inkább még a protekcionista szemlélet jegyeit hordozzák magukon.

b) az Amszterdami Egyetem tanulmányában a szerzők érdekes gondolatmenetet rögzítettek: több Internetes szolgáltatást ingyenesként ajánlanak a fogyasztók számára, azonban ezeknél tulajdonképpen a – regisztráció révén szolgáltatott – személyes adatok jelentik az „árat”, melyek felhasználásával a szolgáltatók reklámokat küldenek a fogyasztóknak, és ezzel jutnak profithoz.

A kérdés az, hogy ha a szolgáltatók tájékoztatnák Öket arról, hogy az Internetes szolgáltatások ára a személyes adataik „feláldozása”, akkor ez mennyiben változtatná meg fogyasztói szokásaikat? Mivel feltételezhetően nagy mértékben, így akkor az említett ingyenes szolgáltatások révén megtévesztő gyakorlatok valósulnak meg (a UCP irányelv 6. cikke⁴⁰ alapján)?⁴¹

Bár úgy tűnik, hogy – tekintve az irányelv 6. cikkét – az adott gyakorlatnak tartalmaznia kell információt ahhoz, hogy a jogalkalmazó megtévesztőnek minősíthesse, de a tanulmány szerzői úgy vélik, hogy a legfőbb kérdés az, hogy vajon a fogyasztók – azt követően, hogy tájékoztatnák őket a személyes adatok tényleges felhasználásáról – mennyiben változtatnának szokásaikon (pl. mikor hagynák fel a Facebook használatával).⁴²

---

³⁹ Analysis of the applicable legal frameworks and suggestions for the contours of a model system of consumer protection in relation to digital content contracts 148., 149., 151. p.

⁴⁰ Megtévesztőnek minősül a kereskedelmi gyakorlat, amennyiben hamis információt tartalmaz, és ezáltal valótlan, vagy bármilyen módon – ideértve a megjelenítés valamennyi körülményét – félrevezeti vagy félrevezetheti az átlagfogyasztót, még akkor is, ha az információ az alábbi elemek közül egy vagy több tekintetében tényszerűen helytálló, és feltéve bármelyik esetben, hogy ténylegesen vagy valószínűsíthetően arra készteti a fogyasztót, hogy olyan ügyleti döntést hozzon, amelyet egyébként nem hozott volna meg (...)”
2005/29/EK irányelv 2. fejezet 1. szakasz 6. cikk (1) bek.

⁴¹ Esetleg még két feketelistás gyakorlat alapján is tiltottnak tekinthetők ezek a szolgáltatások:

- A termék „ingyenes”, „díjtalan”, „térítésmentes” vagy hasonló jelzőkkel való leírása, ha a fogyasztónak a kereskedelmi gyakorlat elfogadásának és a termék szállításának, illetve szállíttatásának elkerülhetetlen költségén felül bármit is fizetnie kell (megtévesztő gyakorlat),

- Annak valótlan állítása, vagy olyan hamis benyomás keltése, hogy a kereskedő nem a saját kereskedésével, vállalkozásával, mesterségével vagy szakmájával kapcsolatos célból jár el, vagy hamis módon fogyasztóként való fellépés (megtévesztő gyakorlat).

2005/29/EK irányelv I. Melléklet 20., 22.

⁴² Ráadásul figyelembe kell venni azt is, hogy az ingyenes Internetes szolgáltatások elsődleges használói gyermekek, vagyis fokozottan védendő (kiszolgáltatott) személyek.

Mivel a 6. cikk megfogalmazása lehetőséget ad rá – bizonytalansága révén – ezért a szerzők ezeket a szolgáltatásokat is e cikk alá sorolják be. E „bizonytalanság” abban nyilvánul meg, hogy az irányelv alkotói nem határozták meg egyértelműen, hogy minek minősül az adott gyakorlat, ha hamis információt tartalmaz ugyan, de a fogyasztót nem vezeti félre, illetve nem készíti olyan ügyleti döntés meghozatalára, melyet egyébként nem hozott volna meg.⁴³

Véleményem szerint – bár elismerem, hogy a fenti következtetések logikusak – a szerzők elmélete a UCP irányelv tilalmi szintjeinek jellemzői miatt megdől. Ugyanis az említettek körülírták, hogy milyen Internetes szolgáltatásokat tartanak tisztességtelennek (ingyenesek, regisztráció-kötelesek, több személyes adat szolgáltatásával járók, és reklámokat juttatnak el a felhasználóknak). Ennek következményeként, ha a tisztességtelenséget elfogadjuk, akkor azt meghatározott szolgáltatások/gyakorlatok esetén tesszük, melyek nem tartozhatnak a megtévesztő gyakorlatokról szóló cikkek alá, hiszen azok információ-központúak, és nem foglalkoznak annyira konkrét elemekkel, mint pl. a szolgáltatás ingyenes volta, vagy a személyes adatok felhasználása. Vagyis az Internetes szolgáltatások számára két út maradna: a feketelista, vagy a generálklauzula. Az első eleve kizárt, hiszen zárt listáról beszélünk. A második pedig azért járhatatlan út, mert a legáltalánosabban megfogalmazott tilalmi szintről van szó, ahol az adott gyakorlat eredményének (a gazdasági magatartás torzítása) be kell következnie, és ez az eredmény nem is azonos a szerzők által felvázoltakkal (a fogyasztót félrevezeti, illetve olyan ügyleti döntés meghozatalára készíti, melyet egyébként nem hozott volna meg – hiszen ezek is a második tilalmi szinthez tartoznak).

Összességében azért nem lehet az Internetes szolgáltatásokat a megtévesztő tevékenységről szóló cikk alapján megtévesztőnek tekinteni, mert akkor eleve adott gyakorlatkategóriát tekintenénk megtévesztőnek, és nem valósulna meg az a kitétel, hogy a feketelistán kívül minden gyakorlatról az adott ügyben kell dönteni (esetről-esetre), figyelembe véve az adott ügy specifikus vonásait.

A maximum harmonizáció miatt az egyik legsúlyosabb probléma a UCP irányelv kapcsán, hogy a tagállamok nem tilthatnak meg további konkrét gyakorlatokat, mivel a feketelista zárt jellegű. Kérdés, hogy az Unió folytatja-e a fogyasztói jogokról szóló irányelvvel megkezdett utat, és enged-e a harmonizáció szigorából. Ha enged, akkor a gyakorlatok ideiglenes tiltásának lehetősége komoly segítséget jelentene a tagállamok számára annak érdekében, hogy lépést tarthassanak a piac fejlődésével.

Ha a maximum harmonizáció szigora megmarad, mindenképpen szükséges felülvizsgálni a feketelistát és aktualizálni (a legújabb, illetve legtöbb problémával járó gyakorlatokat bele kell foglalni a listába).

Korán felmerült, hogy a UCP irányelv több pontja kapcsán értelmezési nehézségekkel kell majd számolni az implementálást követően. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy a feltételezetteken túl is akadnak tisztázásra váró kifejezések. Ugyanakkor (eddig) az a jóslat is megvalósulni látszik, hogy az Unió Bírósága nem foglalkozik az irányelv kétséges elemeinek értelmezésével.

Ezért úgy vélem, hogy az irányelv felülvizsgálatát követően a Bizottságnak mindenképpen ki kell majd bocsátania iránymutatásokat, melyekben a kétséges fogalmakat vagy pontosan kell

---

⁴³ Analysis of the applicable legal frameworks and suggestions for the contours of a model system of consumer protection in relation to digital content contracts 152., 153. p.

meghatározni, vagy ha ez nem lehetséges, akkor a Bizottság tágabb kategóriákat alkothatna egy-egy definícióra nézve, esetlegesen több elemet felsorolva azokban.

A végrehajtás kérdésénél szintén iránymutatás kibocsátását szorgalmazom, melynek pontosabban kell majd meghatározni a szankciókat (pl. a jellegüket: Lengyelországban akár szabadságvesztés is kiszabható az agresszív gyakorlatok folytatása miatt, máshol – pl. Máltán – a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok főleg bírsággal sújtandóak), és ki kell majd térni az egyéni jogorvoslat kérdésére is.

Adalékok a művi megtermékenyítés jogi kérdéseihöz

A probléma természetéről

Az emberi magzat helyzetét, jogállását, valamint ezek lehetséges következményeit meghatározni régóta komoly elméleti és gyakorlati problémát jelent, különösek pedig a különböző célú mesterséges megtermékenyítési eljárások elterjedésével. A magzat az emberi élet potenciális lehetőségét rejt magában, de amióta az elmúlt három évtizedben a humán in vitro megtermékenyítés rutin eljárássá vált, H. Tristram Engelhardt bioetikus véleményére utalva, „tudnunk kell megkülönböztetni a jelent a jövőtől”.¹

Az abortusz kapcsán sokat foglalkoztak és foglalkoznak napjainkban is a magzat státuszával, védelmével, amit országonként más-más módon, több-kevesebb sikerrel próbáltak rendezni. Az asszisztált reprodukciós technikáknál ráadásul hagyományos értelemben általában nem beszélhetünk a magzat élethez való joga korlátozását legitimáló anyai érdekről, a női test feletti önrendelkezés jogáról,² hiszen az esetek többségében nem a méhmagzat a vita tárgya (szemben az abortusszal), hanem az in vitro művi megtermékenyítés. Ahogyan az *asszisztált reprodukciós eljárások* kifejezés is mutatja, egy harmadik személy, az orvos „asszisztál”, avatkozik be az utódnemzés folyamatába, amely még inkább individualizálja, „elszakítja” a megtermékenyített petesejtet a genetikai anya testétől.³

A méhen kívüli művi megtermékenyítés megjelenése kedvezett számos új kutatási és eljárási módszereknek, többek között az őssejt-kutatásnak, a klónozásnak. Közös vonásuk, hogy elsősorban az in vitro megtermékenyítéssel létrejövő, ám be nem ültetett embriók szolgálnak számukra „nyersanyagként”, továbbá szintén komplex problémákat generálnak, amelyeknél azt tanulmányozza a bioetikai szakirodalom, teremtmény lehet-e teremtő?⁴ 2008-ban a brit törvényhozás engedélyezte az ember-állat hibrid embriók létrehozását és az őssejt-donor testvérek előzetes genetikai szelekcióját.⁵ 2009 tavaszán az Egyesült Államokban eltörölték azt a rendelkezést, mely az embriókon alapuló őssejt-kutatások föderatív finanszírozását tilalmazta.⁶ Hazánkban pedig 2012. január 1-jén hatályba lépett a bioetikai normákat is tartalmazó Alaptörvény. Csak néhány hír, ami jelzi az embrionális kísérletek aktualitását és egy lehetséges paradigmaváltást. Lassan tökéletesen átrajzolódik az emberi élet kezdetéről, magáról az emberről és a tudományos innováció határaitól alkotott képünk.

Engelhardt intése tehát első olvasatban nemcsak a tudomány és a technika változó jellegét hangsúlyozza, hanem az előbb felvázolt helyzetre vetítve kétkedésként is felfogható. A

---

1 Charles Susanne: A bioetika és a modern genetikai technikák. In: Bioetikai olvasókönyv: Multidiszciplináris megközelítés (szerk. Charles Susanne). Pécs-Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 1999. 152. Vö.: Szmodis Jenő: A jog multidiszciplináris megközelítéséről. Magyar Tudomány 2011. január. 7-17.

2 Jobbágyi Gábor: Orvosi jog. Budapest, Szent István Társulat, 2005. 81.

3 Az elválsról mint új entitást teremtő mozzanatról az állam és a jog vonatkozásában lásd Szmodis Jenő: A jog realitása, *Az etruszk vallástól a posztmodern jogelméletekig Kairosz, Budapest, 2005.* Szmodis éppen a születés tényét hozza fel példaként a normakibocsátásra, az állami és a jogi minőség külön megragadhatóvá válására.

4 Komári Ágnes: Tisztázzuk, mi is az a géntechnológia – 1. rész: A genetikailag módosított növények termesztése által nyújtott lehetőségek. Budapest, ELTE ÁJK, Agrárjogi Tanszék, 2009. 1.

5 <http://index.hu/tudomany/biotech/embrio8242> (2012.01.21.)

6 http://articles.cnn.com/2009-03-09/politics/obama.stem.cells_1_cancer-and-spinal-cord-embryonic-cell-research?_s=PM:POLITICS (2012.01.21.)

legtöbb állam szabályozásában a méhen kívüli megtermékenyítésben résztvevő párok általában szabadon dönthetnek a „fölös” embriók sorsáról. Ez a széles körű rendelkezési jog mint a tulajdonjog egyik részjogosítványa feltételezi az in vitro embrió tulajdonság mivoltát, amely óhatatlanul vezet a következő kérdésekhez: Valóban dolognak tekinthető az embrió? Ki lehet-e terjeszteni rá mint az emberi lét potenciális forrására az élethez való jogot? Milyen célokra használható fel? Lehet-e terápiás célú kutatás tárgya? Egyáltalán fölhasználható-e?

A tanulmánnyal a fenti problémakörök alapját képező jog- és eszmetörténeti háttérre kívánok rávilágítani, különös tekintettel a témával kapcsolatos kulcsfogalmak tisztázására és az emberi élet definiálási kísérleteire.

Terminológiai kérdések

Látszólag egyértelmű kifejezések a humán reprodukciós eljárás, az asszisztált reprodukciós technikák (ART), a mesterséges megtermékenyítés, az in vitro fertilizáció, de indokolt tisztázni őket, mivel Magyarországon, főleg a laikusok számára, rendszerint nem világos, hogy különböző vagy azonos-e a jelentéstartalmuk. Hazánkban a mesterséges megtermékenyítés először csupán az *in vivo* (az anya méhében történő) megtermékenyítés, más néven a mesterséges ondóbevitel szinonimája volt. Ez történhet a férj (*homológ inszemináció*) vagy idegen donor (*heterológ inszemináció*) spermiumával.⁷ A mesterséges megtermékenyítés története azonban lényegesen régebben kezdődött, mint az ember reprodukálásával összefüggő szakasza.

Az idegen „maggal” való megtermékenyítés gondolata a botanikában jelent meg. Egy régi dombormű tanúskodik arról, hogy már az asszírok ismerték a mesterséges beporzást; a datolyapálma virágát fenyőtobozzal porozták be.⁸ A sikeres megporzás tényéből logikusan következett a felvetés: ha ez a növényeknél bevált, az állatoknál miért ne válhatna be? Arab állatorvosok dolgozták ki a mesterséges ondóbevitel módszerét, amit kezdetben a lótenyésztésben alkalmaztak.⁹ Ekkortájt; a XIV. századtól kezdetét vették az állatkísérletek,¹⁰ amelyek a XVIII. század első felében hoztak áttörést. Jacobinak halikrák mesterséges megtermékenyítésével sikerült tökéletesítenie az inszeminációt.¹¹ A következő „fejlődési lépcsőfokra” nem kellett sokat várni; a legkorábbi ismert feljegyzés az eredményes humán megtermékenyítésről 1770-ből származik.¹² Az idegen ivarsejttel történő in vivo megtermékenyítésre azonban még egy évszázadot, nálunk közel kétszer ennyi időt kellett várni. Az 1880-as években feltehetően egy amerikai orvos, Dickinson hajtott végre először ilyen jellegű beavatkozást. Nálunk Bánk Endre nevéhez fűződik az első sikeres homológ inszemináció (1952), aminek köszönhetően a hatvanas évektől elterjedt a heterológ forma is Magyarországon.¹³

---

7 *Jobbágyi*: i.m. 74.

8 *József Pál – Újvári Edit*: Szimbólumtár – Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából. http://www.balassikiado.hu/BB/netre/Net_szimbolum/szimbolumszotar.htm (2012.01.21.)

9 *Bodnár Béla – Bodnár Zoltán*: Lombikbébi és társai. Kossuth Könyvkiadó, 1988. 28.

10 *Bodnár – Bodnár*: i. m. 28.

11 *Bodnár – Bodnár*: i. m. 29.

12 *Erwin Deutsch*: Medizinrecht (Arztrecht, Arzneimittelrecht und Medizinprodukterecht). Berlin, Springer-Verlag, 1999. 306. Hivatkozva *Navratyil Zoltán*: Az asszisztált reprodukciós eljárások a jogi szabályozás tükrében – különös tekintettel az in vitro embrió helyzetére. In: Debreceni Jogi Műhely – OTDK különszám (2005.07.01.). 7. <http://www.law.klte.hu/jogimuhely/extra%20issue/Navratyil%20Zolt%20E1n%20-%20Az%20assziszt%20E1lt%20reprodukci%20F3s%20el%20E1r%20E1sok.pdf> (2012.01.21.)

13 *Bodnár – Bodnár*: i. m. 31.

Témánk szempontjából fontosabb a már említett *in vitro* megtermékenyítés (*in vitro* *fertilizáció*). Tengeri malacoknál és nyulaknál már 1878-ban végeztek ilyen jellegű beavatkozást,¹⁴ de az embernél történő alkalmazása – a mesterséges ondóbevitellel ellentétben – sokkal rövidebb múltra tekint vissza. Ez utóbbi gondolatát Robert Geoffrey Edwards vetette fel első alkalommal.¹⁵ Az *in vitro* megtermékenyítéssel kapcsolatos sikertelen próbálkozások közül az egyik az ún. *Shettles-ügy*ként híresült el. 1955-ben egy manhattani orvos sikeresen megtermékenyített egy petesejtet, és be is ültette az alany méhében, de felettese az emberen való kísérletezgetés tilalmára hivatkozva megszakította a terhességet. A hatvanas évek elején szintén méhen kívüli megtermékenyítésről szóló híradástól volt hangos a világsajtó, amit azóta csak Petrucci „ördögi kecskeszakállaként” emlegetnek. Egy olasz orvos nyolc hetes *in vitro* megtermékenyített petesejtet semmisített meg a világméretű felháborodás és a katolikus egyház tiltakozása nyomán.¹⁶ A méhen kívüli, egyáltalán az egész mesterséges megtermékenyítés kapcsán egyetlen dátum ivódott a köztudatba. 1978-ban született az *in vitro* megtermékenyítés első „gyümölcse”, Louise Brown. Ez nemcsak tudományos szempontból volt mérföldkő. Egyik hozadéka a *lombikbébi* kifejezés elterjedése volt. Hangsúlyozandó, ez nem *terminus technicus*. Pontatlan, mert az *in vitro* embrió – amennyiben beültetik – a megtermékenyítést követően a méhen belül fejlődik tovább.¹⁷ Emellett a méhen kívüli megtermékenyítés típusainak a bővülésével még jobban fellazult a *mater semper certa est* (az anya mindig biztos) római jogi alapelv.¹⁸ Magyarországon ezzel párhuzamosan honosodott meg a *művi megtermékenyítés* és a *humán reprodukciós eljárás* kifejezés, amelynek egyik alváltozataként tartották számon az alapeljárást, tehát a heterológ és a homológ inszeminációt, amelyeket összefoglaló néven mesterséges megtermékenyítésnek neveztek. Azonban a „művi” vagy „mesterséges megtermékenyítés” és a nemzetközileg elfogadott *humán reprodukció* ugyanazt jelenti, az *emberi szaporodásra irányuló eljárást*.¹⁹

Az *in vitro* *fertilizáció*nak is több formája kristályosodott ki. Az ivarsejtek alapján különbséget tehetünk homológ és heterológ változata között a mesterséges ondóbevitelhez hasonlóan. Ugyanakkor itt sokkal több alvariáció lehetséges. Az embrió a női és hímvarsejt egyesülésével jön létre, másrészt a beültetés helye is tovább differenciálja az *in vitro* eljárást. Az embrió elvileg akár idegen nő méhében is beültethető, ha a biológiai anya valamilyen oknál fogva nem képes kihordani. Ez a *dajkaanyaság*, amely azonban a legtöbb államban, így Magyarországon sem nyert törvényi szabályozást.²⁰

A jogi szabályozás kezdetei

A különféle művi reprodukciós technikák megjelenésére a jogi szabályozásnak elvileg gyorsan kellett volna reagálnia. Az *in vitro* megtermékenyítést először 1984-ben Ausztráliában, Victoria államban vonták a törvényhozás körébe. Egy évvel később azonban már általánossá vált az egyesült államokbeli, az ausztrál, a nyugat-európai és a japán

---

14 Sándor Judit: A humán reprodukciós orvosi eljárások jogi szabályozásáról. *Acta Humana*. 1996/25. sz. 30.

15 Sándor: i. m. 30.

16 Bodnár–Bodnár: i. m. 48.

17 Jobbágyi: i. m. 75.

18 Paradox módon a Strasbourgi Bíróság az 1979-es család- és öröklési jogi vonatkozású *Marckx v. Belgium* ügy kapcsán rögzítette, hogy mind tagállami, mind szupranacionális szinten megfigyelhető az alapelv érvényesülése. *Polgári Eszter*: Az európai konszenzus: elmélet és gyakorlat. *Collega*. 2007. XI. évfolyam/2-3. sz. 60. http://www.kre.hu/portal/doc/collega/11evf_2-3.pdf (2012.01.21.) A jogesetet lásd részletesebben: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?action=html&documentId=695411&portal=hbkm&source=externalbydocnumber&table=F69A27FD8FB86142BF01C1166DEA398649> (2012.01.21.)

19 Jobbágyi: i. m. 74-75.

20 Jobbágyi: i. m. 75.

gyógyászatban, ennek ellenére még ekkor hiányzott az átfogó szabályozás.²¹ Az új eljárási formák terjedésével aztán kettős jogalkotási igény merült fel, amit azonban az egyes országok különböző szabályozási technikákkal igyekeztek kivitelezni. Az eljárás menetét egészségügyi törvényben vagy önálló jogszabályban, a gyermek státuszát pedig a család- vagy a polgári jogban szabályozták²² – felemás sikerrel. Meglátásom szerint a két szabályozási terület általában nem igazán tudták materiálisan elkülöníteni. Az *in vitro* embrió „jogállását”, jogi védelmét az eljárásokba beépített „fékek és egyensúlyok” rendszerével próbálták biztosítani, például a klónozás tilalmával vagy a létrehozható embriók számának maximalizálásával.²³ Ráadásul az egyéb bioetikai normákhoz hasonlóan ezeket a korlátozásokat, tilalmakat számos európai államban nem is törvényben, hanem állásfoglalásokban, irányelvekben, ajánlásokban rögzítették (szakmai-érdekvédelmi szervezetek, állandó vagy ad hoc bizottságok stb.).²⁴

Hazánkban sokáig nem létezett jogi és – orvosi kamara hiányában – orvos-etikai normaanyag a mesterséges megtermékenyítés tekintetében, noha a hatvanas évektől az *in vivo*, a nyolcvanas évek végétől az *in vitro* megtermékenyítést tömegesen kezdték alkalmazni. A korábbi egészségügyről szóló 1972. évi II. törvény még egyáltalán nem szólt a művi megtermékenyítésről.²⁵ A művi beavatkozással történő megtermékenyítésről szóló 12/1981. (IX. 29.) EüM. rendelet is csak néhány paragrafusban szabályozta a mesterséges ondóbevitelt.²⁶ Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény megalkotása úgy-ahogy kielégítette a szabályozási szükségleteket. Sok állam azonban a szabályozási technikák mellett továbbra sem egységes azzal kapcsolatban, hogy a művi megtermékenyítés mely típusa, és ha igen, milyen etikai és jogi problémaköröket vet fel. Például a katolikus Olaszországban a megtermékenyítetlen petesejttel ellentétben tiltott az embrió lefagyasztása, mert megilleti az élethez való jog.

Morális szempontok magzat meghatározása kapcsán

Ebben a rövid írásban nem a filozófiai-erkölcsi szempontokra kívánom helyezni a fő hangsúlyt, hiszen e vizsgálódás elsősorban jogi szempontú, ám a jelen témában a szokásosnál erősebben fonódik össze jog, morál és filozófia. Biológiai, különösen genetikai szempontból nem kétséges, az emberi élet mint „fejlődési folyamat” fogantatástól halálig tart,²⁷ és ez a polgári jogban sokáig nem is volt vitatott. Az *in vitro* megtermékenyítés elterjedésével azonban ez megkérdőjeleződött, mivel itt az embrionális lét komplex beavatkozás eredményeként jön létre, miként az előző részben bemutattam. Az embriókutatások, egyáltalán a testen kívüli megtermékenyítés megfelelő regulációjától elválaszthatatlan az *in vitro* embrió megítélése.

21 Sándor: i. m. 31.

22 Gyöngyösi Zoltán: Az élet és a test feletti rendelkezés joga. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó, 2002. 287.

23 Jobbágyi: i. m. 84-85.

24 Jobbágyi: i. m. 85. Egyébként az OBH 5019/2003. számú ügyben, a petesejt-adományozás jogi szabályozása tárgyában az állampolgári jogok országgyűlési biztosa és az adatvédelmi biztos által kiadott közös jelentés utal a nem normatív erejű bioetikai szabályok dominanciájára Európában, hivatkozva Oberfrank Ferenc tanulmányát (*Oberfrank Ferenc: A biomedicinális etika és az emberi jogok: európai helyzetkép. Acta Humana. 1996/25. sz. 3-28.*). http://tasz.hu/files/tasz/imce/P__terfalvi_jelentes-1096877093444_1__347655.rtf (2012.01.21.)

25 Jobbágyi: i. m. 85.

26 Jobbágyi: i. m. 76.

27 64/1991.

(XII.17.)

AB

határozat.

<http://isz.mkab.hu/netacgi/ahawkere2009.pl?s1=&s2=&s3=&s4=&s5=&s6=&s7=&s8=abortusz&s9=&s10=&s11=Dr&r=8&SECT5=AHAWKERE&op9=and&op10=and&d=AHAW&op8=and&l=20&u=/netahtml/ahawuj/ahawkere.htm&p=1&op11=and&op7=and&f=G> (2012.01.21.)

A jog mint a társadalmi kontroll legerőteljesebb intézményének fókuszában is az ember-fogalom áll, amely egyfelől mint személy, másfelől mint személyiség ragadható meg. Igaz ez még akkor is, ha kultúránként, sőt koronként meglehetősen eltérő emberképek tekinthetők uralkodó jellegűeknek az egyes társadalmakban.²⁸ A civiljogi szférában az ember pusztán létezésénél fogva – Gyöngyösi Zoltán szóhasználatában – a legfontosabb társadalmi értékteremtő és értékhordozó, melynek különböző aspektusait világítja meg a két fogalom. A *személy* kategóriája elsősorban az ember biológiai minőségére helyezi a hangsúlyt, a *személyiség* az előbbiben megtestesülő általános és egyedi értékek összessége.²⁹ Másképpen megfogalmazva: a személy jogalany; *objektum*, aki polgári jogi jogviszonyokban jogok, kötelezettségek alanya lehet, a személyiség pedig az *individuum*, a jog által védett érték.³⁰

E gondolatmenet első pillantásra kikezdhetetlen, hiszen az embert – helyesen – kiemeli minden más létező közül, de véleményem szerint azzal, hogy az értékek szemszögéből közelíti meg, valamilyen szinten már ekkor „tárgyasítja”. Az *érték* minőségi relációt fejez ki, amelynek során dolgokhoz, létezőkhöz valamilyen általunk felismert valós tulajdonságaikat rendeljük és/vagy nekik tulajdonított jellemzőkkel ruházzuk fel. A történelem során a személy kategóriáját a mindenkori hatalmi-politikai, vagyoni viszonyokhoz igazodva töltötték meg tartalommal; az ismert civilizációk megjelenésétől kísérel beavatkozni az ember a fogamzás és a születés jelenségébe. Az utód létének ténye, neme és a gyermekek száma különleges jogi relevanciával bírt. Ezt tükrözik többek között az ókori adoptálások, a trónöröklési konfliktusok vagy az egyházi birtokok koncentrációja érdekében bevezetett cölibátus.³¹ A feudalizmusból a kapitalizmusba való átmenetet kettősség jellemezte. A jogállást befolyásoló földtulajdon árnyékában megjelentek egyéb vagyoni jellegű jogviszonyok, ezeket már a termelési pozícióval nem feltétlenül azonos rendi jogállás határozta meg.³²

Ugyanakkor a személy-fogalom nem mindig járt együtt az emberi lét értékének elismerésével. A nyugati kultúra korai évszázadaiban, a görög antikvitásban³³ és a kereszténység kialakulása előtt a Római Birodalomban³⁴ anélkül hirdették az emberi méltóság fontosságát, hogy részletesen kidolgozták volna a személy-kategóriát³⁵ – bár később éppen „a nyugati filozófia

---

28 Szmodis Jenő: A tartalmi alkotmányosságról. Magyar Közigazgatás 2006. július. 438-446.

29 Gyöngyösi: i. m. 23.

30 Jobbágyi Gábor: Személyi és családi jog. Budapest, Szent István Társulat, 2008. 23.

31 Vö. Szmodis Jenő: Egyes jogintézmények és jogelméleti irányzatok humánetológiai vonatkozásairól. Publicationes Univ. Miskolciensis, Sectio Jur. Et Pol. 2010. 111-143.; Szmodis Jenő: A jog a humánetológia tükrében. Magyar Tudomány 2011. 05. 548-557.; Szmodis Jenő: A jog humánetológiai alapjairól és vallási jellegéről. Valóság 2011. 9. 1-23.

32 Eörsi Gyula: A tulajdonjog fejlődése. A kapitalizmus tulajdonjoga I-II. Budapest, 1951. I. 119. Hivatkozva Kecskés László: Magyar polgári jog, Általános rész II., A személyek joga. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 1999. 17.

33 A görög *proszopon* jelentése arc, ezzel először a színész maszkját jelölték, latin megfelelője pedig a *persona*, ez utóbbi a maszkon átszűrődő hangot jelenti. Mindkét szó egyúttal utal a színész által játszott szerepre és arra a karakterre, amit a maszk viselőjeként megtestesít. Ebből eredeztethető a *persona* átvitt jelentése: az egyén társadalomban betöltött szerepe, a társadalmi státusz. Ennek és az „arc” jelentés összekapcsolásával váltak a *proszopon* és a *persona* szavak az *individuum* szinonimájává, kerültek az antik filozófiai és jogi nyelvzetbe. Orosz Gábor Viktor: Az emberi élet védelmének kezdete – a tudomány és a morál keresztútján. <http://hexa.hcbc/meh/orosz.htm> (2012.01.21.)

34 A kontinentális jogrendszer alappilléret jelentő római jog fogalomrendszerét, köztük a személyt mint jogi kategóriát is viszonylag későn, a XVII-XVIII. században dolgozták ki a bolognai glosszátorok.

35 Laura Palazzani: A személy filozófiai fogalmának jelentései és annak következményei a humánembrió alapvető jogairól szóló aktuális bioetikai és biojogi vitában. In: A humánembrió identitása és jogállása (szerk. Juan de Dios Vial Correa és Elio Sgreccia). Budapest, Püspökkari Családpasztorációs Bizottság, 2001. 76.

azzal a határozott céllal foglalta elméletbe, hogy az emberi létet pertinens módon jellemezze, és hogy igazolja a fogalom értékelméleti-normatív központiságát”.³⁶

Ez különösen a polgári forradalmak idején vált jelentős feladattá, amikor a magántulajdon elterjedésével, a tulajdonviszonyok kiegyenlítésével felbomlottak a feudális gazdasági-társadalmi kötelékek, és a polgári jogegyenlőség eszmei alapjainak tisztázása alapvető fontosságot kapott.³⁷ A magántulajdon intézménye és a szabad piaci verseny jelentős társadalmi és vagyoni differenciálódást idézett elő, kedvezve a kollektívizmusra törekvő irányzatoknak. Navratil Ákos már 1905-ben utalt arra, hogy a társadalmi tulajdon bevezetéséhez az egyén gazdálkodó természetét is meg kellene változtatni,³⁸ tehát az emberi minőséget, ez azonban lehetetlen. A kommunista-fasiszta diktatúrák éppen erre tette kísérletet. Az elszemélytelenítésre való törekvés jegyében az embert igyekeztek megcsupaszítani az egyedi értékektől.³⁹

A XX. század második felében erre adott válaszként került előtérbe a perszonalizmus, melynek kulcsszava az *alapvető emberi jogok* lett.⁴⁰ Az emberi jogok tana – az ókori Hellászhoz és a korai Római Birodalomhoz hasonlóan – tartózkodik a személy fogalmától, és ettől függetlenül hangsúlyozza az emberi lét jogi és morális értékét,⁴¹ tanulva az első és a második világháború eseményeiből. Az ezzel kapcsolatos jogosítványok egy sor nemzetközi dokumentumban realizálódtak, például az 1948-ban deklarált *Emberi jogok egyetemes nyilatkozatában* vagy *A polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányában* (1966). Mint Kecskés László – visszautalva az Alkotmánybíróság 64/1994. (XII. 17.) határozatára – rámutat, ezek minden ember jogi értelemben való személy voltát, jogképességét elismerték, azóta az „ember”, a „személy” és a „jogalany” jogilag ugyanazt jelenti. Az „ember” tehát végre normatív fogalommá vált.⁴²

Ez a – nemcsak jogi szempontból jelentős – mérföldkő a humán reprodukciós eljárások megjelenésével viszont viták keresztjébe került, feszültséget gerjesztve az eddig egymás mellett viszonylag jól megférő erkölcsi felfogások, valamint az ember jogi és biológiai meghatározása között.⁴³

Mikortól kezdődik az emberi élet? A személy gyűjtőkategóriába vonható-e a fejlődő; különösen az anyaméhén kívüli embrió? E problémakör a filozófia ingoványos talajára vezet bennünket.

A személy meghatározásának problémái

A kereszténység megjelenése előtt a személy kifejezést még nem hagyományos értelemben használták; nem dolgozták ki filozófiai fogalmát. A görög poliszok hanyatlásával, amelyek a természetes emberi szükségletek kielégítésére, az emberi közösségek fenntartására

---

36 *Palazzani*: i. m. 76.

37 Mindennek azonban megvoltak a XVI. században gyökerező előzményei. Vö. Szmodis Jenő: A jog prepozitivistá fordulatáról. *Valóság* 2011. június. 1-29.

38 *Navratil Ákos*: A gazdasági élet és a jogi rend (Adalék a másodlagos gazdasági jelenségek elméletéhez). In: *Navratil Ákos*: Régi igazságok és új elméletek a közgazdaságtanban. Budapest, AULA Kiadó, 2007. 140.

39 *Jobbágyi*: i. m. (30. jegyzet) 26.

40 *Jobbágyi*: i. m. (30. jegyzet) 26.

41 *Palazzani*: i. m. 76.

42 *Kecskés*: i. m. 25.

43 *Kecskés*: i. m. 25.

szerveződtek, a *zoón politikon* (a városállamot, a közösséget alkotó polgár) arisztotelészi koncepciója kiüresedett. Az ember magára maradt. Újra kellett definiálni magát, hiszen a közösséghez való tartozás tudata, amely emberi minősége lényegét képezte, megszűnt. Figyelme a világmindenség, a transzcendentális felé fordult. A kiindulópont most már az egyén (teremtmény) lett, szembeállítva a világgal (teremtő). Ez vált a keresztény antropológia alap gondolatává.

Severinus Boethius honosította meg a személy filozófiában való használatát. Az embert racionális természetű, egyedi szubsztanciának tekintette.⁴⁴ Az individuumot és a szubsztanciát (legbensőbb lényeg, tartalom, minőség), véleményem szerint tehát a különbözőséget és az önmagában lévő egységet összekapcsoló tézisére vezethetők vissza a kezdeti, szentháromsággal kapcsolatos viták.⁴⁵ A katolikus egyház tanítása szerint lehetséges az isteni lényeg három személyben való elgondolása, az individuum kettős (isteni és emberi) természete. Orosz Gábor Viktor szerint az ember azért személy, mert – Augustinusra hivatkozva – isten is az.⁴⁶

A természettudományok 15-16. századi fellendülésével aztán a világ tapasztalati úton való megismerése, az empirizmus lett a meghatározó. Descartes a test (*res extensa*) és a lélek (*res cogitans*) differenciálásával megbontotta a keresztény emberképet.⁴⁷ A szemléletváltásnak óriási hatása volt. A felvilágosodástól kezdődően egyre több *redukcionista* elmélet született, amelyek csak tovább aprózták az ember fizikai-szellemi egységét.⁴⁸ Ezek tulajdonképpen az *in vitro* embrió helyzetével kapcsolatos bioetikai viták eszmetörténeti alapját képezik. Ilyen értelemben tehát az ember biológiai, valamint racionális természetéből kiinduló szerződés-elméletek is sajátosan köszönnek vissza a testen kívüli művi megtermékenyítésnél.

A mai redukcionista irányzatok nem ismerik el az embrió ember voltát és élethez való jogát, vagy bizonyos fejlődési szakasztól, szemben a hagyományos természetjogi, *tradicionalista* (a keresztény teológián alapuló) megközelítésekkel, amelyek a megtermékenyített petesejtet embernek tekintik.⁴⁹ Egyik nézet szerint a választóvonal a megtermékenyüléstől számított 4. nap, amikor a sejtek elveszítik *totipotens* jellegüket, vagyis megkezdődik a sejtípusok kialakulása.⁵⁰ Egy másik felfogás szociális kontextusban, relációban közelíti meg az emberi lét kezdetét. Ennek értelmében az embrió a méhfalba történő ágyazódással nyeri el személyi minőségét, mivel ez tekinthető az első fiziológiai kapcsolatnak. Egyik ellenérv ezzel szemben, hogy a reláció ontológiailag nem konstituálja, hanem *előfeltételezi* a személy létét. Nem beszélhetünk relációról, ha nincs létező, amihez viszonyulhatnánk.⁵¹ Ráadásul az érvelés alapján kizárhatók a személyek köréből azok, akik pszichikailag és szociálisan nem képesek a kapcsolatteremtésre: a halálos és kómában lévő betegek, valamint az örültek szélsőséges egzisztenciális körülmények esetén.⁵²

Létezik olyan nézőpont is, amely a fogamzástól eltelt két hét elteltével beszél morális szempontból emberről. Ebben a 14 napos időintervallumban áll fenn az ikerképződés esélye: ekkorra dől el, hogy a megtermékenyített petesejtből egy vagy több emberi individuum

---

44 Palazzani: i. m. 65-66.

45 Orosz: i. m.

46 Orosz: i. m.

47 Palazzani: i. m. 66.

48 Jobbágyi Gábor: A méhmagzat életjoga. Budapest, Pacem in Utero E., 1994. 238.

49 Navratyil: i. m. 16.

50 Navratyil: i. m. 18.

51 Palazzani: i. m. 72.

52 Palazzani: i. m. 86. 31. jegyzet.

fejlődik-e ki.⁵³ Az elmélet szerint mindez annak a bizonyítéka, hogy a *zigóta* (egysejtű embrió) nem emberi individuum; csak képes két egyedde válni.⁵⁴ Az egypetéjű ikrek jelenségére való hivatkozás megalapozatlan, hiszen ez kivételes, a zigóták 99-99,6 %-a egyetlen emberi egyedként fejlődik; önmagában ez utóbbi van beléjük kódolva.⁵⁵ Ha pedig mégis bekövetkezik az ikresedés, igazából a korábbi embrió sem pusztul el, hanem belőle egy másik embrió is kifejlődik, ugyanis aszexuális reprodukció történik.⁵⁶

Egy másik álláspontban a keresztényi „szellem-értelem” dualizmus⁵⁷ és a Bentham-féle utilitarizmus köszön vissza. A központi idegrendszer kialakulását veszi alapul, amittől kezdve fennáll az öröm- és a fájdalomérzékelés lehetősége.⁵⁸ Első ránézésre ez a nézet elfogadható, hiszen védelmi körébe vonja az összes érző emberi lényt, ám ha jobban belegondolunk, van egyfajta rejtett diszkriminatív jellege. A reláció-elmülethez hasonlóan figyelmen kívül hagyja az embriókat és a kómában lévőket.⁵⁹ További ellenérv, hogy a külső és belső ingerek felvétele, feldolgozása szubjektív tapasztalat, így egy kívülálló sohasem tudja száz százalékosan megmondani, valaki örömet vagy fájdalmat érez-e.⁶⁰

Az *emergentista*⁶¹ szerzők az agykéreg kialakulását tekintik relevánsnak az emberi lét meghatározása szempontjából.⁶² A modern civiljog is az emberi életet az agyműködés megindulásától számítja, mert a halált az agytevékenység irreverzibilis megszűnéséhez (agyhalál) kapcsolja.⁶³ Az agyi aktivitás kezdete azonban tulajdonképpen egyfajta folyamatos, rendezett növekedés,⁶⁴ tehát megjelenése előtt is vannak élettani folyamatok.

Az Egyesült Államokban főleg a *Row v. Wade* ügy kapcsán terjedt el a *viability* (életképesség) irányzat.⁶⁵ A *prenatális* (születést megelőző) orvoslás eredményeinek köszönhetően a magzat már a 24. héttől képes a méhen kívüli önálló életre, innentől számítja a felfogás az emberi életet.⁶⁶ Mi a helyzet az *in vitro* embriókkal, „amelyeket” már eleve az anyaméhen kívül hoznak létre, különösen, ha életképesek is? Ha pedig elfogadjuk a születést mint a személyi lét határát hirdető nézetet, a következő abszurd helyzet állhat elő: egy kilenc hónapos, még nem született gyermek nem minősül személynek, egy koraszülött viszont igen.⁶⁷ Vannak olyan gondolkodók is, akik azt vallják, az ember csak megszületése után védendő. Ezt a

---

53 *Jobbágyi*: i. m. (48. jegyzet) 238.

54 *Angelo Serra-Roberto Colombo*: A humánembrió identitásának és státuszának kérdése természettudományos szempontból. In: A humánembrió identitása és jogállása (szerk. Juan de Dios Vial Correa és Elio Sgreccia). Budapest, Püspökkari Családpasztorációs Bizottság, 2001. 166.

55 *Serra – Colombo*: i. m. 167.

56 *Patrick Lee – Robert P. George*: The first fourteen days of human life. The New Atlantis, Summer 2006. 65. Hivatkozza *Navratyil Zoltán*: A varázsló eltöri a pálcáját? Az asszisztált reprodukciótól a reprodukzív klónozásig – A jogi szabályozás kontúrjai. Budapest, PPKE Jog- és Államtudományi Doktori Iskola, 2010. 38. <http://www.jak.ppke.hu/tanszek/doktori/letolt/nz.pdf> (2011.04.05.)

57 *Orosz*: i. m.

58 *Palazzani*: i. m. 72.

59 *Palazzani*: i. m. 86. 34. jegyzet.

60 *Palazzani*: i. m. 73.

61 Az *emergentizmus* materialista gondolkodásmód, amely a redukcionizmussal ellentétben azt vallja, több egység, tulajdonság ötvöződéséből új és transzcendentális sajátosságok létrejöhetnek, témánkra levetítve például az értelem az agykéregből. *Palazzani*: i. m. 73.

62 *Palazzani*: i. m. 73.

63 *Jobbágyi*: i. m. (48. jegyzet) 238-239.

64 *Palazzani*: i. m. 74.

65 *Navratyil*: i. m. 19.

66 *Jobbágyi*: i. m. (48. jegyzet) 239.

67 *Marion Wille*: Die Rechtsstellung des Nasciturus gegenüber der Nutzung fetaler und embryonaler Zellen. Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2002. 88. Hivatkozza *Navratyil*: i. m. 20.

véleményt elsősorban az utilitarista jellegű nézetek képviselik. Például Singer álláspontja szerint az emberi életnek nincs önálló értéke.⁶⁸ A biológiai sajátosságokat teljesen figyelmen kívül adja, és az emberi lények speciális körét, a racionalitással, öntudattal, önkontrollal, kíváncsisággal és kapcsolatteremtő képességgel rendelkezőket tekinti személynek és részesítené védelemben.⁶⁹ Véleményem szerint ezzel akaratlanul is elismeri az emberi élet nagyobb értékét más élőlényekhez képest, miközben a hasznosság mércéje alapján szelektál (lásd fogyatékkal élők).

A liberális-redukcionista elméletek abban közösek, hogy mindegyik tetszés szerint kiválaszt egy szempontot, és aszerint definiálja az emberi lét kezdetét.⁷⁰ Ahol pedig szempontok vannak, ott érdekek, egyéni preferenciák is lehetnek. A fogamzástól kezdve az embrió azonban a vér szerinti szüleitől örökölt, egyedi genetikai információval rendelkezik, mindent maga épít fel, „önállóan alakítja ki az ember belső egységét”.⁷¹

Ezzel a biológiai egyediséggel kapcsolatban ellenérveket sorakoztat fel Zeller Judit doktori értekezésében. Az általa kidolgozott tézisrendszer sajátos reláció-elmélet. A 14 napnál fiatalabb (ezáltal szerinte individualitással nem rendelkező) és be nem ültetett embriónak interszjektív közegben tulajdonít morális státuszt; ha van olyan, aki abból a célból hozza létre, hogy megszülessen, biztosítja fejlődése feltételeit, illetve van, aki a gyermekének tekinti.⁷² A szerző a fogantatástól számított 14. napnak több szempontból jelentőséget tulajdonít. Szerinte az embrió körülbelül ekkorra áll össze egy „szervezetté”.⁷³ A sejtosztódásos állapot azonban tulajdonképpen az emberi lény külső megjelenési formája – *emberként* fejlődik, és nem embernek.⁷⁴ Másrészt Zeller Judit már említett sajátosságokat emel ki. Szintén a fogantatástól számított két hétig áll fenn az ikresedés lehetősége, ami szintén cáfolható, mint arra rávilágítottam a vonatkozó redukcionista elméletnél. Az ikresedés elvi alapjából indulnak ki azok is, akik a genetikai egyediséggel szemben a legelső osztódásokkal kialakult fejlődési állapotban, a morulastádiumban lévő sejteket hivatkozzák. Mivel ezek totipotensek, elvileg szét lehet őket választani, így akár több azonos génállományú ember is kialakulhat.⁷⁵ Mind a morulasejtek elkülöníthetősége, mind az ikerképződés lehetősége egyfajta bizonytalanságot is jelent, ezek potenciális bekövetkeztét, miközben a szerző az *in vitro* embriónál kizárja a kifejlődés potencialitását⁷⁶ arra alapozva, hogy későbbi életének a *lehetőségéhez* is harmadik személyek aktív szerepvállalása szükséges.⁷⁷ Kétségtelen, további fejlődése sok-sok orvosi mozzanat kölcsönhatására eredeztethető vissza.

---

68 Peter Singer: *Praktische Ethik*. Stuttgart, Reclam, 1992. 115. Hivatkozva Orosz: i. m.

69 Orosz: i. m.

70 A nyugati szellemre jellemző és mozzanatban is tetten érhető önkényességről lásd bővebben: *Szmodis Jenő: A nyugati jog alkonya? Állam és Jogtudomány 2007. I. 69-99.*

71 *Edgardo Giovanni: Der Status des menschlichen Embryos*. In: *Der Status des Embryos* (Hrsg. IMABE). Wien, Fassbaender, 1989. 52. Hivatkozva *Navratyil: i. m. 20.*

72 Zeller Judit: *A testen kívül létrejött embriók morális és jogi státusa a reprodukcióhoz való jog és a tudományos kutatás tükrében*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája, 2009. 49. http://doktori-iskola.law.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/Zeller_Judit_doktori_ertekezes_nyilv.pdf (2012.01.21.)

73 Zeller: i. m. 49.

74 *Erich Blechschmidt: Wie beginnt das mensliche Leben*. Stein am Rhein, Christiana-Verlag, 2002. 166. Hivatkozva *Navratyil: i. m. 17.*

75 Zeller: i. m. 42.

76 *Jens Clausen – Stephanie Schmitt: Zum moralen Status des extrakorporalen Embryos*. In: *Der Status des extrakorporalen Embryos* (szerk. Giovanni Maio). Stuttgart-Bad Cannstatt, Frommannholzboog Verlag, 2007. 69. Hivatkozva Zeller: i. m. 48.

77 *Hans-Georg Dederer: Menschenwürde des Embryo in vitro? Der Krisstallisationspunkt der Bioethik-Debatte am Beispiel des therapeutischen Klonens*. *Archiv des öffentlichen Rechts*, Band 127 (2002). 1-26. Hivatkozva Zeller: i. m. 48.

Ugyanakkor pont emiatt, úgy gondolom, valójában itt nem a potenciális kifejlődés teljes hiányáról van szó, hanem a *tényleges* kifejlődés függ részben mások magatartásától. Az élet mint lehetőség az egész fejlődés során fennáll.

Erre az érvre alapozza viszont az ellentábor is a véleményét. Az *in vitro* embriót – a méhen belül fejlődő embrió, magzat analógiájára – nem illeti meg az élethez való jog, mivel *csak* az élet lehetőségét rejti magában. „[...] az embert sem a humán genom megléte alapján definiáljuk, hanem erkölcsi tudat, érzelmek kifejezése, gondolatok kifejezése, kommunikációra való képesség és a tudatos létezés alapján különböztetjük meg. Ezeknek a kritériumoknak a hiányában a magzat nem tekinthető embernek. Tekinthejtük potenciális emberi lénynek, az élő ember jogai azonban nem terjeszthetők ki egy potenciális emberre.”⁷⁸ Ugyanazt az érvet felhasználni különböző szemszögből – kétélű fegyver.

Következtetések

Korunkban, a különféle morális válságok idején hangsúlyosabban vetődik fel a kérdés: mi jelenti számunkra az értéket? Ez legmarkánsabban az *in vitro* embrió helyzetével kapcsolatos etikai és jogi vitákban érhető tetten. Az egyes nézőpontok, értékrendek kollízióját máig nem sikerült, és talán nem is sikerül feloldani. Tanulmányomban végigvezettem, hogy mindegyik elmélet mellett egyaránt megfogalmazható pro és kontra argumentum. A felfogásbeli különbségek véleményem szerint magyarázhatók azzal is, hogy a redukcionista elméletek meg akarják fosztani az embriókat a valójában tőlük elválaszthatatlan érték- és erkölcsi mozzanatoktól, hogy legitimálják a megsemmisítésüket és a velük való kutatást, kikerülve, de nem megoldva ezzel a problémát.

A jogban ez akként jelentkezik, hogy rendszerint dologként, köztes kategóriaként kezelik a testen kívül keletkezett embriót, nehogy felbomoljon az ember, személy, élethez és emberi méltósághoz való jog trichotómiája. Holott az *in vitro* embrió csupán „elhelyezkedése” és létrejöttének körülményei alapján különbözik természetes úton fogant társaitól. Ugyanakkor az emberi személy tagadhatatlanul több, mint biológiai lény, emiatt nincs átfedésben a jogfilozófiai ember-fogalom a biológiai ember-definícióval.⁷⁹

A vita dúl, de közben sok államban nem történnek lépések az *in vitro* embrió jogi védelmére vonatkozóan. Kitekintve az Európai Unióba, meg kell említeni az Európai Bíróság 2011. október 18-ai ítéletét, amely ezt ellensúlyozni hivatott. A határozat kimondja, nem lehet olyan találmány európai szabadalmi oltalom tárgya, amely emberi embriók elpusztításával vagy alapanyagként történő alkalmazásával jár. Ugyanez a tilalom vonatkozik a tudományos kutatásra is, az embrió javát szolgáló diagnosztikai vagy gyógyászati célú kísérletek kivételével.⁸⁰ Ha pedig a hazai távlatokat nézzük, az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése lehet egy újfajta jogi szabályozás fundamentuma: „Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeges tartalmának tiszteletben tartásával

---

78 *Susanne*: i. m. 152.

79 *Frivaldszky János*: Az emberi személy alkotmányos fogalma felé – a méhmagzat életjogának testjén keresztül. In: *Láttelek közjogunk elmúlt évtizedéről* (szerk. Schanda Balázs – Varga Zs. András). Budapest, PPKE JAK, 2010. 47-48. http://www.frivaldszkyjanos.fw.hu/02_Frivaldszky.pdf (2012.01.21.)

80

<http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=111402&pageIndex=0&doclang=HU&mode=doc&dir=&occ=first&part=1&cid=1273811> (2012.01.21.)

korlátozható.” Kérdéses egyelőre azonban, hogy az in vitro embrióval összefüggésben mi lesz a védendő alapvető jog vagy más alkotmányos érték. A testen kívüli megtermékenyítés kapcsán ugyanis más, sokféle érdek merülhet fel: a szülőké, a tudományos szabadságé és előrehaladásé, valamint az igény a vérségi származás megismeréséhez. A jogalkotó erkölcsi felelőssége, hogy egy reguláció kialakításánál vagy módosításánál a fennálló érdekeket, értékeket arányosan mérlegelje – de sajnos ma még nem tartunk itt.

A pénzügyi világ betegsége: a pénzmosás

Mit is jelent a pénzmosás? Mik azok a pénzügyi és banki tranzakciók, amelyek szokatlannak tűnnek és pénzmosásra utalhatnak? Mik a jelen törvényi szabályozások a pénzmosás ellen Magyarországon?

Mit is jelent a pénzmosás?

Valószínűleg sokan asszociálnak a 20. századi gengszter és maffiafilmek világára a szó hallatán és bizony nem is járnak nagyon messze a valóságtól. Meglehetősen kifinomult technikai és pénzügyi ismeretek szükségesek ahhoz, hogy „születési bizonyítványt” állítsunk ki olyan dolgról, ami valójában meg sem született. Olyan ez mintha el akarnánk hitetni valakivel a levegő eredetét.

“A pénzmosás minden olyan tevékenységet felölel, amely bűncselekmények elkövetéséből származó pénzeszközök legális eredetűvé való átalakítására irányul. A pénzmosás alapvető eleme, hogy az a pénzeszközök illegális eredete leplezésének a céljából valósuljon meg és a gazdasági folyamatokba való integrálása útján legyen “tisztára mosva.”^[1]

A pénzmosás tehát, mint fogalom azt a tevékenységet jelenti, amely az illegálisan (általában szerencsejáték, fegyverkereskedelem, drogkereskedelem, prostitúció) szerzett pénz azonosságát legális forrásból származónak tünteti fel. Azaz olyan pénzügyi tranzakció vagy tranzakciók sorozata, amelynek végén a bűncselekményből származó pénz valódi eredetének eltakarására irányul.

Történelmileg a szó eredetét sokan Al Capone-hoz kötik. A hírhedt maffia vezér a szervezett bűnözés által szerzett bevételeit, a szintén általa működtetett „lavenderiak”, vagyis patyolatok bevételeként tüntette fel. Későbbiek során több kisebb vendéglátóhely, illetve vegyeskereskedés is ezt a célt szolgálta. Napjainkban természetesen már sokkal modernebb útvonala van a pénz mozgásának. Bár a mai napig Charles Ponzit tartják mindenidők „legzseniálisabb” bűnözőjének, aki olasz bevándorlóként megalkotta a „Piramisjáték” fogalmat az Egyesült Államokban, mely, mint utóbb bebizonyosodott szoros szimbiózisban volt az akkori pénzmosási folyamatokkal.

Természetesen az elsődleges cél, mindig a pénz forrásának, eredetének a legalizálása, amelynek alapvető mozgatórugója az adófizetési kötelezettségek kikerülése, vagy minimalizálása. Már az ókorban is divatos cselekedetnek számított a kereskedők által szerzett bevételek más-más tartományokba való kivitele, hogy ez által elrejtse jövedelmüket az előljárók elől, és természetesen az alapmotiváció már ekkor is az adófizetés alóli kibújás. Manapság sűrűn elhangzik az „off-shore lovagok” kifejezés, mely nem más, mint az antik világ kereskedőinek 21. századi modern alteregója. Az off-shore cégek egyértelműen adóoptimalizálásra törekednek, de pénzügyi műveleteknél fontos további szempont kilétük titokban tartása is.

---

^[1] Vám és Pénzügyőrség, <http://www.vam.hu/viewBase.do?elementId=8967&modulId=21>, 2012. január 21.

A pénzmosás és a rá-, mellé felépült mesterséges és logikailag rendkívül fejlett módszerek óriási gondot jelentenek a világgazdaság és az egyes mikro gazdaságok számára is. Az 1980-as évektől vált híressé és hírhedté is egyben a fogalom. A kábítószerkartellek hatalmas bevételekhez jutottak, melyeket mindenképp valamilyen pénzügyi vonalon kellett nyilvántartaniuk, mozgatniuk, de természetesen minél jobban elrejtve. Az általuk képviselt elv az volt, hogy akkor rejtik el legjobban, ha legális gazdasági cégekbe fektetnek. Vagyis nagymértékű felvásárlásokat és tőkeinvestálásokat hajtottak végre elsősorban a dél-amerikai földrészen, ahol így gyakorlatilag a politikai irányítás is lassan átkerült az ő kezükbe.

Éppen ezért a nemzetközi szervezetek először úgy tekintettek a pénzmosás elleni harcra, mint a kábítószer kereskedelem elleni küzdelemre. 1988-ban Az ENSZ a bécsi konvenció értelmében kötelezővé tette a pénzmosás szankcionálását az illegálisan keletkezett anyagi javakkal szemben. Az 1987-es októberi nagy tőzsdei krachot megelőzően például hatalmas összegek kerültek át svájci letéti számlákra, melyeknek tulajdonosai ismeretlenek voltak.

A globálissá váló nemzetközi pénzügyi rendszer 2001 szeptemberében döbönt rá arra, hogy a pénzmosás már egy új sokkal borzalmasabb alfajt alkotott, a terrorizmusfinanszírozási rendszert.

A terrorizmus inkább erőszakos mintsem anyagi motiváció jellemzi, de pontosan emiatt kisebb összegből is megvalósítható és sokkal komolyabb veszélyt jelent. Ezért a cél ezen szervezetek forrásainak elzárása, a legálisnak látszó eredetek –alapítványok, fedőcégek, jótékonyági egyesületek beazonosítása, és velük szemben való ügyfél-átvilágítási, és preventív bejelentési kötelezettségek szem előtt tartása. Közismertebben a „*know your customer*” elv.

Értelemszerűen nagyon nehéz megbecsülni az összegeket, „az IMF szerint a pénzmosás volumene a Föld összes országa egyesített GDP-jének 2-5%-át teszi ki.”^[2]

A pénzmosás mára már egy szervezett gazdasági ág, melynek legfőbb szereplői a bankok, pénzintézetek és a rajtuk keresztül elérhető nemzetközi pénz és tőkepiacok. Elsősorban pénzintézmények feladata megelőzés, felkutatás, gyanús elemek kiszűrése, ám hiába minden igyekezet a jelenlegi állás szerint még mindig lépéshátrányban vannak a bűnelkövetőkkel szemben. A számlák anonimitásának eltörlése a tőzsdedefelügyelet hatékony működése is jelenleg még nem elegendő a rendszer megfékezésére. Hiszen gondoljunk csak bele, hogy az idegenforgalom, vendéglátóipar, de kiemelt szereplőként a régiség vagy műkincs kereskedelem egyformán részesei az ügyvédek, könyvvizsgálók által „felügyelt” jól működő szisztémának.

De vajon lépéselőnybe kerülhet e bármikor a törvény az elkövetőkkel szemben?

A pénzmosás technikai lépései:

A pénzmosó személy szinte soha nem egyezik meg az illegálisan szerzett pénz gazdájával. Vagyis a pénzmosó az, aki a legtöbbször bűncselekményből származó bevételeket legális forrásból származó pénznek próbálja feltüntetni.

---

^[2] Gál István László: A pénzmosás elleni küzdelem közgazdasági és büntetőjogi kérdései, PhD értekezés tézisei, PTE-ÁJK Büntetőjogi Tanszék, Pécs, 2005, http://doktori-iskola.law.pte.hu/files/tiny_mce/File/Archiv2/Gal_Istvan_L_PhD_Tezisek.pdf, 2012. január 22.

Az alábbi lépéssorozatok nem minden esetben követik ennyire szabályszerűen egymást, és egyes lépések számos más allépésekre is bonthatók. (Ez főleg pénzüpiaci spekulációk esetében igaz.)

1., ELHELYEZÉS:

A bűnözők esetében ez a legkényesebb pont, hiszen itt érhetők leginkább tetten. A „fekete” pénz itt kapcsolódik be gazdasági körforgásba.

A pénz elvitele a származási helyről (általában a bűncselekmény elkövetési helyétől) és pénzügyi szervezetekhez való elhelyezése, a bejelentési kötelezettség alá még nem eső betétek formájában. Kicsempészhető az adott országból és külföldi pénzváltóknál konvertálható, majd befektethető értékpapírokba, drágakövekbe és főleg aranyba illetve egyéb nagy értékű vagyontárgyakba.

Korábban futárokat használtak a pénz szállítására (bőröndös módszer), és az összegeket kisebb részletekre bontották. Újabban bankok közreműködésével, elektronikus átutalások formájában –főleg tőzsdei ügyletek keretein belül kerül be a legális rendszerbe.

2. RÉTEGZÉS vagy BUJTATÁS:

Többszörös átfedéssel végrehajtott részcselekmények hálózata – pénzügyi tranzakciók lefolytatása. Célja eltüntetni az egymásra épülő mozgásokkal a pénz valódi eredetét, azaz a pénz forrását. Keresztező és fedő műveletek, vásárlások-eladások, elektronikus átutalások sorozata. Pénzügyi instrumentumok továbbszállítása, illetve más formában történő felhasználása –azaz a pénz átalakulásának folyamata. A szálak összekuszálása többszöri, gyakorta gazdasági alapokat nélkülöző sokszor irracionális tranzakciókkal.

3. INTEGRÁLÁS

Azaz a visszaáramoltatás fázisa. A bűncselekményből származó vagyon visszaáramoltatása a gazdaságba, legális üzleti forrásból származónak feltüntetve. Legalkalmasabb erre a célra azon vállalkozások, amelyek törvényes esetben is állandó és főleg nagymértékű pénzforgalmat bonyolítanak. Ilyenek legtöbbször a vendéglátóhelyek (bárok, kávézók) benzinkutak. Alapelvként a túlszámlázás a leggyakoribb kapcsolati elem. De ugyanilyen tevékenység a hitelfelvétel –esetleg off-shore cégektől-szerencsejátékok (pl. lottóvásárlás) kaszinók, internetes fogadási oldalak működtetése.

Egyes becslések és tapasztalatok alapján kb. 30-40%-os veszteség keletkezik egy komplett pénzmosási folyamat során, de tény, hogy ezekben az esetekben nem alapcél a profit elérése. Márpedig ha rendszeres utánpótlása van az illegális jövedelemnek, úgy egyre inkább elhalványul a határvonal legális és illegális pénz fogalma között.

„A bűnüldöző szervek helyzete meglehetősen nehéz, hiszen a bizonyítási eljárás ilyen esetekben igencsak nehéz, mivel minden vádat a nyomozó hatóságoknak kell bizonyítani. Ennek hiányában, ugyanis ha az alapbűncselekménnyel kapcsolatos eljárást bűncselekmény vagy bizonyíték hiányában megszüntetik, a pénzmosás megállapítására nem kerülhet sor.”^[3]

Szokatlan tranzakciók

---

^[3] Kolozsvári Nóra: A pénzmosás kapcsolata a külkereskedelemmel, különös tekintettel a reexport típusú ügyletekre, BGF, Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Külgazdasági Szak, Budapest, 2003, http://elib.kkf.hu/edip/D_9078.pdf, 2012. január 18.

Rengeteg példát fel lehetne sorolni tipikus pénzmosási tranzakcióra, most az alábbiakban csak a leggyanúsabb és egyben leggyakoribb jeleket mutatom be.

1. Számlanyitás alkalmával az ügyvezetővel egy másik személy is jelen van, akinek a neve sehol sem merül fel a cég irataiban. A számlanyitás folyamatát mégis eme személy irányítja, miközben az „ügyvezető” teljesen inaktív. A tárgyalást irányító személy aláírása nem kerül a pénzügyi iratok birtokába, ám az elektronikus hozzáférésnél mégis az ő telefonszáma van megadva. Ebben az esetben az ügyvezető általában sem öltözködésben sem intellektuálisan sem felel meg a pozíciótól elvártaknak. (Általában hajléktalanok és lakcímként valamely menhely címét adják meg.)

2. A számlavezetett ügyfél számlájára rendszeresen érkeznek átutalások rendszerint ugyanazon megbízóktól, majd még a jóváírások napján készpénzben fel is veszik azokat, gyakran több részletben ügyelve a pénzmosási törvény által meghatározott értékhatárra. Általában különböző bankfiókokban és előzetes készpénzigény bejelentés nélkül zajlik a folyamat.

3. Az adott vállalkozás és ügyvezetője is egyazon banknál vezeti számláit és gyakoriak a két számla közötti banki átutalások. Rendszerint nagy összegekkel és „tagi kölcsön” megjegyzéssel.

4. Két cég egy banknál vezeti számláit, és gyakoriak a számlák közti átutalások – készpénzfelvételek. Az egyik cég számlájára rendszeresen érkeznek külső utalások, amik néhány napon belül tovább utalódnak a másik cég számlájára, ahonnan készpénzben felveszik rendszerint a jóváírás napján. A két cég ügyvezetője egyazon személy, aki számlák felett önállóan rendelkezik.

5. A cég devizaszámlájára rendszeresen érkeznek eseti befizetők általi készpénzbefizetések – ügyelve a pénzmosási limitre- majd a befizetett összegek egy összegben kerülnek átutalásra főleg külföldi számlára.

6. Külföldi magánszemély számlájára kisösszegű befizetések, átutalások érkeznek több tételben, rendszerint internetes vásárlásokra utaló megjegyzésekkel. A jóváírásokat követően egy összegben készpénzfelvételre kerül sor. Egy adott bankfiókban rövid időn belül több külföldi-de ugyanazon állampolgárságú ügyfél nyit számlát és bonyolítja hasonló módon a pénzforgalmát.

A legfontosabb törvényi szabályozások Magyarországon

2007. évi CXXXVI. tv. A pénzmosás és terrorizmus finanszírozás megelőzéséről és megakadályozásáról szóló törvény. (Pmt.)^[4]

2007. évi CLXXX. tv. AZ Európai Unió által elrendelt pénzügyi és vagyoni korlátozó intézkedések végrehajtásáról.^[5]

^[4] CompLex Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye, http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0700136.TV, 2012. január 18.

^[5] CompLex Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye, http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0700180.TV, 2012. január 18.

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.)

A Btk. 303 §^[6] szerint:

„Pénzmosásnak minősül, aki más által elkövetett, szabadságvesztéssel büntetendő cselekményből származó dolog ezen eredetének leleplezése céljából

- a) a dolgot átalakítja vagy átruházza, gazdasági tevékenység gyakorlása során felhasználja,
- b) a dologon fennálló jogot vagy az e jogban bekövetkezett változásokat, illetve azt a helyet ahol a dolog található eltitkolja vagy elleplezi,
- c) a dologgal összefüggésben bármilyen pénzügyi tevékenységet végez, vagy pénzügyi szolgáltatást vesz igénybe büntetett követ el és öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő az is, aki más által elkövetett szabadságvesztéssel büntetendő cselekményből származó dolgot ezen eredetének leleplezése céljából

- a) magának vagy harmadik személynek megszerzi,
- b) megőrzi, kezeli, használja, vagy felhasználja, azon vagy az ellenértékén más anyagi javakat szerez,

Ha a dolog eredetét az elkövetés időpontjában ismerte.

(3) Az (1) bekezdés szerint büntetendő az is, aki szabadságvesztéssel büntetendő cselekményének elkövetéséből származó dolgot ezen eredetének leleplezése céljából

- a) gazdasági tevékenység gyakorlása során felhasználja
- b) a dologgal összefüggésben bármilyen tevékenységet végez, vagy pénzügyi szolgáltatást vesz igénybe.

(4) A büntetés két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1)-(3) bekezdésben meghatározott pénzmosást

- a) üzletszerűen
- b) különösen nagy, vagy azt meghaladó értékre
- c) pénzügyi intézmény, befektetési vállalkozás, árutőzsdei szolgáltató, befektetési alapkezelő, kockázati tőke alapkezelő, tőzsdei, elszámoló házi, központi értéktári vagy központi szerződő fél tevékenységet végző szervezet, biztosító, viszontbiztosító, vagy független biztosításközvetítő, illetve önkéntes kölcsönös biztosító pénztár, magánnyugdíj pénztár, vagy foglalkoztatói nyugdíjszolgáltató intézmény, vagy szerencsejáték szervezésével foglalkozó szervezet tisztségviselőjeként vagy alkalmazottjaként végzi.”

Btk. 303/A. §

„Aki a más által elkövetett szabadságvesztéssel büntetendő cselekményből származó

- a) dolgot gazdasági tevékenység során felhasználja
- b) dologgal összefüggésben bármilyen pénzügyi tevékenységet végez, vagy pénzügyi szolgáltatást vesz igénybe és gondatlanságból nem tud a dolog ezen eredetéről, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.^[7]

Minden esetben legfontosabb az Ügyfél átvilágítási feladat, melynek során az ügyfél azonosításra kerül az okmányok alapján. Személyazonosság különös gonddal történő megállapítása. Ezen adatok írásban történő rögzítése illetve „Tényleges tulajdonosi nyilatkoztatás”. Külföldi lakhely esetén nyilatkoztatás arról, hogy kiemelt közszereplőnek

^[6] CompLex Hatályos Jogszabályok Gyűjteménye, <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=9067>, 2012. január 18.

^[7] További törvények, illetve részletezés a Budapesti Ügyvédi Kamara honlapján: http://www.bpugyvedikamara.hu/penzmosas_elleni_szabalyozas_tobbszemelyes_ugyved_irodak/, 2012. január 21.

minősül e. Üzleti kapcsolatok folyamatos figyelemmel kísérése-és a „*know your customer*” elv betartása.

Üzleti kapcsolat létesítésekor, szerződéskötéskor ügyfél-átvilágítási kötelezettsége van a pénzügyintézetnek. Értékhatárt meghaladó (3,6 M HUF) üzleti megbízások esetén, vagy több egymással összefüggő üzleti megbízás esetén amennyiben ezen ügyletek együttes értéke eléri az értékhatárt. Pénzváltás esetén az értékhatár 500 000 HUF. Értelemszerűen amennyiben bármilyen gyanú merülne fel a korábbi adatokkal kapcsolatban, vagy körülményekből eredően úgy kötelező az újabb ügyfél átvilágítás. Az újra átvilágítás esetén úgy kell a dokumentumokat megőrizni, hogy azokból a változás dátuma és a változás előtti adatok is megállapíthatók legyenek.

„Tényleges tulajdonosi nyilatkozat”: Tényleges tulajdonos az a személy, akinek a megbízásából az üzleti megbízást végrehajtják. Vállalkozások esetében a tulajdoni hányad, vagy szavazati jogok legalább 25%-ával rendelkező természetes személy. Alapítványok esetében az alapítvány vagyonának legalább 25%-ának kedvezményezettje. Az ügyfél köteles nyilatkozatot tenni arra vonatkozóan, hogy van-e tényleges tulajdonosa, és ha igen, akkor megadnia annak adatait (név, lakcím, állampolgárság).

A törvényi szabályozásokat és a banki elővigyázatosságokat szem előtt tartva is elmondható, hogy virágzik a pénzmosás és a modernizáció csak újabb alternatívákat ad az elkövetők számára. Amíg pénzalapú (cserekereskedelem-barter helyett) kereskedelem jellemzi a világgazdaságot addig a pénzmosás is jelen lesz. A jövőben már csak értelmezésbeli különbség lesz a legális és illegális pénz között, akár az alábbi André Kostolany novellában.

„Történt egyszer, hogy egy olasz vállalkozó fia elkeseredve rohant be apja irodájába a könyveléssel. –Apám, a cég csődben van, nézd a könyvelést! Majd fogta a vállalkozó a könyvelést és a kandalló tüzébe dobta. –Na, látod fiam, most már nem vagyunk csődben!”^[8]

---

^[8] André Kostolany: Több mint pénz és mohó vágy, (ford.: Svéda Dóra), Lexecon Kiadó, Győr, 2006, 31-32. o.

*Babják Ildikó - Hajdú József - Megyeri-Pálffi Zoltán - Papp László - Szűcs Lászlóné Siska
Katalin - Újvári Emese*

Ünnepi kötet Ruszoly József 70. születésnapja tiszteletére

2010. július 1-én Ruszoly József köszöntésére gyűlt össze a Szegedi Tudományegyetem jogi karán az emeritus professzor számos pálya- és kortársa, kollégája, barátja határon innen és túlról. Ruszoly József 70. születésnapja alkalmából Balog Elemér és Homoki-Nagy Mária gondozásában a szegedi kartörténet 21. ünnepi köteteként jelent meg 64 olyan tanulmány, amelyekkel hazai és külföldi kollégái és tanítványai tisztelegnek a professzor úr nagyívű életútja és gazdag tudományos munkássága előtt.

Karalapító tevékenységét megköszönve a debreceni jogi kar Jogtörténeti Tanszéke az ünnepi kötet tanulmányainak recenzióját – annak terjedelmére tekintettel – több részben adja közre a Jogtörténeti Szemle hasábjain. Első alkalommal a magyar alkotmány- és jogtörténethez sorolható tanulmányok ismertetését olvashatják Megyeri-Pálffi Zoltán, Papp László, Szűcs Lászlóné Siska Katalin és Újvári Emese tollából. A második részben a közjogi jellegű, a harmadik részben a római jog, az európai és tengerentúli alkotmány ill. jogtörténet körébe sorolható, végül pedig a negyedik részben a tudománytörténet, jogelmélet körébe tartozó és egyéb tanulmányok olvashatók.

I. RÉSZ

TANULMÁNYOK A MAGYAR ALKOTMÁNY- ÉS JOGTÖRTÉNET KÖRÉBŐL

BALOGH ELEMÉR: Rendszeres bizottságok a magyar büntetőjogi kodifikáció korai történetében

A szerző a rendszeres bizottságok szerepének bemutatására vállalkozott a korai magyar büntetőjogi kodifikáció történetében. Értekezésének kiindulópontja ezen bizottságok szerepének és jelentőségének ismertetése a büntetőjogi kodifikáció tükrében. Ugyanis ha a nyugat-európai kodifikációs tevékenységet vesszük alapul, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy azok mögött nagy szakmai múlttal rendelkező „műhelyek” álltak. Magyarországon az ilyen műhelyeket megtestesítő egyetemek hiányában a jogi közgondolkodás formálása alsóbb szintű tanintézetekre hárult, s így amikor a magyar országgyűlés kodifikációs igényű jogalkotási feladat elé került, nem csupán kényszerből, hanem logikus módon a tervezetek bizottságok általi kidolgozása mellett döntött. E megállapítás teljesen más fényben tünteti fel a bizottságok szerepét a büntetőjogi kodifikáció menetében.

A szerző a kodifikációs törekvések kezdeti lépéseitől egészen a rendiség végéig nyomon követi e bizottságok felépítését és működését. A rendezett büntetőjog iránti igény az 1687-es országgyűlésen merült fel először, méghozzá a rendek egyik posztulátumára adott válaszként. A rendek ugyanis azt szerették volna elérni, hogy a birtoktalan nemeseket bűncselekmény elkövetése esetén minden további intézkedés nélkül el lehessen fogni és törvény elé állítani. I. Lipót mindezekre azt „válaszolta, hogy a kérdés a büntetőjog és az eljárás egészének szabályozását kívánja meg.” Ennek a vizsgálatnak az elvégzését kívánta az uralkodó egy bizottságra bízni, melynek felállítása először a rendi ellenállás miatt megbukott, de előrevetíti a bizottságok büntetőjogi kodifikációban betöltött szerepét.

A kezdeti próbálkozásokat követően az író az 1712-15. évi országgyűlés bizottsági rendszerét mutatja be, kiemelt szerepet szánva Bencsik Mihály érdemeinek. E tervezet az első, de

korántsem az utolsó kodifikációs kísérlet a 18. században, melyeket a szerző időrendi sorrendben ismertet, elsősorban az azokat létrehozó bizottságok szemszögéből. A tervezetek mennyisége alapján termékeny, de a végső soron eredménytelen századot az 1795-ös tervezet zárja le. A szerző rávilágít arra, hogy az 1791-95-ben illetve 1832-33-ban kidolgozott tervezetek teljes mélységükben a mai napig nincsenek feltárva, s így napjaink jogtörténetészeinek feladata annak a kérdésnek az eldöntése, hogy e munkálatok mennyiben járultak hozzá a nagy reform-törvényalkotások előkészítéséhez. (*Papp László*)

Ifj. BARTA JÁNOS: Plágium avagy korlátlan írói szabadság?

Ifj. Barta János két mű felidézésén keresztül világít rá a 18-19. századi tudományos írás szokásaira. Címében teszi fel a ma igen kényesnek tekintett kérdést: „Plágium avagy korlátlan írói szabadság?”

Zemplén vármegye leírásain keresztül – a jogi szabályozás történeti boncolgatása nélkül – enged betekintést a forrásfelhasználás 18. századi gyakorlatába. Elsőként a Zemplén vármegyét legkorábban taglaló művet mutatja be. Ez Bél Mátyás Notitiája (*Notitia Hungariae Novae*), amelyet igen alapos munkának tekint, és amelynek a megszületési körülményeit és későbbi sorsát is mélyrehatóan feltárta a szerző. Bél Mátyás egy háromrészes ország ismertető megírásán fáradozott 1718-tól, azonban csak a harmadik – megyeleírásokból álló – rész terve valósult meg részben. E megyeleírások utóélete változatos, csak töredéke (6 db.) jelent meg nyomtatásban, a többi kézirat formájában maradt fenn az utókor számára. Ez utóbbiak közé tartozik Zemplén vármegye ismertetője is, „amelynek ma hazánkban kézírata is mindössze egyetlen példányban ismert”, ami az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban lelhető fel. Maga a mű két részből, egy általános, amely a megye földrajzi, történelmi viszonyait mutatja be, és egy különös részből áll, amely az egyes településekről szól. „Ha Bél Mátyás Notitiájának szerzőségét jogi szempontból akarnánk vizsgálni, akár a 18. század neves tudósát is el lehetne marasztalni, mivel sokkötetes, impozáns tényanyagot feldolgozó munkájában nemhogy nem zárkózott el mások eredményeinek felhasználásától, hanem éppen számos segítő – tanárok, lelkészek, hivatalnokok – által küldött anyagot épített be saját művébe” – írja a szerző, s meg is nevezi a legfőbb informátort Dobai Székely Sámuel személyében. Az azonban nem derül ki e tanulmányból, hogy honnan tudunk Székely adatközlő tevékenységéről, Bél hivatkozta-e, vagy más forrásból.

Azt gondolnánk – fejti ki a szerző –, hogy Bél Mátyás Zemplén leírásának nehéz hozzáférhetősége (ugyanis teljességében azóta sem jelent meg sem eredeti nyelvén, sem magyarul és nyomtatásban sem) miatt az információi nem jutottak el az érdeklődőkhöz. Azonban ez csak részben állja meg a helyét, ugyanis Szirmay Antal szintén a *Notitia* címet viselő, 19. század eleji munkájának „nemcsak Bél kéziratának a szerkezete volt a mintája, hanem benne a korábbi munka számos mondata is visszaköszön, anélkül, hogy utalást találnánk a forrásra.” A szerző a két megyeleírást nagy alaposítással hasonlítja össze, amellyel rávilágít a forrásfelhasználás módjára. Végül Szirmay módszerét értékeli: „A korban általános, elfogadott módszert használt, amikor Zemplén földrajzi, természeti leírásában egy használható előzményhez nyúlt vissza, és az addig feledeti ismeretekéi – sajátjaiba beolvasztva – közkinccsé tette. Szirmay munkáját nem kell plágiumnak ítélnünk. A kor megengedte a hasonló átvételeket.” Persze a szerző azt is megjegyzi, hogy maga Szirmay a saját szabályait is megszegte, ugyanis más forrásait hivatkozta. Nyilvánvaló, hogy mai viszonyaink között mindkét szerző jelöletlen forrásátvétele kimerítené a plágium fogalmát, a saját idejükben viszont az ilyen megszokott volt. A ma kutatói Szirmay átvétele kapcsán más

fontos következménnyel állnak szemben, nem derül ki számukra, hogy ki a Szirmay-féle megyeleírás forrása. „Az utókor feladata lehet az, hogy a korábbi szerzőnek, a pozsonyi polihisztor Bél Mátyásnak is megadja azt az elismerést, amit Zemplén megye leírása miatt megérdemel, de ezen a téren eddig nélkülözött.” (Megyeri-Pálffy Zoltán)

BÉLI GÁBOR: Osztatlanság és osztály az Árpádkorban

Béli Gábor a régi magyar magánjog egyik legmeghatározóbb jogintézmények, az osztálynak a 13. századi történetét mutatja be korabeli oklevelek alapján. „A rokonok vagyongosztását megerősítő írásos emlékek a 13. század második felétől sűrűsödnek meg.” Ezek az osztálylevelek az öröklési rend megállapításához, a vagyongosztás szabályainak, szokásainak vizsgálatához, és a kor vagyongozgásának bemutatásához számtalan információval szolgálnak. A szerző tanulmányában az osztály több esetét dolgozza fel külön fejezetekben tárgyalva.

Az első vagyongosztási típus a testvérek osztálya, amely alaptípusnak tekinthető, s megjegyzi azt a szerző, hogy „a testvérek közti *divisio* rendezőelvei semmiben sem tértek el a távolabbi fiági rokonok között létrejöttétől.” A szerző több oklevelekben fennmaradt példát felhasználva ismerteti a testvérek közötti osztozkodás jellemzőit. Egyes esetekben mindenre kiterjedő teljes vagyongosztással találkozhatunk, míg más esetekben egyes vagyontárgyakat, de leginkább – természetükből adódóan nem megosztható – jogokat (pl. vásárjog) közbirtokosságban hagytak. Más esetekben osztatlan és osztott állapotokkal is találkozunk, amelyet akár földcsere útján is eszközölhettek a fivérek, így egyenlő arányban osztották fel jószágaikat. Sőt, némely osztálylevélben a jobbágyok sorsát is rendezik a fiak. A második részben a távolabbi rokonok osztályát elemzi a szerző, amelyre egyik példájában két egy sorban álló rokoni csoport között létrejött osztozkodást hozza. Ebben a leszármazó öröklési rend szerint az atyjaik által fenntartott osztatlanságot szüntették meg a rokonok. Az osztállyal fenntartott osztatlanság példáival is találkozunk. E típus háttérében az áll, „hogy az osztozkodók sorában akadt vagy akadtak gyermekek, akik önálló gazdálkodásra még nem voltak képesek.” Öröklésjogi vonatkozásai is voltak az ilyen fenntartott osztatlanságnak, ugyanis „ha az osztállyal fenntartott osztatlanságban lévők közül valamelyik fivér örökös hátrahagyása nélkül halt meg, utána osztozatlan testvérei örökölték számuk szerinti hányadban.”

Végül – a törvényesen tett osztály bemutatása után – a szerző az osztállyal fenntartott osztatlanság gyámi vonatkozásait taglalja utalva a korábbiakban ismertetett példáira. A tanulmány elengedhetetlen adalékokkal szolgál az osztály jogintézményének történetéhez. A szerző elsősorban kiadott okleveles forrásokra alapozza állításait, így a klasszikus jogtörténet írás szép példájával szolgál az olvasónak. (Megyeri-Pálffy Zoltán)

BEZDÁN ANIKÓ – VERES JÓZSEF: A nevesített jogi személy belső viszonyai

Bezdán Anikó és Veres József a nevesített jogi személyek közül választva, a szövetkezet kategorizálását, belső viszonyainak bemutatását tűzte ki célul tanulmányában, amelynek aktualitását az új Polgári Törvénykönyv és a még hatályos kódex szövegének együttes ismerete, összehasonlíthatósága adja, még akkor is, ha lényegi változások nem, de konkrétabb és világosabb meghatározások találhatók a törvénytervezetben a jogi személyek körét illetően.

A szerzők a bevezetőt követően a jogi személyek körében a szövetkezeti forma megjelenésének történeti háttérét vizsgálják meg az 1875-ös első szabályozástól az új Ptk.-ig. Majd a szövetkezet fogalmi meghatározása után a szövetkezet lényeges vonásait taglalják. Eszerint a szövetkezet személyi és tőketársulás, amely kettős jelleg mind a gazdasági, mind a társadalmi szektorban kidomborodik. A szerzők erős dogmatikai megalapozottsággal a szövetkezeti fajták, ágazatok, típusok, formák és modellek elemzése, csoportosítása után a jogi személy szövetkezet belső egységeit mutatják be, amelyeket később a legmeghatározóbb szövetkezeti típusok (termelő és értékesítő, ipari, lakás-, takaré-, hitel-, biztosítási, ifjúsági és szociális és az európai szövetkezet) vonatkozásában is elemeznek, az adott szövetkezettípus céljainak figyelembe vételével.

E dogmatikai elemzés utolsó érdemi fejezetében a belső viszonyok rendszeréről szólnak a szerzők, amelyek lehetnek törvényi rendelkezésen vagy belső szabályzaton alapulók.

Végül – összegzés gyanánt – néhány lehetőségre hívják fel a szerzők a figyelmet: „A szövetkezeteknek kiemelten hangsúlyos szerepe lehet a foglalkoztatáspolitikában, munkahelyteremtések kapcsán a szociális gazdaságban, a szociális integráció megteremtésében, a regionális és vidékfejlesztésben, a mezőgazdaságban.”

A tanulmány alapos vázlatát nyújtja a szövetkezeti jogi személy tudományelméleti vizsgálati eredményeinek, rendezett, átlátható képet adva a kutatási területről. (Megyeri-Pálffy Zoltán)

BÍRÓ GYULA: A szabálysértés fejlődéstörténete hazánkban, különös tekintettel a közlekedési szabálysértésekre és az objektív felelősségre

A szerző a szabálysértések kialakulását és fejlődését vizsgálja, rámutatva a szabályozási koncepciók sajátosságaira. E sajátosság alapvetően abból ered, hogy a szabálysértési jog szoros kapcsolatban áll a büntetőjoggal, és a szabálysértésről alkotott elképzeléseinket döntően az határozza meg, hogy a büntetőjoggal való kapcsolatát miként értékeljük. A szerző ezen megfontolásból kiindulva a kezdetektől ismerteti e sajátos kapcsolatot.

Az 1840: IX. tc. és az 1843-as büntetőjogi tervezetek vetették fel először az enyhébb súlyú, de mégis szankcionálni kívánt cselekmények önálló kategóriakénti kezelését. A mezei rendőrségről szóló törvény által szankcionált cselekmények – többek között a mező- és erdőgazdaságot, állategészségügyet, tűzrendészetet érintően – veszélyeztető cselekmények, melyek közös jellemzője azok közigazgatás-ellenes jellegükben rejlett.

A valódi előrelépés a büntetőjog teljes kodifikációjának keretében valósulhatott meg, melynek következtében az 1878: V. tc. által alkalmazott trichotóm felosztás a büntettek és vétségek mellett önálló kategóriaként értelmezte a kihágásokat. A francia mintát követő megoldás a kihágásnak már nem csak a közigazgatás-ellenes cselekményeket tekintette, hanem minden olyan „csekélyebb törvényszegést” melyet törvény, miniszteri rendelet vagy szabályrendelet kihágásnak minősített. A rendszertani elhelyezkedésen túl a kihágások jogi jellegének eltérő voltát támasztja alá az is, hogy – annak ellenére, hogy a büntetőjog keretén belül nyertek értelmezést – nem a Csemegi-kódexben, hanem a Kbt.-ban nyertek szabályozást. Az 1869: IV. tc. következtében az igazságszolgáltatás közigazgatástól való elválasztása az eljáró hatóságok tekintetében is „megosztotta” a kihágások kategóriáját, mely mögött egyúttal a közigazgatási büntetőjog vagy bagatell büntetőjog problematikája húzódik meg. Büntetőjog megosztottsága ebben az értelemben azt jelenti, hogy a büntetőhatalmat a jogalkotásban a törvényhozás, a jogalkalmazásban pedig az igazságszolgáltatás gyakorolja, s így a közigazgatási büntetőjog csak azokat a szabályokat tartalmazza, melyekkel a közigazgatás a törvényhozás felhatalmazása alapján egyes cselekményeket büntetni rendel. Ez eljárási

szempontból annyit jelent, hogy a közigazgatás is láthat el igazságszolgáltatási funkciót, de csak korlátozott terjedelemben. E processzuális felfogás tükröződik a Kbtk.-ban is, mely a kihágást megállapító normák mellett, olyan rendelkezéseket is tartalmaz, melyek a büntetőjoghoz való viszonyát tisztázzák.

E dogmatikailag kifinomult és elméleti síkon is alátámasztható megoldás 1950-ben megdőlt, mikor is a büntetőjog általános részének módosítása nyomán dichotóm rendszer honosodott meg. Így a kihágás kettős jelleget felölölő volta tarthatatlanná vált, melynek következtében 1953-ban azt a szabálysértés intézménye váltotta fel. Eredetileg a szabálysértés intézményével kívántak eleget tenni az önálló közigazgatási szankció iránti igénynek, így abba kezdetben csak a közigazgatás-ellenes cselekmények tartoztak. 1955-től azonban számos, korábban kihágásnak értékelt cselekmény szabálysértéssé minősült át azzal a jelentős eltéréssel, hogy itt már nem a büntetőjogon, hanem az államigazgatási jogon belül nyertek értelmezést. E dogmatikai szempontból is elfogadhatatlan helyzetre két megoldás kínálkozott. Vagy le kell választani a büntetőjogba tartozó cselekményeket a közigazgatás-ellenes cselekményekről, vagy az egész szabálysértési jogterület egységességére kell törekedni, mely a közigazgatási büntetőjog legitimálását jelentette volna. A rendszerváltást követően az új szabálysértési koncepció az utóbbi megoldást választotta, melynek eredményeit és máig megoldatlan problémáit a szerző kimerítően ismerteti, végig hangsúlyozva a jogterületre jellemző kettősséget.

A tanulmány nem pusztán a szabálysértési jog fejlődésének bemutatására szorítkozik, hanem a sokat emlegetett kettős jelleget egy konkrét problémán keresztül ismerteti. A közúti közlekedéssel kapcsolatos szabályok több évtizedes gyakorlata, és azok relatíve hatástalansága a jogalkotót eltérő felelősségi konstrukció megalkotására ösztönözte. A szerző az objektív felelősség intézményével kapcsolatos alkotmányossági problémákat bemutatva elismeri annak statisztikai hatékonyságát, s egyszersmind lándzsát tör azon út mellett melynek irányát az új intézmény jelöli ki, s melyet végérvényesen a büntetőjellel ellenére, a szabálysértési jog büntetőjogtól való távolodása jellemez. (Papp László)

BOTH ÖDÖN: A hazai reformkori büntetőjog-történet kutatásának szükségessége és lehetőségei

Both Ödön *A beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok Szeged város reformkori büntetőbíráskodásában (1790-1848)* című kandidátusi értekezésének bevezetését ifj. Both Ödön és Antal Tamás közlésében olvashatjuk. A szerző az 1878: V. tc. előtti magyar büntetőjog visszasságait alapul véve megállapítja, hogy a késő középkori magyar *büntetőjog* „*ma még jórész a századok kódében*” rejtőzik. Tekintettel a rendi büntetőjog szokásjogi lábakon álló erősen partikularizált jellegére, a szerző szerint a teljes kép feltárása érdekében elsőként egy-egy országrész, megye, szabad kerület összehasonlító jogtörténeti elemzését kell elvégezni.

Ezen megfontolásokat alapul véve a szerző Szeged város reformkori büntetőjog-alkalmazást tette vizsgálatára tárgyává. A témaválasztást támasztja alá az a tény, hogy Szeged a 18-19. században az ország nagy lélekszámú településeihez tartozott, ráadásul földrajzi elhelyezkedése folytán az osztrák büntetőjog nyilvánvalóan kisebb mértékben hatott jogfejlődésére. Tekintettel a kandidátusi értekezés terjedelmi korlátaira az író csupán a beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok rendszerének kutatására vállalkozik. Levéltári kutatásai során mintegy 20 000 büntetőítéletéről szerzett tudomást, melyek feldolgozásának módszertani ismertetését követően a szerző rávilágít arra, hogy az ítéletek

puszta elemzésén túl egy jogtörténésznek keresnie kell „a jogszabályok mögött meghúzódó, ezek fejlődését biztosító társadalmi erőket” is.

Az értekezés annak az állításnak az igazolására szolgál, hogy a 18. századi – többek között Szeged város által is alkalmazott – rendi büntetőjog „*lassú erjedés után [...] a XIX. század második évtizedétől kezdve jól észlelhetően veszített*” rendi jellegéből. E tétel bizonyítása és a rendi büntetőjog eredményes feltárása érdekében az értekezés néhány alaptételt rögzít. Egyrészt a disszertáció által vizsgált korszak büntetőjoga különbséget tett közbüntett (*delicta publica, crimina*) és magánbüntett (*delicta privata*) között. Előbbi esetén hivatalbóli eljárás és büntetőjogi szankció alkalmazása volt megfigyelhető, míg utóbbit a sértett által kezdeményezett – elsősorban kártérítésre irányuló – polgári per jellemezte. A dogmatikai elhatárolás ellenére a közbüntett és magánbüntett közötti határvonal meglehetősen képlékeny, melynek megítélésében a bírói gyakorlat sem nyújt számunkra segítséget. Ennek következtében a disszertáció a rendes büntetőbíróságok által tárgyalt, szorosabb értelemben vett kriminális jellegű esetek feldolgozására vállalkozott. Másrészt a rendi anyagi büntetőjog szerkezeti eltéréseire is tekintettel kell lenni. Napjainkban nyilvánvaló, hogy a tételes büntetőjog anyagát általános és különös részre osztjuk. E szerkezeti felépítés azonban a múlt büntetőjogának bemutatására csak akkor alkalmas, az nem ellenkezik a korabeli büntetőjogi szemlélettel.

E két megjegyzést követően a szerző az értekezés szűkebb témájának – a beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok rendszerének – feldolgozási módszerét ismerteti. Az általa felállított hipotézist úgy igazolja, hogy a beszámítást kizáró és büntetést megszüntető okok közül elsőként azokat ismerteti melyeket a 20. század első két évtizedének irodalma is ekként értékel. Majd mindezt kiegészítve, sorra veszi a szakirodalom által nem, vagy nem ilyen összefüggésben említett de a szegedi ítélezési gyakorlatból kielemezhető okokat. (*Papp László*)

HOMOKI-NAGY MÁRIA: Egy zálogszerződés története

Homoki-Nagy Mária e tanulmányával a zálog jogintézményének történetéhez szolgál fontos adalékokkal. Bevezetőjében megfogalmazott kiindulási alapja a rendi magyar magánjog meghatározó jellegzetessége, a kötött tulajdoni rendszer, amely a királyi főtulajdonjogból folyó adományrendszeren, az ősiségen és az úrbáriális kötöttségeken alapszik. Ezeknek köszönhetően a korabeli Magyarország ingatlanforgalma szinte teljesen megbénult, amelyet azonban csak néhány jogi lehetőség orvosolhatott a mindennapok igényeit figyelembe véve. Ezek közé tartozott a birtokzálog és a haszonbérlet. Werbőczy Hármaskönyvében csak a zálogjogot fejtegeti, a bérlet, illetve haszonbérlet szabályait a mindennapok gyakorlata nyomán csak a 18. századi bírói gyakorlat véglegesítette.

A szerző az 1848 előtti magyarországi kötött vagyoni jogi viszonyok bemutatása után az 1848-at követő változások által felvetett kérdéseket taglalja egy zálogszerződés bemutatásán keresztül.

A Kállay család napkori és orosi ága (tulajdonos, zálogba adó), valamint a Lukács és Majthényi családok (záloghitelezők, haszonbérlet) közötti zálogvita elemzésével nemcsak a birtokzálog intézményére vonatkozóan tehetünk általános megállapításokat a szerző munkája nyomán, hanem a korabeli – neoabszolutizmus kori – jogalkalmazásra vonatkozóan is. A szerző maga is megállapítja az 1853-ban indult zálogper kapcsán: „a fennmaradt bírósági jegyzőkönyvek és iratok alapján rekonstruálható a kutató számára, hogy miként érvényesül a

neoabszolutizmus korában továbbra is a rendi magyar magánjog szabályrendszere, s miként törekednek a bíróságok az új polgári perrendtartás szabályainak betartására.” Mindennek magyarázatát a tanulmány végén adja meg a szerző: „az OPTK-nak nem volt visszaható hatálya, így a hatályba lépése előtt keletkezett szerződésekre a régi szokásjogi normákat kellett alkalmazni.” Kiemeli azt is, hogy a peres felek nem egy esetben a számukra kedvező új osztrák szabályokra hivatkozott, s a peres eljárás új szabályai már a bemutatott zálogper minden elemében kimutathatók. Mindezzel rávilágít arra, hogy a neoabszolutizmus időszaka nem pusztán a közjog, hanem a magánjog szempontjából is érdekes korszaknak tartandó. (Megyeri-Pálffy Zoltán)

KAJTÁR ISTVÁN: A magyar városok jogtörténeti értékeiről

A tanulmány a polgárság centrumainak, a városoknak a politikai jelentőségét ismerteti az olvasóval, összegzi, hogy milyen hatást gyakoroltak a hazai és az európai jogfejlődésre, milyen többletjogokat biztosítottak lakosaiknak, valamint milyen szerepet játszottak a feudális berendezkedés lebontásában. A dolgozat bevezetőjében képet kapunk a középkori városok és a központi hatalom egymáshoz való viszonyáról, valamint a városi autonómia fő jelképeiről és annak jelentőségéről. Teljes körűen bemutatásra kerülnek a középkori város típusai is, melyek egyaránt speciális státussal rendelkeztek a többi településhez képest, egymással összehasonlítva azonban jelentős autonómiabeli különbségek jellemezték őket.

A bevezető rész után napjaink Magyarországnak egyik regionális központján, Pécs városán keresztül ismerhetjük meg a városi autonómia legfontosabb jelképeit, a városháznak a funkcióit, s az itt folyó munka szerepét a centralizációs törekvések elleni harcban. A szerző kiváló szerkesztési technikával vezeti át mondanivalóját az általános ismertetésből egy konkrét város (Pécs) pozitív példájára, az Osztrák-Magyar Monarchia időszakában.

A szerző egy 1907-es jeles történelmi eseményt, a pécsi városi székház avatási ceremóniáját tárja az olvasó elé, melyből az akkori protokolláris szokásokat is megismerhetjük, egy ilyen jelentős közösségi esemény kapcsán. Vázolja az olvasók számára az avató ünnepség menetét és egy-egy idézetet is olvashatunk két politikai vezetőtől, Pécs városának polgármesterétől és a főispántól, akik egyaránt a helyi politikai hatalom megtestesítői voltak a központi állami irányítással szemben.

Véleményem szerint nagymértékben emelik a tanulmány értékét ezen beszédek ismertetései, hiszen képet kapunk a korabeli politikusok álláspontjáról a városok és a központi hatalom viszonyával kapcsolatban, s olvasmányosabbá teszik az alkotást. Szintén megismerhetjük az említett idézetekből a bevezetőben tömören ismertetett városi kiváltságok lényegét és a városi lét előnyeit. A városházát beszédében mindkét személyiség a városi autonómiával azonosítja, hiszen ez a hely ad keretet a helyi ügyek központi hatalomtól független vitelének, s színteréül szolgál a városi lakosság többletjogainak biztosítására.

A tanulmány utolsó harmadában megismerhetjük a városházán működő hivatal funkcióit, melyből kiemelkedik a helyi ügyek szabályozása, tehát a rendeletalkotás. A nemzetközi összehasonlításban is széleskörű szabályozási területek mellett, bőséges felsorolást olvashatunk a hivatal egyéb funkcióiról is. Szembetűnő hasonlóságot tapasztalhatunk napjaink önkormányzati jogosultságai és a 20. század elejének viszonyai között, tehát az önkormányzatok öngazgatása már egy évszázaddal ezelőtt is sokrétű és jól működő volt. Az alkotás záró mondataiból fény derül az önkormányzati autonómia alapjára, amely az önkormányzati vagyon. Általánosságban minden szervezeti egységre elmondható, hogy csak

akkor képes önállóan igazgatni ügyeit, ha megfelelő gazdasági háttérrel rendelkezik és nem, vagy csak részben függ más szervek anyagi támogatásától.

A tanulmány zárásaként egy aktuális eseményről kapunk információt, miszerint 2010-ben Pécs Európa kulturális fővárosa lehet – mint tudjuk az is lett –, mely lehetőséget a szerző a városi autonómia által biztosított fejlődési potenciálnak tulajdonít. A tanulmánynak ez a záró momentuma kiváló keretet ad, mivel láthatjuk mekkora jelentősége van a központi hatalomhoz való viszonyoknak a helyi gazdasági fejlődésre. Mindenkinek ajánlom a tanulmány elolvasását, aki érdeklődik a jogtörténet és a jelenkor összefüggései iránt, s szeretné megérteni milyen nagy befolyással lehet egy szabadabb jogi státusz egy terület vagy egy város későbbi gazdasági és társadalmi fejlettségére. *(Szűcs Lászlóné Siska Katalin)*

MAKK FERENC: La Hongrie entre l'Empire Allemand et Byzance, La naissance du Royaume de Hongrie (Magyarország a Német Birodalom és Bizánc között, A Magyar Királyság létrejötte)

Makk Ferenc francia nyelvű tanulmányában azokat a legfontosabb kül- és belpolitikai tényezőket, valamint az ezekre adott reakciókat mutatja be, amelyek a legjelentősebb szerepet játszottak a honfoglalást követően az államalapításban.

A tanulmányból megtudhatjuk, hogy az a tény, hogy a magyarok 895 és 900 között elfoglalták a Kárpát-medencét, több hatalom érdekeit is sértette, így leginkább a német (keleti frank) a bolgár és a bizánci érdekeket. A politikai viszonyokat tovább rontotta, hogy a magyarok 970-ig szinte egész Európával hadiállapotban álltak. A szerző valószínűsíti, hogy a magyarok ebben az időszakban állattenyésztő lovas (fél)nomádok voltak, akik a hadjáratokat részben a szövetségeseik „zsoldosaként” részben azonban saját indíttatásból folytatták. A kezdeti sikerek után azonban egyre nagyobb veszteségek érték a magyarokat, és féltő volt, hogy idővel az európai népek összefognak ellenük, és megsemmisítik őket. A 955. évi augsburgi vereség után megszüntették a nyugati hadjáratokat, és a római pápa felé közeledtek, ez azonban nem vezetett eredményre. Miután 970-ben Arkadiopolisnál is vereséget szenvedtek el, a balkáni hadjáratokkal is felhagytak. Ezt követően Géza fejedelem tartván a bizánci támadásoktól a Német Birodalommal kötött szövetséget. Majd a német birodalmi egyház megkezdte a térítő tevékenységét a magyar területeken, és Géza fejedelem a németek katonai segítségét is igénybe vette a belső ellenfeleivel szemben. A Géza által elkezdett németbarát politikát fia és utódja István is folytatta, ő azonban az új magyar egyházat a római pápa alá rendelte, kizárván ezzel a bizánci befolyást a magyar egyházból.

1000/1001-ben III. Otto német császár és II. Szilveszter római pápa egyetértésével „minden magyar királyává koronázták” Istvánt. A koronára vonatkozóan a szerző azzal az új állásponttal ért egyet, hogy nem szükséges feltételezni, hogy a koronát akár a német császár, akár a római pápa, vagy mindketten küldték, ugyanis nem az a lényeg, hogy ki küldte a koronát, hanem a királyi méltóság elismerése volt fontos. Így az is meglehet, hogy István udvari ötvöse készítették a koronát.

A koronázást követően István szövetséget kötött II. Basileios bizánci császárral, ennek következtében a *basileus* is elismerte István királyi címét. Ezt követően István 1003-ban harcolt a bolgárok ellen Bizánc oldalán. Azonban ezalatt az erdélyi területeken felerősödött a törzsi szeparatizmus, amelyet Istvánnak sikerült leverni, majd megvalósította az ország politikai egységét, és egy erős központi hatalmat alakított ki. A törzsi szerveződés leépítését

követően pedig a német modell mintájára, területi alapon szervezte át az országot, továbbá a pénzverés, a törvényhozás és az oklevelek kiállításának területén is a német modell tükröződött vissza. Ugyanakkor az erős központi hatalom kialakításával a földterületek 75 százaléka a király kezébe került, így sikerült megakadályozni, hogy a területek és a hatalom ne aprózódjanak szét több nagyúr között.

A szerző összegzésként megállapítja, hogy a magyaroknak végül a nehézségek ellenére is sikerült megmaradni a Kárpát-medencében, mindez azonban döntően annak köszönhető, hogy a magyar uralkodók (Géza és I. István) készek voltak átvenni a keresztény Európa politikai, gazdasági, szociális, kulturális és vallási rendszerét.

A tanulmány szemléletesen ábrázolja a pogány és nomád magyarok nehézségeit, amelyekkel a honfoglalást követően meg kellett küzdeniük, rámutatván az uralkodók politikai rátermettségének jelentőségére a magyarok fennmaradásában. A szerző néhány korabeli forrást is segítségül hív a munkájához, amelyek kellőképpen alátámasztják a szerző állításait. A tanulmány olvasmányos stílusban írt alapos munka, így nem csupán a jogtörténészek, hanem minden érdeklődő számára érdekes olvasmányt jelent. (*Újvári Emese*)

*GÁBOR MÁTHÉ: Fundamental Sources of Hungarian Administrative Penal Law
(A közigazgatási büntetőjog alaptörvényei)*

A szerző munkájában a közigazgatási büntetőjog magyarországi kezdeteit vizsgálja, abból a szempontból, hogy a kisebb súlyú bűncselekményekre és az igazgatásellenes magatartásokra vonatkozó normák milyen körülmények között jelentek meg. Alapvetően a 19. század első évtizedeire fókuszálva az 1840. évi IX. törvénycikket és az 1843-as büntetőjogi javaslatot tekinti a szerző olyan „alaptörvényeknek”, melyekben a közigazgatási büntetőjog felfedezhető.

E kérdéskör taglalása során a tanulmány a kriminalitás határát keresi, vagyis azokat a mozzanatokot, mely a büntetőjog körén már kívül esnek, de különböző szempontok alapján szankcionálásuk szükséges. Az író rámutat arra, hogy az említett két normában a későbbi kihágás intézménye fedezhető fel, így az összehasonlító elemzés során kitér azokra a megoldásokra is melyek a későbbi Kbt.-ban – akár azonos tartalommal, akár némi korrekcióval – visszaköszönek. Az elméleti alapvetéseket e problémakör kapcsán a bűncselekmények trichotomikus felosztására vezeti vissza, melynek első kodifikált megnyilvánulása az 1791-es francia büntetőtörvénykönyv, melynek szabályait számos európai állam átvette. E törvény egyértelmű hatása mutatkozik meg az 1811. január 1-jén hatályba lépett Code Penal rendszerében, melynek negyedik fejezet foglalkozik a rendőri kihágásokkal. Részben ennek hatásaként, részben pedig az 1840. évi V. tc. általa felállított Országos Választmány munkájának eredményeként hazánkban a mezei rendőrségről szóló törvényt tekintjük a kihágások első kodifikációjának. E törvény jelentősége azonban abban áll, hogy az általa kidolgozott rendszert az 1843-as javaslat sem változtatta meg, sőt bizonyos rendelkezései a Kbt. megalkotása után is hatályban maradtak.

A szerző a törvényt és a javaslat a felelősségre-vonás alanyi és tárgyi oldalát részletezve összehasonlítja, kitérve a terminológiai sajátosságokra. Bár a szakirodalom egységes az 1840:IX. tc. megítélésében, de a fogalomhasználat miatt meg kell említeni, hogy pl. Király Tibor álláspontja szerint, mivel a törvény vétségekről beszél, ezért azokat csak a későbbi

értelmezés útján minősíthetjük kihágásoknak.¹ A szerző az 1843-as javaslatban és a törvényben említett fogalom-használatot összhangba hozza, s így „merő gondatlanságot” a hanyagsággal, a „vétkes gondatlanságot” a tudatos gondatlansággal, míg a „szántszándékos negédességet és a tudatos rosszakaratot” az eshetőleges és egyenes szándékkal azonosítja.

A részletezés során kitér az eljárásjogi sajátosságokra, és kihágás sajátos – egyelőre még kezdetleges – voltának tulajdonítja azt, hogy a felelősség a vétkességhez igazodik úgy, hogy a legenyhébb formák esetében polgári jogi, míg az egyenes szándékkal elkövetett cselekmények esetén büntetőjogi szankciót is alkalmazhattak.

A büntetési nemeket, és tételeket összehasonlítva, illetve a szankcionálni kívánt cselekmények igazgatásellenes jellegét figyelembe véve a tanulmány végére az olvasóban is nyilvánvalóvá válik, hogy az említett forrásokat a szerző miért említi a közigazgatási büntetőjog „alaptörvényének”, s hogy ezek a későbbi kihágás intézményének fejlődésében mekkora szerepet játszottak. (*Papp László*)

MATÚZ GYÖRGY: Telekkönyvi rendszerünk kialakulása és működése 1840-1973

Matúz György a telekkönyvezés magyarországi rendszerének történetét mutatja be ebben az írásában, amelyben a hangsúly elsősorban a 19. századi szabályozásra és működésre helyezte. A munka három érdemi egységre osztható. A fogalom meghatározást is magába foglaló bevezetés mellett a telekkönyvezés alapelveivel ismerteti meg a szerző az olvasót, majd a területre vonatkozó jogalkotás egyetemes és magyar fejlődésének áttekintő bemutatása után a telekkönyvet mint jogintézményt tárgyalja.

A Bevezetésben a telekkönyv szűkebb és tágabb értelmét veti össze a szerző, kiemelve e jogintézmény gazdasági hasznosságát, és a joghatás kiváltási hatását. Három követelménynek kell teljesülni, hogy szűkebb értelemben vett telekkönyvről beszélhessünk: államilag szabályozott és működtetett, ellenőrzött és hiteles ingatlan-nyilvántartás, amely garantálja a jogbiztonságot és a tulajdon sérthetetlenségét. Ezekből fakadnak, s egyúttal ezeket biztosítják a telekkönyvi rendszerben érvényesülő alapelvek.

A telekkönyvi jogalkotásról szóló egységben a szerző mind az európai, mind a magyar előzményeket tárgyalja. Ez utóbbi kapcsán a magyar törvényhozás felvilágosult abszolútizmus és reformkori kodifikációs kísérleteket tárja elénk, majd megvilágítja a neoabszolútizmus jogforrási jellegzetességeit leírja a telekkönyvi rendszer magyarországi 1850. évi bevezetésének körülményeit. 1848 félbe maradt, forradalmi törvényalkotási hullámát követően az ismert körülmények miatt számos jogintézmény esetében – így a telekkönyvi rendszer esetében is – az osztrák szabályozás lépett hatályba Magyarországon is. Az 1850. január 14-én kelt császári teljhatalmú polgári biztos által kiadott *hirdetés* kimondta, hogy a járási bíróságoknál ki kell alakítani a telekkönyvi szervezetet és a rendszert, amelybe *minden* ingatlan beletartozik. A következő években ezt további más rendelkezések egészítették ki, köztük az Osztrák Polgári Törvénykönyv szabályai. A szerző az ősiségi és úrbéri jogviszonyok megszűnését rendező jogforrások körében taglalja a telekkönyvi rendelkezéseket, majd rátér az 1867-es kiegyezést követő bő termésű kodifikációs időszak bemutatására, amely tágabb összefüggésben a telekkönyvezést is érintette. A huszadik század első évtizedeinek története után eljutunk a század második felébe, ahol a szerző a telekkönyvi

---

¹ KIRÁLY TIBOR: *Kihágások a magyar jogban*. In: Móra Mihály, szerk.: *Tanulmányok az állam és jog kérdései köréből*. Jogi és Közgazdasági Könyvkiadó, Budapest, 1953. 100 p.

rendszer 1973-as megszüntetésével a vázolt fejlődés ívének végpontját adja meg. Ekkortól működik a ma is használatos ingatlan-nyilvántartási rendszer.

A következő egységben a jogintézményről esik szó, ahol ismét fogalom meghatározással és alapvetésekkel találkozhat az olvasó. Majd a telekkönyv jellegét, jogszabályi és jogalkotási környezetét taglalja a szerző, melyet követően – kissé lezáratlanul – a telekkönyvi eljárás bemutatásával fejezi be tanulmányát, amely – e huszonöt oldalban – a hazai telekkönyvi rendszer történetéhez fontos adalékot szolgál. *(Megyeri-Pálffy Zoltán)*

MEZEY BARNA: Munkáltatási modellek a reformkor büntetés-végrehajtásában

A szerző a tömlöcügy magyarországi fejlődésének egy sarkalatos pontját, a szabadságvesztés büntetés-végrehajtása során történő munkavégzés problematikáját ismerteti a 19. század első évtizedeiben. Magyarországon a reformkorra megkerülhetlenné vált a börtönügy reformja, mely számos elméleti kérdést vetett fel. A korszakból származó és témával kapcsolatos irodalmat az író a szerint ismerteti, hogy azok hogyan viszonyulnak a korábbi büntetés-végrehajtáshoz. A szerzők egyetértenek abban, hogy az amerikai és nyugat-európai megoldásokhoz képest a magyar büntetés-végrehajtás messze elmaradott. Ugyanakkor ezen munkák jelentős része kritikai-feltáró jellegű volt, és csak néhány szerző – többek között Balla Károly, Eötvös József, Lukács Móricz, Szemere Bertalan – tudott és akart újat mondani, mely elképzeléseknek azonban számos gazdasági és politikai nehézséget kellett megoldaniuk. A szerző rámutat arra, hogy ezen reformtörekvések sok esetben tisztán elméleti jellegűek, nem átalakítani hanem újjáteremteni szerették volna a hazai börtönrendszert, melynek számos gyakorlati akadálya volt.

A hazai reformkori fogházjavítók elképzelései között nagy szerepe volt a munkáltatás kérdésének. A szerző a továbbiakban e részkérdéssel foglalkozik. A büntetés-végrehajtása során a munka jellegének meghatározását a szakemberek között főként az határozta meg, hogy a magányrendszer vagy a hallgatórendszer mellett törnek lándzsát. Így a munkáltatás gondolata volt az egyik olyan vitapont, melynél az elméleti elképzelések rendre ütköztek, s mindezek ráadásul szöges ellentétben álltak a hazai valósággal. A 19. század elején ugyanis a büntetés-végrehajtás során végzett munka „bizonyos értelemben sajátos cél és eszköz is egyszerre, de mégis legritkábban büntetés”. A rabmunkáltatás terén bekövetkező változások nem egységesek és korántsem voltak országosak. Voltak megyék melyek korszerű börtönépületeket emeltek, mások a meglévő tömlöc mellé dolgoztató házakat építettek vagy hagyományos közmunkáltatást folytattak.

A szerző az elméleti alapvetéseket követően a rabmunkáltatás magyarországi gyakorlatát mutatja be néhány vármegye példáján keresztül, majd a reformkor jellegzetes intézményét a rabdolgoztató házat ismerteti. A reformkori gondolkodást híven tükrözi, hogy mind Borsod mind Békés vármegye rabdolgoztató intézményeinek a felállításáról szóló közgyűlési határozat nem büntetőpolitikai, hanem fiskális érdekek által vezérelve döntött a munkáltatásról. Vagyis a rabdolgoztató házak nem a csavargók elleni fellépés jegyében születtek – mint pl. a dologházak –, hanem abból a célból, hogy az elítélt tartási költségeit „megtermelje”, vagy legalábbis mérsékelje. Ugyanakkor a szerző utal arra, hogy az anyagi szempontok mellett szórványosan a fogházjavítók egyéb céljai is megtalálhatók, melyek azonban még kiforratlanok. Az író Borsod vármegyét nevesíti külön, ahol a munkáltatást a szabadságvesztés büntetés részének tekintették, - mivel a börtön önmagában nem büntetés - s

mely kapcsán a tanulmány azt a következtetést vonja le, hogy ebben sokkal inkább a rendi szabadságvesztés-büntetésről kialakult kép köszön vissza.

Az író ezt követően számos vármegye – mint pl. Tolna, Csanád, Csongrád – példáján keresztül mutatja be a rabdolgoztató házak létrehozásával, működtetésével kapcsolatos tapasztalatokat, s megállapítja, hogy ezen intézmény a hazai tömlöcügy fejlődésében határozott lépés volt a korszerű börtönügy megteremtése felé. Ugyanis a munkáltatás kérdése számos olyan kérdést vetett fel mely érintette a fogva tartás filozófiáját és a végrehajtási rendszert egyaránt. Bár a rabdolgoztató házak esetén a munkáltatás célja a rabköltség mérséklése volt, de ennek okán egyre többször került elő a munkáltatás és a büntetés közötti filozófiai összefüggés, mely végső soron a büntetés céljának értelmezéséhez vezetett. Mindezekből adódóan a munkáltatás, illetve az ezzel összefüggő elméleti viták és gyakorlati próbálkozások nagyban hozzájárultak az 1843-44 évi országgyűlés börtönügyi programjának kidolgozásához. (*Papp László*)

RÉVÉSZ T. MIHÁLY: Andrassy Gyula útja a miniszterelnökségig

A szerző Andrassy Gyula politikai pályafutását mutatja be, elsősorban azáltal vezérelve, hogy a 19. század egyik kiemelkedő magyar közjogi alakjának tevékenysége eddig méltatlanul háttérbe szorult. A tanulmány Andrassy munkásságát, és a miniszterelnöki székhez vezető utat ismerteti, kiemelve a politikus kiegyezési tárgyalásokban betöltött szerepét.

Andrassy, mint a legtöbb 19. századi politikusunk '48-as elveken nevelkedett, és az áprilisi törvények viharos gyorsaságában vált ismerté. '48-as tevékenysége miatt emigrációba kényszerült, és 1850-ben halálra is ítélték, s így csak 1857-ben kapott amnesztiát követően tért haza. Az emigrációból hazatérve Andrassy is azon gondolkodók közé tartozott, akik a forradalmi út helyett egyre inkább a külpolitikai történésektől és a dinasztiaival való megegyezéstől várták a konszolidációt. A neoabszolutizmus gyengülő szorításában egyre erősödő hangok azonban még képtelenek voltak érdemi eredményt produkálni, már csak azért is, mert a kezdeti próbálkozások képtelenek voltak elrugaszkodni a '48-as elvek maradéktalan visszaállításának eszméjétől. A tárgyalások kezdeti sikertelenségén a külpolitika – magyar szempontból- kedvező alakulása változtatott. Deák 1865-ben vázolta a kiegyezés lehetséges irányát, melynek középpontjában a közös ügyek paritás elve alapján történő rendezése állt. A megállapodás lehetősége mind a két államban a tárgyalásoknak új lendületet adott, s egyszersmind a lehetséges kompromisszum határai is körvonalazódtak. Ugyanakkor nem lehet figyelmen kívül hagyni a kiegyezést körüllegő közhangulatot sem, mellyel el kellett fogadtatni azt, hogy ugyanazzal a nemzettel zajlanak a tárgyalások, mely nemzettel szemben szabadságunkat '49 tavaszára kivívtuk. Közismert tény, hogy a probléma orvoslására Deák a *Pragmatica Santióra* alapozott érvelést dolgozott ki, mely a két állam között fennálló másfél évszázados közjogi kapcsolatra épült, s melyben benne rejlett a '48-as alkotmány visszaállítása is. Ezt a lehetőséget többek között Andrassy is nagy örömmel nyugtázta, aki idő közben a politikai paletta szuverén szereplőjévé vált. Az időközben megérlelődött politikusnak a kiegyezés mellett, de annak kivitelezése ellen több önálló elképzelése volt melyek kapcsán Deákkal is szembe került. A köztük lévő nézetkülönbség azonban nemhogy gyengítette, hanem erősebbé tette közös ügyüket, mert Deák felismerte, hogy a „*monarchia államreformjának sikerét a párthívei közül az udvarhoz bejáratos arisztokrácia segítheti leginkább elő.*”

Így Andrásy rugalmasságának és tárgyalási készségének köszönhetően nemcsak a tárgyalásokban töltött be maradandó szerepet, hanem neve már korán esetleges miniszterelnökként is felmerült. A tárgyalási folyamatok végéhez érve 1866-ban a két politikus már vállvetve dolgozott a tervezet országgyűlés általi elfogadásán, melynek értelmében hazánk becikkelyezi a „*közös ügyek csomagját*”, az adó és kereskedelemügy közösségét, és az államadósság egy részének átvállalását. Mindezt cserébe az uralkodó pedig ígéretet tett az alkotmány visszaállítására, és a kormány mielőbbi kinevezésére. A kiegyezés előkészítése, elvi alapjainak kidolgozása Deák közjogi műveltségének és politikai bölcsességének köszönhető, de a szerző rávilágít arra, hogy mindezek gyakorlati megvalósításában Andrásynak elévülhetetlen érdemei vannak, melynek elismeréseként az uralkodó 1867. február 17-ei keltezésű leiratában Andrásy Gyulát az Osztrák-Magyar-Monarchia első magyar miniszterelnökévé nevezte ki. (*Papp László*)

SZABÓ ISTVÁN: A Nemzetgyűlés feloszlatása az 1946. évi I. törvénycikk szerint

A szerző a köztársasági elnök törvényhozással kapcsolatos jogosítványai közül a feloszlatás jogát vizsgálja. Valójában a tanulmány egy jóval szélesebb problémakört ölel fel, mely tulajdonképpen e jogosítványon keresztül a parlamentáris és félprezidenciaális rendszer közötti határvonalat feszegeti.

1945 utáni néhány év alkotmányos törekvései és tényleges politikai lehetőségei között lényeges különbség volt. Annak ellenére, hogy európai mércével mérve az 1945-46-ban született közjogi rendelkezések egy demokratikus polgári állam irányába mutattak, és hogy a kiscgazdák 1945-ben elsöprö gyözelmet arattak, a szovjet befolyás a politikai gondolkodásra is rányomta bélyegét. A szerző ugyanakkor kiemeli, hogy mindezeketől függetlenül, „*kizárólag közjogi szempontból*” kívánja a kérdést vizsgálni.

A tanulmány az „általánostól a különös felé” haladva folyamatos szűkítéssel szisztematikusan taglalja a kérdést. A szerző először a feloszlatási jog tartalmát vizsgálja meg nem csak a magyar alkotmánytörténetben, hanem kitér az egyes európai megoldásokra is. Ezzel összefüggésben megállapítja, hogy a királyt megillető feloszlatás az állandóan működő parlament esetén nem a működés beszüntetését, hanem a képviselői megbízatásoknak a választási ciklus lejárta előtti megújítását jelentett. Tartalma tehát az évszázadok során megváltozott, lényege azonban nem, hisz a 20. században is a feloszlatás a törvényhozás mindennapi működésébe történő drasztikus beavatkozás, így kulcsfontosságú, hogy azt az államfő mikor és hogyan rendelheti el. Ezzel összefüggésben az író az 1946: I. tc.-re vonatkozó tervezeteket ismerteti. E megoldások közül a kiscgazda javaslat egy konfliktushelyzeten alapuló feloszlatási jogot tartalmazott, vagyis e koncepció szerint a köztársasági elnök akkor oszthatja fel a törvényhozást, ha köztük véleménykülönbség alakul ki. Ez gyakorlatilag azt jelentett, hogy a feloszlatási jog az államfőt akkor is megilleti, ha a parlamentben stabil kormánytöbbség van, és a törvényhozás megfelelően működik. A szociáldemokrata javaslat a törvényhozás működő-képtelenségéhez kötötte a feloszlatást, mely kísérteties hasonlóságot mutat az 1920: I. tc.-ben rögzített szabályokhoz képest. A kommunista javaslat pedig még ennél is szűkebb körben értelmezte az államfő ezen kivételes jogát. Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy a kiscgazda és kommunista javaslatot egy közös tényező összeköti. Mind a két megoldásnál ugyanis politikai okok játszanak közre a feloszlatás kapcsán, míg a szociáldemokrata koncepcióban ez hiányzott. Azonban a kiscgazda megoldás a parlamentáris többség ellen, a kommunista javaslat viszont a parlamentáris többség érdekében rendelte volna el a feloszlatást.

A ténylegesen megvalósult megoldást elemezve a tanulmány rámutat arra, hogy a köztársasági elnök csak előfeltétel megléte esetén² gyakorolhatta e jogát, viszont a törvény szövegezése a feltétel beállta esetén is diszkrecionális jogot biztosít számára, mely megegyezik a hatályos alkotmányunk „feloszthatja” kifejezésével. Így a kormány előterjesztése nem eredményez automatikusan előrehozott választásokat, mennyiben a köztársasági elnök azt nem támogatja.

A szerző rámutat arra, hogy a feloszlatási jog jellegét és gyakorlását a miniszteri ellenjegyzés és a kormány illetve az államfő közötti függelmi viszony is meghatározza, melyről végső soron az alábbi megállapítást vonja le.

Az 1946: I. tc.-el létrehozott kormányzati rendszer egy „felpuhított fél-prezidenciális” megoldás. A köztársasági elnök a normaszövegből adódóan ugyanis a parlamenti többség és a munkaképesség ellenére is fel tudta oszlatni a Nemzetgyűlést. A fél-prezidenciális és a parlamentáris rendszer között a lényeges különbség az államfő és a kormány közötti függelmi viszonyban van. Az 1946:I. tc. kettős függést vezetett be, hisz a kormány megbízását a köztársasági elnök és a nemzetgyűlés is visszavonhatta, vagyis e jelleg a fél-prezidenciális jelleg irányába mutat. Ugyanakkor e jelleget gyengíti, hogy az elnöki-kormány rövid ideig tudott hivatalban maradni.

A tanulmány végéhez érve a szerző több szempontból is megvilágítja azokat az államfői jogosítványokat, melyek hatással lehetnek a kormányzati rendszer jellegére, s megállapítja, hogy a rendszerváltó alkotmányozás során az 1946. évi I. tc.-hez képest az államfő azon hatáskörei lettek mellőzve, melyek a fél-prezidenciális köztársaságot a parlamentáris köztársaságtól elválasztják. (*Papp László*)

TÓTH LAJOS: Agrárjogi viszonyok 1948-1956

Az egyik legizgalmasabb időszakot tárgyaló történeti tanulmánnyal találja magát szemben az olvasó, amikor Tóth Lajos munkáját olvassa. A szerző egy korábbi, a nagybirtokrendszer megszüntetésével és a földosztással kapcsolatos publikációja folytatásának szánja írását. Bevezetőjében kifejti, hogy hiánypótló jelleggel vetette papírra kutatásai eredményeit, melyekben nagyobb hangsúlyt akar fektetni a tárgyalt korszak egymástól eltérő agrárpolitikai nézeteire.

A bevezetőt követően három korszakra bontva mutatja be az agrárviszonyok és az azzal kapcsolatos jogi szabályozás változásait 1947-től az 1956-os forradalomig.

Az első időszakot a „fordulat éve” jelenti 1947 nyarától 1948 nyaráig, amikor is az agrárviszonyok a korábbiakhoz képest teljesen megváltoztak, amely – ellentétben a szocialista propagandával – a parasztságban teljes bizonytalanságot keltett. Az 1948-tól meginduló folyamat, amely a nagygazdák és a középparasztok (kulákok) ellen irányult, valamint a szövetkezeti rendszer bevezetése meghozta a mezőgazdaság gyors szocialista átszervezését. Mindezt a főként rendeleti szintű jogforrások is tükrözték. A szerző – jogi aspektusból tekintve – inkább az 1949-es évet tekinti a fordulat évének a Függetlenségi Népfront megalakulása, jelöltjeinek tavaszi választási győzelme és az augusztusi alkotmány elfogadása

---

2 1946:I. Tc 10.§ (2) bekezdése értelmében a köztársasági elnök a nemzetgyűlési képviselők kétötödének javaslatára oszthatta fel a Nemzetgyűlést.

miatt. Az agrárjogi viszonyok tekintetében is ezt az esztendőt tekinti fordulópontnak a szerző, ugyanis a szövetkezetekbe való beléptetés (a vonatkozó kormányrendelet megfogalmazása szerint az ingatlanok és eszközök „felajánlása”), az alkotmányba foglalt elvek és irányvonalak a mezőgazdaság terén, a részleges földrendezés, tagosítás szabályozása és a magántulajdonban lévő földek használatának társadalmasítása, az állami tulajdonú gépállomások létrehozása mind ezt erősítik. 1952-53 fordulójára a mezőgazdaságtól, földtől való menekülés, a padláslesöprések, a beszolgáltatási kötelezettségek egymillió kataszteri hold műveletlen földet és 800 ezer paraszt család gabona nélkül maradását eredményezték. Enyhülést csak Nagy Imre miniszterelnöksége hozott, ami a jogalkotásban és az új agrárpolitika meghirdetésében is megmutatkozott, de az 1955-ös legfelsőbb politikai változások ezeknek a végét jelentették, s visszatért a pártutasításos irányítás és jogalkotás az agráriumban.

A szerző lineárisan végigmenve a történelmi eseményeken, részletesen áttekintve az agrárviszonyokra vonatkozó – sokszor a klasszikus elveket sértő – jogalkotási folyamatot, árnyalt képet fest a korszak mezőgazdaságának szabályozásáról. Ezt a képet tovább színesíti saját, illetve családja emlékeivel, s olyan események ismertetésével (Tiszalöki Vízierőmű építése), amelyek hitelesen és valóban mutatják be a korszak ideológiája által eltorzított jogalkotás hátterét, való életbeli megjelenését. (*Megyeri-Pálffy Zoltán*)

II. RÉSZ

KÖZJOGI JELLEGŰ TANULMÁNYOK

ANTAL TAMÁS: A választási bíráskodás dualizmuskori intézménytörténetéhez

A szerző a dualizmus kori választási bíráskodás fejlődéstörténetéből Szilágyi Dezső első bifurkációs javaslatának ismertetésére vállalkozott. Az író következetesen bemutatja a javaslatot annak 1891-es keletkezésétől egészen az 1899-ben történő elfogadásáig. A gondolatmenet kiindulópontja az 1874. évi XXXIII. tc., melynek utolsó szakasza szolgált kiindulópontul. Az első választójogi novella ugyanis a választási bíráskodás kapcsán pusztán a verifikáció jogának részbeni megosztásáról rendelkezett a Kúria és a képviselőház között úgy, hogy az erre vonatkozó részletszabályok meghozatalát a későbbi törvényhozás feladatává lette. A szerző az erre irányuló sikertelen kísérleteket érintve Szilágyi Dezső 1889. december 30-án beterjesztett javaslatát ismerteti. E javaslat még csak a hatáskörök tervezett megosztásának alapelveit tartalmazta, de kétségtelenül a későbbi törvényhozási vita alapjául szolgált. Ezt bizonyítja az is, hogy 1891. május 21-én az időközben bekövetkezett kormányváltás ellenére a kérdés ismét napirendre került. Az időközi módosítások és a kormány által eszközölt kiegészítések eredményeként az „alapvető megállapításokból” egy 162 §-ból álló törvényjavaslat született.

Az író részletesen bemutatja a javaslat első címében található abszolút és relatív érvénytelenségi okokat, s majd ezt követően két alapvető kérdés taglalására vállalkozik. Az egyik a Kúria számára választási bíráskodással összefüggő hatáskör-telepítés problematikája. A szerző elfogadja Szilágyi érvelését, mely szerint a „*javaslatban a választók akarata minden oldalról védve van és minden vitás kérdés, mely bírói eljárásra alkalmas tényálladékká változtatható a Curia elé van utasítva.*” Ezt követően a tanulmány terjedelmes részében a Kúria előtt zajló eljárás jellegét taglalja. E második kérdés tárgyalása kapcsán a gondolatmenetet az az alapfeltevés indítja, hogy a választási bíráskodás során „*sajátos processzuális szabályok alkalmazása*” indokolt. Hisz a Kúria választási bíráskodása során

kifejtett tevékenysége alapvetően különbözik a polgári vagy büntetőügyekben kifejtett bírói tevékenységtől. A tisztán polgári peres eljárási szabályok egyrészt a bizonyítási eszközök alapvető különbözősége miatt nem alkalmazhatóak, másrészt a polgári perben a feleket megillető rendelkezési jog a választási bíraskodás során másként érvényesül. Ugyanakkor a bünvádi eljárás szabályai sem alkalmazhatók maradéktalanul, már csak azért sem, mert annak célja a büntetendő cselekmény megállapítása és a büntetés kiszabása. Így a javaslat a két eljárástípus ötvözéséből egy sajátos megoldást dolgozott ki, melynek alapelvei a következők. Az eljárás nem hivatalból indul, hanem a választók kérelmére. A bíróság először a kérelemben meghatározott érvénytelenségi okok fenn vagy fenn nem forgása felett hozhatott kizárólag deklaratív – tehát nem büntető jellegű – ítéletet. Ezen ítélet alapjául szolgáló bizonyítékokat a feleknek kell szolgáltatni, de kivételesen lehetőség volt a hivatalbóli bizonyításra. E sajátos eljárással szemben felmerült számos kérdést – mint pl. a bizonyítási eljárás, a felek rendelkezési joga, kasszációs vagy reformatórius jogkör – a szerző a korabeli álláspontok ütköztetésével ismerteti.

A terjedelmes javaslat országgyűlés általi elfogadása nehézkesnek bizonyult, s a holtpontról való elmozdulást egy 30 tagból álló különbizottság felállítása szolgálta volna, mely bizottság a javaslatot több szempontból vizsgálta. E bizottság az érdemi munkát azonban az országgyűlés 1892. január 5-én bekövetkezett berekesztése miatt nem fejezhette be, s bár a következő országgyűlés többször is napirendre tűzte a javaslat tárgyalását, annak elfogadására 1899-ig kellett várni. (*Papp László*)

BACSO KINCSŐ – SZONDI ILDIKÓ: Betegjogok érvényesülése egy szegedi felmérés tükrében

A tanulmány témája a betegjogok érvényesülésének vizsgálata a gyakorlatban. Ez magában foglalja a jogi háttér ismertetésén túlmenően a betegelégedettség felmérését a vizsgált területen és egy nemzetközi kitekintést is. A kutatási módszer a dogmatikus elemzés, az összehasonlító jog és a statisztikai vizsgálódás bonyolult szintézisének alapszik. Ezt támasztja alá a szerzők azon igyekezete is, amelyben kifejtik, hogy céljuk a betegjogok bemutatásán túlmenően az érintettek tapasztalatainak, az ellátásról és az orvosokról alkotott véleménynek statisztikai módszerekkel történő analizálása. Ezt egészíti ki egy angol nyelvű források felhasználásával megírt nemzetközi kitekintés. A betegjogok témakörét három szerkezeti egységre bontva a tanulmány elsőként a betegjogi szabályozás kialakulásával és történetével ismerteti meg az olvasót, továbbá ismerteti a jogszabályi háttér kialakulására vonatkozó jogalkotási folyamatot, végeredményben pedig a hatályos szabályokat, színesítve mindezt a gyakorlati tapasztalatok során szerzett információkkal és áttekinthető táblázatokba foglalt és elemzett számadatokkal. Ebben a részben történik meg az egyes betegjogok részletes elemzése is. A szerzők az áttekinthetőség kedvéért mind a kilenc elemzett jog részletezése során hasonló gondolati ívet követnek. A nevesített betegjogok bemutatását a törvényi fogalmuk felől közelítik meg, majd az egyes fogalmi elemeket kibontva azokat röviden elemzik. A dogmatikai gondolatfelvetés után ahol szükséges és ahol ezt statisztikai adatokkal alá lehet támasztani egy rövid gyakorlati értékelést is adnak a szerzők. Ezt követően levonva a megfelelő következtetéseket, megpróbálnak megoldási javaslatot adni az adott jog körül csoportosuló vitás helyzetre. Egyebek mellett az elemzendő jogok között szerepelnek az emberi méltósághoz való jog, a tájékoztatáshoz való jog valamint az önrendelkezéshez való jog, amelyeket a tanulmány alkotmányjogi alapokból kiindulva közelít meg. A legnagyobb terjedelemben és pontos törvényi hivatkozásokkal alátámasztva a tájékoztatás és az orvosi titoktartás jogai kerülnek kifejtésre, amely teljesen érthető, hiszen ma is e köré a két betegjog köré csoportosul a legtöbb és legbonyolultabb vitás helyzet. A második gondolati egységben a

tanulmány a betegelégedettségi mutatókat ismerteti. E rövid fejezetet négy nagyobb téma köré lehet felépíteni. Ezek az ellátás színvonalára, az orvosok munkájára, a nővérek hozzáállására és a kórtermek tisztaságára vonatkozó kérdések. A statisztikai elemzésben egy, a válaszadók által egytől ötös skálán értékelt diagramon tekinthetjük meg az eredményeket. Ezt a fejezetet egészítik ki a szegedi Szülészeti- és Nőgyógyászati Klinika által rendelkezésre bocsátott betegelégedettséget tartalmazó statisztika és az országos felmérések témába illeszkedő tanulságai is. A harmadik és egyben utolsó gondolatkört a nemzetközi kitekintés alkotja. A külföldi kitekintés általános bevezetését jelenti az Amszterdami Deklaráció által elfogadott és érvényesítendő betegjogok, egyes államok jogrendjébe történő adaptálásának a három módja. Ez a három módszer a külön törvény alkotása, az említett jogok már meglévő törvénybe történő adaptálása illetve a charta alkotása. E jogok érvényesülésének a vizsgálatát, mint ahogyan a tanulmány leírja, hat témakör köré csoportosítva a *Health Consumer Powerhouse* végzi. Ezt követően egyes országok betegjogi rendszerének a vizsgálata következik. Az elemzett országok között szerepel Nagy Britannia és Észak-Írország, Finnország, Dánia, Olaszország, Hollandia és Spanyolország. Természetesen ebből a részből sem maradnak ki a statisztikai adatokat összefoglaló táblázatok és azok rövid elemzései. A tanulmányt egy rövid összegzés zárja, amely összefoglalja az elemzett témakörök legfontosabb megállapításait és felhívja a figyelmet az adott kutatási terület fontosságára. (*Hajdú József*)

HEKA LÁSZLÓ: A délszláv népek nemzetiségi mozgalmi a 19. században

Heka László tanulmányában a délszláv térség azon népeinek nemzetiségi alakulási folyamatának, és nemzeti ideológiájának bemutatására vállalkozott, amelyek Magyarországgal szoros kötelékben álltak: a szerbek, a horvátok és a bosnyákok nemzeti mozgalmait vizsgálta. Bevezető fejezetében áttekinti azokat az okokat, amelyek eredményeként a nyugatról átvett államegység, s vele az egynyelvűség magvalósítása Magyarországon sokkal nehezebben ment. Ezek közül kiemeli, hogy a hazai nem magyar népek nem azonosultak a magyarosodás folyamatával, hanem saját úton jártak. Annak okaira is rávilágít, miért maradtak a szerbek, a románok, a szlovákok, illetve mindenekelőtt a különös jogokkal rendelkező horvátok a bécsi udvar oldalán. Jogosan állítja, hogy a nemzetiségi egyenjogúságról szóló 1868. évi XLIV. tc. megítélése sokban hasonlított a horvát-magyar kiegyezés fogadtatásához, ugyanis az e tc. által rögzített egy és oszthatatlan magyar állam doktrínáját a nemzetiségek képviselői (az egységes Magyar Királyságban élő nemzetiségek személyiségi jogok alapján biztosított egyenjogúságának kimondása ellenére) meglehetősen kedvezőtlenül fogadták, míg a magyar politika és a közvélemény a nemzetiségi törvényben rögzítetteket túl nagy engedménynek tekintette. A szerző áttekinti a délszláv eszme magyarellenességének okait, amelynek eredménye – véleménye szerint – az lett, hogy a magyar állam valamennyi magyarosítási kísérlete kifejezetten a „jugoszlávok” malmára hajtotta a vizet. A déli szlávok nemzeti ébredésének folyamatai közül elsőként a szerb nemzeti mozgalmat, a nagyszerb ideológia kialakulását veszi górcső alá. A török hódoltság időszakától kezdve áttekinti azon történelmi körülmények és társadalmi csoportok szerepét, amelyeknek köszönhetően Szerbia az 1830-as években autonómiát kapott az Oszmán Császárságon belül, és amelyek elvezették az államot az Ilija Garašanin belügyminiszter által 1844-ben kidolgozott *Načertanije (Vázlat)* című szerb politikai programig, amely 1918-ig Szerbia külpolitikai célkitűzése lett, és mint az ún. Nagy-Szerbia-terv a mai napig „él”.

A tanulmány következő fejezetében a horvát nemzeti eszmét, a „Nagy-Horvátország” ideológiájának kialakulását vizsgálja a szerző. Rávilágít: a szerbek nemzeti ideológiájától eltérően – amely az oszmánoktól való felszabadulásra és a nemzetállam létrehozatalára épült

–, a horvát nemzeti ébredés a délszláv összefogásra alapult. Heka a horvát nemzetiségi mozgalom kulcsmozzanataként az 1832-36. évi magyar országgyűlést jelöli meg, ahol a Dráván túli képviselők magyar mintát követve a saját állam felépítését szorgalmazták, míg a magyar rendek Horvátországot csakis Magyarország részeként tudták elképzelni. A két nép közötti elhidegülést Bécs arra használta, hogy a horvátokat Magyarország ellen fordítsa. A folyamat eredményeként a bécsi udvar által támogatott illír (jugoszláv, horvát) mozgalom magyarellenessé vált, megosztotta a horvát nemzetet, amely az 1840-évek elején két pártra szakadt: a magyarbarát politikát támogató konzervatív arisztokráciára és a túrmezei bocskoros nemesség által létrehozott Horvát-Magyar Pártra. A szerző részletesen ismerteti azon út mérföldköveit, melynek végén – az abszolutizmus megszűnése után – ismét egymáshoz közeledett a magyar és a horvát nép, és erre az időre teszi Horvátországban a „szerb kérdés” megjelenését is. Intermezzóként jelenik meg a cikkben a szerbek „diplomatikus nemzet” való nyilvánításának vitája, mely segít visszakanyarodni a nehezen megszülető horvát-magyar kiegyezéshez, amellyel a horvát nemzet két részre szakadt: a jugoszlávizmust követőkre és a magyarbarátokra. E tanulmány ezen részében kap helyet Ante Starčević, a „Hon atyja” által kimunkált nagyhorvát eszme politikai tevékenységének rövid jellemzése is. Végül a bosnyák nemzet létrehozásának hosszú folyamatába kapunk betekintést, mely kifejezetten a valláshoz, illetve a török hódítással szembeni viszonyokhoz kötődött. A nemzeté válás idején – mutat rá Heka – a régió keresztény lakosai vallásfelekezeti alapon csatlakoztak a szerbek (pravoszlávok) illetve horvátok (katolikusok) nemzeti mozgalmaihoz, a muszlimok viszont továbbra is „törökök” maradtak, vagy esetleg „poturica” (eltörökösödött) névvel illették őket. A tanulmány utolsó fejezetében e legfiatalabb délszláv nemzet 1994-ig tartó rögzös útját ismerheti meg az olvasó, amikor is a bosnyákok megkapták azt az elismerést, hogy viselje e népvét, jöllehet már az 1970-es évektől muzulmán elnevezéssel Jugoszlávia egyik államalkotó nemzete volt. Összességében tekintve a tanulmány értékes eleme a magyar jogtörténet utóbbi évtizedekben egyre gazdagodó nemzetiségtörténeti irodalmának. (*Babják Ildikó*)

*HEINZ HOLZHAUER: Das neue deutsche Patientenverfügungsrecht
(Az új német betegrendelkezési jog)*

Holzauer tanulmányában a betegrendelkezési jognak a BGB-ben megtalálható, 2009. szeptember 1-jétől hatályban lévő szabályozását vizsgálja. A vonatkozó rendelkezések a BGB 1901/A. és 1901/B. §§-ban található, és azt határozzák meg, hogy a beteg milyen feltételekkel rendelkezhet arról, hogy a még nem közvetlenül szükséges meghatározott vizsgálatoknak, gyógykezeléseknek, vagy orvosi beavatkozásoknak aláveti-e magát, vagy sem. A szerző elsőként a kodifikációs előmunkálatokról számol be, amelyek hat éven keresztül zajlottak interdiszciplináris, valamint interfrakcionális munkacsoportok keretében, és amelyekre alapvetően két egymással szembenálló tábor jelenléte volt jellemző. Az egyik a konzervatív, keresztény tábor, a mások pedig a liberális tábor volt. A két ellentétes nézőpont végül közös nevezőre jutott, amelyet a betegrendelés kötelező erejének alapvető elismerése jelentett, és amely lényegét tekintve a liberális irányt követte, azzal a megszorítással, hogy az aktív eutanázia továbbra is tilos maradt. Ezt követően a szerző a betegrendelkezési törvény legfontosabb rendelkezéseit ismerteti, illetve kommentálja. A BGB a betegrendelés definícióját szűken fogalmazza meg, pusztán *meghatározott* vizsgálatokat, gyógykezeléseket, valamint orvosi beavatkozásokat hagyhat jóvá, vagy utasíthat el a beteg, arra nincs lehetősége, hogy *általánosan* visszautasítsa az életmentő beavatkozásokat. Formailag viszont az egyszerű írásbeli forma van előírva. Ugyanakkor a szerző arra a hiányosságra is felhívja a figyelmet, hogy a BGB 1901/A. § csupán egy gondnok

közreműködésével tartja alkalmazhatónak a betegrendelkezést. Figyelmen kívül hagyva azt a lehetőséget, hogy a cselekvőképtelen személynek esetleg nincs gondnoka, de gyors döntésre van szükség és rendelkezésre áll egy betegrendelkezés. A szerző úgy véli, hogy ezt a joghézagot úgy lehet kitölteni, ha a betegrendelkezést a személyiségi jog kifejeződésének tekintjük, és így azt követendőnek tartjuk. A szerző arra is rámutat, hogy a törvény a betegrendelkezés szűk definícióját ellensúlyozza azzal, hogy annak hiánya esetére előírja a beteg feltételezhető akaratának figyelembevételét, amely konkrét támpontok alapján állapítandó meg. A törvény lehetővé teszi azt is, hogy a beteg a betegrendelkezést bármikor formátlanul is visszavonja. Ezt követően a szerző sorra veszi azokat a személyeket, akik szerepet játszanak a betegrendelkezés megvalósításában. A kezelőorvos szerepe nagyon jelentős, hiszen ő határozza meg, hogy az adott helyzetben mely orvosi intézkedések indokoltak orvosilag, mint ahogy azt is, hogy a „*betegrendelkezés megállapításai a beteg aktuális élet- és kezelési helyzetére vonatkoznak-e*”. A szerző arról is tájékoztat, hogy a bíróság (*Betreuungsgericht*) elé csak abban az esetben kerül az ügy, ha vita van az orvos és a gondnok között.

Végül a szerző az új szabályozás összefoglaló értékelését adja. Ennek során megállapítja, hogy az mindenképpen pozitív, hogy megszületett a törvény. A törvényhozó abban a kérdésben, hogy milyen szerepet vállaljon a bíróság a kezelés megszakításának kérdésében végül megerősítette a korábbi bírói gyakorlatot, de azzal, hogy a bírósági eljárás során legalább négy személyre van szükség (gondnok, bíró, szakértő, *Verfahrenspfleger*, és adott esetben a hozzátartozók is) a szerző szerint túl nagy követelményt támasztott a jogalkotó. Végül pedig van néhány olyan rendelkezése is a törvénynek, amelyek a szerző szerint eltérnek a dolgok természetétől, és nem segítik elő a jogbiztonságot. Így például bármennyire is kísérelte meg pontosan megfogalmazni a törvényhozó a betegrendelkezés definícióját, mindezt relatívvá tette a beteg feltételezhető akaratának jelentősége. A beteg beleegyezési képességének (*Einwilligungsfähigkeit*) fogalma is bizonytalan. Végül pedig a beteg magánautonómiájának mindenkor a kezelőorvos által megállapított orvosi indokoltság keretei szabnak határt.

A szerző érdekes tanulmányában, a Németországban hatályos betegrendelkezési jogszabályok bemutatása mellett, azok részletes értékelését is nyújtja, rámutatva ennek során a szabályozás hiányosságaira, valamint az ebből adódó esetleges későbbi problémákra is, sok esetben válaszokat is adva a joghézagok feloldására. Ugyanakkor a magyar olvasó számára megkönnyítené az elmélyülést a témában, ha a lábjegyzetben megtalálhatná a BGB vonatkozó paragrafusait, azonban a tanulmány ezzel együtt is teljes értékű munka, amely mindenképpen ajánlott olvasmány mindazok számára, akik szeretnének mélyebb betekintést nyerni a német betegjogi szabályozásba. (*Újvári Emese*)

JÓZSA ZOLTÁN: Közszervezet, közszolgálat, közbizalom: a változás útján

A szerző a tanulmány elején taglalja és összeveti a különféle szerzők véleményét a közigazgatás és a közszolgáltatások reformjával kapcsolatban. Megállapítja, hogy „a modernizáció, mint nyugati koncepció a változás ígéretét hordozza és Hood az „Állam művészete” című munkájában a modernizáció négy lehetséges jelentését különbözteti meg” (modernizáció, mint mély változás, modernizáció, mint visszafordíthatatlan változás, modernizáció, mint konvergens változás és modernizáció, mint hasznos változás). A közszolgáltatásokkal kapcsolatos reformok kapcsán Józsa Zoltán megállapítja, hogy a hagyományos közigazgatás nem tűnik el, de jelentős változásokon megy keresztül. A

hagyományos államigazgatás (*government*) átalakul kormányzássá (*governance*), de ezzel még a problémák nem oldódnak meg. Azt látjuk, hogy néhány közigazgatási reform javított a helyzeten, néhány meg nem. Új eljárások jönnek divatba, a régiek pedig elavulnak, mint a különböző ruhamodellek esetében. Senki nem tagadja a közigazgatás, a közszolgáltatás szükségességét – mondja a szerző -, de napjainkig nem született egyetlen olyan közigazgatási elmélet vagy modell, amely átfogó magyarázatot tudna adni a változásokra. H. Simon munkásságára is felhívja figyelmünket Józsa, hiszen fontos tudnunk, hogy kommunikáció nélkül lehetetlen szervezeti problémákról beszélni. A közigazgatás gyökereinél folyamatos konfliktusok és kommunikációs blokádok találhatók a következők miatt: nyelvi akadályok, a vonatkoztatási keret differenciái, a földrajzi távolságból adódó problémák akadályozzák a kommunikációt, státusz differenciák, amelyek szűrik a szervezeti hierarchián érkező információkat, önvédelem, munkafeszültség, illetve cenzúra. A reformok elemzése során megállapítja, hogy az európai integráció általános fontossága miatt nem szabad túlértékelni a konvergenciát, mint ahogy alulértékelni sem, melynek fontossága megtalálható Pollitt munkájában, melyben a konvergencia négy formáját különbözteti meg (diskurzív konvergencia, döntési konvergencia, gyakorlati konvergencia és eredmény konvergencia). Józsa Zoltán ezután néhány fontosabb aspektusát emeli ki a közmenedzsment elméleteknek, valamint a szervezeti struktúra és a személyzet kapcsolatrendszerének. Az utóbbinál Merton kutatásait ismerteti, aki elemezte a személyiség és a bürokratikus struktúra kapcsolatát. „Szerinte a bürokratikus szervezet állandó nyomást gyakorol a hivatalnokra, elvárva a módszerességet, prudenciát, képzettséget. Fontos, hogy a hivatalnok szakmai munkáját meghatározza az előmeneteli rendszer, a senioritás, a növekvő illetmény és azok az elemek, amelyek ösztönzőleg hatnak a szakszerű eljárásra és a szabályok alkalmazására.” Érdekes része a tanulmánynak, amelyben a szerző a sikerről, a jó közigazgatásról és a bizalomról ír. Az állampolgári attitűdök, a kormányzati teljesítmények, a köz- és magánszektor összevetése, a közszolgálati értékek meghatározása, valamint a kormányzati teljesítmény és a választók bizalma című fontosabb meghatározások után egy nagyon izgalmas és összetett konklúzió levonására kerül sor. A szerző felteszi a kérdést: köztisztviselő vagy átlagember? A végszó – úgy gondolom – mindannyiunk számára fontos és elfogadható: „az emberi erőforrás politikai középpontjában a jövőben már nem a differenciák hangsúlyozásának kell állnia, hanem az általános munkafeltételek megfelelő szintű biztosításának. Ami a szektoroktól függetlenül kívánatos: jó munkakörülmények, fejlődési lehetőség, karrier, felelősség, stabilitás és jó vezetés.” (Szűcs Lászlóné Siska Katalin)

KARSAI KRISZTINA: Jogirodalmi viták az Alkotmánybíróság egy határozata kapcsán

A szerző a 32/2008 (III.11) számú alkotmánybírósági határozat jellegzetességére, illetve a vele foglalkozó tanulmányok bemutatására vállalkozott. A vizsgálat középpontjában az Országgyűlés által 2007. június 11-én elfogadott un. EUN³ Megállapodás áll. Ennek értelmében az európai elfogatóparancs alkalmazásának feltételei megegyeztek volna az uniós tagállamok és két nem uniós tagállam viszonylatában. Ezzel kapcsolatban a köztársasági elnök alkotmányossági problémát látott, nevezetesen azt sérelmezte, hogy a Megállapodás 3 cikkelyének (2) és (3) bekezdése sérti az Alkotmány 57. § (4) bekezdésében meghatározott *nullum crimen sine lege* elvet.

---

³ A törvény az Európai Unió, valamint az Izlandi Köztársaság és a Norvég királyság közötti átadási eljárásról rendelkezik, mely lényegében lehetővé tett volna az európai elfogatóparancs alkalmazását a Harmadik Pillér két társult állama számára is.

A testület az indítványnak helyt adott, mely szakmai viták lavináját indította el. A szerző a különböző érveléseket mutat be, melyek az alkotmányjogtól a nemzetközi jogon át az európai unió jogával bezárólag különböző szemüvegeken keresztül vizsgálja a kérdést. Ugyanakkor bármely jogág nézőpontjából indulunk ki, az alapkérdés minden esetben ugyanaz. Érvényesül-e a *nullum crimen sine lege* elv a nemzetközi bűnügyi jogsegélyben? E kérdés eldöntése pedig alapvetően attól függ, hogy a nemzetközi bűnügyi jogsegély keretében lefolytatott eljárást a megkeresett állam saját büntetőeljárás cselekményének minősítjük, vagy sem.

Az értelmezéshez további érdekesség, hogy a határozat elfogadásának időpontjában az Alkotmány 57. § (4) bekezdésének – 2007:CLXVII. törvénnyel – tervezett módosítása még nem volt hatályos. Az új szövegezés ugyanis lehetővé teszi, hogy a kölcsönös elismerés elve kifejezetten felülírja a legalitás (4) bekezdésben meghatározott elvét. Ugyanakkor mind az AB határozat, mind az 57.§ (4) bekezdésének új értelmezése számos kérdést vet fel. Ezek közül a tanulmány hat fontos tárgykörrel foglalkozik.

Nemzetközi jogi aspektusból a szerző elsősorban az emberi jogok érvényesülésével foglalkozó kritikákat mutatja be, majd rátér az EUN Megállapodás jogforrási jellegre, mely kapcsán lényegében a közösségi jog és a tagállami jog viszonyát rendező uniós elsőbbség értelmezése kerül elő.

A szerző nemcsak külső szemlélőként figyeli a vitafolyamatot, hanem egyúttal részt is vesz benne. Ennek okán kifejti saját álláspontját is melynek értelmében a bűnügyi együttműködés eljárásait tartalmi értelemben nem tekinti büntetőeljárásnak, mivel az – a nemzetközi szakirodalomban elfogadott általános nézet szerint is – nem az érintett személy büntetőjogi felelősségének megállapítását vagy szankciók kiszabását szolgálja. Továbbá a szerző felhívja a figyelmet az AB határozat sajátos terminológiájára, mely a kettős büntetendőséget és büntethetőséget szinonim kifejezésként használja. A tanulmány végén a szerző a legtágabb összefüggéseket felvillantva megvilágítja a probléma valódi jellegét, mely szerint az Európai Bíróság előzetes döntéshozatali eljárásban már kimondta, hogy a kettős büntetendőségtől való eltérés sértheti a büntetőjogi legalitás elvét. Bár az Európai Bíróság a közösségi jogot a magyar Alkotmánybíróság pedig az Alkotmányt értelmezte, de tekintettel arra, hogy az uniós joganyag elsőbbsége a magyar Alkotmány vonatkozásában is érvényesülhet, a szerző szerint az Európai Bíróság döntésének érdemi „*mellőzése semmiképpen sem megfelelő.*” (Papp László)

PACZOLAY PÉTER: Az alkotmánybíráskodás egyes hatáskörei

A szerző az alkotmánybíráskodás egyes hatásköri kérdéseit tekinti át. A téma teljes körű feltárása érdekében az Alkotmánybíróság keletkezéstörténetét ismerteti, melyben rávilágít, hogy a testület alkotmányi és törvényi szintű (Abtv.) szabályozásának milyen következményei lehetnek hatásköreinek rendezése kapcsán. A szerző az egyes alkotmánybírási hatásköröket részletesen, azok tartalmának változásait kronológiai sorrendben mutatja be.

Az egyes hatáskörök részletes ismertetése előtt az AB jogszabályfogalmát kell tisztázni. Az AB előtti eljárás alapvető kérdése ugyanis, hogy milyen norma lehet alkotmányossági vizsgálat tárgya. Az értelmezésre az Alkotmány és az Abtv. eltérő fogalomhasználata adhat okot. A kezdeti időkben ugyanis az AB az utólagos normakontroll kapcsán az Abtv., s így a jogalkotási törvény fogalomhasználatát vette alapul, azonban már korán rámutatott, hogy az

állami irányítás egyéb jogi eszközeinek körét nem elnevezése, hanem tartalma alapján fogja megítélni. Így egyes normák elnevezésük alapján az állami irányítás egyéb jogi eszközei közé sorolhatók, de tartalmuk alapján – főként a normatív jelleg hiánya miatt- az AB hatáskörének hiányát állapította meg. Ez ugyanakkor felvetette a normatív és egyedi aktusok megkülönböztetését, melynek gyakorlati problémáit a szerző AB határozatok nyomán ismerteti. A gondolatmenet végén az AB jogszabályfogalmának utolsó elemeként a tanulmány formai szempontokat is bemutat, melyek értelmében az „*Alkotmány maga határozza meg, hogy mely állami szerv és milyen formában bocsáthat ki jogszabályt*”, vagyis jogszabály az is amit az Alkotmány alapján hatáskörrel rendelkező állami szerv kibocsát.

A jogszabályfogalom kimerítő ismertetését követően a szerző egyes alkotmánybíróági hatásköröket értelmez, melyek közül elsőként a rendes bíróság és az AB közötti kapcsolatot érinti. E kapcsolatot két konkrét hatáskör kapcsán mutatja be. Elsőként a jogegységi határozatok felülvizsgálhatóságának problematikáját érinti, melyben a Legfelsőbb Bíróság által a jogalkalmazás egységességét biztosító határozatok alkotmányossági vizsgálata kerül elő. Ezt követően a szerző a rendes bíróságok és az AB közötti munkamegosztást fejt ki az utólagos normakontroll keretein belül. Az AB ugyanis nem végez önálló – alkotmányossági problémától elvonatkoztatott – jogszabály értelmezést, mert ilyen hatáskörrel nem rendelkezik, viszont az utólagos normakontroll megvalósításához egy jogszabály tartalmának meghatározása elengedhetetlen. Ennek keretében pedig az AB a jogszabályra nem „élettelen” normaként tekint, hanem annak valódi tartamát a bírói gyakorlatra tekintettel állapítja meg. Így tulajdonképpen az élő jog vizsgálata egy értelmezési eszköz az AB fegyvertárában, és semmiképp sem szolgálhat a bírói gyakorlat elleni jogorvoslat eszközéül.

A további hatáskörök ismertetése közben a szerző nagy hangsúlyt fektet a közösségi jog és az Alkotmánybíróóság kapcsolatára. A közösségi jog elsőbbsége és közvetlen alkalmazhatósága kapcsán a magyar AB sajátos álláspontra helyezkedett. A közösségi jogot ugyanis annak közvetlen alkalmazhatósága ellenére elkülöníti, mondván, hogy az nem illeszthető be a jogforrási hierarchiába. Így az AB eddigi döntéseiben elzárkózott annak a vizsgálatától, hogy egy belső jogszabály ellentétes-e a közösségi normával. Vagyis a szerző rámutat arra, hogy az Alkotmány integrációs klauzulája nem emelte az Alkotmány szintjére a közösségi jogot, így annak elsőbbsége nem az Alkotmányból, hanem a magából a közösségi jog természetéből ered.

A nemzetközi szerződések alkotmányossági vizsgálatának és a mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenesség kérdésének ismertetését követően a tanulmány az AB eljárásának sarkalatos pontjait ismerteti.

Az író maga is rámutat arra, hogy a hatáskörök ismertetése során csupán néhány példát emel ki, s a terjedelmi korlát miatt számos alapvető probléma taglalásába nem bocsátkozik. Ugyanakkor a tanulmány végére érve az olvasóban mégis egy határozott elképzelés körvonalazódik az AB hatásköreinek rendezése körül. Annak ellenére, hogy a rendszerváltáskor „Nyugat-Európa” nem tekintette a magyar demokrácia előfeltételének az alkotmánybíráskodást, mégis ez a jogállami szerv kezdte meg leghamarabb működését, mely szervben ma a jogállamiság egyik legfontosabb garanciáját látjuk. A tárgyalásos forradalom eredményként felemásan rendezett hatáskörök és az azóta eltelt 20 év arra serkentheti a jogalkotót – de az olvasót mindenképp – hogy gondolja és értelmezze újra az AB kompetenciáit. S itt nem pusztán új hatáskörök AB elé utalására gondolhatunk, hanem arra, hogy egy alkotmányos alapintézményhez méltóan a hatáskörök zárt rendszerét alkotmányi szinten lenne érdemes szabályozni, mely meggátolhatná a mindenkori törvényhozó azon

szándékát, hogy középtávú érdekeket szem előtt tartva, „minősített többséget sem igénylő törvényekben” megállapítsa vagy megszüntesse az Alkotmánybíróság hatásköreit. (Papp László)

PATYI ANDRÁS: A közigazgatási bíráskodás alkotmányos hátterének eredete és jelentése

A szerző az Alkotmány 50. § (2) bekezdésnek tükrében a közigazgatási bíráskodás alkotmányos hátterét értelmezi. Az író arra a kérdésre keresi a választ, hogy az alaptörvény hivatkozott rendelkezése a közigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálatán túl értelmezhető-e a közigazgatási bíráskodás alkotmányos alapjainak megteremtésére irányuló célkitűzésként.

A tanulmány az 50. § (2) bekezdésének hatályos szövegét értelmezve kitér a rendszerváltás előtti koncepciók ismertetésére, kitérve a tárgyalásos forradalom során született tervezetekre is. Ugyanakkor nem hagyható figyelmen kívül, hogy hazánkban a közigazgatási bíráskodásnak több mint 50 éves tradíciója van, hisz a 19. század végén a közigazgatási jogvédelem két lépcsőben megvalósult. Ennek keretében 1883-ban Pénzügyi Közigazgatási Bíróság majd 1896-tól Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság – továbbiakban Bíróság – került felállításra. A szerző ismerteti a Bíróság felállítását megelőző két évtized szakmai vitájának főbb megállapításait, kitérve a közigazgatási jogvédelem megteremtésének hármasszámú feltételére. A Közigazgatási Bíróság a rendes bíró szervezetrendszerrel különálló, egyfokú bíróság volt, mely jellegét és a hierarchiában elfoglalt helyét tekintve a Kúriával esett egy megítélés alá. A szerző ismerteti a Bíróság előtti eljárás sajátosságait, kitérve arra, hogy az eljárást kezdeményező panasz elbírálása során a bírák jog- és ténykérdésekkel is foglalkozhattak, vagy nem voltak kötve a közigazgatási ténymegállapításhoz. Bár a közigazgatás jogalkotó tevékenysége felett direkt normakontrollt nem gyakorolhatott, hatáskörébe a legmagasabb szintű hatóságok – ideértve a minisztériumokat is – által hozott intézkedések is beletartoztak. A Bíróság fél évszázados fennállása alatt hatásköre folyamatosan nőtt, de az érdemi elmozdulást az 1907:LX. tc. által biztosított garanciális panasz intézménye jelentette, mely egyfajta alkotmányvédő funkcióként is értelmezhető a törvényhatóságok vonatkozásában. A szerző ezt a „valódi alkotmányjogi bírói” funkciót támasztja alá azzal, hogy 1925-től a választások feletti bíráskodás „teljesen és kizárólagosan” a Bíróság hatáskörébe került⁴ majd pedig 1929-ben a törvényhatóság jogvédelmével kapcsolatban a testület újabb hatáskört kapott.⁵

Bár a Bíróság közigazgatáson túlmutató alkotmányvédő szerepét annak fennállása alatt is elismerték, a testület modern értelemben vett alkotmánybírósággként soha sem működött.⁶ Ugyanakkor a szerző a szerző rávilágít arra, hogy az ilyen testületként történő működésre irányuló igény létezett. A Bíróság 1947-ben egyfajta alkotmánybírósági hatáskört vindikált magának, mikor kimondta, hogy az 1946:I. tc.-ben felsorolt az ember természetes és elidegeníthetetlen jogait tartalmazó rendelkezésekkel ellentétes jogszabályokat nem fog alkalmazni. E megállapítás következményeit azonban már nem ismerjük, mert a testületet 1949-ben feloszlatták.

⁴ 1925:XXVI. tc. VIII. Fejezete az országgyűlési választások feletti bíráskodást a Bíróság hatáskörébe utalta.

⁵ 1929:XXX. tc. 36. § (2)-(3) bekezdés értelmében a törvényhatósági bizottság feloszlásáról szóló miniszteri rendelet felülvizsgálatának és megsemmisítésének joga a Bírósághoz került.

⁶ Ennek legfőbb alátámasztására szolgál az a tény is, hogy a testület nem hozhatott általános jellegű, valamely norma érvénytelenségét megállapító döntést. Ezzel pusztán a garanciális panasz kapcsán rendelkezett, s bár a szerző említi egyfajta „korlátozott indirekt normakontrollt”, de ennek kapcsán is a norma érvényességéről mint előkérdésről dönthetett, vagyis nem közvetlenül a norma érvényessége képezte az eljárás tárgyát.

Ezt követően a szerző a szocialista államban – közigazgatási bírászkodás hiányában – az államigazgatási határozatok bírósági felülvizsgálatának jellegét ismerteti, hangsúlyozva, hogy ez a megoldás semmiképp sem hasonlítható az 1949 előtti közigazgatási jogvédelemre.

A tanulmány végéhez érve a szerző a magyar Közigazgatási Bíróság jellegének és működésének fényében a közigazgatási bírászkodás és bírósági felülvizsgálat kategóriáját összevetve megállapítja, hogy az Alkotmány 50. § (2) bekezdése alkalmas lehet a közigazgatási bírászkodás alkotmányos alapjainak megteremtésére. *(Papp László)*

PECZE FERENC: Adalék két európai kettős államközösség hagyományához

Az államközösségek fontos szerepet játszottak az azt alkotó államok történelmében, egymás jogfejlődésére szinte kivétel nélkül hatást gyakoroltak. A tanulmányból az államközösségek leglazább formáját ismerhetjük meg két perszonálunió kialakulásának és közös létének kapcsán. A bevezetőben az olvasó képet kap az alcímben szereplő két perszonálunió keletkezésének körülményeiről, melyek egyikének hazánk is közel egy évezredig alkotója, sőt domináns tagja volt. A magyar-horvát és a lengyel-litván államközösség egyaránt uralkodóházak közötti házasságkötéseken alapult, mint a középkor legtöbb politikai kapcsolata. Szintén közös jellemzője ezen államalakulatoknak, hogy külső hatás eredményeként bomlottak fel, s közös hagyományaik jelenleg is hatással vannak kapcsolataikra. A tanulmányból pontosan megismerhetjük ezen megszűnési okokat, mely a lengyel-litván perszonálunió esetében Lengyelország Ausztria, Poroszország és Oroszország által megvalósított feldarabolása, míg hazánk és Horvátország tekintetében a Trianoni Békeszerződés területelcsatoló rendelkezései voltak.

A horvátok történelmében olyan mély nyomot hagyott az államközösségi lét, hogy alkotmányukban is utalnak az abból származott előnyökre. A szerző kiemeli, hogy a lengyel és a litván állam között az előnyök mellett számos olyan hátrányt is okozott ez a közös államiság, melynek rendezése napjainkban is tart. Pontos képet kapunk arról is, hogyan befolyásolta a domináns helyzetben lévő állam a másik jogalkotását és külpolitikáját. Mindkét államközösség esetében az a tagállam vált dominánssá, amely a kialakulásukat is előmozdította.

A mű írója azzal is alátámasztja a közös történelmi hagyományok napjainkig meglévő hatását, hogy megemlékezik egy 2009 tavaszán, Budapesten történt eseményről, melyen Lengyelország és Litvánia képviselője együtt emlékezett országaik több évszázados közös történelmére. Hazánk és Horvátország is több alkalommal szervezett már közös protokolláris eseményt, melyek célja a közös múlt felidézése a jelenlegi politikai célok nemzetközi érvényesítésére. Ezen rendezvények - a szerző szerint - elősegítik az említett államok uniós együttműködését is.

Az olvasó teljes körű képet kaphat a két perszonálunió közötti kapcsolatokról is, melyek a politikán és a törvényhozáson kívül az oktatásra és a kultúrára is kiterjedtek. Több olyan személyiséget is megismerhetünk a tanulmányból, akik mindkét államközösség történelmében fontos szerepet játszottak, s előmozdították fejlődésüket. Kiemelkedik ezen jeles történelmi alakok közül Báthory István erdélyi fejedelem a lengyel-litván perszonálunió uralkodója. Tevékenységével hozzájárult mindegyik államának fejlődéséhez, egyiket sem vetette alá a másiknak. A szerző gyakran alkalmazza azon technikát, miszerint az egyes történelmi események ismertetése után kifejti annak jelenre gyakorolt hatását. Az olvasás

során világossá válik, hogy egyik államközösség sem a középkorban jellemző erőszakos hódítás eredményeként jött létre, hanem a domináns állam uralkodója igyekezett a másik félnek is előnyössé tenni a kapcsolatot, mely így sokáig fennmaradhatott.

A tanulmány lényegi mondanivalója, hogy egy olyan szoros kötelék, mint a közös uralkodó a nemzetek közötti kapcsolatra évszázadokkal később is hatással van, s kialakít egyfajta közös gondolkodást a többi állammal való viszony kapcsán. Zárásként a szerző utal ezen államok újbóli egyesülésére, mely az Európai Unió keretében valósul meg, hiszen a csatlakozásra váró Horvátországon kívül a másik 3 állam már az integrációs szervezet része. Elmondhatjuk, hogy az Unión belül is fokozottabb az együttműködés ezen államok között, hiszen hazánk a csatlakozásra váró Horvátország legnagyobb támogatója. *(Szűcs Lászlóné Siska Katalin)*

PÜSKI LEVENTE: Az országgyűlés két házának viszonya a Horthy-korszakban

A szerző a második kamara újjászervezésének fényében a törvényhozás két házának kapcsolatát mutatja be a Horthy-korszakban. A bethleni politika az 1920 és 1926 között működő egykamarás nemzetgyűlésre úgy tekintett, mint az „ideiglenesség, a forradalmi állapot” egyfajta megnyilvánulására. A szerző ennél fogva elsősorban politikai indokokat sorakoztatva támasztja alá a felsőház visszaállítását mellett szóló érveket. A konzervatív politikai tábor a népképviselői elven összeülő nemzetgyűlésben egy olyan intézményt látott, melyre a napi politika, a közhangulat ingadozása is nagy hatással lehet. Mindazonáltal meg kell jegyezni, hogy a konzervatív törekvések és a stabilitás iránti igény mellett a felsőház felállítását a történeti alkotmányhoz való „ragaszkodás” és a korszakra jellemző jogfolytonosság elve is szükségesszerűvé tett.

Bár a második kamara iránti igény már közvetlenül a konszolidáció után megfigyelhető, ennek ellenére hosszas egyeztetést követően csak 1926-ban került felállításra. A tanulmány a törvényjavaslat nemzetgyűlési vitáját bemutatva arra az álláspontra helyezkedik, hogy a második kamara egyenjogúsítása komoly ellenérzést váltott ki a képviselőkben. Így komoly átdolgozást követően a javaslat egy olyan felsőházat állított fel, mely nemcsak politikai, hanem szervezeti értelemben is alárendelt volt. Ugyanakkor ez nem vethető a honatyák szemére, sőt az elfogadott megoldás európai mértékkel nézve is igazodik a korabeli elvárásokhoz. A felsőházzal ugyanis nem csak a történeti alkotmány szerinti országgyűlés lett visszaállítva, itt nem egy arisztokratikus második kamaráról van szó, hanem egy olyan kétkamarás országgyűlésről, melynek felsőháza – a főrendi házzal ellentétben – valódi politikai érdekképviselőt teremtett meg. Önmagában az a tény, hogy a két ház nem egyenrangú, ezen nem változtat, már csak azért sem, mert a klasszikus kétkamarás parlamentek felső kamarájának – az aszimmetrikus bikameralizmus elvéből adódóan – mindig az a hálátlan szerep jutott, hogy az alsókamara – népképviselői jellegéből adódó – esetleges „kirohanásait” csillapítsa, s ezáltal a stabilitás megvalósítsa a törvényhozás terén.

A szerző a felsőház jogállását a főrendiházhoz képest mutatja be, elsősorban azokra a megoldásokra koncentrálva melyek a két kamara egyenjogúságát kizárták.

A tanulmány számos példán keresztül meglehetősen visszafogottan ítéli a második kamara működését, mely fennállásának első 10 évében egyetlen esetben sem vétőzött törvényjavaslatot. Ugyanakkor az író rávilágít arra, hogy a felsőház mind alkotmányjogi mind politikai szempontból hátrányos helyzetben volt, hisz a törvényjavaslatok beterjesztése mindig a képviselőház előtt történt, s így az érdemi vita is e testületre korlátozódott. Míg a

felsőház elé már többszörös politikai egyeztetést követően került egy tervezet, s így a kormányzat rendszerint a gyors tárgyalást sürgette, mely gyakorlatilag az érdemi jogalkotói munkát akadályozta. Mindezek következtében a második kamara képviselő joggal érezhették, hogy tevékenységük formális, s így megindult a politikai harc a felsőház jogainak kiterjesztése iránt.

A szerző az 1937: XXVII. tc.-ben megjelenő változásokat bemutatva és értékelve megállapítja, hogy mindezek ellenére a felsőház politikai értelemben nem tudott a képviselőház mellé felnőni, s jogkörének kiterjesztése ellenére – a politikai jobbratolódással párhuzamosan – a '40-es évek elejére erősödik a két kamara közötti konfrontáció. Ennek elsődleges oka, hogy az 1939. évi választásokat követően a képviselőházban a szélsőjobboldal különböző csoportja tömörültek, míg a felsőház továbbra is a konzervatív politikai tábor gyűjtőhelye maradt. E politikai kettősség a német megszállásig meghatározta a két ház viszonyát, s ezt követően érdemi törvényhozásról nem, pusztán a nyilas diktatúrát kiszolgáló formális jogalkotásról beszélhetünk.

A tanulmány végére érve az olvasóban – főként napjaink történéseit figyelembe véve – egy korlátozott jogokkal, de mégis valódi érdekképviselőt ellátó második kamara képe bontakozik ki, mely a Bethlen által - 1921. március 15-ei minisztertanácsi ülésen – megfogalmazott stabilitást még a legerőteljesebb demagóg környezetben is megpróbálta biztosítani. (*Papp László*)

RÁCZ LAJOS: A magyar egyház és államszervezés egymásra hatása a korai évszázadokban

A szerző hazánk állammá válásának aspektusait abból a szempontból vizsgálja, hogy e folyamatra a vele párhuzamosan zajló egyházszerzés miként hatott. Ebből a szempontból kiemelendő, hogy egyházi szervezetünk kialakulására három tényező hatott. Egy intenzív római, majd frank-német behatás és végül Bizánc befolyása határozta meg a magyar egyház szervezeti sajátosságait. E három hatásból a legkorábbi és legtovább ható, ugyankor végeredményét tekintve a legkevesebb maradandó eredmény Bizánchoz kötődik. Köztudott a magyarságnak az ázsiai pusztán kialakított politikai kapcsolata, mely a Kárpát-medencébe érkezést követően megmarad, s ez kihatott az egyházszerzésre is melyet a szerző Erdély kapcsán vizsgál. István uralkodásához és államszervező tevékenységéhez az egyházszerzés mellett a királyi vármegye rendszer kiépítése is kapcsolódik. A szerző továbbiakban e két tevékenység közötti kapcsolatot értelmezi. Az egyházmegyék kialakítása a régi római közigazgatási hagyományoknak megfelelően földrajzi határokhoz igazodott, míg a királyi vármegyék kialakításában egyéb szempontok is szerepet játszottak. Az író Györffy nyomán megállapítja, hogy ennek fő oka a korábbi nomád életmód továbbélése. Mindezekből egy számbeli és területi eltérés is következik, melyek harmonicázója csak a 12. századra valósul meg. Ettől még érdekesebb kép rajzolódik ki a peremterületek igazgatása kapcsán. Az egyház szerepe – igazgatásszerzési szempontból – itt jóval erősebb, mivel e térségekben már korábban is működtek egyházi intézmények. Ugyanis az Árpád-kori püspökségek székhelyének zöme a sűrűbben lakott területekhez igazodott, míg az un. régi gyű-elvén több káptalan és konvent található, melyek gyűrűként fogják körbe a régi egyházmegyét. A szerző ebből két fontos következtetést von le. Egyrészt a régi püspökségek igyekeztek kiterjeszteni joghatóságukat ezen újabb káptalanokra és konventekre, másrészt a lakosság növekedésével azok újabb püspökségek centrumaként funkcionáltak. A szerző a határvidékek közül kiemelten foglalkozik Erdéllyel, mely kapcsán érdekes, hogy az erdélyi vajda 1440-ig a szolnoki ispán tisztségét is viselte. Mivel Erdély déli része lakatlan volt, ezért gyepűelv

közvetítésével a szászok betelepítésére került sor, vagyis egy olyan terület államszervezetbe való integrálásáról, melynél a „háttértámogatást” a vajdák szolnoki ispáni tiszte adta. Az egyházi és világi szervezeti párhuzamosságok déli területek 13. századi változásaiban is megfigyelhetők. Ekkor ugyanis mind politikai mind egyházszerkezeti szempontból a magyar érdekszféra soha nem látott déli terjeszkedésnek indult. Az író e mögött Rómának a bizánci egyház visszaszorítására irányuló törekvését látja, már csak azért is mert hasonló jellegű magyar próbálkozások a keleti területek irányába mind vallási mind politikai összeütközéshez vezettek. A déli területeken a bizánci befolyás visszaszorítása figyelhető meg az egyházszerkezet átalakulásában is. A Dráva-Száva közben és a környező régiókban öt püspökség létezett, ami azért figyelemre méltó, mert az ország területének maradék 80%-án mindössze tíz püspökség osztozott. A 13. század második felére ez az arány még inkább nő, ami az egyházszerkezetben is a bizánci befolyás csökkenésével magyarázható. A tanulmány végére az olvasóban az a kép alakul ki a korai egyházszerkezetről, hogy István korában valamilyen oknál fogva eltérő módon szerveződtek az egyházmegyék az ország keleti és nyugati felén, és ehhez kapcsolódik a peremterületek sajátos szervezeti megoldása. Nem alaptalan feltételezés, hogy az Erdélyi püspökség megszervezésében az akkori Észak-kelet Magyarország gazdasági ereje is közrejátszott, illetve, hogy az egykori Szolnok feldarabolása összefüggött a Dukátus Észak-magyarországi megszüntetésével. A tanulmány rávilágít az egyházszerkezet és a vármegyerendszer bonyolult összefüggéseire, s a fentiekén kívül számos olyan érdekes kérdést vet fel, melyek kapcsán napjaink jogtörténeteire is vár még feladat. (Papp László)

TRÓCSÁNYI LÁSZLÓ: Kisebbségi politikák, kisebbségi jogok

A tanulmány egy több évezredes problémáról ad ismertetést az olvasók számára, mely kérdéskör egyidős az államok kialakulásával. Ez pedig a kisebbségek és a többségi társadalom közötti viszony, mely gyakran feszültségekkel terhelt. A történelem során számos esetben történtek határváltozások és jelentősebb népvándorlások, melyek elkerülhetetlenül a legtöbb állam lakosságának sokszínűvé válásához vezettek.

A tanulmány bevezetőjében a szerző a kisebbségek kérdését a globalizációs folyamat által okozott változások szemszögéből világítja meg. Kérdésként merül fel, hogy a regionalizálódási és az ezzel együtt járó globalizálódási folyamatban a nemzetállamok szerepének csökkenése milyen hatással van a kisebbségek jogaira, megfér-e egymás mellett a kisebbségek önrendelkezési joga és a nemzetközi kapcsolatok erősödése. Kiderül az is, hogy a kisebbségek milyen módon próbálják érdekeiket érvényesíteni, melynek finomabb formái a kollektív jogok elismertetése és a személyi vagy területe autonómia, a drasztikusabb megnyilvánulása pedig a kiválás iránti igény a többségi nemzetből.

A szerző a továbbiakban azon országok kisebbségi modelljeit ismerteti, melyek területén kisebb vagy nagyobb számú kisebbségi státuszú személy él. Az olvasó megismerheti a kirekesztő, az együttműködő és a befogadó modellt, melyek alkalmazásának a legtöbb esetben politikai vagy történelmi okai vannak. Közérthetően kiderül a tanulmányból azon országok kisebbségi politikája, melyek nyíltan kisebbségellenes hozzáállást tanúsítanak, és azoké is, amelyek liberális felfogással közelítenek a kérdéskörhöz. Az is világossá válik az írásból, hogy az egymással azonosan kisebbségellenes, pontosabban azokról tudomást nem vevő államok, területi integritásuk túlzott féltése miatt, nem viszonyulnak rugalmasan a kérdéskörhöz, sőt esetenként semmibe veszik a nemzetközi jogi előírásokat. Gyakran

alkalmazzák azt a módszert, hogy látszat-intézkedésekkel próbálják elhallgattatni a területükön élő kisebbségeket.

Ismertetésre kerülnek az Európában élő különböző kisebbségek törekvései, melyek az autonómia elérésétől az elszakadásig terjednek és szoros összefüggésben állnak az állam kisebbségekhez való viszonyával. A negatív példák mellett a szerző bemutatja a kisebbségek problémáira hatékony megoldást jelentő föderációs államberendezkedést és az angolszász államok multikulturális viszonyulását a kisebbségekhez. Elmondható, hogy a kisebbségeket partnerként kezelő államokban kevesebb feszültséget okoz az etnikai sokszínűség és a területükön élő kisebbségek fő szándéka sem az elszakadásra irányul, ellentétben az elnyomásra épülő nemzetiségi politikát folytató államok kisebbségeivel.

Mindezek után a kisebbségi jogok érvényesítésének legújabb fejleményeiről olvashatunk az Európai Unióra fókuszálva. Az Unió kisebbségi célkitűzéseinek érvényesítésére kötelező előírásokat fogalmaz meg tagállamai számára, de mint a tanulmányból kiderül, a tagállamok egy része - integritását féltve - próbálja a szükséges intézkedések megtételét elhalasztani, melyek mögött az államuk egységét féltő megfontolások állnak. A szerző által vázolt nemzetközi jogi előírások segíthetnek az emberi jogok érvényesülésében, melyhez azonban hatékony végrehajtás is szükségeltetik.

A tanulmány zárásaként általánosságban fogalmazza meg a szerző a többségi társadalom és a kisebbség egymás irányában tanúsítandó magatartását, melynek lényege a kölcsönös elfogadás, s egymás partnerként kezelése. Arra is felhívja a figyelmet Trócsányi László, hogy a Lisszaboni Szerződés fényében „nem mindegy, hogy a 21. század mit hoz: nyugodt, korrekt kisebbségi élethelyzeteket és ehhez kapcsolódó nemzetközi stabilitást, vagy a korábban már letűnt, hibás kisebbségi politikák visszatérését.” (Szűcs Lászlóné Siska Katalin)

VARGA NORBERT: A kettős állampolgárság kapcsán felmerülő dogmatikai kérdések a dualizmus közjogában

A tanulmány egy napjainkban is nagyon aktuális kérdéskört dolgoz fel, mégpedig a kettős állampolgárságból eredő problémákat. Már a bevezetésben ismerteti a szerző az állampolgársági jog legfontosabb alapfogalmait és az állampolgárság keletkezésének lehetséges módozatait, melyek nagyon könnyen vezethetnek kettős állampolgárság kialakulásához. A kérdéskör lényegét a szerző az első magyar állampolgársági törvény megalkotása körüli vitákból vezeti le, ezért nemcsak az elfogadott állampolgársági törvény szabályait érthetjük meg, hanem a megalkotása alatt tett különböző javaslatokat is. Az egyes kodifikációban résztvevő politikusok aggodalmait is megismerhetjük, mivel Varga Norbert részletesen ismerteti a különböző álláspontokat és az ezek mögött álló megfontolásokat.

Teljes kibontásra kerül az az ellentét is, amely a törvény szabályozási koncepciója és annak gyakorlati alkalmazása között állt, miszerint az első állampolgársági törvényünk nem ismerte el jogilag a kettős állampolgárságot, de kialakulása ellen nem tett lépéseket, sőt elősegítette azt. Az, hogy elvileg kettős állampolgárság-ellenes szabályozást fogadtak el a képviselők, azzal magyarázható, hogy a magyar politikai elit döntő többsége - soknemzetiségű állam lévén - féltette hazánkat az erősödő elszakadási törekvésektől, melyeket nemzetiségeink nagy része hangoztatott. A tanulmány értékét emeli, hogy figyelemmel van a Monarchia másik vezető államának, Ausztriának a jogi álláspontjára is a kettős állampolgársággal kapcsolatban, mely Magyarországot nem tekintette idegen államnak, mivel igyekezett egy birodalmi

állampolgárságot kialakítani. Mint már említettem az írásból kiderül az olvasó számára a magyar és az osztrák álláspont közötti különbség fő oka is, amelyet a magyaroknak a szuverenitás megtartásáért folytatott küzdelme és az osztrákok centralizációs törekvése jellemez.

A szerző bősz felsorolást nyújt a kettős állampolgárság okozta problémákra - a magán, illetve a közjog vonatkozásában is -, valamint megoldási alternatívákat nyújt azok kiküszöbölésére. Számos dilemma is ismertetésre kerül főleg háborús időszakok kapcsán, amikor az adott kettős állampolgár mindkét hadban álló ország állampolgára és az egyik állam oldaláról elvárt állampolgári kötelezettségének teljesítésével a másik állampolgársága szerinti állam irányába fennálló jogi és erkölcsi kötelezettségét szegné meg.

Véleményem szerint a kettős állampolgárságból adódó jogi problémákra adott lehetséges megoldások ismertetése felveti annak az igényét, hogy a szerző egy későbbi tanulmányában összevesse a jelenlegi szabályozást a Monarchia felbomlása utáni magyar jogi gondolkodás kérdéskörével kapcsolatban.

A kettős állampolgárság kérdéskörét vizsgálva napjainkban is megfigyelhetjük, mennyire eltérően viszonyulnak hozzá a területi integrációjukat féltő és a liberális szabályozást alkalmazó államok. A legjobb példa erre Szlovákia esete, mely a magyar országgyűlés által idén elfogadott törvényre reagálva – mely megkönnyítette a magyar állampolgárság megszerzését a határainkon túl élő magyar nemzetiségű embereknek – a korábbiaknál is elutasítóbb álláspontra helyezkedett a kettős állampolgársággal kapcsolatban. A problémakör megoldására, amint az a tanulmányból is kiderül a nemzetközi egyezmények szolgálhatnak megoldással, melyek segítenek elkerülni ezen nemkívánatos jogi helyzet kialakulását, de a már fennálló kettős állampolgárság esetén is megoldást adhatnak a két állam jogának való megfelelés kérdéskörére. *(Szűcs Lászlóné Siska Katalin)*

ZLINSZKY JÁNOS: Külföldi rendi előjogok hazai elismerése a bécsi béke alapján

A tanulmány szerint 1744. november 16-án kapta meg Zlinszky János, Pest vármegye alispánja, nádori donációként Gyón és a hozzátartozó Dabas, Babád, Ordasháza és Majosháza eszmei egynegyed részét. Az adománylevél óta beszélhetünk a gyóni Zlinszky családról. A szerző arra keresi a választ, hogy „ki volt az adománylevélben említett Zlinszky János, Pest vármegye első tisztviselője, választott alispánja, s hogy került sor arra, hogy ehhez a nádori adományhoz jusson?”

A 16. század – mint tudjuk – Európában általában, de hazánkban is a reformáció százada. A szerző Európa történelmi helyzetének felvázolása után a bécsi béke 15 § (1) szerint biztosított egyenlő elbánás elvének 17. századi értelmezésére hivatkozva – mely szerint „nem csak városaikban, hanem egymás országaiban is élhettek hazai kiváltságaikkal mindhárom nemzet tagjai” – megállapítja, hogy a fenti tény adta az indíttatást a Zlinszkyek áttelepülésére Zlinből Szokolczára. Az is megállapítást nyert, hogy a család nemesi jogokkal jelent meg a 17. században Nyitra megyében, illetve részletes születési – elhalálozási adatok a család harmadik (vagy negyedik) generációjáról voltak, innen lehetett visszaszámolni. Sikertelenül próbálták felállítani és ismertetni, mely egy nagyon érdekes adalékokat tartalmaz. „Általánosságban megállapítható – írja Zlinszky János –, hogy az első nemzedék még a török háborúk korában élt a viszonylagos biztonságos északnyugati határon, Bethlen Gábor és Rákóczi György

háborúi (30 éves háború) idején. Kuriális házat építettek, az egyháznak telket adományoztak, módos nemesként éltek a szabad királyi városban, Szokolczán, vagy annak környékén.”

Az alispán és testvérei fejezet a három testvér szoros kapcsolatát mutatja be, illetve családjaik fejlődését ismerteti.”A három testvér szorosabb kapcsolatára utal irsai Zlinszky József ránk maradt végrendelete két fivére javára, valamint Mihálynak József – tabáni ügyvéd – fia igénybejelentése az irsai József Antal fiának elhunytakor ennek vagyonára.” József először Pest megyében, Irsán, majd másodszer Szokolczán házasodott. 1735-től Irsai Zlinszky Józsefként szerepelt és ügyvédként tevékenykedett, illetve gyakran ülnökölt a sedrián és 1739-ben nemesi bizonyítványt kapott Pest-Pilis-Solt vármegyétől. A szerző folytatja még a titulusok sorát kronológiai sorrendben, majd a végrendelettel és a hagyatékkal kapcsolatos intézkedéseket ismerteti.

A végkonklúzió a szerző meghatározásában a következő: „Az adatokból azt vélem leszűrni, hogy a bécsi béke idején, a 30 éves háború előtt, a magyar, a morva és az osztrák rendek között a privilégiumok elismerése kölcsönösen megtörtént. A háborús időben hazánknak érdeke volt befogadni honosként olyanokat, akik a katonai és megyei szolgálatot szabadon felvállalták. Csak a 18. századi újjáépítéssel kapcsolatos szigorúbb pénzgazdálkodás korában kezdte el a Kamara a nemesi előjogok – adómentesség – szigorú, jog szerinti vizsgálatát, ami sok családot hozott nehéz helyzetbe.” (Szűcs Lászlóné Siska Katalin)

ZÁMBÓ GÉZA: Gyermekvédelmi gyámok ellenőrzése

Zámbó Géza a gyermekvédelmi gyámok, a gyámi tanácsadók működésének, ellenőrzésének korábbi szabályozását és annak legutóbbi módosítását mutatja be, összevetve azt más országok rendelkezéseivel. Öt részből álló tanulmányát a jogintézmény (gyámi tanácsadó, gyám) jellemzőinek ismertetésével kezdi a szerző, majd meghatározza, hogy ki tekinthető gyámi-gondozói tanácsadónak. Mivel a jogalkotó a korábbi szabályozásban nem kellő pontossággal határozta meg a gyámi tanácsadó feladatait, az intézmény bevezetése (pótolandó a gyermekvédő intézeteket) kvázi ellehetetlenült. A szerző részleteiben elemzi a korábbi (eredeti) szabályozás által rögzített gyámi tanácsadó feladatokat (tanácsadás, ellenőrzés, kapcsolattartásban közreműködés, örökbefogadással összefüggő kapcsolatok, kiskorú elhelyezése, gondozási hely megváltoztatása, együttműködési kötelezettség).

Végül észrevételeinek és javaslatainak ad hangot a szerző figyelembe véve a legutóbbi (2003) jogszabályi módosítást. Megállapítja, hogy a 2003-as miniszteri rendelettel a jogalkotó a korábbi hiányosságokat lényegében kiküszöbölte, azaz „végre meghatározta és nevesítette a szakszolgáltatás feladatai közül a gyámi gondozói tanácsadó feladatait.” Ezek közül a szakszolgáltatás hangsúlyosabb, mint a gyám ellenőrzése. Módosult a gyámi tanácsadók kötelező látogatásaira vonatkozó szabályozás, a havi kötelező látogatás helyébe a szükség szerinti, de legalább kéthavi látogatási kötelezettség lépett. A szerző javaslata szerint e látogatások során tapasztalt vitás kérdésekben a gyámi tanácsadó hivatalból is közreműködhetne, nem pusztán csak a gyermek kérésére. Ugyancsak megfelelőbbnek látná a szerző, ha a gyámi tanácsadó nemcsak a gyám felkérésére, hanem e nélkül is részt venne különféle szakmai fórumokon. Hasonlóképpen célszerű lenne, ha a gyámi tanácsadó vagyoni ügyekben is közreműködhetne. Majd felhívja a figyelmet a nevelőszülői és a gyámi tanácsadók tevékenységében tapasztalható felesleges párhuzamosságokra, amelyek kiküszöbölését látja a jogalkotó egyik továbbiakban fontos feladatának. Végül – a korábbi és a módosított szabályozás alapos összevetését követően – a szerző azon reményének ad

hangot, hogy a gyámi tanácsadók és a gyámhivatalok közvetlen kapcsolata tovább erősödik, s nem látja elengedhetetlennek ennek a gyámhivatali szervezetben való megtörténtét, hiszen a gyámi tanácsadói feladatok szakszolgáltatás keretében is megoldhatók. (Megyeri-Pálffy Zoltán)

III. RÉSZ

TANULMÁNYOK A RÓMAI JOG, AZ EURÓPAI ÉS TENGERENTÚLI ALKOTMÁNY- ILL. JOGTÖRTÉNET KÖRÉBŐL

GÜNTER BARANOWSKI: *Der Entwurf einer russischen Verfassung von 1820*
(Az 1820. évi orosz alkotmánytervezet)

A tanulmány első fejezete azokat a történelmi eseményeket sorakoztatja fel, amelyek elvezettek a tudomány által az orosz alkotmánytörténet egyik mérföldkövének tartott alkotmánytervezet kibocsátásához. Ezek közül kiemelkedik I. Sándor 1818. márciusában a lengyel parlament ünnepélyes megnyitóján elhangzott nyilatkozata, amelyben azon reményének adott hangot, hogy azon, a szabadság jegyében született szabályok, melyeket Lengyelországnak adott, minden más országban is érvényre jutnak majd oltalma és gondviselése által. Beszédének orosz folyóiratokban megjelent visszhangját a szerző a szakképzett fiatalok és a konzervatív nemesség szemszögéből is bemutatja, utalva a cárral szembe fordított felhatalmazására, amellyel bizalmasait azzal bízta meg, hogy az orosz nép számára egy olyan dokumentumot dolgozzanak ki, amellyel ő maga egy „Magna Chartát” ajándékozhat népének. Így a tanulmány tárgyát képező alkotmánytervezet előzményei között a Novosil'cev megszületésének körülményeiről is képet kap az olvasó. A Novosil'cev cárhoz fűződő szoros viszonya – a Szperanszkij-féle alkotmánytervezethez hasonlóan, amelynek lényeges elemeit a cárral együtt dolgozta ki a belügyminiszter – olyan kivételezett helyzetbe hozta magát a dokumentumot, hogy munkafolyamatainak minden egyes pontjáról tájékoztatni kellett az uralkodót. Az előzmények áttekintését követően Baranowski részleteiben elemzi azokat a jogtörténeti forrásokat, amelyek az 1820-as alkotmánytervezet alapjait jelentették, majd megvizsgálja, miben hozott újat Oroszország számára ez a tervezet. Igazi változást indított volna el a Duma/Sejm kifejezéssel illetett központi népképviselői szerv létrehozásának terve, továbbá a kétkamarás parlament terve, amely küldöttekből álló kamarára és meghívottakból álló Szenátusra, mint alsóházra tagozódott volna. Ez utóbbi testület fennállása, 1713 óta most először fordult volna elő, hogy nem a szenátus egésze alkotta volna a felsőházat, hanem csak egy része – a Szenátusnak az egyik főrend tagjaiból kijelölt osztálya kiegészítve más osztályok néhány szenátorával –, kizárólag a Sejm idejére korlátozva az uralkodó jóváhagyása mellett. Ezen túl a szerző öt csoportba osztja a tervezet azon szakaszait, amelyeket további újdonságnak tekint. Ide elsőként azokat a garanciákat, emberi jogokat és szabadságokat sorolja, melyeket nem mint a természetjog alapján megillető jogokat, hanem mint az uralkodó által „szavatoltakat” deklarálva emeli alkotmányos szintre a tervezet. Másodikként a törvények megkülönböztetett szerepét írja körül hivatkozva a törvény, mint jogforrás tervezetben rögzített fogalmára. Harmadikként a végrehajtás és az igazságszolgáltatás elválasztását kimondó szakaszokat emeli ki a tervezetből. Ehhez kapcsolódik az a negyedik „újdonság”, amely a bírák jogállásának alkotmányban történő rögzítését célozza. Ennek lényegi eleme, hogy a bíróságok, és azon személyek, akik bírói címet viselnek, kötelezettségeiket a törvényeknek megfelelően és mindenféle hatalomtól függetlenül kell gyakorolniuk. A bírói függetlenség követelménye ezzel elsőként jelent meg orosz alkotmánytervezetben. Ötödikként Baranowski a tervezet föderalista rendelkezéseire

hívja fel a figyelmet. A birodalmi intézményeket az új politikai területi egységek, a helytartóságok szintjére is ki kívánta terjeszteni. A szerző a tervezetből kiolvasható új alkotmányjogi jellegzetességek után arra keresi a választ, milyen módosításokat eredményezett volna az uralkodó hatalomgyakorlásában a tárgyalt alkotmánytervezet, és a bevezetni szándékozott parlament korlátozta volna-e ezt a cári hatalmat. A tervezet számos szakaszának mélyreható vizsgálata után arra a következtetésre jut, hogy kétség sem merülhetett fel a tekintetben, hogy az orosz uralkodó hatalma nem korlátozható, úgymond alfája és omegája minden egyes intézménynek. A dokumentum törvényesíti, megszilárdítja és védi az autarchiát, amelyben az uralkodó elmozdíthatatlanságának nimbuszát alkotmányjogi alapokra helyezve igazolják. A tanulmány megállapításai közül a legfontosabb, hogy az 1820-as alkotmánytervezet megfelelt kora nyugat-európai és orosz alkotmányelméletének és gyakorlatának, kiemelkedő erénye a választójog szabályozása, de a jobbágyság státuszának érintetlenül hagyása és a végrehajtó hatalmat ellenőrző jogi garanciák – és ezzel a hatalommegosztás – elvetése nyilvánvaló hiányosságai a tervezetnek. Pozitívumaként értékeli viszont a szerző a jog és a törvények uralmának hangsúlyozását, az alattvalók szabadságainak biztosítását és mérsékelt kiterjesztését. A tanulmány olvasója meggyőződhet arról, hogy a tervezet jogerőre emelkedésével bár nem jött volna létre alkotmányos monarchia Oroszországban, de már a népképviselő pusztá megjelenése az alkotmánytervezetben a jogállam felé történő elmozdulást jelentette volna. (*Babják Ildikó*)

BLAZOVICH LÁSZLÓ: Tulajdonjog, családi vagyongjog és öröklési jog a Sváb tükörben

A tanulmány a címben jelzett tematika szerint dolgozza fel és magyarázza a középkori jogkönyv válogatott fragmentumait. Bár a korabeli jogtudomány fejlettségi foka még nem teszi lehetővé, hogy teljes és szisztematikus képet kapjunk a magánjog e területeiről, a jogkönyv mégis pontos fogalmat alkot a birtok, a birtokos és a birtok(tulajdon)jog hármasságáról. A kor gyakorlatias embere a tárgyakat inkább értékük szerint ítélte meg, az értékesebbet az ingatlanok közé sorolta, mely jól példázza, hogy a jogkönyv megkülönbözteti az ingóság és az ingatlan fogalmát. E részben a szerző először a fekvőségekkel, majd az ingóságokkal kapcsolatos birtokjogi viszonyokat taglalja. Amellett, hogy rámutat arra, hogy a birtok, a birtoklás, az ingó és ingatlan dolog feletti uralom formái a német és francia területeken hasonlítottak egymásra, felsorolja azokat a terheket és sajátosságokat is, amelyek élesen megkülönböztették a középkori birtoklást és birtokot más korokétól. Ezek közül a bérlettel, illetve a haszonélvezettel kapcsolatos szövegrészletek külön kiemelés érdemelnek, ugyanis az osztott birtok jogviszonyai közé vezeti el az olvasót. Az ingóság és ingatlan fogalmának megkülönböztetését a családi vagyongjoggal foglalkozó részben is következetesen alkalmazza. A középkori társadalom alapegysége, a család kapcsán kitérve a három réteg tanára, az – időszak patriarchális voltának is köszönhetően – a katonák, a fegyverforgató férfiak a tulajdonjog területén megnyilvánuló többletjogosítványait forrástöréddel is alátámasztja, de emellett a női különjogokról megállapítja, ők bár ingó és ingatlan is vittek a házasságba, ezekre a férj gyámsága, oltalma-hatalma (*mundiuma*) épp úgy kiterjedt, mint felesége egyéb dolgaira és ügyeire. A kiscsalád vagyoni viszonyait nagyító alá véve a szerző arra a következtetésre jut, hogy a Sváb tükör a családi vagyongazgatási közösség alapján áll, amelyben a házaspár megőrzi különvagyonukat, amelyet a férj kezel. A családi vagyongazgatás ezen formáját a szakirodalmi terminológiájával családi vagyongazgatásnak nevezi, és utal rá, hogy ez a családi vagyongazgatás a középkorban korábban kialakult formája volt, melyet később a vagyongazgatás követett, s melynek során a házaspár házasságba bevitt vagyona nemcsak közösen kezelt, hanem teljes vagyongazgatás lett, amely egészen más öröklési viszonyokat alakított ki. Érdekes része a tanulmánynak, amelyben e

vagyonigazgatási közösség kétszáz egymástól árnyalatokban eltérő formájának a Német Birodalmon kívüli területeken, így Magyarországon történt elterjedését taglalja, kiemelve a Budai jogkönyv vonatkozó artikulusait. A munka 3. egységében az öröklési jogi viszonyok kaptak helyt. A Sváb tükrök keletkezésének idejére már elterjedt a végrendeletek készítése, ezért e jogforrás a germán időkből származó, a házközösség, a nagycsalád és a nemzetség körére korlátozott törvényes öröklés mellett ezt a formát is megkülönbözteti. A szerző e részben kihangsúlyozza, hogy a magyarországi városi jog nemcsak egyszerűen átvették az örökhagyó férj vagyonának az anya és a gyerekek közötti egyenlő részben, fejenkénti felosztását, hanem továbbfejlesztették, ugyanis nem választják külön az ingót és az ingatlant, hanem a teljes hagyaték felett osztoznak. A Sváb tükrök az ingatlanok öröklése esetében nem alkot pontos képet, amit a szerző azzal magyaráz, hogy fő forrása a Szász tükrök tekintélyét nem kívánta kétségbe vonni, de kánonjogi hatásra hajlik a férfiak és nők megkülönböztetésére az öröklés során. Blazovich rámutat, hogy nemcsak az öröklési jogban, hanem más jogágakban is tetten érhetőek a kánonjog nyomai, és az egyház nőket illetve a társadalom perifériájára kerülteket gyámolító szemléletmódja, ezen utóbbit támasztja alá, hogy a Sváb tükrök szerzője a házasságon kívül születettek vagyonjogi helyzetének segítése mellett áll. A tanulmány rendkívüli érdeme, hogy a szerző az általa bemutatott számos példával közel tudja hozni a 21. század emberét egy olyan 13. századi jogkönyvhöz, amely hiteles betekintést enged a korabeli tulajdonjogi viszonyokba és a családi élet vagyon- és öröklési jogi megoldásaiba. *(Babják Ildikó)*

WILHELM BRAUNEDER: Die Dauerhaftigkeit einer Kodifikation: 200 Jahre österreichisches ABGB (Egy kodifikáció életképessége: 200 éves az osztrák ABGB)

Az osztrák professzor tanulmánya a 200 éves osztrák Polgári Törvénykönyv életképességét járja körbe arra keresve a választ, minek köszönhető, hogy egy olyan magánjogi kodifikációs munka zajlott Ausztriában közel kétszáz évvel ezelőtt, mely számos más ország számára mintául szolgált anyagi magánjogának kodifikálása során. Az okokat egyrészt magában a kodifikáció koncepciójában és karakterében, másrészt pedig a sajátos osztrák kodifikáció-történetben látja a szerző. Kifejti, mely akadályok nehezítették a radikális egységesítést célul tűző koncepciót támogatók törekvéseit, majd rámutat, hogy a természetjogi koncepció és a valóság ütközése vezethette arra a kódex szemléletének kialakítóit, hogy bizonyos területeken különböző egymástól különböző magánjogi szabályok léptek életbe. Nem csupán földrajzi tekintetben jelent meg ez a különbözőség, hanem egyes társadalmi csoportokra is speciális rendelkezések voltak irányadóak, példaként hozza az ABGB olyan fejezetcímeit, mint „A nemesség jogai és kötelezettségei”, „A polgárságról”, „A parasztokról”. Ezt a heterogenitást a német területek és Ausztria kodifikáció-történet különbözőségével hozza összefüggésbe, amikor összehasonlítja a porosz és az osztrák kodifikációs szemléletmódot. Az ABGB módosításainak indokait vizsgáló fejezetében a szerző arra a következtetésre jut, hogy már maga az eredeti szöveg is kiegészítésért kiáltott, és jó 25 évvel hatályba lépése után 700 szakasza szorult korrekcióra, majd röviddel ezután újabb 1000 szakaszt vizsgáltak felül. A módosítások döntő többsége utalások beillesztésével realizálódott, ezt a módosítási lehetőséget a szerző úgy tekinti, mint a kodifikáció tartalmi megnyitását. A más törvényszakaszokra való utalások egy csoportja abból adódott, hogy az ABGB csak részben tartalmazott teljes joganyagot, a joganyag túlnyomó részét a kódexen kívül, más jogszabályban rendezték, mint például a szolgáltatási szerződésre vonatkozó szabályokat. Arra is felhívja a figyelmet, hogy az utalások nem csekély hányada elhagyható lett volna anélkül, hogy az ABGB által biztosított joganyag sérelmet szenvedett volna, ezeket törvényalkotói szempontból egyenesen fölösleges utalásoknak nevezi, ugyanis ezen

szabályok, jogkövetkezmények a közjog területére utalnak át, ami – a magánjog és a közjog elhatárolása miatt – fölöslegessé tette ezen utalások magánjogi joganyagba való beemelését.

Mindezeket Brauner nem a kódex kritikájaként fogalmazta meg, sokkal inkább összességében vizsgálva a törvénykönyv elmúlt 200 évét, arra a megállapításra jut, hogy az ABGB annak köszönhetően élt túl számos történelmi változást és magánjogi iskolát, hogy „helyes” jogfelfogással rendelkezik, vagyis megalkotói a logikus, ellentmondásmentes és zárt rendszerű szabályozási koncepcióra törekedtek. Ezek az értékek abban is bizonyítást nyernek a szerző szerint, hogy a törvénykönyv olyan területeken is hatályba lépett, ahol a magánjogi kodifikáció nem volt eredményes, pl. Velencében, ahol az ABGB hatályba lépéséig az olaszra fordított Code Civile alkalmazták. Az ABGB ezen túl erős befolyást gyakorolt a számos országban nagyon intenzív kodifikációs munkálatokra is. Konzervatív és liberális svájci kantonok és német államok egyaránt merítették belőle. Orientáló szabályozásként sok egyéb törvény is alapul veszi az ABGB-ben foglaltakat, pl. a lakástulajdonról szóló, a második világháború után megalkotott törvény is az ABGB dologi jogi struktúráját veszi át. Végezetül megállapítja, hogy miként a törvénykönyv hatályba lépésének 100. évfordulóján több novellával frissítették fel az eredeti szöveget, ez most, a közelgő bicentenáriumi alkalmával is szükséges lenne. *(Babják Ildikó)*

HAMZA GÁBOR: Entwicklung des Privatrechts und die römischrechtliche Tradition in den Ländern der iberischen Halbinsel (Magánjogfejlődés az Ibériai-félsziget országában)

A szerző német nyelvű tanulmányában a mai Spanyolország területén kialakult államok, Portugália valamint az Andorrai Hercegség magánjogának fejlődését tekinti át a középkortól egészen napjainkig, különös tekintettel a római jog hatásának kimutatására.

A szerző elsőként az érintett területek középkori jogfejlődését vizsgálja, majd a mű második fejezetében tér rá a korai jogfejlődés bemutatására. Az első fejezetből megtudhatjuk, hogy a mai spanyol területeken a *Breviarium Alaricianum* és a *Liber iudiciorum* révén hatott tovább a római jog. A *ius commune* szubszidiáriusan érvényesült a városi statútumok mellett, ugyanakkor a 13. századtól kezdve a szokásjogban is megfigyelhető volt a római jog hatása. Katalóniában nem csupán több város szokásjogi gyűjteményének alapját képezte a római jog, hanem a katalán „általános jog” 15. században elkezdődő kompilációjának alapját is a római jogi hagyományok jelentették. Kasztília és León területén pedig a X. (Bölcs) Alfonz nevéhez fűződő valószínűleg 1256 és 1265 között készült törvénykönyvben, a *Siete Partidas*-ban is jelentős római jogi hatások mutathatók ki, az 1348-as *Ordenamiento de Alcalá* pedig a római jog szubszidiárius alkalmazását rendelte el.

Portugáliában is megfigyelhető volt a szokásjogban és a városi statútumokban a római jog hatása, emellett a *Codex Euricianus* és a *Siete Partidas* portugál fordítása is hatályban volt, de a római jog formális recepciójára nem került sor. Ugyanakkor az 1446 és 1447 között létrehozott jogforrásgyűjtemény, az *Ordenações Alfonsinas* értelmében a bíróságoknak kétség esetén a *Glossa ordinaria*-t és Bartolus munkáit kellett figyelembe venniük.

A korai jogfejlődés vizsgálata is Spanyolországgal kezdődik. Ennek során megtudhatjuk, hogy Spanyolországban a 16-17. században a közjog alapvetően a római jogra épült, és a hatályos jog konszolidálása érdekében létrehozott hivatalos törvénygyűjteményeken is érezhető volt a római jogi hatás. A spanyol magánjog erős partikularizmusát eredményezi az a tény, hogy az 1889-ben hatályba lépett, ma is hatályban lévő spanyol polgári törvénykönyv, a

Código civil, Spanyolország egyes területein ma is csupán szubszidiárius jogforrásnak számít a római jogon alapuló helyi magánjoggal szemben, amelyet 1978-tól kezdve folyamatosan hivatalos gyűjteményekben foglalnak össze. A spanyol kereskedelmi jog kodifikációjának eredményeképpen az első spanyol *Código de comercio* 1829-ben jött létre, majd azt váltotta fel az 1886-ban hatályba lépő új, jelenleg is hatályos, de többször módosított *Código de comercio*.

Ezt követően ismét a portugál jogfejlődés áttekintése következik. Ennek egyik fontos állomását az 1769-ben elfogadott *Lei da Boa Razão* jelentette, amelynek értelmében a római jog már csak szubszidiáriusan érvényesült. Az első portugál polgári törvénykönyv, az 1868-ban hatályba lépő *Código civil*, a római jogi elemeket is tartalmazó természetjogot szubszidiárius jogforrásnak tekintette. Az 1966-ban elfogadott új polgári törvénykönyvön a német magánjogtudomány és a BGB hatása érezhető. Az első, 1833-ban létrehozott portugál kereskedelmi kódexbe – mivel ekkor még nem lépett hatályba a polgári törvénykönyv – a hagyományosan a polgári jog részének tekintett kötelmi jogi szabályok is belekerültek. 1888-ban új kereskedelmi törvénykönyvet fogadtak el, amely ma is hatályban van Portugáliában.

Utolsóként az Andorrai Hercegséget mutatja be a szerző, részletesen leírva a Hercegség történetét. Andorra 1278-ban jött létre, ugyanebben az évben Seo de Urgel püspökének és Foix grófjának közös gyámsága alá helyezték, és azóta is spanyol és francia védnökség alatt áll. Az 1993-as alkotmány is rögzíti, hogy Andorra szuverén parlamentáris (alkotmányos) hercegség, amelynek államfői a spanyol Seo de Urgel püspöke és a Francia Köztársaság elnöke. Andorra magánjogi jogfejlődését tekintve jelentős állomást képez az 1748-ban megjelent a jog alapelveit rögzítő 56 maximát tartalmazó gyűjtemény, a *Manuel Digest*. Andorrának két felsőbbírósága is van. Az andorrai bírakat azonban sajátos módon nem kötik a tételes jog szabályai, ítéletüket a lelkiismeretük szerint kell meghozni, tekintettel a méltányosságra és a szokásjogra. Andorrában a római jogot mai is szubszidiárius jogforrásnak tekintik a magánjog területén.

A szerző a tanulmányában egy rendkívül részletes és átfogó képet nyújt az olvasó számára az Ibériai-félsziget magánjogi jogfejlődéséről. Mindenképpen megállapítható, hogy hiánypótló műről van szó, amely nagyon alaposan mutatja be nem csupán a magánjog fejlődését az érintett területen, hanem egyben a római jog ezen fejlődésre gyakorolt hatásait is, igazolván azt a tényt, hogy a római jog továbbélése Európa ezen területein is egyértelműen kimutatható. A szerző mindezt nagyon világos és érthető stílusban teszi, ami csak tovább növeli a mű értékét. Kiemelendő továbbá az a koronként és országonként csoportosított rendkívül gazdag irodalomjegyzék is, amely biztos támpontot nyújt a témában még mélyebben elmélyülni kívánó olvasó számára. (*Újvári Emese*)

HORVÁTH ATTILA: A szovjet típusú diktatúra államigazgatási joga

A tanulmány bevezetesként sorra veszi és részletezi a Magyarországon is kialakított szovjet típusú államigazgatás alapelveit. Ezek közül különös hangsúlyt helyez a jogállamiság elvének teljes elvetése, a szovjet típusú diktatúra államigazgatása hatáskörének végletekig menő kiterjesztésére és a titkosság elvére. Ezután az első tanács törvény (1950. évi I. tv.) és kapcsolódó minisztertanácsi rendelet szellemiségének jellemzésével arra világít rá, hogyan formálta át szervezetileg a tanácsrendszer az államigazgatást, és hogyan változtatta meg annak funkcióját és működési mechanizmusát. Egy erősen centralizált, alá- fölérendeltségi viszonyokra épülő szervezetet építettek ki, ahol a nem valósulhatott meg a demokratikus önkormányzatok eszmei függetlenségének elve és amellet, hogy a tanácsok a központi akarat

puszta végrehajtóivá, a központi hatalom helyi szerveivé váltak, ezeket az ugyancsak hierarchikus rendben működő pártszervezeteknek is alárendelték. Az állampárt számon kért és utasított, amelyet súlyosbított az is, hogy a feladatokat és a hatásköröket nem határozták meg egyértelműen, így a pártszervezet bármilyen feladatot magához vonhatott. Szinte minden tanácsi döntést pártbizottsági egyeztetés előzött meg, és kifejezetten a pártbizottságok tájékoztatását szolgálták a hetente meghatározott szerkezetben írt hangulatjelentések. A hazai államigazgatás-történet új fejezetét nyitotta meg az 1953-as, a Nagy Imre kormány által kezdeményezett reformtervvel elindított folyamat eredményeként megalkotott második tanácstörvény (1954. évi X. tv.), amely már némileg racionálisabb államigazgatást akart kialakítani. Azzal a korrekcióval, hogy a városok kikerültek a járási tanácsok alárendeltségéből, visszatértek a magyar közigazgatás azon történelmi hagyományához, amely a városokat és a megyéket igazgatási jogállásuk vonatkozásában egyenlőnek tekintette, és közvetlenül kapcsolódtak a központi irányításhoz. Emellett e törvény megfogalmazta a tanácsok intézményirányító szerepét is. A szerző a korszak államigazgatás-története mérföldkövének tekinti a 60-as évek reformjai hatására született 1965. évi 8. sz. tvr.-t, amely felhatalmazta a kormányt, hogy a később kibocsátandó törvény előkészítése érdekében a tanácsi munka továbbfejlesztése céljából az államhatalom helyi szerveinek és azok bizottságainak hatáskörét, illetékességét és működését addig is a második tanácstörvénytől eltérően rendezze. Ennek jegyében egy 1967. évi kormányrendelettel megszüntették a szakigazgatási szervek kettős alárendeltségét és előírták, hogy a miniszter irányítási jogát elsősorban jogszabályok útján gyakorolja. Az új mechanizmust 1968-ban vezették be, melynek nyomán a harmadik tanácstörvény (1971. évi I. tv.) már elvben deklarálta a tanácsok önkormányzatiságát, de mivel ez kerettörvény maradt, nem részletezték az önkormányzati jogosultságok mibenlétét. A szerző e hézagos szabályozás számlájára írja, hogy a tanácsok finanszírozási formája eleve lehetetlenné tett bármilyen kismértékű önállóságot. Ennek ellenére kiemeli a 70-es, 80-as évek lassú változásait, amelyek által szerény mértékben, de működhettek a helyi önszervező, érdekérvényesítő mechanizmusok. A tanulmány értékes eleme a tanácsi tisztviselők jogállását taglaló rész, munkajogi védelmük megszüntetésének hangsúlyozása, "állami tisztviselővé" való átminősítése és azon tendencia bemutatása, amely szerint az államigazgatásban a bérrendszer elvesztette ösztönző jellegét, a korábbi fokozatos előrelépés lehetőségét, és hogy az államigazgatásban dolgozó vezetők, beosztottak kiválasztásánál a politikai megbízhatóság, a rendszer iránti lojalitás pótolta a szakértelem, a rátermettség hiányát. A tanulmány második részében a vizsgált korszak területrendezéséről és a szovjet típusú diktatúrák településpolitikájáról kapunk színes képet. A hatalom erős koncentrációja révén a főváros adminisztratív-irányító szerepének megnövekedését a szerző jogosan hozza összefüggésbe az egész ország fővároshoz mért periférikus jellegének fokozásával. A szerző munkáját a szocialista iparosítás és kollektivizálás jellegzetességeinek bemutatásával és ezek egyes településtípusok tanácsai számát drasztikusan csökkentő hatásával zárja, hangsúlyt helyezve a kuláktalanítással szétrombolt tanyasi gazdacsaládok sorsának társadalmi következményeire. (*Babják Ildikó*)

JAKAB ÉVA: Választási botrány az ókori Rómában

A tanulmány középpontjában egy időközi *praetor* választás kapcsán Rómában Kr.e. 184-ben kialakult alkotmányos válság áll, amelyről Livius *Ab urbe condita* című művének XXXIX. könyvében tudósít. A szerző a Liviustól származó szöveghely (Livius 39,39) államjogi exegézisével kíván rámutatni a nagyrészt szokásjogi normákból álló római alkotmány „működésének” módjára, és arra, hogy a szokásjogon alapuló választási normák esetében

megjelenő joghézag hogyan vezethetett egy választási botrány, valamint egy ebből eredő alkotmányos válság kialakulásához a köztársaságkori Rómában.

A Livius által leírt történet C. Decimius Flavius *praetor urbanus* halálával kezdődik. Mivel a *praetor* halála Kr.e. 184-ben hivatali éve alatt következett be, posztjára a szokásjogi szabályoknak megfelelően időközi választásokat írtak ki. A problémát az okozta, hogy a négy jelölt közül az egyik, Q. Fulvius Flaccus egy éppen hivatalban lévő *aedilis curulis* volt. Az azonban nem volt szokás Rómában, hogy egy éppen valamely *magistratusi* tisztséget betöltő személy hivatali éve alatt egy másik *magistratusi* tisztségre is jelölteti magát, így Q. Fulvius Flaccus „önjelölése” a *praetori* tisztségre – a nép széleskörű támogatása ellenére – a választásokat vezető *consul*, L. Porcius és a szenátus rosszallását is kiváltotta. Utóbbiak arra szerették volna rábeszélni a jelöltet, hogy lépjen vissza, de az nem fogadta meg a tanácsot. Így miután a végső megoldásként összehívott népgyűlésen sem dőlt el a *consul* és a szenátus várakozásának megfelelően a vita, a *consul* a szenátussal egyetértésben visszavonta az időközi *praetor*választás kiírását, és úgy döntött, hogy P. Cornelius Cethegus, aki a *praetor peregrinus* tisztségét töltötte be, fogja ellátni a hivatali ideje lejártáig a *praetor urbanus* hatáskörébe eső feladatokat is.

A tanulmány szerzője arra keresi a választ, hogy mi volt az oka annak, hogy Q. Fulvius Flaccus önjelöltsége ilyen heves ellenállást váltott ki mind a *consul*ból, mind pedig a szenátusból. Hol hibázott Q. Fulvius, megszegte-e a *praetor*-választás ill. jelölés szokásjogi szabályait, és ha igen mennyiben? Továbbá, hogy milyen jogi, illetve politikai eszközök álltak a választást vezető *consul* rendelkezésére, hogy megakadályozzon egy jogellenes, vagy esetleg pusztán politikailag nemkívánatos jelölést?

A szerző az elsődleges forrás (magyar fordításának) ismertetését követően bemutatja a történetben szereplő személyeket, a történet szempontjából releváns *magistraturák* tartalmát, jelentőségét, ezt követően pedig részletesen ismerteti a *praetor*-választás és jelölés szokásos rendjét, majd ez utóbbit összeveti az eset sajátosságaival. Ennek eredményeképpen a szerző arra a megállapításra jut, hogy a jelölt személyében bármilyen *magistratura* betöltésére alkalmas volt. A kialakult alkotmányos válság oka sokkal inkább abban rejlik, hogy bár kialakult egy szokásos rendje a jelölésnek és a választásnak, de ez a Köztársaság korában törvényileg nem volt szabályozva, azt pusztán szokásjogi normák határozták meg, amelyek jellegükből adódóan nem mindig adtak egyértelmű választ egy-egy helyzet jogszerűségének megítélésekor, így a fenti esetben sem. Bár Q. Fulvius valóban megszegte a jelölés néhány formai előírását (pl. nem viselhetett *toga candidát*), de ez önmagában nem zárta ki a megválaszthatóságát, hiszen még olyan személyeket is meg lehetett választani, akik korábban nem jelöltették magukat, a döntés ugyanis kizárólag a népre volt bízva. A legjelentősebb alkotmányossági aggályt minden bizonnyal az jelentette, hogy Q. Fulvius hivatalban lévő *aedilis curulis* volt, így megválasztása adott esetben a tisztségek halmozásához vezethetett volna, ha nem mond le az előbbi *aedilisi* hivataláról, mert a megválasztás azt automatikusan nem szüntette volna meg. A nép azonban ettől függetlenül megválaszthatta volna, ugyanis e tekintetben egy joghézag állt fent, ami miatt nem volt egyértelműen megállapítható, hogy tilos-e, vagy szabad Q. Fulvius megválasztása.

Ezt követően a szerző ismerteti azokat a lehetőségeket, amelyekkel a választást vezető *consul* megakadályozhatta egy nem kívánatos személy megválasztását, ill. kinevezését egy *magistraturára* (pl. a *renuntiatio* megtagadásával), és megállapítja, hogy valószínűleg Porcius Licinius *consul* „mérsékelt államférfiúi tehetsége is hozzájárult ahhoz, hogy az időközi *praetor*-választás bővelkedett a viharos fordulatokban”, de persze Q. Fulvius

népszerűsége sem könnyítette meg a helyzetét. Ami végül oda vezetett, hogy az egyedüli megoldást Q. Fulvius *praetor*rá választásának megakadályozására a választás kiírásának visszavonása jelentette. A tanulmány végén megismerhetjük P. Cornelius Cethegust, a másik *praetort*, aki átvette a *praetor urbanus* hatáskörét is, a szerző bemutatja az ünnepi játékok jelentőségét, végül pedig megtudhatjuk, hogy hogyan alakult Q. Fulvius Flaccus politikai karrierje a *praetor*-választás kudarca után.

A Livius (39,39) exegézise minden fontos ismeretet közvetít az olvasó felé, amely az elemzett szöveg megfelelő értelmezéséhez szükséges, és amelyek révén az olvasó betekintést nyerhet a korabeli Róma közjogi és politikai viszonyaiba. A szerző azonban a szöveg mindenre kiterjedő, szakmailag tökéletesen megalapozott elemzését olyan könnyed és gördülékeny stílusban végzi el, hogy a tanulmány nem csupán a római jogászok, hanem minden érdeklődő számára egyaránt élvezetes olvasmányt nyújt. (*Újvári Emese*)

KISS BARNABÁS: Az alapjogok korlátozása az Európai Unió nemzeti alkotmányaiban

A szerző a tanulmány elején meghatározza, hogy mi a célja írásának. Leírja, hogy azt kívánja bemutatni, hogy „az Európai Unió tagállamainak alaptörvényei milyen megoldásokat alkalmaznak az alapjogok korlátozása alkotmányos kereteinek meghatározására.”

Az első részben az alapjogok korlátozásáról olvashatunk a nemzetközi jogban. A szerző több nemzetközi jogász véleményére alapozva a jogokat a korlátozás lehetősége és feltételei alapján három csoportba osztja: abszolút jogok, azon jogok, amelyekről időlegesen, szigorú feltételek szerint elrendelt kivételes jogrend idején el lehet térni és a polgári és politikai jogok, amelyek meghatározott szigorú feltételek mellett állandó jelleggel törvényi korlátozás alá vethetők. Ezután a szerző megállapítja, hogy „a jogkorlátozás tartalmi kérdései kapcsán mindenképp a jogkorlátozás célja, indokoltsága igényel alapos vizsgálatot.” A nemzetközi dokumentumok vagy általános (valamennyi szerződéses emberi jogra kiterjedő), vagy egyedi (az adott jogokhoz kapcsolódó) korlátozási célokat fogalmazzak meg. Erre nagyon szemléletesen konkrét nemzetközi egyezményeket is vizsgál: ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948), ENSZ Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966). A PPJE 25. cikke – véleménye szerint – csak annyit mond ki az állampolgárok számára biztosított politikai jogok korlátozásával kapcsolatban, hogy azokat minden megkülönböztetés, illetőleg „ésszerűtlen korlátozások nélkül” kell biztosítani.

Ezután a szerző az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett Emberi Jogok Európai Egyezményét (EJEE) vizsgálja, és megállapítja, hogy „szintén nem tartalmaz általános szabályt a védett jogok korlátozhatóságáról, hanem az egyes jogoknál intézkedik a korlátozás megengedett indokairól.” A műben megállapítást találunk arra vonatkozóan, hogy az Európai Egyezményben általános az a megszorítás, hogy csak a „demokratikus társadalomban szükséges” indokok lehetnek helytállóak. Ezért az 1. számú táblázatban nagyon szemléletesen megtaláljuk a korlátozás lehetséges okait, illetve céljait. Fontos, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga az elmúlt évtizedek során kidolgozta az Egyezmény biztosította jogok alapjait, a „jogszerű korlátozás tesztjét”. Azzal kapcsolatban, hogy egy adott állami eljárás megfelel-e a „demokratikus társadalomban szükséges” elveknek a Bíróság kétirányú elemzést végez. Először arról határoz, hogy az alkalmazott korlátozásnak van-e jogszerű célja, ezt követően pedig azt vizsgálja, hogy az adott kérdésben a korlátozás eszközei arányosak-e a jogszerűen követett céllal.

Kiss Barnabás a tanulmány második részében az alapjogok korlátozásának kérdését vizsgálja az Európai Unióban. Megállapítja, hogy az volt a Közösség alapjogi rendszerének a legproblematisabb pontja, hogy nem rendelkezett írott alapjogi katalógussal. Ezt a hiányt kívánta pótolni az Európai Tanács nizzai ülésén 2000. december 7-én aláírt Alapjogi Charta, mely a Lisszaboni Szerződés hatálybalépésének időpontjában életbe lépő módosított Charta VII. címében foglalkozik a védett jogok és szabadságok értelmezésére és alkalmazására vonatkozó általános rendelkezésekkel (a jogkorlátozás kereteit az 52. cikk (1) és (2) bekezdése tartalmazza).

A művet az teszi teljessé, hogy a szerző az utolsó előtti részben megvizsgálja az Unió tagállamainak alkotmányaiban az alapjog-korlátozás szabályozását, majd az utolsó részben külön Magyarországot is elemzi ezen témakörben. Megállapítja, hogy „a magyar alkotmányi szabályozás és az arra épülő alkotmánybíróági gyakorlat lényegében megfelel mind általában a nemzetközi, mind pedig konkrétan az európai uniós elvárásoknak.” (Szűcs Lászlóné Siska Katalin)

MOLNÁR IMRE: Az ókori római bűncselekmény-fogalom ismérvei

A szerző tanulmányában a mai bűncselekmény fogalmából kiindulva határozza meg az elsődleges jogforrások (Digesta, Codex, Institutio) alapján az ókori római bűncselekmény fogalmi elemeit.

Mielőtt a szerző rátérne az egyes fogalmi elemek bemutatására, arra hívja fel a figyelmet, hogy – ellentétben a magyar tankönyvirodalomban elterjedt nézettel – a források a *delictumok* és a *crimenek* között nem húznak éles határvonalat, a jogtudósok nem tesznek ugyanis konzekvensen egyenlőségjelet a *crimen* mint közbűncselekmény és a *delictum* mint magánbűncselekmény között. A két kategória között alapvetően a peres eljárás rendje alapján lehet különbséget tenni: a magánszemélyek érdekeit sértő bűncselekmények esetében többnyire civiljogi perre került sor, míg a közösség rendjét sértő bűncselekményeket a *publicia iudicia* keretein belül bírálták el, ugyanakkor például a magánbűncselekmények esetében is dönthetett úgy a sértett, hogy inkább nyilvános büntetőeljárást kezdeményez az ügyben.

Ezen megállapításokat követően a szerző rátér az egyes bűncselekmény fogalmi elemeknek a részletes vizsgálatára. Elsőként azt igazolja, hogy a magatartásnak *jogellenesnek* kellett lennie ahhoz, hogy bűncselekményről lehessen beszélni, vagyis gyakorlatilag érvényesült a *nullum crimen sine lege* elve. A szerző ezt nem csupán pozitív módon igazolja az egyes források segítségével, hanem olyan szöveghelyeket is bemutat, amelyekben arról esik szó, hogy bizonyos jogellenességet kizáró tényezők esetében nincs lehetőség a büntetésre.

A jogellenesség szorosan összefügg a második fogalmi elemmel, a *társadalomra veszélyességgel* is, hiszen azt a magatartást tiltja a törvény, és teszi ez által jogellenessé, amely a kor megítélése szerint veszélyes a társadalomra.

A harmadik fogalmi elem a *tényállásszerűség*. A szerző a források segítségével igazolja, hogy – bár a rómaiaknál kevésbé volt merev a tényálláshoz kötöttség, mint ma – az egyes bűncselekményekre jellemző volt a tényállásszerűség is. Azaz a jogszabályok meghatározták az elkövetőt, az elkövetési tárgyat, az elkövetési magatartást, továbbá azt is, hogy ez a magatartás milyen bűncselekményt valósít meg, és végül a szankciót is.

A negyedik fogalmi elem, a *bűnösség* vizsgálatánál a források arról tanúskodnak, hogy – hasonlóan a modern szabályozáshoz a római jog szerint is alapvetően csak szándékosan lehetett bűncselekményt elkövetni (ennek fennállására magából a cselekményből következtek), és csak kivételesen büntették a gondatlan magatartást, de ez utóbbi esetben erről kifejezetten rendelkeztek a jogszabályok. Ugyanakkor sajátos módon a gondatlanságra nem alkalmazták következetesen a büntetőjogban a *culpa* fogalmát, néhány esetben pl. *casuról* (véletlen) szólnak a források, de ez alatt a gondatlanságot értették. A szerző igazolja, hogy a rómaiak is ismertek bűnösséget kizáró okokat, ilyen volt pl. a serdületlenség, az elmebetegség, és a tévedés. Továbbá – a mai magánindítvány intézményével párhuzamot állítva – rámutat arra, hogy bizonyos esetekben csak a sértettnek (illetőleg az örökösének) állt jogában a büntetőeljárást megindítani. Végül pedig ismerteti a büntethetőséget megszüntető okokat, mint amilyen az elkövető halála, az elévülés és a kegyelem volt.

Utolsó fogalmi elemként a *büntetendőség*, illetőleg a *büntetés* kerül bemutatásra. A forrásszövegekből egyértelműen kiderül, hogy a büntetés a bűncselekmény fogalmi elemei közé tartozik, így gyakorlatilag a *nulla poena sine lege* elve is érvényesült. A törvények egyértelműen meghatározták, hogy milyen bűncselekményre milyen büntetést kell, illetve lehet kiszabni, ugyanakkor többnyire mérlegelési lehetőséget biztosítottak a bíró számára. A szerző végül a források alapján a római jogi bűncselekmény fogalmát a következőképpen definiálja: „*Bűncselekmény az a jogellenes (társadalomra veszélyes) tényállásszerű és bűnös, azaz szándékos egyes esetekben gondatlan magatartás, amit a törvény büntetni rendel.*” Arra a megállapításra jutva, hogy nincs lényeges különbség a római és a mai bűncselekmény-fogalom között.

A tanulmány igen részletes és nagyon alapos munka, amely hiánypótló műként jelenik meg a jogirodalomban. A szerző rendkívül sok elsődleges forrás segítségével, leginkább ezekre támaszkodva vonja le következtetéseit, ami még inkább növeli a tanulmány értékét. A téma megértését, illetve feldolgozását jelentős mértékben megkönnyíti az olvasó számára a mű világos szerkezete, jól tagoltsága is. (Újvári Emese)

NAGY FERENC: A jogi tárgy német büntetőjogi dogmatörténetéről

Nagy Ferenc tanulmányát a 16-17. századig vezeti vissza, amikor a büntetőjog a természetjog és ezáltal a filozófiai eszmék hatókörébe került. Grotius és Pufendorf munkáitól indulva Thomasius elmélete kapcsán arra világít rá bevezető fejezetében, hogy a büntetés gondolatát ő is célintézkedésként és nem az isteni bosszú eszközeként tekintették. A 18. és 19. századi gondolkodók közül Beccaria bűncselekmény-tipizálását, Feuerbachnak pedig azon szemléletváltását emelte ki, amely szerint ő a bűncselekményben károkozást, sérelem okozást látott, melynek nyomán Grolmann is az okozott kárt jelölte meg a bűncselekmény lényeges ismertető jegyeként. A tanulmány középpontjában éppen az a 19. században végbe ment jellegváltás áll, amely azt jelezte, miként alapozódott meg a társadalmi kár. Feuerbach jogsértési teóriájának bemutatása során úgy definiálja a jogsértést, mint a jogi szabadság határainak átlépését, szemben Grolmann-nal, aki a bűncselekményben az általános külső szabadság által biztosított állapot sértését vagy veszélyeztetését látta. A szerző kiemeli, hogy bár Feuerbach sosem tagadta a morál ill. a vallás elleni cselekmények bűncselekmény voltát, azokat nem illesztette be bűncselekmény-definíciója alá, hanem bevezette a "szűkebb értelemben vett bűncselekmény" fogalmát, továbbá a speciálisan a rendőrségi kihágásnak nevezett kategóriát.

Nagy két okát jelöli meg annak, hogy miért nem alkalmas a jogsértés a bűncselekmény-fogalom definiálására, majd kritika gyanánt Feuerbach "különlegességként" említi, hogy nála bizonytalan, határozatlan a bűncselekmények köre – ezek ugyanis formálisak és materiálisak –, és a tényállások ilyen tagolása kétséget ébreszt a jogsértéssel definiált bűncselekmény-fogalommal szemben, de azt is mutatja, hogy a kritika részben túlzottan fogalmazott.

A Feuerbach-féle bűncselekmény-felfogás és az általa megalapozott "szubjektív jog", azaz az egyén jogának sértési teóriája kritikusai közül Birnbaum álláspontját emeli ki a szerző, aki ez utóbbi nézetet a bűncselekményre vonatkozóan túl szűkre szabottnak tartotta, mivel az sok olyan tényállást nem tudott megmagyarázni, amelyek nem az egyéni jogok megsértésén alapultak, és ennek ellenére kriminálisnak, deliktumnak tekintették. Birnbaum fáradozása a kritikai észrevételek megtétele mellett kifejezetten arra irányult, hogy a bűncselekmény természetes jogfogalmához, ill. a természetes bűncselekmény fogalmához jusson el. Elgondolásának súlypontja, hogy ő már nem a szubjektív jogokat, hanem annak tárgyait jelölte meg a sértés objektumaként. A szerző helyesen mutat rá, hogy Birnbaum a (jogi) tárgyban nem jogot látott, hanem az államhatalom által biztosított materiális javat, amely az egyes személyt vagy a közösséget megillette, és amit természetes értelemben sértőnek gondolt.

Továbbá a német büntetőjogi dogmatikatörténetben Nagy megállapítja, hogy a Birnbaum által híressé vált Güter-védelem gondolat története, annak kritikája csak Jehring, Binding és Liszt révén kezdődött. Jehring a bűncselekmény mint büntetéssel fenyegetett cselekmény formális definíciója ellen fordult, bűncselekményen „a társadalom életfeltételeinek a törvényhozás oldaláról megállapított veszélyeztetését” érti. A fogalom első finomítója Binding, aki szerint jogi tárgy minden, ami a törvényhozó szemében a jogközösség egészséges életének feltételeként értékkel bír. Franz von Liszt vitába szállt Binding felfogásával, szerinte „a jogi tárgy a jogilag védett érdek. Minden jogi tárgy létérdek, az egyes egyén vagy a közösség érdeke”. Binding és Liszt jogi tanának összehasonlítása után a szerző a 20. század és ezzel Honig megállapításai felé fordul, Honig érdemének tulajdonítja, hogy elsőként fordult el az 1914 előtti időszak nem kielégítő jogtárgy-tanától, és e fogalom közös elemét nem a dologi világban, hanem az értékelés területén kereste. Emellett feltárta a büntetőjog-tudománynak a különös részi tényállások számára a metodológia eszköztárát is.

A szerző Schaffstein munkájának bemutatásával jellemzi a nemzeti szocialista büntetőjog jogtárgy-fogalmát, hangsúlyozva az 1930-as évek azon törekvéseit, hogy azt a jogi kötelezettség fogalmával helyettesítsék és a bűncselekményt már nem jogsértésként, hanem köteleességsértésként fogják fel, de ezek a törekvések eredmény nélkül maradtak.

Welzel műveire áttérve Nagy egyetért azzal, nem tűnik helyesnek azt állítani, hogy minden büntető szabály jogi tárgyat véd. Sokkal inkább megállja a helyét, hogy jogtárgy minden lehet, amit büntetéssel egyáltalán védenek, az egész norma is, amelynek követését a büntető szankció biztosítja. A jogi tárgy nem szükségképpen statikus objektum, hanem mások reális magatartásában is állhat. A szerző kiemeli Welzel jogi tárgy fogalom-meghatározását, mely szerint az a közösség vagy az egyes egyén "élet-java", amelyet társadalmi jelentősége miatt jogilag védenek; különböző jelleggel léphet fel: mint pszichofizikai vagy mint eszmei-szellemi objektum, avagy mint jogviszony, vagy akár mint harmadik személy magatartása.

A tanulmány összegzéseként a szerző arra a megállapításra jutott, hogy Birnbaumnak Binding általi újrafelfedezése óta a jogtárgy, ill. a jogtárgy-védelem tana, definíciója és funkciója körüli vita érdemben nem igazán fejlődött tovább, az e témához kapcsolódó írások az utóbbi időben is még széles spektrumban a Feuerbach egyéni jogok sértésétől a bindingi állami érdek veszélyeztetéséig rendeződnek. A jogtárgytan történetére történő visszapillantás

megmagyarázza a jogtárgy-fogalom rugalmasságát is, a korlátok nélküli jogtárgy-fogalom azonban a büntetőjognak, ill. a törvényhozónak sem szab megfelelő határokat. (*Babják Ildikó*)

NAGYNÉ SZEGVÁRI KATALIN: A magánharc és a békeparancs szerepe a feudális büntetőjogban

A tanulmány a 12-13. századi Európa azon államain kalauzolja végig az olvasót, ahol a szuverén nemzetállamok kialakulásával párhuzamosan háttérbe szorították a korai középkor mindennapjait átható törzsi önszegély és magánharc jogát. Elsőként azon tudományos magyarázatokat ismerteti a szerző, amelyek arra keresték a választ, mi indokolta az angol jogrendszer korai fejlettségét. Ezek között hangsúlyozza, hogy bár a *common law* nem nemzeti jog, hanem a földbirtokos osztály joga, de a 13. században már egy új azonosság tudatot jelentett a társadalomban. A jogforrások közül a *Clarendoni Assize*-t a sajátos angol büntetőeljárás megalapozójaként és a királyi bíróság eljárásának alapvető biztosítékaként jellemezte, Bracton tractatatusának V. fejezetéből a bírósági fórumok kapcsán azt emeli ki, hogy minden büntető keresetet a királyi kúrián kell tárgyalni, mivel csak ott lehet testi büntetéseket kiszabni, tekintettel arra, hogy az emberek végtagjai és élete a király hatalmában van. Franciaország büntetőjogi viszonyait a magánharcok visszaszorítására irányuló – az egyház által *concilium*okkal, zsinatokkal támogatott – ligáktól elindulva a békeemegegyezések és békeparancsok kikényszerítésének problémáin át a 13. század elején Fülöp Ágost által bevezetett majd Szent Lajos által folytatott reformok eredményeként kiépült igazságügyi szervezetig kísérelhetjük végig. A középkori francia helyi szervek (*prevôtok, baillik*) király nevében ellátott igazságszolgáltatási tevékenységének megismerését hatékonyra teszi a 13. századi bírósági rendszer legjelentősebb forrásából (Ph. Beaumanoir nevéhez fűződő jogkönyvből) kiemelt, a királyi bíróság elé tartozó súlyos bűncselekményeket és azok büntetését taglaló fragmentumok felsorakoztatása. A büntetőjogi utazás a Német-Római Birodalomban ér véget. A birodalom szerkezeti sajátosságaiból fakadóan a birodalmi „békeszövetség” megteremtésével csak lassan sikerült a tartományi békét létrehozni. Ezt a hosszú folyamaton kísér végig a szerző a provinciális szinten megfogalmazott békeparancsok bemutatásával, kihangsúlyozva, hogy az ezek által szorgalmazott béke nem általános, a parancs csak bizonyos személyi körökre és helyekre nézve intézkedik. A béketeremtés folyamatából kiemelkednek I. Frigyes és II. Frigyes általános békeparancsai. Míg I. Frigyes „*Edictum pacis*”-a már nem eskütársaságokra, hanem felségjogra alapozva adtak ki parancsát, addig II. Frigyes „*Liber Augustalis*”-a már egy olyan törvény, amely már (a későbbi 1235-ben kiadott „*Constitutio Pacis*”-ban, birodalmi békeparancsban vázoltnál is) fejlettebb intézményi háttérrel mutat, és – a szükséghelyzetek kivételével – betiltotta az önszegélyt. Összességében tekintve a tanulmány színes képet ad mindazokról a jogforrásokról velük összefüggésben közpolitikai viszonyokról, amelyek a feudális Európa három legnagyobb államának büntetőjogát alakították és fokozatosan visszaszorítva a barbár kor szokásjogában gyökerező magánharcot, megteremtették a kialakuló nemzetállamok egyik legfontosabb alappilléret jelentő állami igazságszolgáltatási rendszert és a büntetőjogi szabályok állam által rögzített és állami szervek általi kikényszeríthetőségének lehetőségét. (*Babják Ildikó*)

PAPP TEKLA: Corporate governance – Felelős társaságirányítás

A tanulmány fogalom-meghatározással alapozza meg egy olyan Európában már jól ismert rendszer bemutatását, amely hazánkban is remélhetőleg a közeljövőben egyre szélesebb mértékben valósul majd meg. Ez a piacgazdaság működési struktúráján nyugvó olyan rendszer, amelynek jogi háttérét a társasági jog és a gazdasági társaságok gazdálkodására

vonatkozó jogszabályok képezik, és amelynek célja a társasági működés hatékonyabbá tétele a társaság tagjainak, ill. a társasággal jogviszonyban álló jogalanyok törvényes érdekeinek összehangolásával. A szerző az Európai Bizottság felelős társaságirányítással kapcsolatban kiadott kélt részletes ajánlását (2004/913/EK és 2005/162/EK) elemezve mutat rá, hogy a felelős társaságirányítás szükségessége európai közösségi szinten is elismerést nyert. Az Európai Bizottság ajánlásaival egyidejűleg, az Amerikai Kereskedelmi Kamara által "Versenyképességünk egyik tartópillére a felelős vállalatirányítás" címmel Magyarországon közzé tett állásfoglalására hivatkozva pedig a felelős társaságirányítás előnyeit, majd e rendszer megteremtésének eszközeit sorolja fel, kiemelve a vállalat társadalmi felelősségvállalásának ösztönzését. A vállalat társadalmi felelősségvállalásának öt dimenzióját a szakirodalom alapján ismerteti, felhívva a figyelmet arra, hogy a gazdasági társaság társadalmi felelősségvállalása a tagság és az operatív szervek között diszkrepanciához is vezethet, valamint az esetleges pozitív gazdasági, környezeti és társadalmi hatások a társaság belső viszonylataiban problémákat generálhatnak, pl. a környezetvédelmi szemlélet érvényesítése versenyhátrányt és veszteséget eredményezhet. A szerző ezt követően a Budapesti Értéktőzsde által – az Európai Bizottság ajánlásaival és az Amerikai Kereskedelmi Kamara állásfoglalásával egyidőben – közzétett Felelős Társaságirányítási Ajánlásban lefedett témakörökre sorolja fel, és azt a következtetést vonja le, hogy a corporate governance alkalmazása szorosan összefügg a részvénytársaságok irányítási szisztémáival. A tanulmány második felében az Európai Közösségen belül megvalósuló dualista és monista irányítási modellt ismerteti és elemzi. A két rendszer "kibékíthetlenségének" megállapítása mellett rávilágít, hogy ennek tudható be, hogy a tagállamok a többszöri átdolgozás (1972, 1982, 1990, 1991) ellenére sem fogadták el a részvénytársaságok szervezetének és irányításának harmonizálásával foglalkozó ún. struktúra-irányelv tervezetét. Ennek okát, hogy a struktúra-irányelv tervezet megvitatása során felszínre került problémákat az európai részvénytársaság (Societas Europaea) szervezetének kialakításánál sem küszöbölték ki, a szerző a Societas Europaea fogalmában látja, és olyan nyílt formában alapított jogi személyiségű kereskedelmi társaságnak tartja, amelynek alaptőkéje a tőzsdén forgalmazható részvényekre van felosztva, és megállapítása szerint ezt a részvénytársaságot úgy kell tekinteni, mintha a bejegyzés helye szerinti tagállamban, a tagállam nemzeti joga szerint alapított, nyilvánosan működő részvénytársaság volna; azaz a Societas Europaea tagállami nyrt-nek minősül. A tanulmány befejező részében több olyan Európai Bírósági döntésre is hivatkozik, amelyekben azért marasztalt el tagállamokat, mert a tőketársaságok szervezeti struktúrájának kialakításánál korlátozták a tőke szabad áramlását, azaz az operatív és az ellenőrző szerv tagjainak kiválasztása során olyan előjogokkal éltek, amelyekről más tagállamok el vannak zárva, vagy visszatartják más tagállamok befektetőit. Végül az Európán kívüli világ társaságirányítási modelljei közötti különbségeket vázolja, és összegzésként abbéli reményének ad hangot, hogy Magyarországon is hamarosan meggyökeresedik a hatékony felelős társaságirányítás, és a tanulmányban taglalt ajánlások és állásfoglalások mezsgyéjén haladva az nyrt-knél általánossá válik az audit, a jelölő és a javadalmazási bizottságok szervezeti beillesztése, illetve e bizottságok működése révén a nyilvánosan működő részvénytársaságok (és talán a nem túl távoli jövőben a zrt-k és kft-k is) a felelős társaságirányítás lényegének megfelelően funkcionálnak majd. *(Babják Ildikó)*

STIPTA ISTVÁN: A 19. századi angol közigazgatási jogvédelem és a magyar közigazgatási bíráskodás

Stipta István tanulmányának első gondolati egységében az államhatalmi ágak megosztása elméleti gyökereinek feltárásával mutat rá Montesquieu tévedésére, kiemelve Rudolf Gneist

álláspontját, amely szerint az önkormányzat és a közigazgatási bírászkodás egy időben realizálható, és az aktív közigazgatástól elválaszthatatlan szervezeti alárendeltség összeegyeztethető a bírászkodás alapfeltételeivel. Példaként hozza, hogy azt az állami közreműködőt is független bíróvá lehet tenni, aki igazgatási hatóságként függésben van, pusztán a tiszteletbeli szolgálat elvén kell felépíteni a közigazgatási szervezetet, ahogyan ezt az angliai viszonyok igazolják. Indoklásként a szigetországban uralkodó közjogi felfogást vizsgálva arra jut, hogy ott azt tartják, nem a közhatalom korlátlan, hanem az egyéni szabadság, amelyet csak a parlament és az általa felhatalmazott önkormányzati hatóságok korlátozhatnak. Ennek köszönhetően – állapítja meg a szerző – az angol közigazgatási bírászkodást nem a hatalommegosztás korrekciójára irányuló igény, hanem az angol polgár függetlenségének magánjogként való felfogása teremtette meg. Az angol közigazgatás 19. századi átalakulásának vizsgálatából megtudhatjuk, hogy Edwin Chadwick radikális reformprogramja fizetett tisztviselőként és kontinentális stílusú felügyeleti eszközökön nyugvó új központi közigazgatási szervezetet irányzott elő, amely kiegészült azzal, hogy a minisztérium, a grófság, a járás és a község szoros alárendeltségi viszonyba került egymással, továbbá központi kormányt komoly kormányzati jogokkal ruházták fel. A század második felében lezajlott átalakulás a szerző szerint az angol közjogi rendszer középkori jellegzetességeinek fokozatos elvesztésével járt, mely folyamatot az éppen kibontakozó magyar közjogi irodalom nem tudta kellő alaposággal és objektivitással követni. Kiemeli ugyan azok szerepét, akik Angliában töltötték emigrációs éveiket, de a dualizmus törvényhozó testületeinek tagjaként már nem rendelkeztek megbízható ismeretekkel az időközben az angol közigazgatásban bekövetkezett változásokról, így nekik köszönhetően egy olyan misztifikált szigetországi szervezési modell élt tovább a hazai közjogi gondolkodásban, amely a korlátlan személyi szabadság igényére hivatkozva az angol és a magyar közjogi fejlődés közösségét hangoztatta. A tanulmány ezt követően az angol közigazgatási jogvédelem kialakulásának sajátosságaira fókuszál, majd az angol közjogi gondolkodás hazai hatását követve bemutatja a 19. századi angol közigazgatási bírászkodás szervezeti kereteit, a hatásköri szabályokat és magát a jogvédelmi eljárást. Már a háromfokozatú elbírálási rendszer, és az első fokon eljáró békebíró szerepének taglalásánál rávilágít az állami végreható tevékenység jogi szabályozottságának magyarországi hiányára, amely alapjaiban meghatározta az angol és magyar viszonyok különbözőségét. A hatásköri kérdések keretei között is kihangsúlyozza a szerző, hogy épp az angol magas szintű jogi szabályozottság egyik okszerű következményeként ugyan nem mutatkozott elvi különbség a közigazgatási és a vitás közigazgatási ügyek között, de a 19. századi közigazgatási reformok után már normák szintjén is megkülönböztették egymástól ezeket az ügyeket: az előbbieket a *boardok* tartották meg, míg a békebíró hatáskörében az utóbbiak maradtak meg, ezzel ő még határozottabban klasszikus igazságszolgáltatási szerepkört látott el. Jogvédelmi eljárásának rendjének ismertetése körében – melynek során is klasszikus bírói mintát követett a békebíró – a szerző kiemeli, hogy bár az eljárási rendet a gyakorlat alakította ki, a civiljogi bíróságok eljárási szabályainak követése az angol jogrendszer sajátosságainak megfelelően érvényesülő norma volt. A tanulmány harmadik egységében azt mutatja be, hogy a magyar tudományos irodalomban, a politikai publicisztikában és a törvényhozói körökben milyen mértékben ismerték, hogyan értelmezték az angliai viszonyokat, és mennyiben tartották azokat Magyarországra is alkalmazhatónak. A szerző Concha, Kuncz, Lánczy és Gruber témakörben közreadott munkáinak az országgyűlési képviselők felszólalásokra tett hatásainak taglalása mellett az 1896. évi XXVI. tc. képviselőházi vitájának bemutatása alapján arra a következtetésre jut, hogy a korabeli kormányzat nem külföldi mintákban gondolkozott, és a dualizmus-kori jogvédelem szervezeti és hatásköri rendjét ezúttal sem elvont szempontok, hanem gyakorlati igények szabták meg. (*Babják Ildikó*)

A szerző jelen, a szerb középkori tulajdonjog dogmatikáját boncolgató tanulmánya, két nagyobb részre osztva mutatja be az olvasónak a „dolog” és a „tulajdon” fogalmát és osztályozását.

A dolog fogalmát bemutató fejezet részletesen kitér arra, hogy a középkori Szerbiában dolog alatt értették, magát a materiális eszközt és az azon fennálló, gazdasági értékkel rendelkező jogokat is. Absztrakt dolog-fogalmat (szerbül stvar) a szerb jog nem használt, mindössze annyit mond ki, hogy mindaz dolog, ami jogügylet tárgya lehet. A dolog megjelölésére használt legrégebbi kifejezés a *dobitak* volt, ami annyit jelent, mint nyereség, szerzemény, de a 13-14. századi jogi dokumentumokban már a jószág, haszonállat kifejezést is használták rá. Csak 1345-ben, egy Dusan király által Dubrovnik városával kötött szerződésben találkozunk a tulajdon elvont fogalmával. Ezután a 13. századtól kezdődően kezdik meghatározni különféle, leginkább magánjogi dokumentumokban a dolog fogalmát. Ezen dokumentumokat a szerző természetesen szisztematikusan felsorolja és röviden elemzi.

A tulajdonjog elemzése kapcsán a tanulmány római jogi alapokon épül fel. A tulajdonjog három elemének – a dolog használata, gyümölcsöztetése és elfogyasztása – bemutatását a szerb tulajdonjog fogalmának az elemzése követi. A szerb dologi jog nem egyedi, hanem megosztott jogosultság volt, megkülönböztetve a király, mint szuverén tulajdonlását egyéb személyek használati és hasznosítási jogosultságától.

Ezek alapján a középkori szerb jogban két lényegi tulajdon-fogalommal is találkozhatunk. A *bastina* örökletes birtokot jelent. Maga a kifejezés a szláv *bast* szóból ered, ami apát jelent, utalva ezzel is az örökletes jellegére. Ez a tulajdonosi jogosítvány teljes rendelkezési jogot biztosított a birtokosnak a földje felett. Dusan király kódexében biztosítékot is szolgáltat a *bastina* tulajdonosai számára azzal, hogy tulajdonosi jogukat csak akkor veszítik el, ha a király elleni árulást követnek el vagy hitszegőkké válnak. A *bastina* tartozhatott a nemesekhez, az egyházhoz vagy egy falu közösségéhez is. A nemeseket ez a jog, katonáskodás és egy limitált gabonaadó-szolgáltatási kötelezettség ellenében illette meg. Az egyházat ilyen kötelezettség nem terhelte, de tulajdonjuk mégis egyenlő értékű volt a nemesekével. A falusiak „örökbirtoka” azonban jogilag egy függő birtokhelyzet volt, ugyanis birtokaikat csak akkor idegeníthették el, ha gondoskodtak arról, hogy legalább egy olyan munkás maradjon a birtokon, aki azt képes megművelni.

A másik kifejezés a *pronoia*, azaz a kvázi hűbérbirtok volt. Bizánci eredetű jogintézmény, amely szó szerint törődést, előrelátást, előre gondolat, egyházi értelemben isteni gondviselést jelent. Sajátos jelentése értelmében a birodalmi kormányzat a kisebb birtokok igazgatását értette alatta. A *pronoia* szó a szerb forrásokban először Milutin királynak a Szent György kolostorhoz intézett kiváltságlevelében jelent meg 1300 körül. Ez a részben öröklési jogi kérdéseket is tárgyaló levél kimondja, hogy a *pronoia* katonai használat céljára rendelt birtokot jelent. Azt a tulajdonosa használhatja, hasznosíthatja, gyümölcsöztetheti, de nem rendelkezik a legfontosabb tulajdonosi jogával, mivel azt nem idegenítheti el, annak birtoklásával nem hagyhat fel. Mivel ez a fajta birtok egy katonai használat céljára rendelt földterület volt, ezért örökíteni is csak akkor lehetett, ha a kvázi hűbéres örököse is beleegyezett a katonai szolgálatba. Mindezek mellett azonban a *pronoia* a cári birtok részének tekintendő.

Dusán kódexéből azonban arra következtethetünk, hogy a gyakorlatban ezen határvonalak nem voltak ilyen tisztán érzékelhetőek. Erre utal az is, hogy később a törvénykönyvben a hűbérúr kifejezést is felváltotta a feudális úr kifejezés.

A továbbiakban a szerző középkori jogi dokumentumokból merített eseteken keresztül hoz példákat és esetlegesen ellenpéldákat a korábban kifejtettekre. (*Hajdú József*)

GERHARD THÜR: Aus den Listen der Poletai in Athen (A poletai listáiból Athénban)

A tanulmány a Kr.e. 5-4. századi Athénban sorsolással kiválasztott tisztviselők közé tartozó, az állami tulajdonban lévő ezüstmányák bányászati jogának, valamint az adók és vámok behajtásának bérbeadásáért, továbbá az állam által elkobzott vagyonok elárverezéséért felelős *poletai* tevékenységéről szól.

A szerző a tanulmány elején több példa segítségével kifejti, hogy a Kr.e. 5-4. századi Athén közigazgatásának egyik legfőbb sajátossága az volt, hogy nem voltak a modern értelemben vett állandó hivatalnokai, hanem évente sorsolással kiválasztott, illetőleg megválasztott magánszemélyek, polgárok látták el a közigazgatási feladatokat. Jellemző volt továbbá az is, hogy az athéni polgárokat nem terhelte adófizetési kötelezettség, helyette azonban gyakran előfordult, hogy a módosabb polgároknak ad hoc kellett valamilyen állami célra egy-egy nagyobb összeget kifizetni, illetve a saját költségükre kellett teljesíteni meghatározott állami feladatokat.

Az athéni közigazgatás általános jellemzőinek bemutatását követően a szerző két forrásra fókuszálva ismerteti a *poletai* tevékenységi körét. Az első egy Kr.e. 430 körül keletkezett irodalmi mű, az Arisztotelésztől származó *Athenaion politeia* (Az athéni állam), amely általánosan határozza meg a *poletai* feladatkörét. A szerző az ebben foglalt (és a tanulmányban idézett) információkat ütközteti a másik forrás tartalmával, amelynek német nyelvű kivonata szintén megtalálható a tanulmányban. Ez utóbbi forrás egy márványba vésett 84 sorból álló felirat, amely a Kr.e. 367-366. évben tisztséget viselő *poletai* elszámolását tartalmazza, és amelyre 1938-ban találtak rá az athéni agorán.

Az Arisztotelésztől származó forrásból kiderül, hogy tíz *politeia* (minden *phyléből* egy) írta ki és vezette le az állami bányászati jogok, az adók és vámok behajtási jogának valamint az elkobzott vagyonoknak az árverését. A másik forrás egy konkrét elszámolás, amelyben a Kr.e. 367-366. évben hivatalban lévő *poletai* adnak számot a laurioni ezüstmányák bérbeadásából és az elkobzott vagyonok eladásából származó bevételekről. Az elszámolás részletesen leírja, hogy egy sikkasztásért elítélt férfi vagyonával szemben a hitelezőinek milyen követelése volt, és mennyiért sikerült azt végül elárverezni, illetve, hogy ebből mennyi pénz illette végül az államot. A szerző részletesen elemzi a tényállást, valamint a *poletai* szerepét az eljárás során, végül megállapítja, hogy a gyakorlatból származó elszámolás az elkobzott vagyon árverésével kapcsolatosan megerősítette Arisztotelész elméleti beszámolóját.

Ezt követően a haszonbérbe adott ezüstmányákra vonatkozó adatok elemzésére kerül sor, amellyel kapcsolatosan viszont már arra a megállapításra jut a szerző, hogy az ezekre vonatkozó bejegyzések már kevésbé egyeztethetők össze az *Athenaion politeiában* foglaltakkal.

Összességében megállapítható, hogy a mű egy jól kidolgozott, érdekes munka, amely számos értékes információval gazdagítja az olvasót az athéni állam működésére és leginkább a *poletai* tevékenységére, valamint az ezzel kapcsolatos állami bevételekre vonatkozóan. (*Újvári Emese*)

VASTAGH PÁL: A kanadai jogrendszer és a bírósági szervezet néhány jellegzetes vonása

Vastagh Pál szerint az európai, főként brit hatásokat is tükröző kanadai társadalom és intézményrendszer már önmagában is tudományos érdeklődésre tarthat számot, így az állam- és jogtudományára is. Írásában e sajátos állami és jogi berendezkedés mutatja be négy érdemi részben.

A kanadai jogrendszer egyedisége, különbözősége az európai, sőt az Egyesült Államok rendszerétől a francia hatással ötvöződött brit jogi hagyományoknak köszönhető, amely keveredett az őslakosok jogi kultúrájával. Kanada kettős jogrendszere – amelyben a francia civiljogi hagyomány és a brit common law egyaránt megjelenik – tartományai történetéből következik. Ez a „bijural” jelleg a 19. század végétől a tartományi határokat átlépve az egész országban jellemzővé vált, amit az őslakosok jogi tradíciói is kiegészítenek, így megalapozottabb lenne a „multi-juridical” kifejezés használata a szerző szerint (is).

A föderális államszervezethez igazodó igazságszolgáltatási szervezet legfontosabb vonása az összetettség, ugyanis a rendszer alsó szintjén az alsófokú általános hatáskörű tartományi/területi bíróságok helyezkednek el (kiegészülve olyan speciális bírósággal, mint a Drug Treatment Court, Domestic Violence Court, Youth Court és a Court of Small Claims), amelyeken kívül a tartományokban többféle felsőbbbírósággal találkozhatunk. Szövetségi szinten a kontinentális közigazgatási bíróságokhoz hasonló fórumok és többféle különbíróságok (adóügy, pénzügy, nyugdíjak, biztosítás, jövedék, katonai ügyek stb.) működnek. „A legfelsőbb Bíróság (The Supreme Court of Canada) a kanadai bírósági szervezet legmagasabb fóruma”, amely az alkotmánybíráskodás feladatait is ellátja. Ezt a négy szintű szervezetet az őslakosok jogi hagyományaira és a sajátos földrajzi viszonyokra tekintettel további igazságszolgáltatási intézmények egészítik ki (Utazó Bíróságok, Egyesített Családi Bíróságok, az őslakosok kisebb súlyú bűncselekményeit elbíráló bíróságok). A rendszerhez kapcsolódva, de attól függetlenül működnek a Munkaügyi Döntőbíróságok.

A bírósági szervezet igazgatását – az államszervezet föderális jellegéből adódóan – a központi és a tartományi kormányok látják el érvényesítve a bírói függetlenség és a bíróságok önállóságának alapelveit. A bíróvá válás – ellentétben a belső pálya preferálásával, ami Magyarországon is jellemző – (általában tízéves) jogász gyakorlatához kötött, a törvények nem követelik meg külön szakvizsga letételét az állás betöltéséhez, „a tapasztalt jogászok számára vonzó karriert jelent a bíróvá válás.” A bírói függetlenséget, pártatlanságot törvényi szinten garantálják.

Következtetéseiben a szerző kiemeli a kanadai dualista jogrendszer jogi kultúrát formáló hatását. Ezt a dualitást a kanadai társadalom multikulturalizmusa is garantálja. A bírósági szervezet rugalmassága mellett azonban felhívja a szerző a figyelmet a bírók kinevezésénél tapasztalható ellentmondásosságra (a központi és a tartományi kormányok kiterjedt szerepe miatt).

Vastagh Pál e munkájával fontos egyetemes állam- és jogtudományi adalékkal szolgál a kanadai jogrendszer iránt érdeklődők számára, akik az alapos feldolgozásnak köszönhetően bő ismeretanyaghoz juthatnak hozzá. (*Megyeri-Pálffy Zoltán*)

VÉGH ZOLTÁN: *Princeps legibus solutus?*

Végh Zoltán német nyelvű tanulmányának középpontjában a házassági akadályok állnak. A szerző két érdekes történelmi esemény kapcsán, azok között egyfajta keretes szerkezetbe foglalva vonultatja fel a házassági akadályok széles palettáját. Az egyes korlátozások, illetve tilalmak tárgyalása során pedig igyekszik feltárni azok okait, valamint bemutatni az azokra vonatkozó legjellemzőbb rendelkezéseket az ókori szabályozástól eljutva egészen a modern jogrendszeréig.

Az első történet, amelyről a szerző tudósít, az a Habsburg házi törvényekkel (*Hausgesetze*) kapcsolatos. Ezek a törvények kimondták, hogy a Habsburg ház tagjainak házasságkötéséhez a család fejének, azaz a Habsburg császárnak a hozzájárulásához volt szükség. Ennek hiányában a házasság érvénytelen volt, és az abból származó gyermekeket az ilyen házasságból semmilyen jog nem illette meg. Mindez kihatott a trónörökös Ferenc Ferdinánd házasságára is, aki rangon alul kívánt nőszülni, amibe a császár végül beleegyezett, de csak azzal a feltétellel, ha Ferenc Ferdinánd a gyermekeire vonatkozóan kész a lemondó esküre, amire végül sor is került.

A keretes szerkezet záró története az ókori Rómából származik. Elsőként Augustus császár házassági törvényeiről ír a szerző, amelyek hatálya alól azonban a császár mentesült – erre utal a tanulmány címe is. A házasságkötésre vonatkozó szabályok egy része azonban irányult, hogy megakadályozzák az előkelők keveredését az alacsonyabb társadalmi rétegbe tartozókkal. Így például tiltották, hogy egy szenátori rangú személy színésznővel kössön házasságot, amely Justinianust és Theodorát is érintette volna, de Justinianus császár egy általános hatályú rendeletével lehetővé tette az egykori – de jó útra tért – színésznők becsületének helyreállítását, és így a szenátori rangú személyekkel történő házasságkötésüket is, jogilag is szabad utat nyitva ez által Justinianus és Theodora házassága előtt.

A két történet között a szerző többféle házassági akadályt is bemutat azok történelmi változásának és okainak tükrében. Elsőként a vallási okokból keletkező házassági akadályokkal ismerkedhetünk meg a római Vesta szüzekkel kezdve, a kereszténység államvallássá tételéből adódó tilalmakon át, egészen a papokra vonatkozó cölibátusig. Ezt követően a vérrokonságból adódó, a különböző korokban különböző rokon fokokig terjedő tilalmak ismertetése következik, majd a kettős házasság tilalmáé, amely a klasszikus kori Rómában azért nem jelentett gondot, mert a második házasságkötés automatikusan megszüntette az első házasságot. Majd az azonos neműek házasságára, illetőleg élettársi kapcsolatára tér ki a szerző, utalva arra a tényre, hogy a 20. századig a házasság fogalmilag csak a különböző nemű személyek között jöhetett létre, így az azonos neműséget nem is sorolták fel a házassági akadályok között. Ezt követően a bizonyos személycsoportokra kiterjedő házassági akadályokról, illetőleg korlátozásokról olvashatunk. Így például a hivatalnokokra, vagy katonákra vonatkozó tilalmakról, amelyek nem csak az ókorban, hanem az újkorban is léteztek; így például a római provinciái helytartó nem vehet el, olyan nőt, aki az általa igazgatott tartományból származik, vagy ott lakik; továbbá meg tudhatjuk azt is, hogy az újkor cselédjei és bérmunkásai nem csupán a szociális helyzetük miatt voltak kiszolgáltatottak, hanem még a házasságkötésükhöz is a munkaadójuk beleegyezésére volt szükség. Végül a rasszista okokból fakadó házassági tilalmakat ismerteti a szerző, a római korlátozásoktól eljutva az újkori szabályokig, amelyek nemcsak a náci Németországot

jellemezték – bár kétség kívül itt jártak a legradikálisabb következményekkel –, hanem Dél-Afrikában, és sokáig még az Amerikai Egyesült Államokban is jelen voltak.

A szerző a terjedelmi korlátok miatt nem törekedett, nem is törekedhetett teljességre a házassági akadályokra vonatkozó jogszabályok bemutatása során, de a tanulmány gördülékeny stílusban megfogalmazott, jól felépített, érdekes olvasmányként ezzel együtt is átfogó képet tár az olvasó elé a témáról. Jól szemléltetve azt a tényt, hogy bár a tilalmak alapvetően a mindenkori társadalom igényeihez, illetve a kor szemléletéhez igazodnak, vannak olyan akadályok is, amelyek valamennyi korban megfigyelhetők. (*Újvári Emese*)

IV. RÉSZ

A TUDOMÁNYTÖRTÉNET, JOGELMÉLET KÖRÉBE TARTOZÓ ÉS EGYÉB TANULMÁNYOK

APRÓ FERENC: Jogászok Móra szegedi környezetében

Apró Ferenc tanulmányában egy olyan érdekes megvilágításban mutatja be Móra Ferenc kapcsolatát a szegedi jogász-társadalomhoz, amely fontos - és több esetben egy életre szóló kötődést jelentett – a szegedi irodalmárnak. Ezek a kapcsolatok olyan nagy hatással voltak Móra számára, hogy a regényeiben – Ének a búzamezőkről, Aranykoporsó -, a verseiben és a levelezéseiben fellelhetők ezen őszinte barátságoknak a nyomai.

Az első jogász Reizner János, a könyvtár és múzeum igazgatója volt, akit Móra ismer(hetett). Az 1927-ben megjelent Szeged monográfiában Móra tollából való a könyvtárról és a múzeumról szóló fejezet, ebben Reiznerről a következőket írja: „Vérbeli tudós, erőskezű szervező, akinek vezetése alatt készült el az első nagy katalógus, s aki eddig szerény bérlakásából a kultúrpalotába telepítette át a könyvtárt.”

A tanulmány szerzője arra is felhívja a figyelmet, hogy a baráti kapcsolatok Móra és a szegedi jogászok között művészeti indíttatásúak is voltak. Ambrozovics Dezső például író, költő, zene- és műkritikus volt, amellet az orosz irodalom első jelentős magyarra fordítója és lelkes festmény-gyűjtő is. Lugosi Döme írt könnyed színdarabokat, de zenetörténészként ő ismerte legjobban Dankó Pista életét. A szerző még több ilyen kapcsolódási pontot mutat be művében, amely az akkori jogászok kiterjedt érdeklődését is megerősíti Szeged irodalmi, kulturális és társadalmi élete iránt.

A bensőséges baráti viszonyt jól érzékelteti a szerző azzal a résszel, amikor arról ír, hogy Móra Ferenc temetésére két család – a Dettre és a Némedy család – olyan szalagot küldött a koszorúján, amely nagy ragaszkodást és őszinte szeretetet tükröz. Különösen Némedyék szalag-felirata megható: „Aranyszőrű báránkyánkat csókold meg helyettünk”, mely nem Móra verses meséjére (1903), hanem Némedyék fiatalon elhunyt Anna leányára utal.

A fent említett jogászokon kívül a tanulmányban olvashatunk Szalay Józsefről, Tonelli Sándorról és Szöri Józsefről is. Szalay József Móra legszűkebb baráti körébe tartozott és szerteágazó volt írói munkássága is. Móra és Szalay kapcsolata több Móra-műben előfordul. Móra és Szalay együtt dolgoztak a Dugonics-társaságban, amelynek Móra a főtitkára, Szalay pedig az elnöke volt. Tonelli Sándor könyvei és cikkei által hamar Móra közelebbi baráti körébe került. Közös munkájuk is volt: együtt fordították magyarra Mascagni: A kis Marat című operájának szöveggönyvét, mely a szegedi színház számára készült és füzet alakban is megjelent (1924). Szöri József szintén jeleskedett a művészet területén: festőművészként jobban ismerték, Nagybányán Hollósy tanítványa volt. Mórával együtt volt a Szeged

szabadkőműves páholy tagja. Az uzsoki szorosban esett el, ő volt Szeged első tiszti halottja. Móra írta a páholy gyászjelentését és ő beszélt Szöri sírjánál is a temetésen. A szegedi Naplóban megjelent halálhír alatt, az író egy vezércikkben méltatta barátja életútját és emlékezett meg a „kedves, halk életű, értékekben gazdag és azok tudatában szerény” barátáról. Aki meg akarja érteni, át akarja érezni az akkori korszak hangulatát Szegeden, szíves figyelmébe ajánlom a tanulmányt, amely érdekes, olvasmányos stílusával maradandó ismereteket tolmácsol. *(Szűcs Lászlóné Siska Katalin)*

BALOGH JUDIT: Iskolateremtők és iskolák

Képek a régi debreceni jogi kar professzori arcképcsarnokából

Mint ahogyan azt a tanulmány címe híven tükrözi és már a bevezetésből is kiderül, a szerző e jogtörténeti témájú írásával egyértelműen az ünnepelt Ruzsoly Rózsef tanár urat köszönti. Az epilógustól és prológustól eltekintve, három részre osztott cikk témája a régi debreceni jogi kar jogtörténettanárai életének és az általuk végzett kutatásoknak a bemutatása, valamint munkásságuk méltatása.

A bevezetésben olvasható gondolatébresztő rész témája a három kelet-magyarországi jogi kar múltbéli és jelenbeli szimbiózisának a fontossága és Ruzsoly József ebben vállalt kiemelkedő szerepe. Itt nyer értelmet a címben olvasható iskolateremtő fogalom is, amely által a szerző az ünnepeltet „iskolák, karok létrehozója, emellett saját szűkebb szakmai, jogtörténeti iskolák, műhelyek megteremtője”-ként aposztrofálja.

Az ezt követő első rész témája az 1912. évi XXXVI. törvénycikkkel felállított és a munkáját ténylegesen 1914-ben megkezdett jogi kar, jogtörténeti tanszékének első nyilvános rendes tanára, Iványi Béla munkássága. A korábban levéltárosként dolgozó Iványit hatalmas tárgyi tudása és kiemelkedő lati nyelvismerete révén elismert kutatóként tartották számon, amit alá látszik támasztani módszertanának elemzése is, hiszen munkái során kiemelt figyelmet fordított a forráskutatásra, a kútfők pontos felsorolására és azok katalogizálására. Nem hagyatkozott csupán a magyar nyelvű emlékek feltárására, hanem német és latin nyelvű irodalmat is találunk bőven munkáiban.

Visszatérő kutatási témái voltak a Tripartitum-exegézisek, a magyar Corpus Iuris keletkezése, a városi – Bártfa, Eperjes, Gönc – levéltári kutatásai, a kora-rendi országgyűlést vizsgáló tanulmányai és az egyetemes jogtörténet köréből a germán korszak. A nyilvános rendes tanári kinevezést csak 1917-ben elnyerő, köztudottan nemzeties érzelmű Iványi, tagja volt az egyetemi könyvtári bizottságnak, majd 1920-tól a Magyar Tudományos Akadémiának is. A politikai harcoktól sem hátrált meg, így az 1926/27-es tanévben dékánként felszólalt Hegedüs Lóránt vidéki egyetemeket bíráló felvetése ellen, aminek következtében még ebben az évben távozott a jogi kar oktatói közül. Ezután a Szegedi Egyetem tanára volt egészen 1964-es haláláig.

A második fejezet a kar következő historikusát méltatja, nevezetesen Baranyai Bélát, aki szintén az Országos Levéltárból került Debrecenbe. A karon számtalan tisztség betöltőjeként – tagja volt a tanulmányi kedvezményi bizottságnak, az egyetemi gazdasági bizottságnak, elnöke a Szent László tankörnek stb. – igazi iskolateremtő egyéniségnek tekintendő. Főkéllégiumát kizárólag a magyar jog- és alkotmánytörténetre, ezen belül pedig a középkori és újkori jogtörténetre helyezte ki, de speciálkéllégiumai keretében szívesen foglalkozott a

német és osztrák alkotmánytörténettel is. Kutatási témájának középpontjában a középkori magyar trónöröklési rend és a Qudripartitum körüli egyháztörténeti kérdések álltak.

A tanulmány harmadik fejezetében a kar és a tanszék két leggyakoribb helyettesítő tanárát mutatja be a szerző. Szentpéteri Kun Béla kapcsán, az ő egyetemalapító munkásságára helyezve a hangsúlyt, párhuzamot vonhatunk közte és Ruszoly József között, hiszen mind a ketten lelkiismeretesen küzdöttek a jogi oktatás magasabb szintre emelése érdekében.

A másik nevesített professzor, a nemzetközi jog- és jogbölcselet akkori tanára Flachbart Ernő, aki épp oly felkészültséggel, lelkiismeretesen adta elő a jogtörténetet, mint saját tárgyát. Gyakran hivatkozva a korabeli szerzők munkásságára, az általa kényszerből oktatott anyagot tudásának legjavát adta oktatta.

A végszó a távoli és a közelmúlt eseményeinek a felvázolásával, egy reményekkel teli jövőt kíván mind a három jelenleg és remélhetőleg a jövőben is működő keleti jogi karnak. (*Hajdú József*)

BODNÁR LÁSZLÓ: A nemzetközi szerződések kihirdetéséről

Egy kiváló történelmi áttekintéssel indít a szerző, melyből kiderül, hogy hazánkban egészen 1982-ig egyáltalán semmilyen jogszabály nem szabályozta a nemzetközi szerződések megkötésével és alkalmazásával kapcsolatos kérdéseket. Bodnár László rávilágít a korábbi magyar szabályozás hiányosságaira és ellentmondásaira a nemzetközi szerződések vonatkozásában. Az első nemzetközi szerződésekről és az azokkal összefüggő jogalkotói kötelezettségekről szóló jogszabályunkról az 1982. évi 27. törvényerejű rendeletről részletes ismertetést olvashatunk, rávilágítva annak visszásságaira, melyek miatt nem mindig érvényesülhettek hazánkban az általunk is elfogadott nemzetközi egyezmények. A szerző a jogállami fordulat idején született 1989-es alkotmánymódosításunkat, pontosabban annak nemzetközi jogot érintő rendelkezéseit tekinti az első olyan belső jogszabály-módosításnak, mely lényegi lépést jelent a nemzetközi jog és a saját jogrendszerünk közötti viszony rendezésére, amely elindította jogalkotásunkat a nemzetközi szinten vállalt kötelezettségeinknek való megfelelés útján. A bevezető rész után teljes körű ismertetést kapunk a rendszerváltás utáni magyar visszásságokról a nemzetközi szerződések ratifikációját és azok kihirdetését illetően, megismerhetjük hazánk jogalkotási munkájának hiányosságait és az ebből fakadó problémákat.

Több kiváló példát sorakoztat fel a szerző, melyek tanúsítják, hogy milyen problémákat okozhat egy nem megfelelően átgondolt ratifikáció. A magyar jog által is alkalmazott dualista rendszer sajátossága, mint az a tanulmányból is kiderül, hogy a nemzetközi szerződésekhez való csatlakozás és azok kihirdetése két külön aktust igényel. A szerző rávilágít arra, hogy gondot okoz, ha egy nemzetközi szerződéshez való csatlakozás előtt az illetékesek nem gondolják át megfelelően mennyire felel meg a magyar jogrendszer előírásainak az adott nemzetközi jogi rendelkezés és a ratifikációt követően kell módosítani a belső jogszabályokat, hogy a szerződés kihirdethető legyen vagy rosszabb esetben deregulációt kell alkalmazni, mely gyakorlat nagymértékben veszélyezteti a jogbiztonságot.

A szerző szintén ismerteti, hogy a természetes és jogi személyeknek mekkora károkat okozhat, ha a jogalkotó nem egyezteteti össze megfelelően a nemzetközi szerződések kihirdetését és a szükséges felkészülési időt az alkalmazására, mivel ezen jogalkalmazók

önhibájukon kívül károkat szenvedhetnek el külföldi partnereikkel való kapcsolatuk során. Egy-egy hazai jogalkotói mulasztás esetenként kártérítési kötelezettségre adhat alapot. Szintén remek példákat olvashatunk arra nézve is, hogy megszűnt nemzetközi szervezetekhez kapcsolódó belső jogszabályokat gyakran nem helyez időben hatályon kívül az országgyűlés, tehát a dereguláció csak akkor hatékony eszköz, ha megfelelően alkalmazzák.

A nemzetközi szerződések kihirdetése mellett a nemzetközi szervezetek, illetve bíróságok határozatainak kihirdetése sem történik meg mindig hazánkban az elvárható módon és időben. Jóllehet elfogadjuk ezen intézmények határozatait, de a jogalkotók miatt az ENSZ BT több szankciós határozatát képtelenek voltak alkalmazni a magyar jogalkalmazó szervek, mely esetek nemzetközi jogi kötelezettségeink megszegésének minősülnek.

A tanulmány végén kiváló példákat olvashatunk a hazai szabályozás visszasságaira a nemzetközi jogforrásokat illetően, melyek közül kiemelkedik eltérő hozzáállásunk az európai uniós és az egyéb szervezetek jogforrásaihoz. Azon nemzetközi szerződések vagy egyéb jogforrások, melyeket hazánk is kötelezőnek fogadott el magára nézve, attól függetlenül rendelkeznek ugyanolyan kötőerővel, hogy egy integrációs szervezet keretében fogadták-e el azokat vagy sem. Szintén aggályra ad okot a szerző szerint az alkotmányos kontroll hiánya a ratifikációs eljárás során, mivel megfelelő előzetes ellenőrzés esetén el lehetne kerülni az ismertetett jogalkalmazási nehézségeket, melyeket nehéz utólagos jogalkotással vagy deregulációval kontrolálni. *(Szűcs Lászlóné Siska Katalin)*

FÁBIÁN GYÖRGY: Európai parlamenti választások 2009

A tanulmány egy nagyon aktuális témát taglal az európai integráció kapcsán. 2009. június 4-7. között hetedik alkalommal választott 27 ország képviselőket az Európai Parlamentbe. A szerző szerint több olyan vonása is volt a választásnak, amely megkülönböztette az eddigi választásoktól. A képviselők létszámának csökkenésén kívül – 785 főről 736-ra csökkent a Parlament létszáma – volt egy bizonytalan helyzet is, amely abból adódott, hogy a liszaboni szerződés sorsa még nem dőlt el a választás időpontjáig. Fábián György szerint meghatározó volt 2009-ben a II. világháború utáni időszak legnagyobb pénzügyi-gazdasági válsága és annak a kérdése, hogy a válság hogyan befolyásolja az erőviszonyokat az Európai Parlamentben, tehát a baloldalnak vagy a jobboldalnak kedvez-e a válság?

A szerző több aspektusból is újdonságot fedez fel a 2009-es választással kapcsolatban. Kiemeli, hogy az EP központi, összeurópai kampányt indított, melyre 18 millió eurót fordított, illetve a kampány tartalmi részét vizsgálva megállapítható, hogy erősödött az európai jelleg. Az európai választásokat nagymértékben befolyásolta az időtényező is, nevezetesen, hogy mennyire közel vagy távol volt a hazai parlamenti választás az EP választástól. A választási eredményekre való hatás szempontjából három csoportba osztotta Fábián György az európai parlamenti választásokat. A „mézeshetek effektus” akkor érvényesülhet, ha az európai választás 1-12 hónapon belül követi a nemzeti parlamenti választást, ekkor valószínű, hogy az eredmények hasonlóak lesznek a hazai választásával. Az ellenkezője szerint – amikor túl messze van a következő hazai választás – így elsődleges preferenciákat, kormánnyal szembeni kritikát, elégedetlenséget is kifejezhet a választó. A harmadik változat – a szerző szerint – amikor együtt tartják a két választást. 2009-ben Luxemburg (ahol mindig ez a gyakorlat), Ausztria, Litvánia, Románia és Szlovénia esett ebbe a kategóriába. A szerző azt is megállapítja, hogy a 2009-es euroválasztások a válság és a válságkezelés fogadtatása következtében jelentősen módosították a fenti három csoport eddigi

várható eredményeit. Különösen a „mézeshetek” csoport esetében – a hazai választás óta eltelt rövid idő ellenére – „a válsággal kapcsolatos választói reakciók már ebben az időszakban is inkább a kormánypártokat büntették az ehhez a csoporthoz tartozó tagállamokban.”

Ezután külön-külön országokra lebontva vizsgálja a szerző 15 tagállam hazai választási eredményét, a pártok támogatottságát, amely a 12-36 hónap közötti időintervallumba eső „félidős” választások csoportját mutatja be (pl.: Belgium, Dánia, Észtország, Finnország, Olaszország stb.). Ezek az ország-elemzések jól mutatják az egyes országok sajátosságait az európai választáshoz képest. Ebből az aspektusból vizsgálva nagyon érdekes összefüggések és következtetések kerülnek napvilágra.

A „késői” választások harmadik csoportjába azokat a voksolásokat sorolja a szerző, amelyek három évnél később követik a nemzeti megmérettetést (pl.: Bulgária, Ciprus, Magyarország, Portugália stb.).

A szerző végül megállapítja, hogy a 2009-es európai választáson a voksolás választási cikluson belüli elhelyezkedése, a választás időpontja a korábbinál sokkal kisebb szerepet játszott, illetve a választás után összeülő parlamentben hét politikai csoport kapott helyet. Ezt a hét csoportot részletesen elemzi, majd levonja a konklúziót, miszerint „az adott politikai kontextus, a válság, illetve a válság kezelésének országspecifikus hatásai erősen befolyásolták a választói magatartást.” (*Szücs Lászlóné Siska Katalin*)

*HAJDÚ JÓZSEF: Care management in long-term care
(Eset-koordináció a tartós ápolás területén)*

Ahogy azt a szerző írja: „A tanulmány a tartós ápolás (előtérbe helyezve az időseket érintő ellátási formákat) megvalósításához elengedhetetlenül szükséges eset-koordináció elméleti kérdéseit és az egyes Európai Unió tagállamokban megvalósított jó (követendő) gyakorlatokat és módszereket tekinti át.”

A tartós ápolás az egészségügyi és a szociális ellátás határterületén helyezkedik el. Igénybevevői legtöbbször testi vagy szellemi fogyatékosok, idősek és egyéb olyan csoportok, amelyek támogatásra szorulnak a mindennapi életben. Az ápolásnak ezt a formáját gyakran nem hivatásos ápolók, hanem rokonok, barátok biztosítják.

A tanulmány maga három fejezetre oszta – 1, a kialakuló szükségletek adaptálása és az érintettek közreműködésének megnövelése 2, módszertani példák az esetkoordinációval összefüggésben 3, államközi kitekintés – mutatja be az eset koordináció „care management” kapcsolatos alapvető koncepcióját és jelentését, amely nem más, mint egy széleskörű és rendszeres folyamata a különféle tartós ápolási formák tervezésének, koordinálásának, megállapításának, ellenőrzésének és kiértékelésének.

A tanulmány feladatának tekinti továbbá a care management alapvető vonásainak, a funkciójának, az alapvető megkülönböztető jegyeinek, a szervezeti összefüggéseinek és céljainak a meghatározását, továbbá a szervezeti rendszerben való elhelyezkedésének a rövid bemutatását.

Az első fejezeten belül foglal még helyet a különféle care management modellek bemutatása, az ezek közötti különbségekre való rávilágítás, működésük hatásfokának a vizsgálata, a vegyes rendszerű – egészségügyi és szociális gondozókból álló – tartós ápolási csoportok

vizsgálata és a *care management* rendszerekkel összefüggő egyes összetettebb kérdések megvitatása. Ebben a fejezetben utolsóként a működőképes *care management* berendezkedés négy alapvető feltételét mutatja be a szerző, amik szerinte a következők: a megfelelő programok, a hálózatot igénybe vevők, a megfelelő mennyiségű forrás és az információ hálózat kiépítése.

A második fejezet az Európai Unió tagállamokban működő alapellátási rendszerről, a *segítő rendszerről* és ezek működéséről, az eset koordinációról – *care coordination* –, e rendszerekkel kapcsolatos tájékoztatásról és egyszerűsítésről, valamint ezen szolgáltatásokat igénybe vevők választási lehetőségeiről és közreműködéséről szól, gyakorlati példákon keresztül bemutatva azokat.

A harmadik fejezet egy nemzetközi kitekintés révén mutatja be nekünk az Ausztriában, Belgiumban, Dániában, Lettországból, Hollandiában, Szlovákiában, Svédországban és Magyarországon működő tartós ápolási rendszerek legjellemzőbb vonásait.

A tanulmányt lezáró összegzésben utal arra a szerző, hogy a *care management* az egyik legjelentősebb ütemben fejlődő szociális és egészségügyi ellátórendszer, amely az arra rászoruló személyes gondozására és rehabilitációjára tekintettel az egyik legfelelősségteljesebb feladat az otthoni ápolás keretein belül.

A tanulmányt elolvasva rádöbbenhetünk, hogy milyen jelentős különbségek tapasztalhatók tagállamonként a tartós ápolás keretében nyújtott szolgáltatásokban, a tartós ápolás szervezetrendszerében és szociális rendszerben betöltött szerepében. Éppen ezért fontos a tagállamok közötti tapasztalatcsere és a bevált módszerek egymás közötti megosztása, a kölcsönös tanulás és fejlődés elősegítése, amely által ebben az előregedő társadalomban a betegek egyre színvonalasabb ellátást igényelhetnek és kaphatnak. (*Hajdú József*)

HERCZEG JÁNOS – SZABÓ KORNÉL: Népesedés és anyaság az etika tükrében

A tanulmány témája az emberi szaporodás, a családtervezés, a fiatalkori szexualitás kérdései valamint a mesterséges megtermékenyítés és a klónozás büntető- és polgári jogi vonatkozásai, következményei.

A szerzők már a bevezetésben, továbbá a tanulmány során többször is említik, és ezzel hangsúlyozzák, hogy a Föld népessége „évente egy Mexikóval egyenértékű ország” lakosságával nő. Kiemelt szerepet tulajdonítanak a tudatos családtervezésnek, mivel úgy vélik, hogy a család egy új gazdasági erőforrást képviselhet a jövőben. Mind e mellett a családon belül is hátrányosnak érzik a nők helyzetét, amin mindenképpen változtatni kellene. Az emberi szaporodás „égető”, megoldatlan problémái és a szaporodási ütem című fejezetek statisztikai adatokkal alátámasztva hívják fel a figyelmet a jelenlegi fenntarthatatlan állapotokra. A gyors ütemű emberi gyarapodás leggyakoribb okának a rossz családtervezést, a fiatal – időskori születeket és a születek gyakoriságát tekintik a szerzők. Ennek következményeként említi a tanulmány az egyre növekvő egészségkárosodási arányt. Ugyanakkor megoldási javaslatokat is találhatunk a cikkben, amelyek a fogamzásgátlás és a tudatos családtervezés fontossága. A szerzők ez utóbbit történelmi alapokból kiindulva, a nemzetközi gyakorlatra is figyelemmel és etikai, morális elveket is figyelembe véve közel három oldalon keresztül elemzik.

Ezt követően a fiatalkori szexualitás kérdéseivel foglalkozik a tanulmány. A kérdések és válaszok formájában megírt fejezet kitér a fiúk és lányok közötti testi és mentális különbségek elemzésére, az életkori sajátosságok figyelembe vételével, továbbá a fizikai és érzelmi változások elemzésén túlmenően a fiatalok társadalmi, szociális érettségét is górcső alá veszik a szerzők.

A fiatalok reprodukciós képességének elemzése után a cikk áttér a szexualitás nélküli fogantatás kérdéskörére. Ennek keretei között tárgyalja a meddőség kérdését és jogi hátterét, a homoszexuális párok általi gyermekvállalás és mesterséges megtermékenyítés lehetőségét, az ivarsejtek, a megtermékenyített ivarsejtek (préembriókkal) és embriók adományozásának a jogi szabályait mind az adományozó, mind pedig a megadományozott oldaláról. Kitér a tanulmány arra is, hogy milyen feltételekkel és ki jogosult ivarsejtet/embriókat adományozni valamint milyen egyéb jogai és kötelezettségei vannak a donornak. Az anya-magzat relációját vizsgálva szót ejtenek a szerzők arról is, hogy a terhes nő milyen jogi és erkölcsi felelősséggel tartozik a terhessége alatt valamint, hogy milyen egyéb érdekütközések állhatnak fenn az egy testen osztozó két személy között.

Az utolsó négy oldal az egészségügyi törvényünk figyelembe vételével elemzi a modern mesterséges megtermékenyítési módszereket, nevezetesen a génebérszetet, a gyermek nemének megváltoztatására irányuló törekvések jogosságát, a megtermékenyített ivarsejtekkel való kísérletezés feltételeit, a dajkaterhesség valamint a klónozás kérdéseit.

Legnagyobb figyelmet a dajkaterhesség során fennálló, háromoldalú jogviszony miatti specifikumokra helyezi a tanulmány. Le kell ugyanis szögezni, hogy az ivarsejtet adományozó anya és a gyermeket ténylegesen kihordó nő között komoly érdekellentét merülhet fel, nem beszélve a dajkaanya testi, lelki megterheléséről és esetleges egészségkárosodásáról.

Láthatjuk tehát, hogy a szerzők az emberi szaporodáshoz kötődő orvosi tevékenységek sorából csupán néhányat ragadtak ki és a frissen kipattanó vitás pontok körüli vitás helyzetek megoldására próbálják meg a helyes utat kijelölni. (*Hajdú József*)

*HORVÁTH PÁL: Anfänge der Entfaltung der historischen Rechtsrichtung
aus wissenschaftsgeschichtlicher Aspekt
(A történeti jogi irány kibontakozásának kezdetei tudománytörténeti nézőpontból)*

Horváth Pál tanulmányában a történeti jogi iskola létrejöttét megteremtő körülményeket és az azt ért kritikákat vizsgálja. Hangsúlyozza, hogy bár a régebbi szakirodalom a tehetős arisztokrata körökből származó Carl von Savignyt tekinti a történeti jogi iskola elindítójának, ezen iránynak már az előzménye is valójában sokkal összetettebb. Az iskola kialakulása a megkésett polgári átalakulás előzményeivel, az érintett európai térségek feudális jogrendjének elhúzódó válságával, különösen a napóleoni Franciaország győzelmét követő restaurációval is összefüggésben állt. Megállapítja, hogy a vonatkozó szakirodalom – főként a tudománytörténeti jellegű – napjainkra könyvtárryra nőtte ki magát, amely számos egymásnak ellentmondó véleménynek adott alapot. A szerző fenntartással kezeli a történettudománynak az iskola kialakulásának idején alkotó klasszikusok iskolaalapítással kapcsolatos fejtegetéseit, azt azonban általánosan elfogadottnak tartja, hogy az iskola a korabeli történelmi körülmények által meghatározott német talajon történt megjelenése egy tudománytörténeti szükségszerűség megnyilvánulása volt. Horváth túl is lép ezen, szerinte

ugyanis az iskola alapvető szerepe abban áll, hogy a klasszikus (francia) polgári átalakulás előremutató tanainak mellőzése mellett inkább a nemzeti sajátosságok, különösen a népszellemnek a jogászai gondolkodásban betöltött meghatározó szerepét helyezte előtérbe. Megjegyzi emellett, hogy a Savigny-féle irány ellenzői – szemben a kodifikációval szembeforduló idegen jogfelfogással – megfeleltek a klasszikus polgári jogok tapasztalatainak és az abban továbbélő feudális jogoknak, és egyúttal az államhatalmat is szolgálták. A szerző azt is megállapítja, hogy a történeti jogi iskola valójában hiteles szerepet játszott a polgárosodás küszöbének számító jogtudományban. A történelmi körülmények és az iskolaalapítás közvetlen háttere, Savigny fellépése és alapgondolatai önmagukban bizonyítékát adják az őt ért kritikák jogosságának. E körben röviden utal azokra az iskola alapjait képező tanokra, amelyek már a napóleoni háborúk idején kialakultak. Savigny művei közül a *Recht des Besitzes* címűt mutatja be az iskola kialakulásának eszmei alapjaként. Savigny a jogtörténet céljaként – emeli ki a szerző – azt jelöli meg, hogy a jogtudományt, mint élő anyagot feladattal lássa el. Emellett hangsúlyozza, hogy az iskola alapgondolatai reakciós módszert adtak a kialakuló nemzeti jogtudomány kezébe és a történeti jogok megőrzését támogató szerepet játszottak. Különösen fontos mozzanata a tanulmánynak, ahol rávilágít: Savigny maga is arra kényszerült, hogy többször visszatérjen az új irányzat érzékeny pontjához, a *Systemben* pedig már azt hirdette, hogy a cél a változatlanúság, amely a múltból származó jogképzésből fakad. Véleménye szerint a történeti jogi anyag felfedése egyaránt szolgálja a népi (nemzeti) jogtudat megerősödését és a német jogfejlődés sajátosságairól való meggyőződést. A szerző a történeti jogi iskola hazai visszhangjaira is rávilágít tanulmányában. A történeti jogi irány korszaka hazánkban a módszeres jogi historizmus kibontakozásának hordozójaként tűnt fel a reformkor eszmeáramlatai között. Megállapítja, hogy reformkori eljogásiasult politikai irodalmunk már az 1848/49-es forradalom előtt ingerülten válaszolt az elavult intézmények konzerválását célzó törekvésekre. Példaként hozza a centralisták nevében azok ellen kifakadó Eötvös Józsefet, akik ismét a történelemben keresték a fegyvereiket, miután a naiv nemesi nacionalizmus szerint a nemzeti, vagyis a „teljesen önállóan felépíthető (modern) jogrendszernek” van csak létjogosultsága. Összességében véve a tanulmány számos értékes adalékkal szolgál a tudománytörténet egyik legvitatottabb periódusa, a történeti jogi irány kialakulása beható megismeréséhez. (*Babják Ildikó*)

JUHÁSZ ZSUZSANNA: A fogvatartott nők és gyermekeik védelméről

A tanulmány részletesebb tartalmi ismertetése előtt annak szerkezeti felépítéséről fontos szólni néhány szót. A hat részre osztott munka részletesen és az európai kontinens partvidékén is túlra tekintve, onnan is példákat hozva foglalkozik az elítélt nők és gyermekeik jogaival, az előzetes letartóztatásból adódó hátrányokkal, a büntetés-végrehajtási intézményekben uralkodó körülményekkel, a büntetés végrehajtás jogi hátterével, a börtönben született gyermekekkel és az ő későbbi szocializálódásukkal, valamint a büntetett előlélethez fűződő hátrányokkal, kapcsolatba hozva mindezt szociológiai következményekkel.

A cikk módszertana az összehasonlító nemzetközi magánjog talaján áll, amely a gyakorlati kérdésekre fektetve a hangsúlyt, érdekes betekintést enged az olvasónak az indiai, mexikói és egyéb, számunkra ismeretlen jogrendszer büntetés végrehajtási gyakorlatába.

Maga a tanulmány egy, a fogvatartott nőkkel kapcsolatos statisztikával kelti fel az érdeklődését az olvasónak. Ezt követi egy rövid nemzetközi kitekintés, amely a nők fogva tartásának gyermekeikre gyakorolt káros hatásait mutatja be. Felveti a szerző azt a kérdést, hogy vajon melyik a jobb megoldás? A gyermek elkülönítése az anyjától erre az időszakra, vagy a családi kötelék fenntartása, akár ebben az elszigetelt környezetben is. Ebből a szempontból különbséget kell tennünk a gyermek fejlettségére, a szülés idejére és arra is,

hogyan az anya magával viszi az intézetbe vagy már a jogerős büntetése alatt szüli meg a gyermeket. A szerző úgy vallja, hogy ez bizonyos életkorig az együttlét indokolt és szükséges is.

Az előzetes letartóztatással kapcsolatban a problémák leginkább az egyedülálló anyáknál és a fogva tartás államonként eltérő hosszával és a kapcsolattartás problémás mivoltával összefüggésben merülnek fel leggyakrabban. A szerző ebben a részben az egyes államok eltérő gyakorlatát esettanulmányokból merített példákon és az Európai Unió joggyakorlatán keresztül mutatja be és levonva a megfelelő következtetéseket egyfajta kontrasztként fogalmazza meg a követendő trendet.

A gyermekekkel közös elhelyezés a bv. intézetben című fejezetben a szerző a már említett összehasonlító módszerrel mutatja azt be, hogy mely fejlettségi szintig – életkorig - és milyen körülmények között lenne indokolt elhelyezni a büntetésüket töltő anyákat a gyermekeikkel. Hangsúlyozza a szerző, hogy a büntetését töltő anyával, együtt nevelkedő gyermeket olyan helyzetbe kell hozni, mintha ő maga teljes értékű szabad ember lenne.

A börtönben született gyermekekkel kapcsolatos kérdések kapcsán a példákból láthatjuk, hogy az államok gyakorlata igencsak eltérő. Van ahol a terhesség a büntetés felfüggesztését is maga után vonhatja. Ebben a fejezetben kapunk információkat arról is, hogy milyen módon születhet meg a gyermekeiket a büntetésüket töltő anyák, vannak e egyes börtönökben speciális anya-gyermek részleges és hol van lehetőség az anyatejes táplálásra.

A gyermekek a börtön falain kívül című rész a kapcsolattartásra és a gyermek reszocializációjára helyezi a hangsúlyt. Kitér arra is, hogy milyen módon tarthatják a kapcsolatot a hozzátartozók, milyen büntetőpolitikai indokok mentén kellene fejlődnie a büntetés-végrehajtásnak és hogy milyen – legnagyobb részben hátrányos - következményei vannak a fogva tartásnak a gyermekekre nézve.

A szabadulás után című utolsó rész, a címevel is összhangban az anya szabadításának a körülményeire, annak várható következményeire helyezi a hangsúlyt kiemelve azt, hogy a bebörtönzéssel járó sajátos problémák nem érnek véget a szabadulással, mivel az életkörülmények és a munkaviszonyok a továbbiakban is determinálják az ilyen családok szerkezetét és akár további kriminalitáshoz is vezethetnek, hiszen a „fogságban” nevelkedett gyermek is magában hordozza kriminalitás veszélyét. (Hajdú József)

LENGYEL ANDRÁS: Írt-e József Attiláról Móra?

Lengyel András a címben feltett kérdésre keresi a választ írásában, amely az 1920-as évek irodalmi köreiből kalauzolja az olvasót. Ebben az időszakban József Attila pályája elején álló, fiatal költő volt, aki már bizonyos körökben ismert volt.

A szerző mintegy *in medias res* kezdi az irodalmi sétát József Attila nővéréhez, Jolánhoz írt 1923. május 14-i keltezésű levele releváns sorának idézésével: „Azt hiszem 27én, vagy jún. 5én fölolvastam rólam Móra Ferenc a szegedi Dugonics Társaságban.” Ezt követően a kijelentés mögötti tények, illetve lehetséges valóság kiderítésére ered a szerző. A kérdés felvetésének oka egyszerű: bár a költő „beharangozta” az eseményt, de az utókor nem ismer olyan Móra Ferenc nevéhez köthető írást, amely József Attiláról szólna.

A szerző tényszerűen végigveszi az eseményeket és a lehetséges magyarázatokat, amelyekkel a költő állítását lehetne alátámasztani. E tényfeltárás során érdekes adalékokat kapunk a költő levelezéséből, a korabeli irodalmi életéről, a fiatal költők, írók, irodalommal foglalkozók életéből. Megtudhatjuk, hogyan zajlott egy olyan felolvasóülés, amelyet a már tapasztalt és ismert irodalmi személyiség – Móra Ferenc – fiatal barátainak műkedvelő közönség előtti bemutatására rendezett. Hála Móra alaposságának és fennmaradt jegyzeteinek, részleteiben megismerhetjük az ülés eseményit, előadóit. A fiatal irodalmárok életéhez pedig a szerző szolgál további kiegészítésekkel. A kérdés csak az, hogy miért nem szerepelt a fiatalok között József Attila? Előrejelzése Jolánnak az eseményről május 14-i levelében olvasható, holott maga a felolvasóülésre már előző nap, május 13-án sor került. Miért nem tudott az előző napi szegedi eseményről – teszi fel a kérdést a szerző. A válasz a költő életkörülményeiben keresendő. József Attila ekkor Makón élt, a hírek még nem jutottak el hozzá. És hogy miért maradhatott ki a programból, arra is megkapjuk a lehetséges választ Lengyel Andrásról: a fiatal költő öngyilkossági kísérlete, amelyről Móra is értesülhetett, s aki ezért feltételezhetően nem tartotta célszerűnek bemutatni a labilis és önvészélyes fiatalembert. (Megyeri-Pálffy Zoltán)

*HEINER LÜCK: Verfassungs- und rechtshistorische Anmerkungen zur Operette „Der Zigeunerbaron” von Johann Strauß
(Alkotmány- és jogtörténeti megjegyzések Johann Strauß „A cigánybáró” c. operettjéhez)*

A szerző tanulmányának bevezetőjében a népszerű operett keletkezésének körülményeivel és a történet színhelyével ismerteti meg az olvasót, vázlatosan beavatva azt a temesi bánóság, mint történeti és földrajzi régió történetébe. Ezzel egyúttal a Bánóság rekultivációjának okait is felfedi, és bár a librettóból csak annyit derül ki, hogy az események a 18. század közepén játszódnak, Lück Mirabellára utalva a belgrádi csatához, az 1741/42-es évhez köti a történet bonyolódását. Már a bevezetőben hangsúlyozza a szerző az operett címének egész művet meghatározó jelentőségét: a Cigánybáró alkotója ezzel azon korszak hangulatát is megidézte, melyre az Osztrák-Magyar Monarchiát alkotó társadalom számos népcsoportjának szokásai összeütközésbe kerültek és rányomta bélyegét e korszak mindennapjaira. A mű jogtörténeti aspektusainak beható vizsgálata határozza meg a tanulmány fő nyomvonalát, a jogtörténeti elemet tartalmazó csomópontok körül egy-egy kisebb történeti jellegű tanulmánnyal találkozunk az olvasó. Jelenetről jelenetre bukkanak elő azok a személyek és események, amelyek egy korabeli jogintézményt vagy szokásjogot idéznek, és amelyek alkotmány- és jogtörténeti szempontból megkerülhetetlenek. A cigányság együttélésének formáit vizsgálva Szaffi azon dalát emeli ki Lück, amelyben a cigányság más népcsoportokkal egyenrangúságát hangoztatja. A temesi vár tövében tartott heti vásárokon feltűnő, a kézműves cikkek cserekereskedőiből ill. a marhavásárok legsikeresebb kereskedőiből a Bánóság rekultivációjában kulcsszerepet játszó kovács- és lakatosmunkák felelőseivé vált betelepült cigányok vajdájukká választják Barinkayt, a török kiűzése során elpusztított terület egy részének korábban emigrálni kényszerült urának fiát. Maguk cigánybárónak nevezik vajdájukat, megerősítve azt a középkori szokást, hogy az erdélyi vajda és a temesi bán is mindig bárói rangot viselt. Újabb jogtörténeti jellegű jelenet a birtokba iktatás, amellyel az ifjú Barinkay Carnero gróf, császári biztosnak és hivatalos kíséretének kellene a törököktől felszabadított földeken visszahelyeznie jogaiba. Lück a korabeli császári betelepítési politikát is elemezve a császári biztos eljárását és két tanú kötelező jelenlétét emeli ki az eseménysorból, amely utóbbi feltételt az *unus testis nullus testis* régi jogelvére vezeti vissza. A korabeli alfabetizáció is felszínre kerül, ugyanis egyik tanú sem tud írni, csak egy keresztet rajzolnak a papírra. Mivel Zsupán Barinkay apjának szomszédja el akarja kerülni az öreg

Barinkay által régen elrejtett kincs miatti pereskedést, felajánlja lánya, Arzéna kezét az ifjú Barinkay számára. Lück a két fiatal házasságkötési mozzanatban az 1740. évi egyik államkonferencia határozatának hatását véli felfedezni: olyan felügyelőt küldenek ki, aki amellet, hogy az elhanyagolt bánsági állapotokon javít, az erkölcstelen állapotokat úgy fogja megszüntetni, hogy előtte, mint hivatalos személy előtt kell a házasságokat megkötni. Mintegy ennek ellenpontjaként mutatja be a szerző Berinkay és Szaffi házasságkötést nélkülöző, „cigánymódra” való együttélését. A személyi jogot érinti a származás bizonyításának kérdése, amelyet a szerző Cziprára, a legidősebb cigányasszonyra bíz: ő okirattal tudja bizonyítani, hogy Szaffi, aki cigány hagyományok szerint az ifjú Barinkay menyasszonya lett, csupán nevelt lánya, valójában az utolsó temesi basa rábízott gyermeke és rangja felér egy hercegnőjével. A Barinkay által Czipra és Szaffi útmutatása alapján megtalált kincs pedig újabb jogtörténeti szálát kezd el bonyolítani, Zsupán és Barinkay vitáját Carnero császári biztos azzal igyekszik lezárni, hogy a kincset a bécsi kincstár számára le akarja foglalni, de Barinkay – figyelemmel a *Thesaurus donum fortunae creditur* elvére – annak jogos tulajdonosaként azt a haza javára ajánlja fel, és annak a népnek szánja, amelytől azt annak idején kizsarolták. Lück tanulmánya összegzésében hangot ad annak, hogy bár a Cigánybáró eseménysora számos jogi problémára világít rá, és helyezi el ezeket egy történelmi környezetben, az operett érdeme mégis inkább abban áll, hogy idealizált módon mutassa meg a cigánytársadalom belső életét és más népcsoportokhoz való viszonyát, és romantikus képet fessen a 18. századi temesi bánság társadalmának színes mindennapjairól. *(Babják Ildikó)*

MÉSZÁROS REZSŐ: A progresszív társadalomföldrajz szemlélete

Mészáros Rezső tanulmányának első részében annak okait keresi, hogy miért szenved a magabiztosság hiányában a társadalomföldrajz, annak ellenére, hogy tudományos teljesítménye és eredményeinek gyakorlati hasznosíthatóságának mértéke nem csökken. Az okok kifejtésénél eleve a társadalomföldrajz fogalmának hiányából indul ki, a definícióalkotás nehézségei körében pedig a német és a francia felfogás közötti eltéréseket jelöli meg. A meghatározó francia személet az individuum szerepét emelte ki, az ember relatív autonómiáját hangsúlyozta, a német klasszikus antropogeográfia utáni felfogás szintén az ember tevékenységét igyekezett előtérbe állítani, de jórészt település-megközelítésben, ill. a területi szerveződés, a téralkotás folyamatait vizsgálva. Nemcsak e két irányvonal adta megosztottság nehezítette a társadalomföldrajz általánosan elfogadott definíciójának létrejöttét, hanem azon vita is, amely arról folyik, milyen is manapság a társadalomföldrajz, illetve mely tudományterületek segítségével lehetne a társadalomföldrajzot jobbra tenni. A helyzet súlyosbodását a szerző annak számlájára is írja, hogy napjainkra a társadalomföldrajz nagyon differenciált, túlszabdalt lett, és ma már nem az a fő kérdés, milyen mértékű a társadalomföldrajz belső tagozódása, hanem az, hogyan viszonyul a társadalomföldrajz a világfolyamatokhoz. E körben röviden bemutatja azt a sokféle nézetet, melyek a társadalomföldrajz a fő „kihívásaival” foglalkoznak, ezek közül azt az álláspontot osztja, hogy a 21. század kezdetén a társadalomföldrajz új gondolatvilága azoknak a komplex rendszereknek kutatási eredményeire, társadalom-földrajzi kutathatóságára alapozódhat, amelyek az egész világra kiterjednek, az egész világ sorsát alakítják. Ennek köszönhetően a globalizáció nem kerülheti el a társadalomföldrajz kiemelt figyelmét, ez ugyanis jelenleg a világ közérzetét és alakulását talán legerőteljesebben meghatározó komplex rendszer. Bár rávilágít: a globalizáció fogalmának nincs tökéletes meghatározása, de lényeges társadalomföldrajzi tartalom ismerhető fel benne. Újabb kérdésként veti fel, hogy a társadalom-földrajzi vizsgálataink a globalizáció szűk, vagy egészen szélesen értelmezett tartalmára,

összefüggéseire terjedjenek-e ki. Arra a következtetésre jut, hogy mivel a világ sorsa alakításában részt vevő (főként globális) főszereplők térszemlélete túllép a hagyományos tércategóriákon, továbbá az adatátviteli rendszerek, gyors tudományos-technikai fejlődésével a gazdaság, a társadalom, a kultúra működési folyamatai, sőt közösségi és magánéletünk egyre több cselekvése átkerül a kibertérbe. Szerencsés módon a kibertér fogalmát és tartalomváltozását is megismerjük a tanulmányból, Ptolemaiosztól indulva William Gibson, Manuel Castells, Michael Batty és Jason Whitaker megközelítésén át eljut a Matthew Zook által jegyzett fogalomig. A szerző kiemeli, azt a ma már széles körben ismert jelenséget, hogy a világ életfolyamatai jelentős része működtetésének kapcsolatteremtő tere a kibertér, viszont az talán már nem, hogy a kibertér és a városok között is rendkívül izgalmas kapcsolatrendszer van. Ezzel összefüggésben tanulmányának befejező részében fogalmazza meg a társadalomföldrajz célját: a globális világgazdasági, kultúrák közötti, kulturális, társadalmi, valamint a kibertérrel egyre több területen összefüggő rendszerben minél szélesebb körben felismerje az új ismeretek, a komplex világszemlélet szükségességét és elkerülhetetlenségét. A minél szélesebb körből Mészáros a globális klímaváltozást és a egy komplex területi folyamat, a nagy területi különbségekkel terjedő információs társadalom témakörét emeli ki. Végül arra a konklúzióra jut, hogy bár a világ társadalmi, gazdasági, környezeti bonyolultsága egyre növekszik és változik, a bonyolultság és a változás területi jellemzői, hangsúlyai is gyakran módosulnak. A világ a 21. század kezdetén egy összetett, változékony társadalmi, környezeti, területi és működési egyenlőtlenség, és nem kétséges, ebben a sokszínű egyenlőtlenségben a társadalomföldrajznak új, nagyívű és széleskörű kutatási lehetőségei vannak. *(Babják Ildikó)*

PÉTER LÁSZLÓ: Juhász Gyula barátsága Dettre Jánossal

Az Emlékkötet irodalmi témájú írásait gyarapítja Péter László a Juhász Gyula és Dettre János közötti barátságról szóló munkájával, amely egyike azon a Ruzsoly Józsefhez közvetlenül kötődő tanulmányoknak, hiszen az ünnepezt maga is írt Dettréről.

Péter László mindjárt a tanulmánya elején pótolja a Dettre János nevét nem ismerő olvasó esetleges hiányosságait, bemutatja az ismert irodalmi alak barátját: „*az őszirózsás forradalom kormánybiztosa, a vajdasági magyar irodalom apostola, a Délmagyarország kitűnő publicistája.*”

A szerző írását hét kisebb részre osztotta, amelyekből fokozatosan kirajzolódik Dettre János alakja és az ismert költőhöz fűződő barátsága. Először megismerhetjük azt a közeget, amelyben a két fiatal társaival együtt mozgott, ők voltak az „*Ipar utcai fiúk*”. De nem csak fiúk tartoztak e társaságba, hanem egy lány is, Ili, aki Gyula és János szerelmi versengésének tárgya lett. A szerző a költőtől idézve rajzolja meg a három fiatal közötti érzelmi hálót, s a barátság erősségét bizonyítja a szerelmi vetélkedés ellenére, bár a versek (amelyeket Juhász Gyula barátjának ajánlott) nem utalnak sem Ilire, sem Jánosra. A negyedik részben újabb Juhász Gyula verssel találkozunk, amelynek keletkezéstörténetében szerepet kapott Dettre János, ugyanis rajta keresztül ismerte meg e költőt egyik későbbi rajongója, Andrányi Erzsébet, akinek a *Princesse lointaine* című szonettjét írta. Majd szóba kerül a költő és Dettre két forradalombeli együttműködése, s későbbi – immár elsősorban irodalmi – összefonódásuk egy-egy példája.

Végül Dettre Jánosnak a Délmagyarországban 1929-ben megjelent, Juhász Gyulát méltató sorait olvashatjuk, amelyből kitűnik, hogy mennyire ismerte költő barátja életét és lelkét. (Megyeri-Pálffy Zoltán)

POKOL BÉLA: Jogi oktatás, jogtudomány, gyakorlati jog

Pokol Béla tanulmányát egy olyan a gondolati fonalra fűzi fel, amelynek csomópontjait a juriszprudencia jogtudománnyá válásának, és a gyakorlati juriszprudencia felemelkedésének, majd eltűnésének bemutatása képezi. A joggal való szellemi foglalkozás történetét vizsgálva kiemeli, hogy az 1700-as évekig ezt nem tudománynak tekintették, hanem gyakorlati mesterségnek, és a „*Rechtsgelehramkeit*” inkább jogi tanultságot és nem jogtudományt jelentett. Tudománynak ekkor csak az elvont természetjogi elvek rendszere számított, de annak gondolata, hogy a praktikus beállítottságú egyetemi római jogászok termékeit ezekre kellene visszavezetni, nem merült fel. A szerző kutatási alapján rámutat, hogy az 1700-as évek folyamán megváltozik ez a szemléletmód, egyre inkább bevetté kezdett válni, hogy az értelmi ellentmondás-mentesség létrehozása és ezek átfogó rendszerre összefonása is a *Rechtsgelehramkeit* feladata. Ezzel párhuzamosan (legalábbis Poroszországban) az egyetemi jogászokat kiszorították a bírászkodásból, mindeközben – a szerző szerint – ez a fordulat az újfajta jogi gondolkodásnak a fennálló állapotokkal szembeni kritikai beállítottságát is magával hozta, melynek tudománytörténeti oldalaként állapítja meg, hogy ezzel a praktikus juriszprudencia jogtudomány-jellegének igénye és emellett a „jogfilozófia” kifejezés is megjelent. A juriszprudencia jogtudománnyá válását taglalva két lépcsőt határoz meg a jogi topika jogdogmatikai rendszergondolkodással való felváltásának folyamatában: első lépcsőben a joggal való szellemi foglalkozásnak jogtudománnyá válása valósult meg, majd az innen kiinduló szellemi ösztönzésekre magában a jogban is a jogrendszerre kezdtek törekedni. Pokol a jogi oktatás jogtudomány oktatássá válásában a juriszprudencia jogtudománnyá válását, a jogfilozófia középpontba kerülését, a tételes jogágak általános fogalmi rendszereinek kialakulását és ezek jogfilozófiai jogfogalom körül szerveződését jelölte meg döntő mozzanatokként, kiegészítve azzal a változással, amelynek eredményeként az egyetemi professzor a korábbi jogtanárból és praktikus római jogászból tudósprofesszorrá vált. Emellett azon párhuzamosan futó folyamat jelentőségét hangsúlyozza, amely a gyakorlati jogi tevékenység praktikus készségeit és ezek okos ismereteit is igyekezett benntartani a jogi egyetemi oktatásban. Ennek sorsát járja körbe tanulmányának a gyakorlati juriszprudencia felemelkedését és eltűnését témául tűző fejezetében. Itt is az 1700-as évekig tekint vissza amikor megállapítja, hogy ezen évszázad első évtizedeiben az absztrakt-rendszeres jogi gondolkodás felé történt eltolódás következményeként felmerült: ezen új, vezérlő elméleti juriszprudencia mellett egy gyakorlati juriszprudencia is kell, amely az egyes, tipikus jogászai munka gyakorlati teendőit is beemeli a jogi gondolkodásba és az egyetemi jogászképzésbe. Ennek a gyakorlati juriszprudenciának a csúcspontját 1790 és 1810 közé teszi, indokolva ezt azzal, hogy egy sor gyakorlati tárgyat ekkor emeltek be az egyetemi oktatásba. Ilyen tárgyként taglalja a szerző az elméleti juriszprudencia szerződéselméletének gyakorlati konkretizálását, az önkéntes bírászkodás (a mai választottbíráskodás) tanát, a bírák jogi tevékenységének gyakorlati működését, az állami hivatalnokok különböző tevékenységeinél alkalmazandó „okos szempontok” bemutatását, a dokumentumok kezelésének szempontjait, a kartotékozást, az osztályozást, és nem utolsósorban a büntetőeljárás során felmerülő lehetséges védekezési technikákat. Pokol Jan Schröderre hivatkozva felhívja a figyelmet arra, hogy az 1700-as évek végéig az egyes tantárgyak rangját nem tudományosságuk foka, hanem az ember boldogsága szempontjából való hasznosságuk határozta meg. Amíg eredetileg az első helyen a teológia, azután a medicina és végül a juriszprudencia állt, a Kant által elindított

változással Gustav Hugo már a tudományosság szerint igyekezett a juriszprudenciát felfogni, Savigny pedig még tovább lépett, és a juriszprudencia tudományosságát a pozitív joggal foglalkozó részhez sorolta, azzal, hogy a tetszőleges törvényhozási anyag mögé a tartós népszellemet és az ebből képzett rendszeres jogi fogalmakat tette. A szerző ezen folyamat eredményének tekinti azt, hogy a juriszprudencia jogtudománnyá vált. Tanulmányának záró gondolataként felsorolja annak okait, miért tapasztaljuk azt, hogy bár a Savigny óta eltelt évszázadokban elvileg ugyanazon az alapokon maradt a jogi oktatás, a realitás már jócskán eltér a magyar jogi oktatásában. Végül reményét fejezi arra nézve, hogy szemünk elé tudjuk majd emelni a jogtudományt és a jogi oktatás eszméjét annak érdekében, hogy kitörhessünk azon körülmények közül, melyek nemcsak a hazai jogászképzés minőségét csökkentette, de az utóbbi két jogtudós generáció teljesítményét is beszűkítette. *(Babják Ildikó)*

P. SZABÓ BÉLA: Magyarország jogi doktorok számbavétele 1680-ból

P. Szabó Béla tudománytörténeti tanulmányának középpontjában Daniel Klesch *Pentast doctorum iuris in Hungaria* című *panegyris*e áll, amely 1680-ban készült Jénában egy magyarországi származású joghallgató, Johann Christoph Planckenauser doktori *promotio*ja apropóján.

A tanulmányból megtudhatjuk, hogy a *panegyris* egyfajta ünnepi beszéd, amely azonban jelen formájában nem hasonlítható egyetlen más műfajhoz sem, ugyanis Klesch Johann Christoph Planckenauser doktorra avatása kapcsán nem pusztán a doktorjelöltet dicséri, hanem öt másik magyar származású jogász doktor bemutatását követően helyezi el öt hatodikként a rangos jogászok sorában, így egyfajta biográfiagyűjteményként is értékelhető a mű.

Mielőtt a tanulmány szerzője rátérne a *panegyris* elemzésére, bemutatja a doktori fokozatszerzési eljárás menetét a kora újkori egyetemeken, így megtudhatjuk, hogy ez az eljárás alapvetően két részből állt, a vizsgafolyamatból és az avatási ceremóniából, amely utóbbi az egyetemeken általában azonos módon zajlott le.

Ezt követően a *panegyris* műfajával, majd szerzőjének, Daniel Kleschnek, a száműzetésben élő protestáns lelkésznek az életútjával ismerkedhetünk meg, majd pedig sor kerül a dokumentum részletes ismertetésére, illetőleg elemzésére. Ennek során a szerző Klesch állításait azokkal az adatokkal veti össze, amelyekhez más forrásokból jutott.

Elsőként a nyomtatvány címlapjával ismerkedetünk meg, amely egy barokk körmondat keretében utal a *panegyris* apropójára, majd ezt követi a tartalmi rész, amelynek kezdetén Klesch elmondja, hogy pusztán öt jogi doktort lehet összeszámolni Magyarországon, majd összefoglalván programját rátér az öt jogi doktor (Christoph Lackner, Wilhelm Artner, Ferdinand Heindel, Michael Pancratius és Johannes Andreas Lochner) bemutatására példaként állítva őket pártfogoltja, Planckenauser számára. Végül azon elmélkedve zárj le munkáját Klesch, hogy vajon miért van olyan kevés jogi doktor Magyarországon. Úgy véli, hogy ennek oka abban rejlik, hogy Magyarországnak sajátos joga van, amelyet semmilyen akadémián nem oktatnak nyilvánosan. Úgy gondolja, hogy a megoldást az jelenthetné, ha a magyar jogot a római joggal hasonlítanák össze.

A tanulmány szerzője az elemzés során rámutat arra, hogy Klesch több ponton is téved. Egyrészt tévesen állítja azt, hogy pusztán öt magyar származású jogi doktort lehet a korszakban felsorolni. Ezen állítása alátámasztására a szerző felsorol 13 olyan jogi doktort,

akiket maga Klesch is ismerhetett volna, s megpróbálja feltárni Klesch tévedésének valószínű okát is. Azonban nem csupán a doktorok számában fedez fel a szerző tévedéseket, illetőleg hiányosságokat, hanem a bemutatott öt jogász életrajzában is. Ezek elemzése során a szerző egymástól szerkezetileg is jól elválasztva ismerteti először a Klesch munkájában található információkat, majd pedig a többi forrásból kiemelhető adatokat. Végül arra is felhívja a figyelmet, hogy Klesch tévesen nevezi meg azokat a stráßburgi hallgatókat is, akik a magyar jogot a római joggal hasonlították össze, valamint, hogy kihagyja a munkájából azt a jogászt, aki elsőként foglalkozott a hazai és az „tudós jogok” összehasonlításával. A szerző végül Johann Christoph Planckenauser életútját bemutatva utal arra, hogy valószínűleg kissé értelmetlenül került egy sorba a többi ismertetett jogással.

A tanulmány mellékletként tartalmazza az eredeti *panegyris* másolatát is.

A szerző egy különleges, műfaját tekintve nehezen besorolható, ugyanakkor igen érdekes dokumentumot mutat be egy igen alapos és részletes elemzés keretében, amely mindazokat a fontos információt tartalmazza, amelyek a mű keletkezéstörténetének, és tartalmának megértéséhez szükségesek. A kutatómunka alaposságát mutatja az a tény is, hogy nem csupán a dokumentum szerzőjét és az abban szereplő központi személyeket ismerhetjük meg a munkából, hanem az azzal kapcsolatosan felmerülő fontosabb személyekről szóló legfontosabb adatokat is megtaláljuk a lábjegyzetek között. A szerző objektíven kiemeli Klesch munkájának hiányosságai mellett annak érdemeit is, így különösen azt a tényt, hogy az egy első (bár némileg felületes) magyar jogász-biográfia gyűjtemény megalkotásaként értékelhető. A tanulmány további érdemei között megemlítendő annak jól tagoltsága, áttekinthetősége is, amelyet az is elősegít, hogy a szerző a saját álláspontját eltérő szerkesztési móddal is elválasztja a dokumentum ismertetésétől. (*Újvári Emese*)

RÉVÉSZ BÉLA: A törvényesség és az alkotmány kategóriái az állambiztonság fogalmkörében – 1989

Révész Béla a titkosszolgálatok rendszerváltás előtti tevékenysége kapcsán az újabb kutatási lehetőségeket vázolja írásában.

A politikai átalakulás és a titkosszolgálatok változásainak eddigi kutatása néhány általános következtetést is megengednek, azonban vannak olyan feltáratlan területek, amelyek a kutatás új irányait jelölhetik ki a szerző szerint. E körben megemlíti, hogy a politikai és a titkosszolgálati változások elemzése csak egyik illetve másik szemszögből folyt, a két folyamat kölcsönhatását, összefüggését nem érintették. A nem pusztán történeti, hanem a más tudományterületi (politológiai, jogtudományi, szociológiai) megközelítések újabb megválaszolandó kérdéseket vetnek fel, amelyeket ha mentesítünk a politika, a sajtó és a közvélekedés tematizációjától, differenciáltabb és tárgyilagosabb eredményekre juthatunk. E feltételezést kívánja Révész Béla alátámasztani, majd kiemeli, hogy kifejezett alkotmányi rendelkezés hiányában, a Kormány irányítása alá tartozó ma nemzetbiztonságinak nevezett szolgálatok működéséről csak az őket szabályozó törvények rendelkeznek, maga az Alkotmány nem. E szervezetekre vonatkozó kutatások nem létében feltűnőnek tartja a szerző, hogy az Alkotmány-kommentár éppen az alkotmányos szabályozást hiányolja.

E bevezető után a szerző az állambiztonsági reform-elképzelések alkotmányozási háttéréről, majd az alkotmányossá-válás igényéről, ígéretéről és valóságáról szól.

Az állambiztonsági változások feltárása – nem nyilvános, titkos jellegükből adódóan – a rendszerváltás egyéb szegmenseinek (politika- és társadalomtörténet) feldolgozása mögött lemaradt. Ugyanebből a jellegből adódik, hogy a titkosszolgálatok kutatása nagy politikai, társadalmi megrázkódtatások, rendszerváltozások idején fellendül, az új, régít bíráló rezsim érdekeinek megfelelően. A kérdés e szervezetek túlélésével kapcsolatosan merül fel. Ahogyan a szerző is megállapítja: „...a titkosszolgálatoknál tapasztalható folyamatosság jelei megkérdőjelezzik valódi átalakulásukat.” A titkosszolgálatok politikaközelségét valószínűleg semmiféle szabályozás automatikusan nem zárja ki, ezért az alkotmányos és jogi garanciákon túl „fokozott jelentősége van a politikai hatalmat korlátozó demokratikus politikai környezet és kultúra kialakításának is.” A továbbiakban a szerző az 1988-89-ben zajló alkotmányozási folyamat ismertetésében helyezi el a titkosszolgálatok körül kialakult alkotmányossági kérdést, s elemzi, hogy miként maradt el a terület sarkalatos törvénykénti szabályozása. Ezt követően számos rendszerváltás idején született dokumentum alapján mutatja be a szerző az állambiztonsági szolgálatok alkotmányos státusa iránti igény fokozatos körvonalazódást. Végül kifejti a szerző, hogy a rendszerváltás óta a szolgálatok alkotmányos, illetve Alkotmányon kívüli helyzete nem változott, egyoldalúságot tapasztalunk, ugyanis míg a nemzetbiztonsági törvény nem egy szakaszában hivatkozik az Alkotmányra, addig az Alkotmány „vonakodik” ezen alkotmányos kötődés „nyílt felvállalásától.” „De miközben az állambiztonsági szolgálatok vonatkozásában a pártállami alkotmány hallgatása, ha indokolatlan is, de érthető volt, jogállami keretek között a nemzetbiztonsági rendszer alkotmányos megjelenítésére feltétlenül szükség lenne” – zárja gondolatait a szerző. Így azt mondhatjuk, hogy a napjainkban újra felvetődő alkotmányozási kérdések akaratlanul is e tanulmány aktualitását adják feladatod adva a jövő (jelen) alkotmányozói számára. *(Megyeri-Pálfi Zoltán)*

SZABADFALVI JÓZSEF: Adalékok a magyar „tételes jogbölcészeti iskola” történetéhez

A szerző „A jogpozitivizmus uralomra jutása Magyarországon” című bevezető részben megállapítja, hogy a „XIX. század utolsó harmada és a századforduló időszaka a magyar kultúra és szellemi élet fellendülésének korszaka.” A pozitívista szemléletmód megjelenése, majd a jogpozitivizmus uralkodóvá válása az 1870-es évektől – Magyarországon is – új gondolkodókat és gondolkodási irányokat hozott létre.

A szerző szerint Pulszky Ágost volt a pozitívista jog- és állambölcselet első számú hazai képviselője, aki a pesti jogi kar jogbölcselet és nemzetközi jog professzora volt. A szerző elsősorban Pulszky 1885-ben megjelent „A jog és állambölcselet aaptanai” című művét emeli ki, hiszen ezen alkotás megjelenésétől számítják Magyarországon a jogpozitívista szemléletmód diadalra jutását. A tanulmány hangsúlyt helyez arra a tényre is, hogy Pulszky volt az, aki a jog fogalmi meghatározása során az analitikus fogalomképzés módszerét elsőként alkalmazta Magyarországon. „Ennek kapcsán olyan alapvető jogi fogalmakat vizsgál meg és elemez, mint például alanyi jog, tárgyi jog, parancs, köteletség, hatalom, kényszer.” Szemléletesen mutatja be Szabادfalvi József a Pulszky-monográfia alapvető jogbölcseleti kérdéseit, majd „A modern tételes jogbölcészeti iskola követői” című részben Finkey Ferenc büntetőjogász életművét méltatja. Finkey „A tételes jog alapelvei és vezéreszméi” című műve két kötetes kézikönyvnek indult, de csak az első kötet készült el. Ennek ellenére a mű előszavából, bevezetéséből, illetve a könyv végén kifejtett, a második kötet tervezett tematikáját és főbb részeit vázlatosan bemutató részekből kirajzolódik Finkey jogbölcseleti álláspontja. A bevezetőben Finkey – többek között – az alábbiakra hívja fel a figyelmet: „...a jogbölcselet tárgya, a jog, tételes emberi intézmény, melyet nem elvont szemlélődés útján,

nem szellemes logikai elmejátékok kedvéért teremtettek és fejlesztettek ki a nemzetek, hanem gyakorlati célból, a társadalmi együttélés, a társadalmi rend és az egyéni szabadság biztosítása végett...” A szerző szerint fontos megállapításokat tesz Finkey az általa vallott felfogás módszertanát illetően is. „Több, egymást kiegészítő metódus alkalmazásában látja a siker titkát. Az összehasonlító, történeti, genetikai és az elemző, valamint a lélektani módszer alkalmazásától reméli a jogbölcselet eredményes művelését.”

A következő gondolkodó Szászy-Schwarz Gusztáv, aki a római jog és a modern civilisztika kiemelkedő hazai képviselője. A tanulmányban elemző módon megtaláljuk arra a fő kérdésre a választ, hogy mi a jog célja. A szerző megállapítja, hogy „Szászy-Schwarz szerint a jogbölcselet nem éri be többé azzal, hogy a tételes jognak praktikus okait keresse, ezt a munkát a jogtörténet megfelelően elvégzi. Figyelmét a jövő feladataira koncentrálja, és annak megoldásához vezető eszközöket kutatja.”

Végezetül Szabadfalvi József Kunz Jenő – a dualizmus kori Magyarország jogásza és ügyvédje – munkásságát ismerteti, aki fontos láncszemet képez a hazai jogpozitivizmus és a neokantiánus jogfilozófiai gondolkodás között. A szerző szerint három kiemelkedő monográfiát érdemes Kunztól megemlíteni: az 1901-ben megjelent „A munka” című társadalombölcseleti tárgyú monográfiát, „Az igazságos jog” című 1904-ben megjelent írást, valamint az 1908-ban megjelent „A jog” című kifejezett jogbölcseleti tárgyú művet.

A tanulmány utolsó részében a szerző – mintegy összefoglalásként – megállapítja, hogy a jogpozitivizmus hegemon szerepbe jutásával egy időben a jogbölcselet művelésében is jelentős változás állt be. A 19. század végén és a 20. század elején következett be az addig egységes tudományos diszciplína szétválása jog- és állambölcselet néven. *(Szűcs Lászlóné Siska Katalin)*

TÓTH TIHAMÉR: Az ordoliberalis iskola palackpostája – a piacgazdaság eszméje egykor és ma

A tanulmány – véleményem szerint – számos közgazdaságtan és jogtörténet iránt érdeklődő olvasónak szolgálhat újdonságokkal, mivel részletesen ismerteti a liberális, de ugyanakkor mégis kellőképpen szabályozó gazdaságpolitikai koncepció kialakulását és annak előnyeit.

Már a tanulmány bevezetőjéből is több információhoz juthatunk az állam és a piac egymáshoz való viszonyáról, az állam irányító szerepéről. Szintén megismerkedhetünk több közgazdaságtani fogalommal és elmélettel, melyek koronként váltották egymást és az egyes államokban eltérő sikerrel alkalmazták azokat. A szerző által felvetett probléma azon évszázados közgazdaságtani kérdés körül forog, hogy mennyire kell beavatkozni az államnak a piaci folyamatokba, s mikor tekinthető a beavatkozás elkerülhetetlennek. Elegendő-e az úgynevezett „láthatatlan kéz” elméletére támaszkodni, vagy hatékony szabályozási rendszert kell felépítenie az országoknak. Az írás olvasása során egyaránt megismerhetjük a liberális és a túlszabályozott gazdaságpolitika előnyeit és hátrányait. A világgazdaság történetéből – mindkét irányzat alkalmazásával kapcsolatban – ismerünk pozitív és negatív példákat, s a közöttük álló szakadékot kiválóan ismerteti a szerző.

Az állam által alkalmazott gazdaságpolitikai szabályozás formája és mélysége a 2008-as gazdasági világválság kibontakozása után került ismét napvilágra, amikor kiderült, hogy a piacok nem képesek megfelelően szabályozni önmagukat, s ismét állami segítségre szorultak a magánvállalatok. Ez az új helyzet napjainkban is nagy fejtörést okoz a kormányoknak,

mivel még a fejlett gazdasággal rendelkező államokat is fájdalmas lépésekre kényszeríti, többször csorbítva a magánvállalatok jogait.

A második fejezet egy részletes történelmi ismertetést tartalmaz arról, hogyan alakult ki Németországban a szociális liberalizmus eszméje, s milyen tényezők akadályozták elterjedését. Képet kapunk a szociális liberalizmus elméletével egy időben alkalmazott gazdaságpolitikai koncepciókról is, melyek egy-egy iskola nevéhez fűződnek. A történelmi ismertetés után megismerhetjük a „*laissez faire*” liberalizmus és az ordoliberalizmus közötti különbségeket. A „*laissez faire*” gazdasági elv lényege, hogy az államnak szükségtelen beavatkoznia a piaci folyamatokba, azok önmagukat jobban szabályozzák, mintha az állam keretek közé szorítaná azokat. A szerző nem egyszerűen csak ismerteti az ordoliberalizmus jellemzőit, hanem felsorolja az érvényesülési feltételeit is, utalva az 1990 utáni magyar állapotokra, melyek nem tették lehetővé ezen gazdaságpolitika alkalmazását a társadalmi ellenállás miatt.

A tanulmány értékét emeli, hogy ismerteti az ordoliberalizmus eredményeként elérhető szociális piacgazdaságot is. A szociális piacgazdaság lényege, hogy az állam nem avatkozik be az alapvető piaci folyamatokba, de szabályozásával megvédi a társadalmat a gazdaság működése során keletkező negatív hatásoktól. A szerző álláspontja szerint a szabályozatlan piac hosszú távon nem életképes, de a túlzott beavatkozás is káros, ezért az államok és a nemzetközi szervezetek feladata a keretszabályok meghatározása.

Ezen jogi szabályozás egyik legjobb példája az Európai Unió szabályozása, melynek versenyjogi előírásai valamennyi tagállamban kötelezőek és hozzájárulnak az egészséges gazdasági környezet kialakulásához. A versenyjogi szabályozás csak akkor lép működésbe, ha egy vállalat vagy vállalatcsoport valamely magatartása veszélyezteti a piaci folyamatok megfelelő működését. A hazánkban működő vállalatok gazdasági moráljának javulását elsősorban ezen keretszabályoktól várhatjuk, amennyiben hatékony végrehajtás fog kapcsolódni hozzájuk. (Szűcs Lászlóné Siska Katalin)

Kaprinay Zsófia

Hegedűs Andrea: „Az élettársi kapcsolat a polgári jogi kodifikáció tükrében” című monográfiájának ismertetése¹

2010 őszén jelent meg Dr. Hegedűs Andrea Ph.D., a Szegedi Tudományegyetem Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszéke docensének monográfiája, amely széleskörűen, és egyedülállóan mutatja be az élettársi jogviszony kialakulását, az arra vonatkozó hatályos jogszabályokat, összevetve az új Polgári Törvénykönyv kodifikációs folyamatában felmerült elképzelésekkel.

A fentiekén kívül képet kaphatunk még a külföldi jogi szabályozás jellegzetességeiről, a nemzetközi gyakorlatról, valamint az Európai Unió ajánlásairól, és irányelveiről, ezek gyakorlatban megjelenő problémáiról, valamint a hazai szabályozásba való átültetés nehézségeiről.

A szerző felkészültségét, és hozzáértését mi sem bizonyítja jobban, mint a témában, korábban megjelent jelentős számú publikációja², valamint tudományos előadása.³

A könyvet a szerző elsősorban a jogászai szakma képviselőinek ajánlja, azon belül is alkalmas lehet a jogászképzésben, vagy közigazgatásban dolgozók számára egyaránt, nem utolsósorban alapja lehet további kutatómunkáknak.

A monográfia összesen nyolc fő részből áll. Szinte valamennyi fejezet ismerteti és elemzi a címében szereplő témára vonatkozó hatályos szabályozást, az I.⁴ és II.⁵ koncepciót, valamint az új Polgári Törvénykönyv Családjog Könyve valamennyi, – a mű lezárásáig elkészült változata⁶ – normaszöveg tervezeteinek vonatkozó rendelkezéseit.

---

¹ A monográfia megjelent Szegeden, a Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára sorozatban.

² Hegedűs Andrea: Az élettársi jogviszony szabályozása a jelenben, és annak jövőben várható alakulása, Jogelméleti Szemle 1/2006. sz.; Hegedűs Andrea: Az élettárs fogalma és a kifejezés tartalmi vonatkozásai, Családi jog c. folyóirat 2006. évi 4. sz.; Hegedűs Andrea: Az élettársi kapcsolat kontra házasság. Hasonlóságok és különbözőségek a hatályos magánjogban. Acta juridica et politica Tomus LXVIII. Fasc.9. Szeged, 2006.; Hegedűs Andrea: Az élettárs öröklési jogi helyzete. Acta juridica et politica – Besenyei Emlékkönyv 2007.; Hegedűs Andrea: Az élettársi kapcsolat várható szabályozása a kodifikációs folyamat tükrében. Acta Conventus de Iure Civili, Tomus VII. Konferencia-kötet. Lectum Kiadó, Szeged, 2007.; Hegedűs Andrea: Az élettársi kapcsolatok regisztrálása és annak hatása az élettársak öröklési jogi viszonyaira. Miskolci konferenciák 2006-2007. „A magánjogi kodifikáció eredményei, Tanulmánykötet. Novotni Alapítvány, Miskolc 2008.; Hegedűs Andrea: Az élettársi kapcsolat vagyoni jogi vonatkozásai. Családi jog c. folyóirat. 2008. évi 1. szám.; Az élettársi kapcsolat szabályozásának áttekintése, különös tekintettel a polgári jogi kodifikációs folyamatra c. Ph.D dolgozat (kézirat lezárva: 2008. április);

³ Az élettársi kapcsolatok regisztrálása és annak hatása az élettársak öröklési jogi viszonyaira (Az új Ptk. kodifikációs folyamatának áttekintése) címmel előadás tartása Miskolcon – „A családjog jövője” c. Konferencián.; Az élettársi kapcsolat várható szabályozása a kodifikációs folyamat tükrében c. előadás tartása Szegeden, a Magánjogot oktató fiatal jogászok I. találkozója és konferenciája keretében.

⁴ A Kormány 1061/1999. (V. 28.) Kormány határozatával módosított 1050/1998. (IV. 24.) Kormány határozata alapján elkészült az új Polgári Törvénykönyv Koncepciója, amelyet a Kodifikációs Főbizottság 2001. november 8-i ülésén elfogadott. A Kormány az 1009/2002. (I. 31.) Kormány határozatával elrendelte a koncepciónak a Magyar Közlönyben történő közzétételét

⁵ Az új Polgári Törvénykönyv Koncepciója, a Kormány 1003/2003. (I. 25.) Kormány határozatával elfogadott szöveg, amely e határozat mellékleteként megjelent a Magyar Közlöny 2003. évi különszámában.

⁶ Az új Polgári Törvénykönyv Harmadik Könyve, Családjog, Budapest 2006. március 31.; Az új Polgári Törvénykönyv Harmadik Könyve, Családjog, Budapest 2007. október 29.; Az új Polgári Törvénykönyv Harmadik Könyve, Családjog, Budapest 2008. március 25.

Az első részből részletes áttekintést nyerhetünk az élettársi kapcsolatok történetéről egészen a római kortól napjainkig, valamint a hazai szabályozás főbb lépcsőfokaival ismerkedhetünk meg, melynek kapcsán elmondható, hogy az élettársokról szóló szabályozás rendkívül nehéz utat tett meg napjainkig.

A második részben a szerző a jortól egy kicsit távolabb álló területet mutat be, amikor elemzi az élettársak társadalmi, demográfiai és szociális hátterét, összevetve azt a házasság intézményével. A fejezet a közbeékelte táblázatok segítségével nagyon jól tanulmányozható, használható, átfogó képet mutat az elmúlt évek élettársi kapcsolatainak számáról, az élettársi kapcsolatban élők életkoráról, iskolázottságáról, felbomlott élettársi kapcsolatokról, élettársból házassággá, házasságból élettársrá alakuló kapcsolatok számáról, valamint a két jogintézmény egymásra hatásáról.

A könyv harmadik részében a szerző bemutatja, hogy különböző jogtudósok, mint Kőnig Endre, Bajory Pál, Rakvác József, Tóthné Fábían Eszter hogyan adnak fogalmi meghatározást az élettársaknak, majd részletes ismertetést ad az élettárs, mint fogalom törvényi megjelenéséről, és annak időközbeni változásairól, a kapcsolódó bírői gyakorlat értelmezéséről, egészen az új Ptk. Családjog Könyvének normaszöveg tervezeteiben megjelent fogalmakkal bezárólag.

A szerző ugyanezen részben kísérletet tesz a jogintézmény jogrendszerbeli elhelyezésének meghatározására is, ami azért rendkívül nehéz feladat, mert egészen a közelmúltig vitás volt, hogy a polgári jog, vagy a családi jog adja-e meg annak kereteit.

A következő, negyedik fejezetben az élettársi kapcsolat keletkezését, regisztrálásának aktuális kérdéseit és megszűnését mutatja be a szerző. A hatályos jogi szabályozás szerint az élettársi kapcsolat a fogalmi elemek megvalósulásával keletkezik, mindenféle jogi procedúra nélkül, ezért a jogkövetkezmények alkalmazhatósága és a bizonyítás előfeltételeként számos szakember és laikus is felveti a regisztrációhoz kötés lehetőségének szabályozása iránti igényt. A regisztráció dilemmáját külföldi példákkal (pl.: Dánia, Hollandia, Svédország, Nagy-Britannia etc.) is alátámasztja a szerző.

Az ötödik fejezet az élettársi jogviszony családi jogi vonatkozásait elemzi. A jelenleg hatályos Családjogi törvény meg sem említi az élettársi kapcsolatot, mint családalapító tény, amiből első látásra arra lehet következtetni, hogy nem családjogi jogintézménnyel állunk szemben. Azonban a szerző ebben a fejezetben bemutatja azokat a véleményeket, álláspontokat és szabályokat, amelyek ezeket egyértelműen megcáfolják. Szó esik az élettársi kapcsolatból született gyermeket érintő, elsősorban származás miatti diszkrimináció tilalmáról, ezen túlmenően részletesen vizsgálja a szerző azokat a családi jogi kérdéseket, amelyek az élettársaknál ugyanúgy felmerülhetnek, mint a házastársaknál, így többek között az élettárs szülő jogait és kötelezettségeit, a gyermek nevének meghatározását, az apasági vélelem megtámadását. Körültekintően szól az élettársról, mint nevelőszülőről, illetve esetleges örökbefogadó szülőről. Bemutatja az élettársi tartással, valamint a lakáshasználati joggal összefüggő kérdéseket.

A könyv hatodik részében a szerző az élettársi viszony polgári jogi vonatkozásait mutatja be, ezen belül is arra fókuszál, hogy milyen specialitások jellemzik az élettársak vagyoni viszonyait. Ismerteti a jelenleg hatályos szabályozást, valamint az ezzel összefüggő olyan kérdéseket, amelyek a bírák számára is olykor nehézséget okoznak, mivel e tekintetben a bírői

gyakorlat korántsem egyértelmű és egységes. A bírói kart megosztó, markánsnak mondható két irányzat részletei is kifejtést nyernek a műben.

E fejezet második nagy részét az élettársak öröklési jogi helyzetének az ismertetése teszi ki. Átfogó képet kapunk a hatályos szabályozásról, illetve leginkább a szabályozás hiányából eredő méltánytalan helyzetekről. A szerző e helyzetekre megoldási lehetőségeket is kínál.

Az utolsó előtti fejezetben megtalálhatjuk az azonos neműek között létrejött élettársi kapcsolattal összefüggő szabályozást, a homoszexualitás társadalmi és főként jogi megítélésének problémafelvetését, igen részletesen. A szerző felveti ugyan a kérdést, vajon a gyermekekre milyen hatással van az azonos neműek párkapcsolata, de a téma további bemutatására nem vállalkozik, kutatási és vizsgálati eredmények hiányában.

Elérkezvén az utolsó fejezethez, a nemzetközi kitekintéshez, itt találhatóak az egyes országok⁷ élettársi kapcsolatainak alakulására vonatkozó szabályozás főbb jellemzői, valamint nemzetközi és Európai Unió gyakorlat.

A munka hosszas és alapos kutatómunka jelentős állomásának tekinthető. Ki kell emelni, hogy a szerző Magyarországon elsőként mutatja be ilyen megközelítésben, a kodifikációt a középpontba helyezve, az élettársakra vonatkozó szabályozást, így munkája e tekintetben egyedülálló. Magas színvonalú, részletes alkotás, mely naprakész ismereteket nyújt laikusnak és jogkereső szakembernek egyaránt.

A logikusan felépített, megfelelően tagolt szerkezetének köszönhetően, szemléletes, jól átlátható, és könnyen érthető. Egyszerű perbeli tényállásokkal, gyakorlati esetekkel példázza az elméleti felvetéseket, mely szintén nagyban hozzájárul a gyors értelmezéshez. Úgy gondolom, a szerző teljes mértékben megvalósította azon kitűzött célját, mely szerint szeretne volna bemutatni, hogy az élettársi kapcsolatok jogi szabályozásának súlypontjai hogyan mozdultak el a közelmúlt jogalkotási törekvései hatására abból a méltatlan helyzetből, amelyben a mű megalkotásakor érvényben lévő viszonyok között szükségképpen létezni kényszerültek.

---

⁷ Dánia, Norvégia, Svédország, Izland, Finnország, Franciaország, Németország, Hollandia, Belgium, Luxemburg, Nagy-Britannia, Spanyolország, Csehország, Horvátország, Szlovénia

Szabó Erzsébet

H. Szilágyi István - Fekete Balázs (szerk.): *Iustitia modellt áll* (Szent István Társulat, Budapest, 2011)

A „jog és irodalom” irányzat egyik magyarországi meghonosítója, egyben a kötet társszerkesztője, H. Szilágyi István, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jogbölcseleti Tanszékének docense a bevezetőben leszögezi, hogy interdiszciplináris kutatási területük „nem bővelkedik kiáltványokban”. Álláspontjuk szerint a jog a legtágabban értelmezett kultúra része, így annak minden területéhez, többek között az irodalomhoz is kapcsolódik. A szerzők pedig, bár különböző területekről – irodalomtudomány, jogtörténet, alkotmányjog, büntetőjog, kriminológia, jogbölcselet – érkeztek, abban bizonyára egyezsége jutottak, hogy „a jogban nem egy gépezetet látnak”, hanem annak klasszikus felfogását igyekeznek a jelenkorban visszaperelni.

A könyvet – amelynek tematikája jog és magyar irodalom, jog és világirodalom, valamint jog és képzőművészet fejezetekre oszlik – elméleti és gyakorló jogászoknak, joghallgatóknak és akár laikusoknak is ajánlják. Recenziómban arra próbálok választ kapni, miben és milyen módszerekkel járulhat hozzá a „jog és irodalom” kutatás a jogász kultúrához, a jogászság szakmai önértelmezéséhez.

Az első tanulmány (Horkay Hörcher Ferenc: *Jog és irodalom a keresztény-humanista nevelési eszményben*) lényegében a kiindulópontot fogalmazza meg. A jog és az irodalom – amíg az ideológiai háttér antik gyökerekből is táplálkozik, vagy arra visszautal – nem válik el teljesen egymástól. A jogi képzés elitképzés volt, a jogászképzésben részesültek egy része szépirodalmi műveket is írt. Berzsenyi, Kölcsey, Arany, Eötvös – jogi tanulmányokat folytattak. Ezen okra (is) visszavezethetően tematikai, nyelvezeti, érvelési hasonlóság állapítható meg politikai, jogi és irodalmi műveikben a 19. század második feléig. A klasszikus felfogás az ember képzésének antik ideájából vezethető le. A Cicero által megfogalmazott elképzelés szerint az önművelés, azaz az egyes képességeink csiszolása, kiművelése egymásra visszahatnak. Kialakul egy általános érzék, amit ízlésnek, gyakorlati bölcsességnek is nevezhetünk. Az önművelésnek hasznosnak kell lennie, közszolgálatinak, publikusnak, erényeket, igazságosságot közvetítőnek. A választani tudás képességének cselekedetekben kell megnyilvánulnia. Ez a klasszikus műveltség antik örökségének korunkban talán legfontosabb része. Minden alkalom, ahol az egyén működteti ezt az érzéket, hozzájárul a kifinomultságához, további fejlődéséhez. A jog és az irodalom az önművelés iskolájaként, annak részeként fogható fel, kölcsönhatásukban adják a jog művelőinek ún. klasszikus felfogását.

Horváth Attila Arany János balladáinak jogi eseteit elemző írása meggyőzően támasztja alá Arany sokoldalúságát, aki a zurnaliszta, író, költő, műfordító szerepek mellett jegyzőként dolgozott (sőt bevételei növelése érdekében gabonával is kereskedett). Arany írásai – jogéletben szerzett tapasztalatainak eredményeképpen – jogtörténeti forrásoknak, idézett jogesetei pontosságuk okán dokumentációknak is számíthatnak. Balladáiban a kor jellemző jogintézményeivel, mára már nem ismert pertípusaival (pl. jobbágyi kötelezettségekre vonatkozó ún. homagiális perek, jog gyökösségi perek, amelyek egy-egy családnál akár száz-kétszáz évig is tarthattak), börtönviszonyaival is megismerkedhetünk. A tanulmányt elolvasva megerősíthetjük: az esztétikai réteget lefejtve, a szerző – sokszor családi háttérben gyökerező – szubjektív véleményétől elvonatkoztatva találhatunk irodalmi művekben

jogtörténeti vonatkozásokat, amelyek kiindulópontul, adalékként szolgálhatnak, esetleg önmagukban is rekonstruálhatnak a jog területéhez tartozó jelenségeket.

Zombor Ferenc jogbölcseleti szempontok alapján vizsgálja Madách Imre *Az ember tragédiája* és *A civilizátor* című műveit. Alapkérdéseket fontolgat: mi a helyes jog fogalma, melyik a helyes társadalmi berendezkedés. Hogyan fejlődik a jog, okozatos törvények uralkodnak a társadalmi élet fejlődése során? Viszi a civilizáció előrébb az embert? Az elemzés elsősorban Kerényi Ferencnek és Moór Gyulának a témában tartott előadásaira hivatkozik, a két szerző gondolatmenetét végig követve adja meg a lehetséges olvasatot. Egy aktuális gondolatot emelnék ki, melyet a szerző a *Tragédia* kapcsán boncolgat: sok színen keresztül az Embert ért csalódások után vajon nem fogunk végleg visszavonulni a közügyektől és kizárólag a magánéletbe menekülni? Visszavonulásunk látszólagos csupán. Az ember nem tud politikai tevékenység nélkül élni, és Moór Gyulát idézve legyünk optimisták magunkat illetően: politikai tevékenységünk, eszményekért való lelkesülésünk mindaddig nem fog megszűnni, amíg azt a nagy természet megdermedése lehetetlenné nem teszi. A szerző komoly részt szán a Madách életmű kevéssé ismert darabjának, *A civilizátor* című komédia-szatírának, mely szintén számos jogtörténeti és jog-összehasonlító adalékkal szolgál. Különösen figyelemreméltó ezek közül Madách jogi szimbólum használata, így a Bach rendszerben a magyar szokásjog és az osztrák jog szembeállítás, mint a gyakorlati társadalmi igények és attól elszakadó értelmetlen politikai és jogászai racionalizmus példája, vagy akár az egyszerre előre és hátra tekintető kétfejű sas, mint a kor igazságszolgáltatásának jelképe.

Falusi Márton *Esszé a jó kormányzásról* című írásának fő kérdései: mi a jó kormányzás – mi a „jó demokrácia”. Lehetséges, hogy a demokratikus döntéseknek a demokráciához semmi közük? Ki a demokrata – netán a tisztességes polgári életet élők tábora, akik céljaikat a demokrácia eszményének rendelik alá? Ilyen és hasonló, máig megválaszolatlan jogelméleti kérdéseket fejteget az esszé. Keresi a demokratikus döntések, mint mögöttes értékek és a „jó demokrácia” kritériumait, melyek együtt adhatják a jó kormányzást. Eötvös József *A falu jegyzője* című munkáját követve megfogalmazza, hogy a „jó kormányzás” olyan államberendezkedés, amely minden társadalmi feszültséget lecsillapít társadalmi osztályok és nemzetiségek között is. Leszögezi, hogy vannak formális és tartalmi kritériumai, egyik a másikat nem helyettesítheti, mint ahogy nem semlegesíthetik egymás hibáit sem. Keret, amelyben az emberi jogok és a népszuverenitás eszményének állandó harca zajlik. (Eötvös szerint egyszerre a kettő megvalósíthatatlan.) Az állam képtelen arra, hogy az egyén szintjén biztosítsa a szabadságjogokat; az egyenlőség kivitelezésében segíthet, de az egyén részére sem a megfogalmazást, sem a megvalósulást nem biztosítja. Ebben nem a politika, nem a sajtó nyújt segítséget az egyénnek, hanem az irodalom. Így – fiktív szereplőkön keresztül – megmutatható a közjó, közérkölc, helyes államcél és a demokratikus értékrendszer is. Az alkotmányok és a művészetek is eszméket valósítanak meg – politikai közösségek eszméit. Amikor a politikai változások megtörténnek, a művészet nem reagál azonnal, hanem megvár egy megállapodottabb korszakot. Az irodalom nem pionír Eötvösnél, hanem az államélet stabilizátora. De mi a helyzet a gyakorlattal? Önmagában a szabadságjogok formális garantálása nem jelenti azok érvényesülését, nem jelenti a gyakorlatban megjelenő csalárdságok, önkormányzati szinten megvalósuló személyi összefonódások trükkjének kivédését. Hiába az uralkodó eszmék jogi lecsapódásai – ezek csak hozzájárulnak, nem pedig biztosítják a jó kormányzást. Annak ugyanis szociológiai alapjai is vannak. Végkövetkeztetés: az önkormányzat, az állam, ha züllött, nem lehet a szabadság bástyája. A jó kormányzás értékei a kivételességből származnak: a méltányosságból, a bírói mérlegelésből, a hatalom önkorlátozásából. A szerző véleménye szerint „Európa új hitét demokráciának hívják, miközben fogalmunk sincs, hogy az mit jelent.” A szerző szerint talán egy diszkurzív tér, ahol

az összetartó elem a tolerancia, ahol különböző értékek, érdekek összeütközhetnek. És ahol nem az eszmék megvalósítása a lényeg, hanem a folyamatos érvelés.

Fekete Balázs gondolatait kiemelt szimpátiával fogadtam. A sorozat korábbi kötetében (Fekete Balázs - H. Szilágyi István - Könczöl Miklós (szerk.): *Iustitia kirándul – Tanulmányok a jog és irodalom köréből*, Szent István Társulat, Budapest, 2009.) is olvastam egy tanulmányát. Okfejtése arányos, harmonikus, és meg akarja győzni az olvasót. Sikerrel. Érveket hoz fel, amelyeket szakaszosan adagol, így nem hagyja kielégületlenül a laikusokat sem, hogy miért jó és hasznos irodalmi műveket jogi szempontok alapján elemezni. Aki szemezgetni akar az írások közül, annak feltétlenül ajánlom elolvasásra. A kiinduló tézis: a modern jog működtetői és érvényesítői számára a jog eszköz és gyógyír a felmerült problémák megoldására. Fekete Balázs munkájában ezt a mai jogéletben jellemző hozzáállást veszi vizsgálat alá. Mintegy szemléltető eszközként hozza, hogy bizonyos irodalmi műveknek létezik olyan valóságreferens olvasata (az irodalmi, esztétikai réteg leválasztása után) amelynek segítségével a modern jogról többet tudunk meg, mint ha jogtudományi folyóiratot olvasnánk. Ez egy olyan meggyőző érv, amelyre a jog és irodalom műfajnak szüksége van. Fekete Balázs két kiemelkedő darabot vesz elő a szociográfiai irodalomból: Illyés Gyula *Puszták népe* és Féja Géza *Viharsarok* című művét. A modern jog Max Weber által felállított konstrukcióját mutatja be, mely gondolkodásmód beépült a jogászai gondolkodásmódba, oktatásba. A modern jog legfőbb jellemzői ezek szerint: előre lefektetett eljárásjogi, anyagi szabályok, magas fokú kiszámíthatóság, értéksemlegesség, rendszerszerűség. A jogi döntés nem más, mint „elvonat jogi tételek alkalmazása egy konkrét tényállásra”. „E jogtételekből a joglogika segítségével minden esetre levezethető egy jogi döntés”. A rendszer hézagmentes, „ha valamit jogilag racionálisan nem lehet létrehozni, az jogilag nem is lehet releváns”. Az emberi cselekvések vagy jogtételek alkalmazásai, vagy jogsértések.

A szerző mintegy ellenpólusként felhívja a figyelmet a szociográfiai irodalomra, amely árnyalhatja a képet és a valósághoz közelebb álló tényállást eredményezhet. Felteszi a kérdést, hogy ezek a művek egy az egyben felhasználhatóak-e kutatás céljára, hiszen egyáltalán nem egyértelmű, hogy a számos irodalmi eszközt felvonultató írások önmagukban alkalmasak-e jogi következtetések levonására. A tanulmány rávilágít arra a dilemmára is, hogy a valóságreferens olvasathoz a líraiság hozzátartozik-e, vagy feltétlenül szükséges azt lehántanunk. Fekete Balázs felhívja a figyelmet, hogy a líraiság fontos is lehet, mert az értelmi megismerés mellett felkínálja az érzelmi azonosulást is, és az olvasó tudattalanját is megérintheti archetipikus képek formájában, de az értelmi megismerés elegendő a jogtudományi tevékenységhez, így ott törekedni kell az ezt meghaladó jelentésrétegek mellőzésére. Fekete Balázs az ún. pusztai alkotmánnyal foglalkozik, amelyből – amellett, hogy az uradalmi cselédség jogfelfogását jelenti és ez jogtörténeti adalékokkal szolgál - egy szimbólumot alkot. A pusztai alkotmány minden, ami a modern jogon kívül van: rítusok, nemi közösségiség, egy közösség eltérő szokásai. Ehrlich szavaival élve: az élő jog. Ez az élő jog alakult ki a szerződések diszpozitív szférájában: ez a gyakorlat által lépésről lépésre kialakított jog. Azért fontos, mert valójában ezek a szerződések szabályozzák a tényleges gyakorlatot, amely képes gyorsan változni, felvéve a gazdaság ritmusát. Speciális, mert aszimmetrikus helyzeteket szabályoz. Nem mellérendelt, egyenrangú pozícióban lévőket, ahogy a törvénykönyvek idealizálják, hanem alá-fölérendeltek (pl. a cselédek munkaideje – ebben el lehet térni a vidék szokása, vagy a gazdaság rendje alapján). Ide tartoznak az ún. házitörvények is (aszimmetrikus pozíció, közösségiesség, kiszolgáltatottság, periférikus vidéki környezet, hatalmi viszonyok). Szemléletesen ír a jogérvényesítés szocio-kulturális lehatároltságáról, arról, hogy a jogok és kötelezettségek arányossága fontos a „Pesti Curián”, de nem érvényesül az Alföld mindennapjaiban. Más a törvény és annak közigazgatási

érvényesítése. Kell hozzá anyagi függetlenség, egy szellemi szint. És nem létbizonytalanság. Azaz: ma sem menekülhetnek a jogászok a szerződések szintjén (sem) a fogalmi mennyországba. A lakosság legvédtelenebb rétege ma is kiszolgáltatott a jogérvényesítés terén.

Nótári Tamás: *Tényállás és szónoki narratíva Cicero Pro Cluentiójában* című írása az Aulus Cluentius Habitus vádlott ellen folyó büntetőügyben tartott cicerói védőbeszédet elemzi. A vád két részből áll: egyfelől Cluentius mostohaapjának Statius Albius Oppianicus megmérgezése, másfelől egy nyolc évvel korábbi bírósági vesztegetési ügy, melynek tárgya éppen az Oppianicus által Cluentius ellen elkövetett mérgezési kísérlet vádja volt, és amelyben Oppianicust el is ítélték, a jelen vád szerint éppen azért, mert Cluentius megvesztegette a bírakat. A beszédet saját korában is a „jól felépített szónoki stratégia” iskolapéldájának tartották. A tanulmányból pontosan megismerhetjük a retorika mesterének tartott Cicero által alkalmazott szónoki stílusnemek ötvözését, és kora politikai viszonyait is. Érdeemes elolvasni, eredményeit alkalmazni. Cluentiust felmentették...

H. Szilágyi István és Szilágyi Artúr Agatha Christie világát bemutató írása elsősorban büntetőjogi adalékokkal szolgál. A modern jogászok és igazságszolgáltatás szerint a történeti tényállásokban rögzített bűnügy a gyilkossággal kezdődik. Holott ott végződik. „A történet jóval hamarabb elkezdődik. Olykor évekkel ezelőtt. Mindazon okokkal és eseményekkel, melyek egyszer csak bizonyos embereket egy bizonyos időben, s egy bizonyos helyen összehoznak.” – írja az idős detektív hölgy. A szerzőpáros szerint ezek a krimik a közép- és felsőosztály kritikáját adják. Erkölcsüket veszik vizsgálat alá. Azokét, akik a tisztességes ember viselkedési formái mögé bújnak. Életük színlelés, a tisztas látszat fenntartása. A félresikerült házasságok sokszor melegágyai a bűnügyeknek. A kiszolgáltatottságból, megaláztatásokból eredő bűncselekmények elsődlegesen a gyilkosságok, de – számomra meglepően – ezt követi gyakoriságban a lopás büntette. A regények szereplőinek neme és státusza is szimbolikus jelentéssel bír. A jog és a sokszor csődöt mondó nyomozati szervek képviselik a férfitársadalmat, a detektívek a női megérzést. Agatha Christie az önmagával elégedett, sikeres nő megélt tapasztalatát közvetíti írásaival. A szerzők talán ezért tették fel a címben a kérdést: miért nem olvassák a feministák Agatha Christie-t?

Paksy Máté *Így irtok én. Artúr, Yossarian, Kenny – avagy a jog normativitásának paradoxonai* című írásában és Nagy Tamás *A jog szövege Hajnóczy Péter A fűtő című elbeszélésében* című tanulmányában az alap gondolat közös: az életet olvassuk úgy, mintha fikció volna, a fikciót, mintha élet volna. Egy részleteiben idézett jegyzőkönyv (Hajnóczy ellen 1964-ben izgatás miatt emeltek vádat és ennek a jegyzőkönyvből is közöl a szerző részleteket) és egy büntetőjogi fejtegetésektől megszabadított ítélet szövege egy potenciális elbeszélés. A főhős, Kolhász Mihály harmincegy éves kazánfűtő megszólalásai olyan jellemző köznyelvi automatizmusokból épülnek fel, melyek a kor propagandisztikus és bürokratikus szófordulatait idézik. Analógiával élve minden ítélethez egy elbeszélés is tartozik. Az elbeszélések és jogi szövegek kultúraspecifikusságok révén összetartoznak. Paksy Máté fiktív iratokkal foglalkozik, mivel véleménye szerint az irodalmi művek is fikciók és fikciókkal foglalkoznak. Továbbmegy Nagy Tamás kontextualizált, valóságtól, szerzőtől befolyásolt megállapításain. Írásai „meg sem kísérlik, hogy hogy valóságosak legyenek”, ugyanakkor a hatvanas, hetvenes évek magyar jogtudományi irodalmának stílusában íródtak. A realista irodalom nem a jog valósága – a szerzői élettörténet, a kontextus csak kijelölnek egyet a lehetséges olvasatok közül, sokszor egyetlen jelentést erőltetve ránk. A jogi és irodalmi szövegek dekontextualizációja ajánlott. Nincsenek kötelező, de még kijelölt lehetséges olvasatok sem. A szerzői intenció irreleváns. Paksy a *freestyle* kortárs hangjaként

egyedülállóan tér ki arra, hogy ne csupán a magas művészetben gondolkodjunk, hanem forduljunk a populáris kultúra, kultúránk felé is. A tanulmány újszerű gondolkodásmódja számomra új perspektívákat nyitott meg a saját korunk termékeivel kapcsolatban. A berlini *Altes Museum* homlokzati oszlopsorán évekig olvashattuk Maurizio Nannucci olasz képzőművész fényinstallációját - *all art has been contemporary*. A képzőművészet, a design mellett a jogtudományban is működhetnek sikeresen hipermodern törekvések. A fikciók, mint az alapul szolgáló szövegek teljes egészükben jelennek meg, az apró betűs, háttérbe szoruló szerzői magyarázószöveg számomra képileg is megjeleníti a jog és irodalom irányzat számomra legtalálhatóbb attitűdjét.

A könyv illusztrációjaként Szilágyi Artúr fotóit láthatjuk, sajnos a nyomtatás szerény minősége miatt néha gyengébb minőségben. A gyűjtés eredeti ötlet, maga nemében egyedülálló. Magyarországon található Iustitia szobrokat mutat be, köztük az utóbbi évtized alkotásait, így a Békéscsabai Városi Bíróság kertjében, a Szegedi Ítéltábla épületében, végül Győrben az új Ítéltábla épülete előtt található szobrokat. A szobrok történetéről, a megszemélyesítés eszközeiről, alkotóiról szintén egyedülállóan Takács Péter *Iustitia-ábrázolások hazai nyilvános terekben* című munkájában ír. Személyes véleményem a sokakat megosztó legújabb alkotásokkal kapcsolatban: az igazságosság, mint örök erény 21. századi megfogalmazásának erőltetése (egyben erőtlensége) kortárs eszköztár hiányával párosulva.

Kiss Anna *Bűnbe esett festmények* című írásából megismerhetjük a festmények azonosításának szakértői folyamatát és két híres képzőművészeti ügyről olvashatunk. Az egyikben, a Vermeer-képet festő Meegeren hamisítónak minősül, a másikban az alvó Cupido szobrot antiknak tetszőre „igazító” Michelangelo az antikvitáson is győzedelmeskedő művésznek. Az esetek kapcsán a szerző érdekes, vitákra is alapot adó kérdéseket vet fel: élhet önálló esztétikai életet egy tökéletes másolat? Hol a határ a hamisítás és az utánzás közt, hiszen mindkettő „két világ polgára (...) a művészeti hagyományé és a saját világáé (...)” A tanulmány éppúgy tartalmaz érdekes, jogi eljárásokban is hasznos szakértői információkat, mint amennyire szórakoztató.

Összességében a könyv első olvasatra úgy tűnhet, hogy előadások esetlegesen összefűzött, lazán szerkesztett gyűjteménye. Előre szól, hogy nem fog érvelni maga mellett, ugyanakkor kinyilvánított célja a jog klasszikus felfogásának „visszaperlése”. Kiáltványjellegű érvek ugyan nincsenek, de rávezetik az olvasót magára a problémafelvetésre, miszerint irodalmi és jogi szövegeket érdemes olvasni, búvárolni. Az elemzések magukban meggyőzők, s az olvasó könnyedén belátja, hogy sokszor nem is irodalmi szöveget olvas, hanem potenciális vádiratot akkor is, ha nem akarja. De megtapasztalhatja azt is, hogy egy tényállás, vagy szerződés az irodalomtudomány eszközeivel is elemezhető. Belátja, hogy a jogi munkában is használnia kell a képzelőerejét, a racionális gondolkodás, írás, szerkesztés, szövegkomponálás és tényállás felállításról nem is beszélve. Érdemesnek találnék bevetni minden érvet az irányzat mellett. Szükség lenne a tanítására, gyakorlására a képzés minden szakaszában – s még utána is. Ez nem azt jelenti, hogy mindenkinek kötelező, de az elhivatottaknak muszáj. A jellemzően pragmatikus pedagógia és a kétkedők próbálják ki.

Földi András—Hamza Gábor

Reflexiók egy különös recenzióról

Több szempontból is különös, mondhatni a „*noch nie dagewesen*” kategóriájába sorolható recenzió jelent meg Molnár Imre szegedi római jogász professzor neve alatt a Jogelméleti Szemle 2011. évi 4. számában Nótári Tamás „Római köz- és magánjog” c. írásművéről. Az még csak természetes, hogy a recenzió a mű erősségeit túlhangsúlyozza, gyengéit pedig kisebbíti, vagy egyszerűen elhallgatja, a tárgyilagosság, a tacitusi „*sine ira et studio*” követelménye ugyanis sajnos sokszor szenved csorbát a recenziókban.

Meglepőbbnek mondhatjuk azt a tényt, hogy a recenzens hallgat arról a tényről, hogy Nótári könyve ugyanabban a naptári évben, tehát 2011-ben, ugyanazon a nyelven, vagyis magyarul egyszerre két különböző kiadónál látott napvilágot: nevezetesen nemcsak a recenzióban jelzett kolozsvári Scientia Kiadó jelentette meg Nótári „Római köz- és magánjog”-át, hanem ugyanezzel a címmel, és csekély eltérésektől eltekintve azonos szöveggel a szegedi Lectum Kiadó is közreadta.¹ Aligha szükséges ecsetelni, hogy az efféle párhuzamos kiadás merőben szokatlan.

A recenzió legkülönösebb vonása azonban az az indulatos, elszánt retorika, amellyel a recenzens bizonyos *expressis verbis* meg nem nevezett személyeket előzetes csapásokkal vissza akar rettenteni attól, hogy Nótári könyve ellen a plágium vádját emeljék. Ez a recenzió valójában egy hatásos védőbeszéd vagy szakvélemény, amelyet egy perben is fel lehetne használni. A recenzens sejteni engedi, hogy e sorok íróinak „A római jog története és intézményei” címmel 2011-ben 16. átdolgozott és bővített kiadásban megjelent egyetemi tankönyve „felől” fenyegető támadással szemben kívánja megvédeni Nótárit, és az ő tankönyvét.

Nótári azért szorulhat védelemre, mert a recenzens — nézetünk szerint erősen alábecsült — számításai szerint legfeljebb 3 % körüli arányban a Földi—Hamza-tankönyvből vett át gondolatokat. Ez pedig a recenzens szerint olyan csekély mértékű átvétel, hogy azzal a bíróság nyilvánvalóan nem is foglalkozna: erre utal a recenzens a „*de minimis non curat praetor*” regulára való — felkiáltójellel nyomatékosított — hivatkozással.

Szögezzük le, hogy a szerzői jog megsértése természetesen 3 %-os arányban is jogsértés, ezt különösen tudnia kell Nótári Tamásnak, aki újabban a szerzői jog területén is folytat kutatásokat.

A helyzet azonban ennél sokkal súlyosabb. Nemcsak a bennünket, és — nem utolsó sorban — a Nemzeti Tankönyvkiadó Zrt.-t ért jogsértés, hanem a tudományos tisztesség, a tudományetika követelményei is megkívánják, hogy az alábbiakban tételesen cáfoljuk a recenzió fontosabb megalapozatlan megállapításait.

A recenzens a bevezetőben leszögezi, hogy szakmai jártassága, munkássága, tudományos fokozata alapján Nótári Tamásnak is joga van tankönyvet írni. Egy felkiáltójeles mondatban nyomatékosítja, hogy „a tankönyvírás- és kiadás monopóliuma szerencsére már a múlté!” Az utóbbi megállapítással természetesen egyetértünk, arról viszont korántsem vagyunk

---

¹ Nótári T.: *Római köz- és magánjog*, Szeged, Lectum Kiadó, 2011, 421 p.

meggyőződve, hogy Nótári római jogból eljutott volna arra a szakmai szintre, hogy önálló tankönyvet írhatna. Kétkedésünk megalapozottsága meggyőződésünk szerint a tankönyvre vonatkozó alábbi észrevételeinkből is ki fog tűnni, de Nótári egyéb munkáinak áttanulmányozása is ezeket a kételyeket erősíti meg.

Elegendő ehhez belelapozni Nótári egyik legrepresentatívabb, a szerző által a külföldi szakközönség felé is „bátran” vállalt munkájába, a 2008-ban megjelent *Law, Religion and Rhetoric in Cicero's pro Murena* c. tanulmánykötetébe.² A szerző mintha nem ismerné a tudományos kutatásnak azt a kiindulópontját, hogy mindenekelőtt tisztázni kell a vizsgált tudományos probléma állását a kutatás eddig elért szintjén (*status quaestionis*). Trencsényi-Waldapfel és Havas László műveinek idézése a nyitó fejezetben egy magyar kutatónak nyilván kötelessége, de ez nem helyettesíti a kurrens nemzetközi szakirodalom referálását. A jogászkomikumot elemző fejezetből nem tűnik ki, hogy Nótári mit tudott hozzátenni Bürge 1974-es monográfiájához,³ mindenesetre a Bürge utáni irodalomból e fejezetben alig idéz valamit. Az egyes témák kurrens nemzetközi szakirodalmát Nótári másutt is messzemenően ignorálja. Sok esetben (pl. az *actio aquae pluviae arcendae*, az *agnatio*, a *iudicium domesticum* kapcsán) még azt a fáradságot sem vette, hogy a Földi—Hamza-tankönyv irodalomjegyzékében e témákat illetően meghivatkozott irodalomra utaljon (Sitzia, Hanard, Pólay⁴ [!]), nem mintha más újabb szakirodalmi művekre hivatkozott volna. Szimptomatikus az is, hogy a szerző a házasságkötésről szóló fejezetben olyankor is kényelmesen hagyatkozik Benedek Ferenc tárgybeli cikkére,⁵ amikor még magyar nyelvű publikálás esetén sem ez a cikk lett volna az adekvát hivatkozási pont. Hasonlóképpen egy angol nyelvű kötetben teljes mértékben inadekvát, hogy a jogtudósi *agere, consulere, respondere* tevékenységek kapcsán Schulz, Wieacker művei, vagy pl. Pólay német nyelvű könyve⁶ helyett a Földi—Hamza-tankönyvre hivatkozik. A hasonló példákat hosszan sorolhatnánk, de az így összeállítható egész monstruáriumot egymagában fölülmúlja az a több mint meglepő tény, hogy Nótári 2008-ban még mindig Kaser 1966-os *Zivilprozessrecht*jére hivatkozik, mintha a klasszikus kézikönyvnek Karl Hackl salzburgi professzor nem publikálta volna 1996-ban az immár másfél évtizede irányadó 2. kiadását.⁷

Nagyobb baj persze, hogy Nótári tanulmánykötete nagyobbrészt tartalmilag is — a hiányos és elavult irodalomjegyzék alapján várható — felületességről és igénytelenségről árulkodik. Az egyébként általunk is osztott, de nem teljesen problémamentes Brósz-féle *agnatio*-teória ismertetése során pl. nem elemzi azokat az érveket, amelyek az uralkodó nézet mellett szólnak.⁸ A fentiekhez képest az angol fordítás hibái és a számtalan durva elütés már szóra

---

² Nótári T.: *Law, Religion and Rhetoric in Cicero's pro Murena*, Passau 2008. Több mint különös, hogy e könyvet egy Alexandr Svetlicinii nevű, jogi tanulmányokat Moldovában (utóbb más európai országokban is) végzett versenyjogász recenzeálta Dél-Afrikában (*Fundamina* 16 [2010], 229-233), figyelemmel arra, hogy ez a fiatal szerző publikációs jegyzéke alapján sem római joggal, sem bármilyen ókortudományi diszciplínával (vagy akár jogtörténettel) nem foglalkozik.

³ A. Bürge: *Die Juristenkomik in Ciceros Rede „pro Murena“*, Zürich 1974.

⁴ Pólay E.: *Das „regimen morum“ des Zensors und die sogenannte Hausgerichtsbarkeit*, in: Studi E. Volterra, III, Milano 1969.

⁵ Benedek F.: *Die „conventio in manum“ und die Förmlichkeiten der Eheschließung im römischen Recht*, in: *Studia iuridica* auct. Univ. Pécs publ. 88, Pécs 1978. (Nótári egyébként tévesen adja meg e tanulmány bibliográfiai adatait.)

⁶ Pólay E.: *Privatrechtliche Denkweise der römischen Juristen* [= *Acta Jur. et Pol.* Szeged XXVI. fasc. 6.], Szeged 1979.

⁷ M. Kaser—K. Hackl: *Das römische Zivilprozessrecht*, München 1996. E problémára időközben felhívtuk Nótári Tamás figyelmét, s örömmel látjuk, hogy e tanácsunkat tankönyvének megírása során követte.

⁸ Az uralkodó nézet mellett szóló érveket illetően Nótári figyelembe vehette volna pl. Gedeon Magdolna 1999-ben megjelent tanulmányát (*Agnát rokon-e az uxor in manu?*, in: *Doktoranduszok Fóruma*, Miskolc 1999).

sem érdeemesek. Vajon miért volt olyan sürgős a szerzőnek, hogy angol nyelvű tanulmánykötete (hangsúlyozzuk: nem monográfia, hanem inkább lazán kapcsolódó cikkek füzére) révén Münchenben, Rómában és Oxfordban is mielőbb tudomást szerezzenek a római jog művelői az ő sajnálatosan sokrétű *imperitiájáról*?⁹

A recenzens arról a merőben szokatlan tényről tájékoztatja az olvasót, hogy a könyv megjelenése után néhány hónappal a kiadó (vajon a szegedi kiadó is, vagy csak a kolozsvári?) — Nótári Tamás kérésére — pótlappal látta el a példányokat, amelyekben Nótári részletezi, hogy konkrétan mely fejezetek és alfejezetek megírása során támaszkodott más tankönyvekre.¹⁰ A recenzens szó szerint idézi a pótlap szövegének e részét. A tüzetes lista alapján a Földi—Hamza-tankönyvre Nótári mintegy 52 saját oldalának megírása során támaszkodott. Kisebb arányban használta fel a Marton-, a Molnár—Jakab- és a Bessenyő-tankönyvet. Különös, hogy a kitűnő Benedek-tankönyv e listában (és amúgy Nótári tankönyvében ténylegesen is nagy mértékben) mellőzésre került. Még különösebb azonban, hogy csupán mintegy *inter ceteros* utal Nótári listája arra a tényre, hogy a Brósz—Pólay-tankönyvre nemcsak egyes alfejezetek megírásakor, hanem a 4. fejezettől egészen 11. fejezetig folyamatosan támaszkodott. E nyolc fejezet (oldalszámszerűen a 77-315. oldalak) ugyanis felöleli a könyv teljes magánjogi törzsanyagát, és további két általános jellegű fejezetet (általános dogmatika, iustinianusi kodifikáció). Ez azt jelenti, hogy Nótári saját bevallása szerint a nettó tankönyvszöveg kb. 60 %-ánál folyamatosan a Brósz—Pólayra támaszkodott, és ebben a részesedésben nincsenek is benne a további, Nótári által *expressis verbis* elismert partikuláris „támaszkodások” a Brósz—Pólay-tankönyvre.

Kérdés, hogy mit jelent a Nótári-féle „támaszkodás”? Adatokat vett át, egész mondatokat, netán egész gondolatmeneteket vagy még annál is többet? Sok esetben már az adatok átvétele sem etikus, ha azokat egyszer valaki nagy fáradsággal összegyűjtötte. Az egész mondatok átvétele pedig már könnyen megvalósíthatja a jogbitorlást, ide nem értve az olyan tralatícius mondatokat, amelyek már korábbi tankönyvekben is rendre ismétlődtek, ami a római jogi tankönyvekben kétségtelenül nem ritkaság. A gondolatmenetekenél, egész bekezdéseknél már jóval ritkábban konstatálható a tralatícius jelleg, bár kétségtelen, hogy minden modern római (magánjogi) tankönyv végső soron a iustinianusi Institutiók „leszármazottja”, és ez a tény a szerkezeti hasonlóságokon túl nyilván sok tartalmi hasonlóságot is determinál.

Mindazonáltal a tankönyvíró mozgásteret az institutionális anyag körében sem olyan szűk, ahogy a recenzens láttatni igyekszik. A forrásokat olvasó és értelmező kutatók egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérően reflektálnak a gazdag és sokrétű forrásanyag egyes részleteire, és amikor a legelemibb szintnél egy kicsit magasabbra, vagy ha úgy tetszik, mélyebbre hatolnak, akkor a szemléletmód, az árnyalatok kiemelése az egyes szerzők egyéni meglátásai, kutatási eredményei, az általuk alkalmazott eltérő tudományos, ill. didaktikai prioritások érvényesítése révén már számottevően, netán alapvetően különbözhetnek egymástól. Teljesen megalapozatlanok, sőt már-már infantilisnak hatnak a recenzens (és a Nótári-előszó) olyan megállapításai, hogy Nótárinak a tankönyve írása során ez vagy az megszokottságból önkéntelenül is a „tollára jött”, vagy hogy azért nem változtatott a más hazai szerzőktől átvett mondatokon, mert azokat esetleg maguk a hazai szerzők is nagy

---

⁹ Nótárinak sajnos nemcsak a római jogi, hanem a klasszika-filológiai jártassága is bizonyos aggályokat kelt, e vonatkozásban elegendő hivatkozni Nagyillés János igen polemikus recenziójára, ld. Nagyillés J.: *Gondolatok Cicero fordításáról*, Antik Tanulmányok 53 (2009), 285-306.

¹⁰ Az olvasó bölcsességére bízunk annak megítélését, mennyire életszerű a recenzens azon állítása, miszerint az átvételek tüzetes listájának a tankönyv előszóba való beépítése „valószínűleg a nyomdai előkészítés, a korrektúrák során maradt el”.

nyugati kézikönyvekből vették át, és a bevált megfogalmazások megváltoztatása értelemzavaró lett volna.

Tankönyvet nem három-négy másik tankönyvből „merítve” kell írni. Ez a munkamódszer legfeljebb előadásvázlatoknál fogadható el, amelyeket valaki szükség esetén mások szerzői jogainak tiszteletben tartása mellett egyetemi jegyzetként (németül *Skriptum*) publikálhat.

A tankönyvíráshoz természetesen hosszas oktatási gyakorlat is szükséges, de komoly szakmai felkészültség, hosszú éveken át, és széles körben végzett forrás- és szakirodalmi kutatás is. A sokoldalú és alapos szakmai felkészültség biztosíthatja, hogy egy tankönyvnek lehetőség szerint minden mondata szakmailag hiteles legyen. Nótári kétségtelenül végzett kutatásokat a római közjog, büntetőjog, szakrális jog bizonyos tárgyköreiben, de — mint fentebb már igyekeztünk szemléltetni — az e tárgykörökben megjelent publikációit az erőltetett ütemű mennyiségi termelés favorizálása miatt a felületesség, sőt néhol nagyfokú szakmai igénytelenség jellemzi. Nem csoda, hogy Nótári tankönyve az általa — erősen kétséges színvonalon, de tagadhatatlanul nagy szorgalommal — tanulmányozott tárgykörökön kívül számtalan ponton a megfelelő szakmai felkészültség hiányáról tanúskodik: a szerző úgy emelt át egész gondolatokat, gondolatmeneteket más tankönyvekből (mindenütt hivatkozás nélkül), hogy nemcsak ezek megalkotásának fáradságos munkáját takarította meg, de a jelek szerint nem rendelkezik az átvételek értő felhasználásához szükséges magasabb szintű szaktudással sem. Erre nézve az alábbiakban konkrét példák sorát fogjuk felhozni.

A recenzió újdonságként emeli ki, hogy Nótári tankönyve a közjognak a magánjoghoz hasonló terjedelmet biztosít, s emellett teljesen új „szegmens”-ként tárgyalja a szakrális jogot, a büntetőjogot és az ókortörténeti, ókortudományi, forrástani ismereteket. A recenzens szerint a büntetőjogi matéria szerves beépítése valószínűleg nemzetközi viszonylatban is egyedülálló sajátossága a Nótári-tankönyvnek.

E megállapításoknak, különösen kvantitatív vonatkozásban, természetesen van igazságtartalmuk, mégis sok tekintetben hamisan állítják be a tényeket. Az a feltevés, hogy a büntetőjogi matéria „szerves” beépítése egy római jogi tankönyvbe még nemzetközi szinten is példátlan, azt az előfeltevést implikálja, hogy a Brósz—Pólay-tankönyvbe és a Földi—Hamza-tankönyvbe e matéria csak „szervetlenül” épült volna be, vagy csak elhanyagolható mennyiségben lenne jelen.

A recenzens elfogultságára jellemző, hogy mintegy ignorálja azt a tényt, hogy a Földi—Hamza-tankönyv viszonylag részletes és kellőképpen dokumentált (lábjegyzetekkel, kurrens külföldi szakirodalmi hivatkozásokkal ellátott) közjogi, büntető eljárásjogi és büntetőjogi fejezetekkel rendelkezik, s a római társadalomtörténetnek is szentel néhány oldalt. Nem foglalkozik vele külön, de több helyen is utal a Földi—Hamza-tankönyv a *ius sacrum*-ra, különösen az archaikus római közjog és a „nemzetközi jog” kapcsán. Mindezek a nem magánjogi szegmentumok a Földi—Hamza-tankönyvben közel 50 — közismerten „sűrű szövetű” — oldalt tesznek ki, ezáltal majdnem minden eddigi magyar római jogi tankönyvnél nagyobb terjedelmet kapnak ezek a matériák abszolút és relatív értelemben egyaránt. Ezáltal a Földi—Hamza-tankönyv még a *ius publicum* területén is sok olyan részletinformációt ad, amelyeket Nótári ignorál.¹¹

---

¹¹ Ilyen pl. az *ager Gabinus* speciális helyzete, amely éppen Nótári által előszeretettel tanulmányozott szakrális jog szempontjából releváns.

Fontosnak tartjuk megemlíteni, hogy a római közzjogtörténet terén — a recenzens szerint — excelláló Nótári még ezen a jól körülhatárolható területen sem csak a maga pótlapos listájában megadott alpontoknál támaszkodik a Földi—Hamza-tankönyvre. Így pl. az „Itália és a provinciák igazgatási szervezete a köztársaság korában” c. alpont (3.2.10.) alatt Nótári semmilyen olyan információt nem ad, ami a Földi—Hamza-tankönyv 34-37. oldalán ne szerepelne, sőt ezen alpont több mint fél oldalt kitevő harmadik és negyedik bekezdése nem más, mint a Földi—Hamza-tankönyv megfelelő bekezdéseinek (112-113. margószámok) tessék-lássék kozmetikázott átirata. Nótári — föltehetően a feltűnő másolást elleplezendő — a Földi—Hamza-tankönyvben kettesével említett példák egyikét két esetben is törölte, ahelyett, hogy más példákat hozott volna a *civitates foederatae* ill. a *peregrini deditici*re.

Ebből a példából is kiderül, hogy Nótári munkamódszere nagyon sok esetben (nem 3 %-ban, hanem inkább 30 vagy 50 %-ban, de sok helyen még magasabb arányban) az volt, hogy igénytelenül vagy sietősen másolt, megváltoztatta a bekezdések vagy a tagmondatok sorrendjét, vagyis toldozta-foldozta az igénybe vett alapanyagot. A *regula Catoniana* magyar fordítását a Földi—Hamza-tankönyv¹² alapján adja meg, erről tanúskodik pl. az „erősödhetik meg” ikes igealak használata (7.2.2.). Nótári ehhez a kitételhez hozzáfűz egy glosszémát, amely szerint a hibás ügylet utóbb „nem válhat érvényessé”. A nagy sietségben Nótári megfélekedett arról, hogy ha az átvett szövegben meghagyta az ikes ragozást, akkor saját glosszémájában is „válhatik”-ot kellett volna írnia. A hasznok és károk beszámításánál a Földi—Hamza-tankönyvnek (a Brósz—Pólayból származó) példáját¹³ átírva elfelejtette korrigálni a „szerződésben meghatározott mértékben” kitétel, amely a Nótári által átfogalmazott mondatban már inadekvát (7.3.4.). A tulajdonjog definiálása során Nótári (9.2.3.) a Földi—Hamza-tankönyv azon atipikus megoldását vette át, hogy Földi—Hamza-tankönyv alapjául szolgáló Brósz—Pólay-tankönyvből örökölt definíció¹⁴ mellett a Benedek Ferenc által preferált egyik (!) pandektista definíció¹⁵ is szerepel (a sok pandektista tulajdondefiníció közül).¹⁶ Ha „Földi—Hamza”-nak ehhez joga van, miért ne lehetne joga Nótárinak is? Ha jogilag nézzük a dolgot, a legnagyobb baj itt is az, mint Nótári egész tankönyvében: az átvételek forrását sehol sem adja meg. De ha fel is tüntetette volna, hogy e helyütt történetesen Brósz Róbertől és közvetve Benedek Ferentől „kölcsonzott” egy-egy mondatot, ez semmiképpen sem lesz elegáns megoldás, mert kiütközik, hogy Nótári még az egyik legfontosabb magánjogi jogintézmény, a tulajdonjog definiálásánál is a másolás kényelmes útját választotta.

A hivatkozás nélküli átvételek, „parafrázisok” szerzői jogi és tudományetikai szempontból eleve erősen aggályosak. Tisztán szakmai szempontból nézve az átvételek különösen akkor adnak okot elképedésre, amikor az átvétel módja nemcsak a mások szerzői jogainak tiszteletben tartásáról vallott szerzői felfogásra, hanem a szerző szakmai *imperitiájára* is fényt vetnek. Erre is bőven, mondhatni *passim* találunk példákat. A „*quieta non movere*” nem a „rómaiak jól ismert fordulata” (így Nótári, 6.2.2.), hanem jóval későbbi keletű közmondás. A *bona fides* a rómaiaknál eredendően nem szubjektív (így Nótári, 6.5.4.), hanem objektív fogalom volt, hiszen a *fides* szó eredetileg nem is jelentett szubjektív vélekedést, hitet. A *praetori* csödeljárásnál a hitelezők nem kimondottan „százalékokat” ígértek (így Nótári, 6.5.6.), ez csupán egy szemléltető hasonlatként szerepel a Földi—Hamza-tankönyvben,¹⁷ amit

¹² Földi A.—Hamza G.: *A római jog története és institúciói*, Bp. 2011¹⁶, 1263. msz.

¹³ Földi—Hamza: *id. m.* 1356. msz.

¹⁴ Brósz R.—Pólay Elemér: *Római jog*, Bp. 1984³, 198.

¹⁵ Benedek F.: *Római magánjog*, Pécs 1995², 33.

¹⁶ Földi—Hamza: *id. m.* 1356. msz.

¹⁷ Földi—Hamza: *id. m.* 665. msz.

Nótári mintegy a források rangjára emel. A „pandektarendszer” elnevezés Heise 1807-es munkájának a címében nem szerepelt (vö. Nótári, 14.3.1.).

Megemlítnék még néhány további durva pontatlanságot, szakmai hibát, amelyek jobb esetben a szerző felületességéről, rosszabb esetben (s vélhetően nem ritkán) szakmai ismereteinek hiányáról tanúskodnak. Belizár 535-ben nem foglalta el Itáliát (így Nótári, 5.2.6.), csak megindította a közel két évtizeden át tartó gót háborút. Az *actio utilis* nem nevezhető „*ficticia actio*n alapuló kereset”-nek (így Nótári, 6.5.4.). Ez a meglepő hiba csak azzal magyarázható, hogy Nótári nem olvasta végig a Földi—Hamza-tankönyv 601. margószámához tartozó szöveget, talán csak éppen belekapott az elejébe (még nagyobb baj, hogy a recenzens által emlegetett tizenkét éves oktatási gyakorlata ellenére sem tudta a tananyag ezen elemét elsajátítani). Szintén egyoldalú, hogy a *directa actio*t csak a *contraria actio*val állítja ellentétbe (uo.), holott — a Heumann—Seckel-féle *Handlexikon* szerint is — az *actio directa* első jelentése az *actio utilis* ellentétét képező rendes kereset. Következetelenül ingadozik Nótári akkor, amikor a *quasi delictum*okat a vétlenségtől független felelősség eseteiként említi (10.1.3.), ugyanakkor a *iudex qui litem suam facit* tényállásnál a vétkességi elemet hangsúlyozza (10.13.4.). A svájci polgári törvénykönyv német nevéhez szervesen hozzátartozik a „Schweizerisches” jelző, nem lehet egy félkövér betűs alcímbe egyszerűen *Zivilgesetzbuch*ként aposztrofálni.

Nem érdektelen néhány további apróságra utalni, amelyek szintén a Nótári-tankönyv különféle fogyatékosait jelzik. A jogügyletekről beszélve az „alaktalan” szó használata (7.2.1.) laikus beszédmód, legalábbis szokatlan a rendes „alakszerűtlen” helyett. Furcsa, hogy Nótári a római jog *collegium* típusú jogi személyeit a definícióban „gazdasági testületek”-ként aposztrofálja (8.7.1.), holott a *collegium*ok tipikusan nem gazdasági tevékenységre jöttek létre, sokkal inkább érdekvédelmi egyesületek voltak. Szemet szúr a *lex Romana Burgundionum* téves írásmódja („*Burgundiorum*”), nemkülönben a helytelen Szebenliszt névírás (Szibenliszt helyett). Nem elegáns (és még kevésbé tisztelettudó) Schwarz András Bertalant „elsősorban külföldön befutó tudós”-ként aposztrofálni. (E ponton felmerül annak szükségessége is, hogy a szerzőnek talán gyarapítania kellene a Németországban és Törökországban a mai napig is a legnagyobb tisztelettel emlegetett nagy jogtudós életművéről, és annak jelentőségéről eddig megszerzett ismereteit.)

Nótári kritika nélkül (de azt is mondhatnók, hogy merőben önkényesen) veszi át a Földi—Hamza-tankönyvből a dominátus kori birodalmi főméltóságok latin elnevezésének (*magister officiorum, comes sacri palatii, praepositus sacri cubiculi*) a Földi—Hamza-tankönyvben¹⁸ — a hazai szakirodalomban eredeti terminológiai megoldásként — alkalmazott magyar megfelelőit (főudvarmester, főkancellár, főkamrás, ld. Nótári, 3.4.7.), s bizonyára nem mérlegelte, hogy pl. a Kunkel-féle *Römische Rechtsgeschichte* alapján más modern közjogi hasonlatok is szóba jöhetnének. Hasonlóképpen a Földi—Hamza-tankönyv originális szóhasználatának recepcióját mutatja a „kvázi-tulajdonos”¹⁹ megjelölés a *fundus provincialis*nál (Nótári, 6.2.1.), a „joghatáshoz kapcsolódás” kifejezés²⁰ a jogügyleti tan és az érvényesség kifejtésénél (Nótári, 7.2.2. et alibi). Hasonló eset, amikor Nótári a „*causát* eleve tartalmazó”²¹ tulajdonszerzési módokról beszél (9.4.1.). Nótári habozás nélkül átveszi a

¹⁸ Földi—Hamza: *id. m.* 189skk. msz.

¹⁹ Földi—Hamza: *id. m.* 519. msz.

²⁰ Földi—Hamza: *id. m.* 1253, 1552., 2035. msz.

²¹ Földi—Hamza: *id. m.* 1033. msz. A magunk részéről e helyütt Nótárinál óvatosabban, óvatosabban, a „*causát* „mintegy eleve tartalmazó” szerzőmódokról szövegtünk.

Földi—Hamza-tankönyv által kreált *praestatio adiecticia* kifejezést,²² és a kapcsolatos, jobbára szintén teljesen újlatin terminológiát, amely ebben a formában a Földi—Hamza-tankönyv (a szerzők mai véleménye szerint kicsit modorosnak ható) sajátossága volt, legalábbis eleddig (Nótári, 10.3.2.). Ezek után nem csoda, hogy a *locupletatio iniusta* kifejezést is átvette Nótári (10.11.1.), amelyről a Földi—Hamza-tankönyvből tudni lehet, hogy a modern tankönyvekben is rendkívül ritkán felbukkanó újlatin kifejezés, amelyet Antonio Guarino nápolyi romanista vezetett be.²³ A „fordított custodia-felelősség” fogalma ebben a formában a nemzetközi szakirodalmat tekintve is Földi András „találmányaként” született meg,²⁴ Nótári azonban már közkincként hasznosítja, habár a fogalom alkotóját akár sikerélményként is érheti ezen kis teremtmény félkövér betűs kiemelése Nótári által (10.9.3.).

E sorok szerzői hosszú évtizedeken át, úgyszólván a szélrózsa minden irányából gyűjtötték össze fáradságos, aprólékos munkával, hazai és külföldi szakkönyvtárakban kutatva azt az ismeretanyagot, amely tan- és kézikönyvükben 1996 óta kiadásról kiadásra tovább csiszolódik. Persze nyilván számos fogyatékosága van a Földi—Hamza-tankönyvnek is (még a sokadik átdolgozás után is), de e tankönyv szerzői elképedve tapasztalják, hogy több évtizedes munkájuk eredményei milyen gyorsan és könnyen „hasznosulnak” egy másik hazai kolléga neve alatt.

Még ha egyes esetekben verifikálható is, a teljes kontextust nézve egyenesen sértő Nótárinak az a recenzió által is idézett, fentebb már említett tézise, miszerint az, amit ő a hazai tankönyvekből átvett, azt általában a hazai szerzők is nagy nyugati kézikönyvekből vették. Először is, e sorok írói, bár valóban számos alkalommal merítettek a nyugati kézikönyvekből, sohasem csak egy-kettő, és nem is három vagy négy külföldi kézikönyvhöz, hanem mindig egy nagyságrenddel többhöz nyúltak, és zárójelben vagy lábjegyzetben dokumentálták a releváns „merítéseket”.²⁵

Nem így azonban Nótári, aki az általa kiaknázott néhány hazai tankönyvből — legfőképpen saját bevallása szerint a Brósz—Pólay-tankönyvből, de nem sokkal kisebb mértékben a Földi—Hamza-tankönyv addicionális szövegéből — nemcsak adatokat, hanem számtalan helyen egész mondatokat, felsorolásokat, sőt teljes bekezdéseket vett át anélkül, hogy ezt bárhol konkrétan jelezte volna. Nótári egész tankönyve valósággal hemzseg a másoktól szó szerinti, vagy enyhén parafrázelt formában, mindenesetre önkényesen átvett rövidebb-hosszabb „vendégszövegektől”, amit egyáltalán nem legitimál, és nem is menteget az utóbb egy pótlapon közzétett, korántsem teljes, és ebben az értelemben részben hamis lista.

Az egyedüli jogszerű megoldás az lehetett volna, ha Nótári Tamás előzetesen engedélyt kér az érintett szerzőktől és kiadóktól arra, hogy — az alapulvétel tényét saját könyvének címlapján is megjelenítve! — jelentős mértékben műveikre támaszkodva írhasson saját tankönyvet. Ilyen előzetes engedélyt kaptak annak idején e sorok írói is a Nemzeti Tankönyvkiadótól, és

---

²² Földi—Hamza: *id. m.* 1327. msz.

²³ A. Guarino: *Diritto privato romano*, Napoli 2001¹², 970 („*iniusta locupletatio*: così da noi denominata”). Vö. Földi—Hamza: *id. m.* 1759. msz.

²⁴ Földi—Hamza: *id. m.* 1607., 1712. msz. Ld. részletesebben Földi A.: *A másért való felelősség a római jogban*, Bp. 2004, 255, 312.

²⁵ Csak példaszerűen jelezzük, hogy a névmutató tanúsága szerint Max Kaser neve 21-szer, Antonio Guarinóé 8-szor, Pietro Bonfante, Wolfgang Kunkel és Franz Wieacker neve 6-szor, Ludwig Mitteis és Otto Lenel neve 5-szor, Feliciano Serrao és Peter Stein neve 4-szer nyer említést a Földi—Hamza-tankönyv szövegében. Összehasonlítóképpen utalunk még arra, hogy Benedek Ferenc neve 18-szor, Marton Gézáé 17-szer, Diódsi Györgyé 11-szer, Brósz Róberté 10-szer, Visky Károlyé 9-szer, Bessenyő Andrásé és Jakab Éváié 6-szor, Pólay Eleméré 5-szor fordul elő a Földi—Hamza-tankönyv szövegében.

köztudomású tény, hogy a Földi—Hamza-tankönyvnek mind a tizenhat kiadása akként jelent meg, hogy nemcsak a címlapon, de a kemény táblán is ott áll Brósz Róbert és Pólay Elemér neve.²⁶

Tendenciózus és módszertanilag is helytelen a recenzensnek az a kérdésfeltevése, hogy lehet-e ma teljesen eredeti római jogi tankönyvet írni. Tendenciózus, mert azt sugallja, hogy amikor Nótári a szerzői jog megsértésével módszeresen és sorozatosan egész bekezdéseket, olykor fejezetrészeket vett át, akkor egy kényszerpályán haladt volna, mert olyannyira kikristályosodott a római jogi tankönyvirodalmi hagyomány.

Módszertanilag úgy lett volna helyes föltenni a kérdést, hogy Iustinianus Institutióihoz képest, és általában a forrásokhoz való kötöttségre tekintettel mennyire lehet eredeti egy modern római jogi tankönyv. Ha valaki nemcsak a hazai horizontot ismeri, hanem a kurrens külföldi római jogi tankönyvirodalomról is rendelkezik némi áttekintéssel, akkor könnyen beláthatja, hogy — Dosztojevszkij híres metaforáját parafrázálva — a „Marton Géza köpönyegéből előbújt” hazai tankönyvek modellje mellett nagyon sok más, egymástól jelentősen eltérő római jogi tankönyv modell létezik a nagyvilágban. Persze ennek belátásához nem is kell külföldre tekinteni. Benedek Ferenc, és különösen Bessenýő András tankönyve is elszakadnak a martoni tradíciótól, s ezáltal igen eredeti munkák. Eredetiségüket nem a fejezetek sorrendjének átrendezése, és nem is a szokás szerint elhanyagolt témakörök részletesebb tárgyalása biztosítja, hanem az alapos forrásismereten nyugvó (és persze a szekunder irodalom szintén beható ismeretére is támaszkodó) eredeti meglátások sokasága. Éppen ez lenne az az eredetiséget megalapozó szellemi többlet, hozzáadott szakmai érték, amellyel Nótári tankönyve csak bizonyos körülhatárolt szegumentumokban rendelkezik.²⁷

E sorok írói 1995-ben kifejezetten a Nemzeti Tankönyvkiadó sürgős felkérésére láttak hozzá a Brósz—Pólay-tankönyv átdolgozásához. Mindketten diákkoruk, tehát a 60-as ill. a 70-es évek óta saját maguk számára rendszeresen glosszázták a Brósz—Pólayt, 1993-ban és 1995-ben pedig — a kurrens nemzetközi szakirodalom mellett saját glosszáikat is felhasználva — kiegészítő jegyzetet írtak a klasszikus, de már abban az időben is részben elavulttá vált tankönyvhöz.²⁸ Ha nem vált volna nyomdatechnikai okokból sürgőssé új kiadás elkészítése,²⁹ e sorok írói bizonyára vártak volna még néhány évet az átdolgozás megjelentetésével.

Nótári is várhatott volna még néhány évet. Nem a várakozás kedvéért, hanem azért, hogy egy ténylegesen saját tankönyvet írhasson, ill. nem utolsó sorban azért, hogy a várakozás évei alatt elsajátíthassa azt a szakmai minimumot (ill. mindazt, ami neki abból még hiányzik), ami arra habilitál valakit, hogy a római köz- és magánjog tankönyvét egyedül megírhasssa.

A recenzens egy Iustinianusra hivatkozó intellemmel zárta sorait, amelynek lényege az, hogy a régi tankönyvekre támaszkodva kell új tankönyveket írni. Ezt nem vitatva tegyük azért ehhez

---

²⁶ A régi tankönyvek későbbi szerzők általi megújításának nemzetközi példáiként utalhatunk a fentebb már említett Kaser—Hackl-féle kézikönyv mellett a Jörs—Kunkel—Wenger-féle kézikönyv Honsell, Mayer-Maly és Selb általi átdolgozására, a Dulckeit—Schwarz—Waldstein—Rainer-féle többgenerációs római jogtörténetre, a Kaser-féle *Kurzlehrbuch* Knütel, valamint a Kunkel-féle *Römische Rechtsgeschichte* Schermaier általi átdolgozására stb. Mindezen kézikönyvek és tankönyvek címlapján szerepel az eredeti szerzők neve is.

²⁷ A Nótári által a tankönyvében önállóan létrehozott értékes elemek létezését természetesen nem vitatjuk, de ez alkalommal nem feladatunk az, hogy Nótári tankönyvének akár stílárís, akár szakmai pozitívumait méltassuk, messzemenően megtette ezt már a recenzens.

²⁸ Földi A.—Hamza G.: *Tansegédlet a római jog tanulásához*, Bp. 1993; 2. átdolg. és bőv. kiadás Bp. 1995.

²⁹ A Brósz—Pólay-tankönyv utányomása az addig alkalmazott technológiai eljárással (a régi nyomólemezek elhasználódása miatt) 1996-ban már nem lett volna lehetséges.

hozzá két dolgot: az is fontos, hogy egy tankönyvíró a régi tankönyveket valóban jól ismerje (és persze ismerje minél alaposabban magukat a forrásokat és a szakirodalmat is), s hogy a tankönyvírás során mások jogait ne sértse meg (*alterum non laedere*).

Szálkák és gerendák – reflexiók egy reflexióra

Ridentem dicere verum, quid vetat?
Horatius, *Saturae* 1, 1, 24.

Több szempontból is különös, mondhatni „noch nie dagewesen” figyelem középpontjába került *Római köz- és magánjog* című tankönyvem¹ e folyóirat hasábjain. Nem tagadható, hogy e figyelem kitüntető, annál is inkább, mivel három tankönyvszerző is megnyilvánulásra méltatta a munkát: Molnár Imre (a Jakab Évával közösen írott *Római jog* című tankönyv² társszerzője), valamint az ő recenziójára³ reflektálva Földi András és Hamza Gábor (a Brósz Róbert és Pólay Elemér tankönyvének alapulvételével írott *A római jog története és intézményei* című tan- és kézikönyv⁴ szerzői). Utóbbiak figyelme annál is értékesebb, hiszen magam is számos – természetesen szerényebb igényű, recenzióknak nem is nevezhető, inkább csupán méltatásszerű – ismertetést írtam munkájukról,⁵ nem is szólva Hamza Gábor más műveiről írott ismertetéseimről.⁶ Tehát figyelmük kétségkívül (bizonyos szemszögből) a viszonyosság alapján áll. Az alábbiakban a *Reflexiók egy különös recenzióról* című írásműre kívánok röviden reflektálni.

Az elegáns, tárgyilagos, a tacitusi „*sine ira et studio*” követelményének a legmesszebbmenőkig megfelelő (hiszen a szerzők épp e momentumokat hiányolják Molnár Imre írásából) *Reflexiók* komoly tanulságokkal szolgált számomra, hiszen bizonyosan nem hagyhatom figyelmen kívül e két nagy tekintélyű kolléga meglátásait, amelyekkel a fiatalabb pályatárs tankönyvének útját igyekeznek szigorúan, ám vitathatatlanul javító szándékkal egyengetni. Éppen e vitán felül álló szándék miatt mellőzi Földi András és Hamza Gábor

¹ Kolozsvár, Scientia Kiadó, 2011; Szeged, Lectum Kiadó, 2011.

² Szeged, Diligens Bt., 2001. (És további kiadások.)

³ *Jogelméleti Szemle* 2011/4.

⁴ Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. (És további 16 kiadás.)

⁵ *Jogtudományi Közöny* 58. 2003/1. 65–68; *JogOK* 2005. 2. 60–63; *Romániai Magyar Jogtudományi Közöny* 4. 2007/4. 99–103.

⁶ Hamza, G.: Die Entwicklung des europäischen Privatrechts auf römischrechtlicher Grundlage. *Jogelméleti Szemle* 2003/4; *Ius commune Europaeum novum. Aetas* 2003/4. 306–311; Fustel de Coulange: Az antik városállam. *Jogelméleti Szemle* 2004/2; Hamza Gábor: Nem akarunk csonka Európát. *Magyar Jog* 51. 2004/9. 567–571; Fustel de Coulange: Az antik városállam. Tanulmány a görög és római vallásról, jogról és intézményekről. *Ókor* 2004/4. 68–69; Hamza, Gábor: Die Entwicklung des europäischen Privatrechts auf römischrechtlicher Grundlage. *Jogtudományi Közöny* 59. 2004/12. 465–468; Hamza, Gábor: Die Entwicklung des Privatrechts auf römischrechtlicher Grundlage unter besonderer Berücksichtigung der Rechtsentwicklung in Deutschland, Österreich, der Schweiz und Ungarn. *Klió* 14. 2005/2. 3–9; Hamza, Gábor: Le développement du droit privé européen. Le rôle de la tradition romaniste dans la formation du droit privé moderne. *JogOK* 2006. 2. 49–52; Hamza, Gábor: Die Entwicklung des Privatrechts auf römischrechtlicher Grundlage. *Magyar Tudomány* 2006/9. 1162; Hamza, Gábor: Le développement du droit privé européen. Le rôle de la tradition romaniste dans la formation du droit privé moderne. *Klió* 15. 2006/ 2. 24–30; Magyar jogtudós portrék. *Belvedere Meridionale* 18. 2006/7–8. 57–62; Gábor Hamza: Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa. *Európai Jog* 2007/3. 47–50; Tanulmánykötet a 100 éves BGB-ről. *Klió* 16. 2007/2. 71–76; Modern magánjog és római hagyomány. *Klió* 16. 2007/2. 80–87; Cicero: Az állam. *Magyar Jog* 55. 2008/12. 762–765; Cicero állambölcselete és a *De re publica*. *Jogelméleti Szemle* 2008/3; Hamza, Gábor: Symposium. Hundert Jahre Bürgerliches Gesetzbuch. *Jogelméleti Szemle* 2009/1; Hamza Gábor (szerk.): Magyar jogtudósok III. *De Iurisprudentia et Iure Publico* 2009/2; Gábor Hamza: Az európai magánjog fejlődésének útjai. (Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa. Römischrechtliche Grundlagen der Privatrechtsentwicklung in den deutschsprachigen Ländern und ihre Ausstrahlung auf Mittel- und Osteuropa.) *Klió* 19. 2010/1. 23–31; Hamza Gábor: Az európai magánjogi kodifikációk római jogi gyökerei. *Klió* 2011/4. 11–16.

írásműve – amint ez a *Reflexiók* 27. lábjegyzetéből kiderül –, hogy kitérjen a tankönyvemben „önállóan létrehozott értékes elemek létezésére”, annak „akár stiláris, akár szakmai pozitívumaira”.

A *Reflexiók* azon részeit, amelyek tankönyvem bizonyos hibáira, hiányosságaira (így többek között Belizárra, a *fidesre*, az *actio utilisre*, a *directa actióra*, a *iudex qui litem suam facit* tényállására, a *Burgundionum* írásmód helyesebb voltára [bár a középkori latinság, s ennek megfelelően a kézirati hagyomány a *Burgundiorum*-változatot is ismeri], a Szibenliszt Mihály nevében ejtett elírásra) hívják fel a figyelmemet, mindenképpen köszönöm. Akárcsak azon kollégák építő észrevételeit, akik azokat levélben juttatták el hozzám. A *Reflexiók* megjelenése már csupán azért is hasznos volt, mert így sokkal értékesebb tanácsokat és észrevételeket nyerhettem tankönyvem folyamatban lévő átdolgozásához, mint azon (nekem is kézbesített) levélből, amelyet a Földi–Hamza-tankönyvet megjelentető Nemzeti Tankönyvkiadó képviselője a Lectum Kiadónak írt 2011. november 28-án, s amelyben tankönyvem kiadóját – többek között – a kiadvány terjesztésének haladéktalan megszüntetésére, a példányoknak a forgalomból való visszahívására, azok megsemmisítésére, valamint kártérítés fizetésére szólította fel. (E felszólításnak a Lectum Kiadó már csupán azért sem tehetett eleget, mivel december közepéig a kinyomtatott példányok a KRE hallgatói körében elfogytak, ugyanolyan ütemben, mint a korábbi években a Földi–Hamza-tankönyv minden évben aktualizált kiadásának példányai.)

Arra a kérdésre, hogy az átvételek aránya mely tankönyvből – konkrétan a Földi–Hamza-tankönyvből – mennyi, nem térek ki. Ezt helyettem recenziójában Molnár Imre már megtette – bár Földi András és Hamza Gábor szerint bizonyos pontokon (hozzám hasonlóan) infantilis érveléssel. Hasonlóképp nem ismétlem meg mindazt, amit Molnár Imre a római jogi tankönyvirodalom jellegéről leírt. Éppen az általa (recenziójában is) megfogalmazott észrevételek alapján láttam hozzá tankönyvem átdolgozásához a második, javított és bővített kiadás számára, lévén hogy nézete szerint e tankönyv megérdemli – anélkül, hogy valaha tökéletessé válna – a tökéletesedés, vagyis az életben maradás lehetőségét. Ahogy Molnár Imre jelezte (hiszen egy tankönyv első kiadását csak egy másik első kiadással érdemes összevetni), az első kiadásoktól fogva a római jogi tankönyvek sokat tökéletesedtek, példának okáért mind a Marton-, mind a Földi–Hamza-tankönyv. Utóbbi 1996-os (első) kiadása – anélkül, hogy a számháborúba be akarnék kapcsolódni – nem elhanyagolható százalékban megegyezett a Brósz–Pólay-tankönyvvel: teljes, vagy nagyfokú (az adott margószámhoz tartozó szöveg háromnegyed részét kitevő) egyezést mutatott a Brósz–Pólay-tankönyvvel a Földi–Hamza-tankönyv hozzávetőleg 60%-a. (Ezen átdolgozásra a szerzők – amint azt maguk is hangsúlyozzák – a Nemzeti Tankönyvkiadótól természetesen engedélyt kaptak; azt pedig ennyi év távlatából szörszálhasogatás volna kutatni, hogy ezen átdolgozáshoz és felhasználáshoz az első kiadás megjelenése előtt Brósz Róbert és Pólay Elemér jogutódai is hozzájárultak-e.)

Azon megjegyzésekre, amelyek szerint bizonyos munkáim felületességről, igénytelenségről, sajnálatosan sokrétű *imperitiáról* tanúskodnak, klasszika filológiai jártasságom is aggályokat ébreszt, továbbá aligha jutottam el arra a szintre, hogy önálló tankönyvet írjak, nem feladatom reflektálni. E minősítések megtételéhez a *Reflexiók* szerzőinek vitathatatlanul joguk van, akárcsak mindenkori szakmai véleményük dialektikus továbbfejlesztéséhez. A „kritika” alá vett *Law, Religion and Rhetoric in Cicero's Pro Murena* című munkám⁷ előszavát Hamza Gábor írta. E munka alapjául az ő témavezetősége alatt készült, *Iuridico-philologica*

---

⁷ Passau, Schenk Verlag, 2008.

Mureniana – Jog, vallás és retorika Cicero Pro Murenájában című jogtudományi PhD-értekezésem szolgált. E disszertáció bizonyos fejezetei megjelentek *Iuridicophilologica – Tíz tanulmány* című kötetemben,⁸ amelyről Hamza Gábor méltató hangvételű ismertetést közölt.⁹ A filológiai hiányosságaim „bizonyítékául” szolgáló *Cicero – Négy védőbeszéd* című fordításkötetem¹⁰ előszava szintén Hamza Gábor tollából származik. Szintén Hamza Gábor írt méltató ismertetést¹¹ Dér Teréziával társszerzőségben összeállított görög–latin–magyar szentenciagyűjteményemről,¹² valamint pozitív hangvételű recenziót angol nyelven¹³ *Marcus Tullius Cicero összes perbeszédei* című fordításkötetemről.¹⁴ Természetesen nem tudhatom, hogy a *Reflexiók*ban megfogalmazott vélemény mindkét szerző nézetét tükrözi-e, vagyis Hamza Gábor újragondolt meggyőződését is – akivel 2006-ban közös tanulmánykötetet jelentettünk meg¹⁵ –, vagy csupán Földi Andrásét.

A *Reflexiók* szerzői hangsúlyozzák, hogy „a szerzői jog megsértése természetesen 3 %-os arányban is jogsértés”. A tankönyv műfajából fakadóan Molnár Imre úgy véli, hogy az előszóban, az irodalomjegyzékben és az *addenda et corrigenda*-lapon jelzett, a Földi–Hamza-tan- és kézikönyvre való hivatkozás megfelel a szakmai korrektség igényeinek. (A vita kiküszöbölése érdekében mindez természetesen tekintetbe veendő tankönyvem második kiadása során.)

Olykor azonban a szerző nem jogsértésnek, hanem elismerésnek érzi az átvételt – még akkor is, ha neve egyáltalában, vagyis sem az előszóban, sem a jegyzetekben nem kerül megemlítésre. Hamza Gábor 2004-es akadémiai székfoglaló előadásáról¹⁶ angol nyelven a *Diritto e storia*ban és az *Acta Juridica Hungarica*ban¹⁷ ismertetést jelentettem meg. Elismerésnek veszem, hogy angol nyelvű ismertetésemet Hamza Gábor változatlan formában, egyes szám harmadik személyben, nevem (vagyis a szerző nevének) említése nélkül székfoglalójának utólagos *Summary*-jeként átvette, s előadásának összefoglalójaként számos szakmai fórumon, példának okáért mind az MTA-honlapján (székfoglalójának 20–22. oldala),¹⁸ mind a *Seminarios Complutenses de Derecho Romano* című folyóiratban (tanulmányának 221–223. oldala)¹⁹ közölte.

A *Reflexiók* című írásmű szerzői segítő-jobbító szándékának megfelelően komoly motivációt adott tankönyvem javított kiadásához, és a szakmai közvéleményt is értékes tapasztalatokkal gazdagította. A római jogi tudományos diskurzust élénkítő, a *Reflexiók*hoz hasonlatos írások

---

⁸ Budapest, KRE ÁJK, 2004.

⁹ *Magyar Jog* 52. 2005/11. 702–704.

¹⁰ Szeged, Lectum Kiadó, 2004.

¹¹ *Vox Latina* 42. 2005. 148.

¹² Dér T.–Nótári T. (szerk.): *Görög bölcsességek. Tanuld és tanítsd a jobbat!* Szeged, Lectum Kiadó, 2005.

¹³ *Acta Juridica Hungarica* 52. 2011/4. 369–370.

¹⁴ Szeged, Lectum Kiadó, 2010.

¹⁵ Hamza G.–Nótári T.: *Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténeti tanulmányok, I.* Budapest, Korona Kiadó, 2006.

¹⁶ *A modern jogrendszerek tagozódása és a római jogi tradíció.* (Elhangzott: 2004. október 6-án.)

¹⁷ Nótári, T.: Professor Gábor Hamza’s Inaugural Lecture at the Hungarian Academy of Sciences. *Acta Juridica Hungarica* 46. 2005/1–2. 137–140. = <http://www.dirittoestoria.it/4/Cronache/Notari-Hamza-MTA-%20inaugural-lecture.htm> (Letöltés ideje: 2012. március 22.)

¹⁸ Hamza G.: *A modern jogrendszerek tagozódása és a római jogi tradíció.* (*The Classification /divisio/ into ‘Branches’ of Modern Legal Systems /Orders/ and the Roman Law Traditions.*) <http://mta.hu/fileadmin/szekfoglalok/000875.pdf> (Letöltés ideje: 2012. március 22.)

¹⁹ Hamza, G.: Die Untergliederung der modernen Rechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition. *Seminarios Complutenses de Derecho Romano. Revista internacional de Derecho romano y tradición romanística* 22. 2009. 191–223.

minden bizonnyal nagyban emelik – nem csupán a romanisták körében – mind szerzőiknek, mind a római jognak és az azt művelőknek tekintélyét.

Pokol Béla
Gondolatok az alkotmánybírósági döntések elvi alapjaihoz

Az 1990-től induló magyar alkotmánybíráskodás az elmúlt több mint húsz év során egy sor hasznos érvet és döntési szempontot is kidolgozott, de olyan döntési formulákat is kialakított, melyek túllépnek az alkotmányos felhatalmazásán, és ha lett volna egy öt ellenőrző, felettes szerv, akkor ezeket minden valószínűség szerint alkotmányellenesnek minősítette volna. Ezek a döntési formulák a kritikák ellenére azóta is uralják a későbbi alkotmánybírósági többség döntéseit, sőt az idő egyfajta „patinával” bevonva ezeket, még inkább elvonta e formulákat a tudatos újragondolás elől. Csak a legfontosabbakat tekintve napjainkban a hazai alkotmánybíráskodás következő hátrányos jellemzői és döntési alapjai származnak ezekből.

1) Az egyik legfontosabb döntési jellemző e testület döntési praxisából az alkotmányi szöveg iránti nagyfokú közömbösség. Míg az írott jog hivatalos szövegekben lefektetésének véglegessé válása (kb. az 1500-as évek vége) óta az európai jogi kultúrában a jogászok gondolkodásának középpontjává vált a jogi szövegek tisztelete, a magyar alkotmánybíráskodásban ez az etalon csak mint a túlzó 'textualizmus' kap minősítést. Nos, a textualizmus a jogelméleti gondolkodásban azt a tényleg túlzó szöveghez tapadást jelenti, amely a teljes jogi értelmet mindig csak a szövegből akarja kihámozni, és minden szövegen túli normatív támpontot (dogmatikai szempontot, jogelvek behatását a konkrét jogi norma értelmére stb.) elutasít. Ám ha egy jogi szövegnek nyilvánvaló értelme van, akkor ezt nem lehet más normatív támpontok bevonásával félretolni, mert az a jogszabály megsértését jelenti, és az ehhez ragaszkodás nem „textualizmus”. A hazai alkotmánybíráskodásban azonban ezzel a beállítódással az írott alkotmány nyilvánvaló értelméhez tapadást és az erre buzdító kritikát mint „eltorzult” szövegpozitivizmust utasították el. Ez pedig azt a feladatot, melynek ellátására létrehozták az alkotmánybíráskodást - védeni a társadalom széles konszenzusát élvező alkotmányt a partikulárisabb és rövidtávon változó törvényhozási többséggel szemben – félretolta a szemszögből, és néha az alkotmány veszélyeztetőivé inkább maguk az alkotmánybírák váltak.

2) Egy másik átfogó problémát az alkotmánybírósági döntési gyakorlatában az a társadalomkép jelentette, mely különösen az első években jellemezte az alkotmánybírói többség hangadóit, és a hátrahagyott döntési formulákat máig hatóan ez határozza meg. Ez pedig az ultraindividualizmus, mely az egyes egyének pusztán önkéntes társulásainak tekinti a széles társadalmat, illetve ezek közösségeit, és az egyes egyének felett ezeknek csak a legkorlátozottabban ismeri el önálló létét, illetve a közösségek fennmaradásához szükséges tevékenységek fontosságát. Ez nyilvánvalóan adódott az éppen akkor hátrahagyott egypárti szocializmus túlzott kollektívizmusának elvetéséből, de a római jog és az ezen a nyugvó magánjog módszertani individualizmust implicite magában foglaló formulái is ebbe az irányba hajtották az első alkotmánybírósági többség meghatározó tagjait. A feladat tehát az, hogy a túlzott individualizmust elvetve a közösségek funkcióit és feladatait elismerve alakítsuk át az alkotmánybírósági döntési gyakorlatot.

3) További gondot a hazai alkotmánybíráskodásban az jelentette, hogy elszakadva az írott alkotmányi szövegtől és az abban megadott felhatalmazásoktól fokozatosan átalakították magának a demokratikus politikai rendszernek a jellemzőit is, és az állampolgárok milliói által megválasztott törvényhozási többség helyett egyre inkább az alkotmánybírák szabták meg a társadalom legalapvetőbb döntéseit, illetve ezek kereteit. Míg az alkotmánybíráskodás eszméjéből eredően az alkotmánybírák csak az állami berendezkedés keretei felett örködhettek volna, hogy az emberek milliói népszavazásokon és parlamenti választásokon maguk szabják meg a társadalom életét, addig e bírák a felhatalmazásukat kitégítő formulák révén egyre inkább ellenőrzésük alá vonták a legkülönbözőbb törvényhozási döntéseket. Ennek jelzésére sokat elárul az a szám, hogy csak az diszkrimináció tilalmának kitégítése az

emberi és állampolgári jogokon túl az egész jogrendszerre azt hozta magával, hogy az összes alkotmánybírói döntés kb. egyharmada e tágítás révén jöhetett létre az elmúlt években, és e nélkül a törvényhozó szabadon mérlegelhetett volna az egyes csoportok között a különbségtételek létrehozásánál szociális stb. szempontok alapján. E tágítások révén tehát maga a demokratikus törvényhozás eszméje üresedett ki igen nagy mértékben. De következményeiben ez nemcsak a demokrácia eszméjének csorbulását jelentette - és ezt elméletileg legtöbbször a jogállam demokrácia feletti primátusaként ábrázolták az elmúlt években az ezt támogató hazai közírók -, hanem a flexibilis társadalomvezérlés rugalmasságának elvesztését is. A rövidtávú törvényhozási többség rugalmas szempontjai helyett ugyanis az alkotmánybírói döntések mindig az örökkévalóságnak szólnak, és absztrakt elvei elsiklanak a társadalom rövidtávú változásai és információi felett. Ha az egypárti szocializmus társadalmi korábban a legfőbb vezetők cserélésének lehetetlensége révén évtizedekig lemeredve tengődtek, és ez okozott fejlődési zsákutcát, akkor ma a demokrácia jogállami-alkotmánybírói leváltása és ennek merev döntési elvei révén jöhet létre egy újabb evolúciós zsákutca.

4) Negyedik problémaként azt lehet kiemelni, hogy nemcsak a demokratikus törvényhozás rovására bővítették ki az alkotmánybírók döntési területüket, hanem az egyes jogágak által szabályozott jogok és kötelezettségek vonatkozásában is. A magánjog, a büntetőjog, a munkajog stb. jogelosztását és dogmatikai megoldásait átírva és ezeket alkotmányos jogokká átformálva, lényegében a teljes jogrendszer alkotmányjogiasítását valósítják meg tendenciájukban az első alkotmánybírói többség által kialakított döntési formulák. Ezzel az egyes jogágak tudósai éppúgy elvesztik önállóságukat, mint a demokratikus törvényhozás tagjai is. Ráadásul az egyszerű tételes jogokból alkotmányos jogokká átformált jogok szabályozásai aztán kiesnek a törvényhozás döntési kompetenciájából, és a törvényhozási többség többé már nem tud rendelkezni felettük, hanem csak az alkotmánybírói meghatározásokra ütheti rá formálisan a törvény pecsétjét.

*****

A továbbiakban e problémák részletezésre beemelek a cikkembe az elmúlt hónapokban a különböző alkotmánybírói határozatokhoz írt különvéleményeimből, párhuzamos véleményeimből néhányat. A 2012-es év kezdetétől ugyan új Alaptörvény lépett a régi alkotmány helyébe, de az ebben foglalt alapjogokat a következőkben tárgyalt formulák éppúgy átalakíthatják, amint tették a korábbi alkotmányszöveggel. Így ez a változás nem érinti a következő elemzések érvényességét. A cikk végén még fel szeretném hívni a figyelmet egy eljárásbeli problémára az alkotmánybírói döntéseket illetően, mely a legnagyobb mértékben érinti e döntések elvi alapjainak racionalitását és határozatokat elfogadó testületi többség tudatosságát.

A konkrét alkotmánybírói döntési formulákat tekintve az első alkotmánybírói többség által létrehozott formulák közül a hátrányos hatásúak máig hatóan a következők: A) a diszkrimináció tilalmának kitérítése; B) az emberi méltóság sérthetlenségének átértelmezése, és ebből az általános személyiségi jog létrehozása, majd erre alapozva magánjogi jogosítványok alkotmányos jogokká átformálása, illetve új alkotmányos jogok létrehozása, melyek éppúgy korlátozzák a törvényhozás szabadságát, mint a jogági jogdogmatika fejlesztését; C) az alkotmányos mulasztások széles körének megállapításával a törvényhozás döntési szabadságának leszűkítése; D) az egyéni adatvédelem terjedelmének extrém kiterjesztésének formulái, melyek a közösségi állami funkciók ellátását sokszor lehetetlenné teszik.

A) A diszkrimináció tilalmának kitégítése

(821/B/2009 AB határozathoz párhuzamos indokolása) A határozat rendelkező részével egyetértek, azonban az indokolás II. részének 1.3. pontjában foglaltakat nem tudom elfogadni.

Ez a pont az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésében foglalt diszkrimináció-tilalomnak az Alkotmánybíróság első korszakában véghezvitt óriási mértékű kibővítését veszi alapul, mely nem fogadható el. A 70/A. § (1) bekezdése ugyanis a jogalkotó által tett különbségtevések fölötti alkotmánybírósági ellenőrzést az állampolgári és emberi jogok vonatkozásában tette lehetővé, és a jogrendszer többi részében a demokratikus törvényhozás szabadságát a különbségek tételére a jogalanyok és jogi tárgyak vonatkozásában természetesen elismerte, hisz a jogalkotás nem más, mint állandó különbségtevések sokasága a szabályozások kapcsán a társadalom egyes kérdéseinek megoldására. Az Alkotmánybíróság azonban az első döntéseinek egyikében, a 9/1990. (IV. 25.) AB határozatban egy olyan utat kezdett bejárni, mely a 70/A. §-ban lefektetett korlátokat fokozatosan eltávolította, és fokról-fokra arra az álláspontra helyezkedett, hogy e §-t összekapcsolva az 54. § (1) bekezdésben foglalt emberi méltóság sérthetlenségével, a teljes jogrendszerre kiterjeszti a különbségtevések ellenőrzését - túl az emberi és állampolgári jogokon is. Ezzel a tágítással az Alkotmány felhatalmazása nélkül a törvényhozás feletti ellenőrzését a legnagyobb módon kiterjesztette, hisz míg eddig csak a jogrendszernek egy kis töredékét tudta a különbségtevések szempontjából vizsgálni, mostantól fogva a teljes jogrendszer feletti ellenőrzést magának vindikálta a különbségtevések megengedettsége vonatkozásában. Ez az önkényes jogkiterjesztés a legnagyobb mértékben sértette a demokratikus törvényhozás döntési szabadságát, de ez később azzal is súlyosbodott, hogy az emberi és állampolgári jogokon túli különbségek ellenőrzésére az alkotmánybírák testülete fokozatosan egy olyan absztrakt mércét állított fel, mely lényegében üres formulákra alapozta az Alkotmánybíróság ellenőrzését.

A teljes jogrendszerre kiterjesztés igényét először tisztán — mind a rendelkező részben mind az indokolásban — a 61/1992 (XI. 20.) AB határozatban mondta ki a testület akkori többsége az emberi méltóság jogára támaszkodva: „Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésében megfogalmazott tilalom — amennyiben a különbségtétel sérti az emberi méltósághoz való jogot — kiterjed az egész jogrendszerre” (rendelkező rész). Az indokolásban így pontosítja ezt: „Az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésében foglalt tilalom nem csak az emberi, illetve az alapvető állampolgári jogokra irányadó, hanem e tilalom — amennyiben a különbségtétel sérti az emberi méltósághoz való jogot — kiterjed az egész jogrendszerre, ideértve azokat a jogokat is, amelyek nem tartoznak az emberi jogok, illetőleg az alapvető állampolgári jogok közé”.

Ekkor és ezután még jó ideig esetről-esetre döntötte el, hogy elfogadható-e az emberi és állampolgári jogokon túli területeken az egyes jogszabályi megkülönböztetés, vagy ezzel szemben már alkotmányellenesnek minősíthető az. Ezekben az egyes esetekben az alkotmánybírói elemzések jórészt a megkülönböztetések ésszerűsége, vagy ezzel szemben önkényes jellege megítélésére vonatkoztak, és ez mindig attól függően ítélt meg, hogy pl. egy gazdasági tárgyú törvényi rendelkezésnél a megítélő alkotmánybírói többség inkább piacpárti, vagy ezzel szemben inkább szociális szempontokat privilegizál. Az ésszerű indok vagy ezzel szemben az önkényesnek minősítés ugyanis mindig csak jogon túli szempontok alapján lehetséges, és ebben általános normatív támpont és döntési alap nem adható meg. Az Alkotmánybíróság általi kompetencia-kiterjesztés így csak azt hozhatta magával, hogy a törvényhozói többség jogon túli szempontjai helyére a néhány fős alkotmánybírói testület jogon túli szempontjai kerülhettek, és ezért az Alkotmány 70/A. § (1) bekezdésben megfogalmazott korlátot túllépés különösen súlyosan jön számításba. A sokmillió állampolgári kör megválasztásával legitimált törvényhozói többség szabad mérlegelése helyére egy néhány fős testület szabad mérlegelése került!

Ez a probléma végül a 30/1997. (IV. 29) AB határozatban érte el a csúcspontját, mivel ekkor e határozatban rögzítésre került, hogy az emberi és állampolgári jogokon túli részeken akkor alkotmányellenes egy különbségtétel, ha az önkényesnek és ésszerű indok nélkülinek minősíthető: „Az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlata során ez utóbbi körben akkor ítélte alkotmányellenesnek a jogalanyok közötti megkülönböztetést, ha a jogalkotó önkényesen, ésszerű indok nélkül tett különbséget az azonos szabályozási kör alá vont jogalanyok között” (ABH 1999, 130.). Ebben az absztraktságban már - elszakítva az esetileg korábban még felismerhető ésszerűséget elemző érvelésektől - minden normatív támpontot nélkülöző üres formula vált az alkotmánybírósági döntéseket irányító szempontjává, ám ettől kezdve ez a formula vált bevetté az AB döntési gyakorlatában - lásd pl. 261/B/1997. AB határozatot (ABH 1999, 694.), vagy a 792/B/1997. AB határozatot (ABH 1999, 755.), vagy az 1054/1998. AB határozatot (ABH 1999, 703.), stb.

Úgy vélem tehát, hogy szakítani kell a diszkrimináció tilalmának azzal az önkényes kiterjesztésével, melyet az Alkotmánybíróság kezdeti éveiben az akkori alkotmánybírói többség hajtott végre, és hűen a 70/A. § (1) bekezdésben rögzített korlátokhoz az állampolgári és emberi jogokra kell ezt alkalmazni. Csak kitekintésképpen kell megjegyezni, hogy a 2012. január 1.-től hatályba lépő új Alkotmány, az Alaptörvény XV. cikkének (2) bekezdése tartamilag ugyanúgy állapítja meg a diszkrimináció tilalmának a korlátait, mint a jelenleg hatályos Alkotmány 54. § (1) bekezdése, csak emberi és állampolgári jogok helyett az „alapvető jogok” kifejezést használja.

B) Az általános személyiségi jog létrehozása és a jogrendszer alkotmányjogiasítása

(A 998/B/2009 AB határozat párhuzamos indokolása) A határozat rendelkező részével egyetértek, de az indokolásnak az 'általános személyiségi jog' fogalmára alapozását nem tudom elfogadni. Ez a jog nem szerepel az Alkotmányban, és csak a hazai alkotmánybíráskodás kezdetének bizonytalanságai folytán került be az alkotmánybírósági gyakorlatba. A 8/1990. (IV. 23.) AB határozat értelmezte tévesen úgy az emberi méltóság sérthetlenségét - mely eredetileg a megaláztatás tilalmát jelentette, és a közvélemény előtt ma is ez a tartalom adja ennek pártosát - mint az „általános személyiségi jog” megfogalmazását, majd ennek segítségével egy sor magánjogi jogosítványt mint alkotmányos alapjogot olvasott bele az Alkotmányba. Ezzel a megoldással az egyszerű törvényhozással szabadon alkotható és módosítható tárgyköröket az Alkotmány felhatalmazása nélkül az alkotmánybírák ellenőrzése alá vonta, és ezzel a demokratikus törvényhozás szabadságát önkényesen korlátozta.

Ha az elemzés középpontjába vonjuk a „személy” mellett a „személyiség” fogalmának, majd az általános személyiségi jog eszméjének kialakulását a német jogi területeken – ahonnan ezek átkerültek hozzánk -, akkor röviden a következőket lehet megállapítani.

(A személyiség előtérbe kerülése a személy helyett) Az 1800-as évek végén a Savigny által jogképességre szűkített személyfelfogás helyett a teljes ember jogba behozatala figyelhető meg, de most már nem az „ember” szóhasználattal, hanem a személyiség (Persönlichkeit) középpontba állításával. Miközben a személy fogalmát az európai jogi gondolkodás a rómaiaktól vette át, még ha csak a státusokra szétosztott formában is, a személyiség ott nem merült fel, és ez az 1700-as évek végi felvilágosodás szóalkotása volt. E szó és tartalmának kialakulása a korábbi „hivatali autoritás” helyén indult meg, amint az ország főembereinek (király és más főméltóságok) addigi hivatalából és származásából eredő méltósága helyére a saját teljesítményének nagyságát kezdték állítani. Értelme, képességei és az ebből létrejövő teljesítményei adják személyi nagyságát, és pl. a porosz Nagy Frigyes ebben az időben mint a királyi személyiség mintája jelent meg a felvilágosodás szellemi közvéleményében, mint a „Nagy” jelző is ezt mutatta. Ez a kezdet vezetett oda, hogy az autoritás helyett a személyiség és ennek foka vált a megítélés mércéjévé, ám míg a „személy” jelző már minden embert

megilletett, addig ez egy magasabb értéket mutató jelző volt eleinte. Csak a kivételes ember lehetett személyiség e fogalom elterjedésének kezdetekor, pl. e korszak másik, a személyiség szintjét elérő értékeltje Goethe volt. A korszak szellemi légkörében terjedő fogalmat ezután Kant vezette be az etikájába arra a személyre, aki el tud szakadni a külső természeti kényszerektől, és a szabadságig el tud jutni: „Semmi más, mint a személyiség az, amely az átfogó természet összes mechanizmusaitól független tud lenni, és az érzéki világhoz tartozó személyi részét a személyiség maga alá tudja vetni, miközben ő az intellektuális világhoz tartozik”. Tehát a személy jogi fogalma Kantnál maradt még, de mint a szabadságra való képesség jelzője és értékelője az etikai mérceként már a személyiség lépett be. Ez azonban azt is jelentette, hogy az összes ember és ezek egyenlő mértékű jogban megjelenése még csak egy alsóbb világot jelent, és a felső szférába belépés, illetve vele a szabadság, csak az egyszerű emberek tömegétől elkülönített személyiségek - etikai szintű - kiválóságainál érhető el. Ezzel a felvilágosodás által korábban végrehajtott, minden embernek a személy fogalmába beemelése, és a szabadság mindenki számára deklarálása, kihívás elé került. Ezután évtizedek teltek még el, amíg a jogászok a személyiség etikai fogalmából jogi fogalmat hoztak létre, és csak nyolcvan évvel Kant e műve után 1866-ban jelent meg Georg Carl Neuener könyve „Wesen und Arten der Privatrechtverhältnisse” címmel, amely behozta ezt a jogba a következő módon: „A személyiség joga alatt a személynek azt a jogát értjük, hogy önmaga mint cél lehessen, és mint öncélt tudja magát a világ elé állítani és önmagát megvalósítani” (idézi Hattenahuer Grundbegriffe des Privatrechts 2000,13.p.). A mai német alkotmány híres 2. cikkelye („*Recht auf die freie Entfaltung der Persönlichkeit*”) ezt tartalmazza, már alkotmányi rangot adva ennek. Neuener ennél a megfogalmazásnál politikai formulákhoz nyúlt vissza, így innen a homályosság és a jog szempontjából nyilvánvaló pontatlanság a megfogalmazásban. Ez a formula lett a személyiségi jog, és eredetileg - még Neuener előtti megfogalmazásban - az 1848-as Paulskirchei Nemzetgyűlés alkotmánytervezetében is szerepelt, de az soha nem lépett hatályba. Így az alkotmányos-politikai szóhasználatban meggyökeresedés után került át a feszebb fogalmakkal dolgozó magánjogba a német jogi területeken, de azóta is ilyen pontatlan maradt, ám ez másrészt meghagyta a formula korábbi alkotmányjogi pátoaszát.

(Az általános személyiségi jog) Ez a fogalom a személyiségi jog feletti fél évszázados elméleti vita után merült fel Gierkénél az 1890-es évek elején, harcolva a BGB tervezetébe belefoglalásért, ám végül ez nem sikerült. „Személyiségi jogoknak nevezzük azokat a jogokat, melyek alanyuknak a saját személyiségi szférája egy része feletti uralmat biztosítják. E névvel az ember saját személye feletti jogait nevezik, és ezzel a sajátos tárgyra utalással elhatárolják ezeket az összes többi jogtól. (...) A személyiségi jogok különböznek, mint különös szintű magánjogi jogosítványok a személyiség általános jogától, mely a jogrend egésze által biztosított abban az igényben áll, hogy mindenkor mint személyt ismerjék el” (Gierke, Deutsches Privatrecht 702.p., idézi Hattenhauer 14.p.) Itt tehát a személyiségi jogok sokasága merül fel már Gierkénél, és ezek mellett az általános személyiségi jog mint „a jogi érintkezésekben személyként (személyiségként) elismerésre való igény”. Ennek pontatlanságát érezte Gierke is, és azt írta még, hogy az általános személyiségi jog csak egy szubszidiárius jelleggel bíró jog, és ha a törvények nem biztosítanak jogvédelmet, akkor az általános személyiségi jog ad egy pótlólagos alapot arra, hogy a gyakorlatban a bíróságok a személyiség védelmének új formáját találják meg, erre támaszkodva. Ám a BGB alkotói elvetették ezt, és maradtak Savigny jogképesség fogalmánál ehelyett. (Igaz, a német alkotmánybíróság aztán 1957-ban egy döntésében mégis behozta az általános személyiségi jog fogalmát!) Az 1900-as évek elején mindenesetre Gierkével szemben az volt az uralkodó vélemény, hogy a személy és a személyiség ugyanaz, és a személy fogalmába bevették egyszerűen a személyiséget is, a kanti plusz feltüntetése nélkül. Pl. Eduard Hölder 1905-ben írta ezt: „A személy és a személyiség fogalmát sok szempontból ugyanabban az értelemben

használjuk”. Ezzel szemben a svájci Eugen Huber, aki a személyiségi jog nagy híve volt, beemelte a svájci polgári törvénykönyvbe ezt, és a természetes személyekről szóló cím alatt egy külön kezdő szakaszban a „személyiség joga” (*Recht der Persönlichkeit*) áll. De hozzá kell tenni ehhez, hogy gyakorlati haszna nem igazán volt ennek, és az ez alapján kialakított svájci gyakorlat nem tért el a némettől. (A személyi jog részben a „Természetes személyek” címben a jogképeséget, a cselekvőképességet, a nagykorúságot, az ítélőképességet, a rokonságot, a sógorságot, a lakóhelyet és a személyiség védelmét helyezte el Huber.)

Az emberi méltóság sérthetlenségének elve és az „általános személyiségi jog” téves azonosítása aztán a magyar alkotmánybíráskodás kezdetén a 8/1990-es AB-döntésben egy korábbi német alkotmánybírói döntés hibás értelmezéséből eredt. A német alkotmányban egy sor konkrétan rögzített szabadságjog szerepel, amelyek különböző oldalról biztosítják az egyén cselekvési és gondolkodási szabadságát. Az alapjogi rész első cikkelyeiben azonban két olyan rendelkezés is található, amelyek általánosságukban túlmennek a konkrét szabadságjogokon. Az említett 1. cikkely az "emberi méltóság sérthetlenségét" rögzíti, a 2. cikkely (1) bekezdése pedig a "személyiség szabad kifejezéséhez való jogot" deklarálja. A német szövetségi alkotmánybírói 1957-ben az ún. "Elfes-ítéletében" (Wilhelm Elfes ügyében) arra a következtetésre jutott, hogy az utóbbira alapozva, de kiegészítő jelleggel az emberi méltóság sérthetlenségét is ide vonva összekapcsolja a két cikkelyt egy "általános cselekvési szabadságjogban", vagy más elnevezésben „általános személyiségi jogban” (lásd ennek levezetését a német alkotmánybírói döntések gyűjteményében: BVerfGE 65, 1. in: Schwabe: 1988: 38/a). A magyar alkotmánybírói "általános személyiségi jog" elnevezésben vette át ezt a 8/1990.-es határozatában, és mivel a hazai alkotmányban nem szerepelt a németek számára középponti jelentőségű „személyiség mindenoldalú kifejezéséhez való jog” ezért az általános személyiségi jogot az emberi méltóság sérthetlenségével azonosította, mivel ez megtalálható volt benne. „Az Alkotmánybírói az emberi méltósághoz való jogot az ún. „általános személyiségi jog” egyik megfogalmazásának tekinti (...) Az általános személyiségi jog „anyajog”, azaz olyan szubszidiárius alapjog, amelyet mind az Alkotmánybírói, mind a bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra konkrét, nevesített alapjogok egyik sem alkalmazható” (8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42., 44., 45.). Ezzel az átértelmezéssel azonban eltorzította ezt, és annak eredeti tartalmát, *a megaláztatás tilalmát* eltüntetve egy teljesen más gondolati körbe tolta át. Így pl. ennek egyik következménye lett, hogy az emberi méltóságot egyes esetekben sértő jogszabályi megoldásokat nem a megaláztatás miatt minősítette alkotmányellenesnek, hanem önálló alkotmányos alapjogokká stilizálta az egyes magánjogi jogosítványokat, és ettől kezdve az eredeti szabályozás szerinti magánjogi házassági jogot, vagy névviselési jogot mint alkotmányos névjogot stb. emelte be az alkotmányos jogok közé. Akinek fontos a demokratikus törvényhozás önállósága, vagy a magánjogi dogmatika és a többi jogági dogmatika eddigi vívmányainak megőrzése, az ezt az alkotmánybíráskodási „imperializmust” nem fogadhatja el.

A 22/1992. (IV. 10.) AB határozatban például az Alkotmánybírói a katonákra és más fegyveres testület tagjaira fennálló szabályt, hogy házasságkötésükhöz a parancsnokuk előzetes engedélye kellett, az emberi méltóság sérthetlenségének eredeti tartalma szerint ezt mint a *megaláztatás tilalmába* ütközőt minősíthette volna alkotmányellenesnek. Ezzel szemben ez a határozat az általános személyiségi joggá átformált emberi méltóságból egy külön alkotmányos házassági jogot konstruált (I. ABH 1992, 122, 123.), de ugyanígy előtte az 57/1991 AB határozatban egy „vérségi leszármazás kiderítéséhez való jogot” (ABH 1991, 272-279.), majd így került sor az egyszerű magánjogi névjogból egy „alkotmányos névjog” létrehozására az 58/2001 (XII. 7.) AB határozatban (ABH 2001, 527-529.). Az eredetileg „megaláztatás tilalmát” jelentő emberi méltóság azonban ezen az úton olyan tartalmak alkotmányellenessé nyilvánításához is utat nyitott az általános személyiségi joggá

átértelmezéssel - és ebből széles terjedelemmel az alkotmányos alapjogok sokaságának létrehozásával -, melyek sokszor semmilyen megaláztatást sem jelentenek, és erre a kiüresített emberi méltóságra hivatkozva az Alkotmánybíróság ellenőrzése alá vonta a különböző jogági szabályozásokat és dogmatikai megoldásokat, illetve ugyanígy a törvényhozó szabadságát mondvacsinált indokokkal korlátozza.

Nem lehet tehát elfogadni az „általános személyiségi jogból” levezetett ’alkotmányos névjog’ korlátait, és e téren a magánjogi szabályozásnak és azt törvénnyé emelő törvényhozásnak nem lehet gátat szabni „alkotmányos névjog” előírásaival. Ha valamelyik szabályozás aztán pl. megalázó lenne, akkor az emberi méltóság sérthetlenségének eredeti értelmével ezzel szemben fel lehetne lépni, vagy ha más alkotmányos alapjoggal szemben áll, akkor annak alapján, de önálló alkotmányos névjog ezeken túl nem konstruálható.

A jelen esetben ennek az érvelésnek az a következménye, hogy pl. a nemesi címeket és ezek szabad használatát hivatalos névhasználatként vagy éppen ezek megtiltását a törvényhozás szabad döntésére lehet bízni. Ahogy a mostani határozattal az Alkotmánybíróság elismeri, hogy a nemesi címek 1947-es megszüntetése nem tekinthető ma sem alkotmányellenesnek, ugyanúgy ennek másik oldalát is fontos hangsúlyozni: amíg a nemesi címek viselésének esetleges visszaállítása, vagy akár ezek ismételt adományozásának megteremtése nem jelentene plusz jogosítványokat és kiváltságokat az ezekkel nem rendelkezőkkel szemben, addig ez az egyenlőségi jogot sem sértené, így ezen a címen sem kellene tartani az alkotmányellenessé nyilvánítástól.

Egyetértve tehát a határozat rendelkező részével, miszerint a nemesi címek megszüntetéséről szóló 1947. évi IV. törvény vitatott rendelkezései nem alkotmányellenesek, a fenti érvelés arra mutat rá, hogy e téren nagy szabadsága van a törvényhozónak, és akár megszüntetheti, akár vissza is állíthatja a nemesi címek viselését, sőt ezek újbóli adományozásának rendszerét is, amíg ezek nem jelentenek kiváltságokat és plusz jogosítványokat az ezzel nem rendelkezőkkel szemben.

(A 710/B/2010. AB határozathoz feljegyzés) Tartalmilag egyetértek a határozat érvelésével a kötelező kamarai tagság vonatkozásában, de a határozat döntési alapjaként felhozott, emberi méltóságból levezetett önrendelkezési jog alapjogi konstrukcióját nem tudom elfogadni. Ez a jog nem szerepel az Alkotmányban felsorolt alapjogok között mint a törvényhozó korlátja a szabályozásainak megalkotásánál, és az Alkotmánybíróság nem teheti meg, hogy önmaga további ’alapjogok’ konstruálásával növelje kompetenciáját a törvényhozó rovására. Nyelvpolitikailag persze úgy is meg lehet fogalmazni ezt a hatáskörbővítést, mint az ’állampolgárok további alapjogokkal felruházása’ - és ezzel eltakarni az Alkotmánybíróság és a törvényhozás közötti kompetenciaátrendezést az előbbi előnyére és az utóbbi rovására – de ez ne változtat azon, hogy ez szembemegy az Alkotmány által rögzített döntési hatáskör-megoszláson. Az Alkotmánybíróság azonban ezt tette, mikor a ’90-es évek eleje óta az emberi méltósághoz való jogból egy sor alkotmányos alapjogot kezdett megkonstruálni.

Ha az emberi méltósághoz való jog eredeti tartalmát kívánjuk közelebről megadni, akkor a *megaláztatás tilalmát* kell a középpontba tenni. Ettől tért el a hazai alkotmánybíráskodás kialakításának kezdetén a 9/1990 (IV. 25.) AB határozat, és azonosítva ezt a német jogterületen kialakult „általános személyiségi joggal”, ebből különböző alkotmányos jogokat kezdett megkonstruálni. Így keletkezett az „önrendelkezési jog”

C) Az alkotmányos mulasztások kitégítése

(A 482/E/2010. számú határozathoz különvélemény) Egyetértek a többségi határozat rendelkező részének első három pontjával, de a 4. pontot, mely mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességet állapít meg, nem tudom elfogadni. Az Alkotmányból nem vezethető le sem az, hogy A) az államnak akármilyen módon garanciaalapot kellene létrehoznia arra az esetre, ha a piaci feltételekkel (bár jogszabályi előírás alapján) szerződő magánfelek

jogviszonyában olyan események következnek be, melyek ezen szerződő felek némelyikére nézve érdeksérelmet (pl. anyagi veszteséget) jelentenek, sem az, hogy B) amennyiben az állam – saját belátása alapján – mégis létrehoz ilyen garanciaalapot, akkor azt nemcsak a jövőre nézve, hanem visszaható hatállyal is meg kellene tennie. A biztosítottak veszélyközösségének tagjaira utólag nem lehet visszaható hatállyal többlet-tőkekötelezettséget telepíteni. Megítélésem szerint épp azáltal sérülne az Alkotmány 2. §-ban foglalt, jogállamiság részét képező jogbiztonság, ha a jogalkotó visszamenőlegesen is előírná a magánjogi alapokon létrejött kockázatközösség tagjaira azt a kötelezettséget, hogy más piaci szereplők (magánjogi szerződések alanyai) hibás döntéseinek a következményeit ne ők (a hibás piaci döntéseket hozók), hanem az összes piaci szereplő viselje. Úgy gondolom, hogy a magánjogi szerződéses viszonyokba történt állami beavatkozás A) sem azáltal nem idézett elő alkotmányellenes mulasztást (és nem fosztotta meg az állampolgárok semmilyen csoportját alkotmányos jogai érvényesítésének lehetőségétől), hogy az állam szerződéskötési kötelezettséget írt elő a gépjármű-üzembentartók részére (mivel a piac megfelelő működéséhez szükséges feltételeket biztosította, és az alkotmányos jogok érvényesítésének a lehetősége is – hasonlóan a többi magánjogi jogviszonyhoz – mindenki számára adott volt, pl. bármely károsult követelhetette és követelheti kárát közvetlenül a károkozótól, a – potenciális – károkozók pedig tisztában kellett, hogy legyenek azzal, hogy amennyiben egyesületi biztosító tagjai lesznek, az alacsonyabb biztosítási díjakért cserébe nagyobb kockázatot vállalnak); sem pedig B) azáltal, hogy nem ex tunc, csak ex nunc rendelkezett a Kártalanítási Alap létrehozásáról.

A fentiek mellett fontosnak látom kiemelni, hogy az Alkotmányba foglalt alkotmányos alapelvekből és alapjogokból további alkotmányos követelmények levonását és ezek lehetséges körének bővítését csak nagy körültekintéssel és önmérséklettel szabad megtennie az Alkotmánybíróságnak, mert az alkotmányos mulasztások megállapítása a legtöbb esetben e követelmények folytán jön létre. Látni kell, hogy az alkotmányos követelmények rögzítése - szemben a magánjogi dogmatika piacialapú körülmények bizonytalanságait és változtatásait megengedő, rövidtávú esethez közelebb szemléletmódjával – a hosszú távú, vagy akár az örökkévalóságra tekintettel levont elvek és érvek merevségét tartalmazza. Így minél extenzívebb módon történik meg e követelmények levonása, és ennek megfelelően a törvényhozó ezekhez kötése az egyes területek szabályozásánál, annál inkább lemerévíti a társadalom reakcióképességét. De ugyanígy, ha a jogági dogmatikák és szemléletmódok helyett az alkotmányos követelmények extenzív levonása határozza meg a társadalomban felmerült gondok megoldását nagyon szélesen, akkor a politikai demokrácia rövidebb távú reakciói és ennek alapot adó tanulási mechanizmusai is szükségtelen korlátozás alá esnek, hisz míg a jogági dogmatikai megoldások és szemléletmódok választásában szabad keze van törvényhozónak, addig az alkotmányos követelmények széles körének létrehozása az Alkotmánybíróság által egyben a törvényhozó gúzsba kötését is jelenti. Ez pedig ismét a lemerévítést fokozza a társadalom szervezésében és az állandóan felbukkanó tömeges problémák törvényhozói orvoslásában. E lemerévítés ellenére bizonyos szűk körben, amikor ténylegesen kardinális elv lényegének megsértése merül fel, szükség van az alkotmányos követelmények kibontására még az alkotmányos szövegen túl is, ám ez a - a társadalmi vezetés rugalmasságának szempontjából – „szükséges rossz” mindig mint „ultima ratio” szerepelhet csak. Az Alkotmánybíróságnak mindig azt kell mérlegelni, hogy a társadalom szervezésének és irányításának más mechanizmusai nem biztosítanak-e jobb hatást az adott cél elérésére, mint az alkotmányos elvekből dedukált alkotmányos követelmények, melyekre a létrehozásuk után egy sor területen hosszú-hosszú ideig kénytelenek lesznek figyelni a törvényhozók az egyes szabályok kialakításánál.

A jelen esetben így szem előtt kell tartani, hogy a kötelező felelősség biztosítás piacán a MÁV ÁBE 2008-as csődje egy viharos átrendeződést indított meg, és a közvélemény által

most már észlelt kockázati elem az egyesületi biztosítási formák esetében a nagyobb tőkeerővel rendelkező részvénytárságok felé vitte el a biztosítottak százezreit. De ugyanígy a szavazatokon orientálódó politikai demokrácia tanulási mechanizmusai is átállíthatják egyes pártok választási programját, és amennyiben e csődnél százezret meghaladó károsult véli a szabályozást hibásnak, vehetik fel e pártok törvényhozási céljaik közé e szabályok megváltoztatását a versengő politika logikáját követve. Vagyis e problémákra az Alkotmánybíróság által nyújtható orvoslás mellett - és az alkotmányos követelmények széleskörű levonása helyett - még két alternatív orvoslási mód és mechanizmusai léteznek, és így a társadalom lemerovítését is magával hozó kiterjesztő alkotmányos követelményi utat csak végső esetben szabad igénybe venni, amennyiben azok nem tudják az orvoslást biztosítani. Az alkotmányos szabályok szintjén való szabályozást és társadalmi probléma-kezelést tehát bizonyos fokig úgy kell tekinteni mint a büntetőjog és a többi jogág szabályozása közötti viszonyt, és csak mint *ultima ratio*-t kell bevetni ezek elégtelensége esetén.

D) Az egyéni adatvédelem ultraindividualizmusa ellen

(A 53/B/2009. számú határozathoz feljegyzés) Nem értek egyet a többségi határozatnak a 1997. évi XLVII. törvény 22.§ (4) bekezdését megsemmisítő döntésével, mely az adatvédelemre az 1990-es évek elején kialakított információs önrendelkezési jogot létrehozó AB-határozatokra alapozásával történt. Ezek a határozatok (lásd különösen a 20/1990-es, a 15/1991-es, a 29/1994-es, a 46/1995 (VI. 30.), a 74/2009-es AB határozatokat) ugyanis túlzottan az individualista jogfelfogás alapján állva eltekintettek az állampolgárok közösségi létének funkciójától, és az ezek ellátását végző állam tevékenységének szükségleteitől. A 15/1991-es AB-határozat által létrehozott információs önrendelkezési jog a személyes adatok védelme kapcsán elfogadhatatlanul háttérbe tolta az állam működéséhez szükséges adatok gyűjtésének fontosságát. Olyan formulákat mondott ki a személyes adatok védelme kapcsán, melyek a közösségben élő individuumot izoláltan fogták fel, és ezzel a közösség szerveződését csak korlátozottan tették lehetővé. Miközben még ma is egyet lehet érteni e határozattal a létrehozása idején fő problémát jelentő univerzális személyi szám megsemmisítését és az állami adatgyűjtés, illetve továbbítás ágazati szintre korlátozását kimondó téziseit illetően, a határozat formulái túlmentek ezen, és a demokratikus állam működéséhez szükséges adatok folyamatos gyűjtését is megtiltották a túlzott individualista jogfelfogás alapján.

A közösségben élő egyén számára a közösség fennmaradásának funkciói és ezek ellátása elsőrendű fontosságú, így adatainak közösség rendelkezésére bocsátása legalább olyan fontos, mint bizonyos intim adatainak a szélesebb hozzáféréstől való elrejtése. Ez a kétoldalú tartalom azonban nem teszi lehetővé, hogy a személyes adatok egészét mintegy a magántulajdon mintájára konstruáljuk meg, és így a közösség részéről az adatokhoz hozzáférést is mint „lopást” fogjuk fel, mely ellen az egyén abszolút védelmet kell, hogy élvezzen. A 15/1991 Ab-határozat pedig egy ilyen formulával alkotta meg az „információs önrendelkezési jogot” a személyes adatok védelméhez való jog eltúlzásával: „Az Alkotmány 59. §-ában biztosított személyes adatok védelméhez való jognak eszerint az a tartalma, hogy mindenki maga rendelkezik személyes adatainak feltárásáról és felhasználásáról. Személyes adatot felvenni és felhasználni tehát általában csakis az érintett beleegyezésével szabad; mindenki számára követhetővé és ellenőrizhetővé kell tenni az adatfeldolgozás egész útját, vagyis mindenkinek joga van tudni, ki, hol, mikor, milyen célra használja fel az ő személyes adatát” (ABH, 1991,4-41.). Ez a megfogalmazás a személyes adathoz hozzáférést az átfogó közösség szervezése céljából az állami közösség számára is csak „kisajátítás” formájában

engedi meg kivételesen, mint az a magántulajdon esetén szokásos: „Kivételesen törvény elrendelheti személyes adat kötelező kiszolgáltatását, és előírhatja a felhasználás módját is. Az ilyen törvény korlátozza az információs önrendelkezés alapvető jogát, és akkor alkotmányos, ha megfelel az Alkotmány 8. §-ában megkövetelt feltételeknek” (ABH, 1991 41.). Ez a magántulajdon-szerű abszolút korlát a személyi adatok védelméhez megfelelő lehet a magánfelek és magánszervezetek egymás közötti viszonyában, noha például az Egyesült Államokban ebben a dimenzióban is jóval kisebb a privátautonómiához való jog terjedelme, így pl. a bírói eljárások peres feleinek adatai a teljes nyilvánosság előtt semmilyen védelmet nem kapnak azzal az indokolással, hogy aki perlésével kilép magánszférájából, annak adatai már bárki által megismerhető és terjeszthető (lásd Felix Wittern: *Das Verhältnis von Right to Privacy und Persönlichkeitsrecht zu Freiheit der Massenmedien* (Dissertation, Universität Hamburg, 2004, 245-249.)

Az egyik fő problémát tehát az jelenti, hogy az információs önrendelkezési jog formulái nem differenciálnak a személyi adatok gyűjtésénél és kezelésénél az állami szervek és a nagy magánszervezetek között, és ugyanazt a mércét alkalmazzák mindkét irányban. Ezzel szemben kell kiemelni, hogy az állami szervek demokratikus ellenőrzés alatt állnak, és a közösségi funkciókat szervezik, míg a magánszervezetek profitmótvumok és más partikulárisabb célok és érdekek alapján tevékenykednek, így míg az állami szervek esetén az adatgyűjtés és -kezelés célhoz kötöttsége lazábban is elfogadható, a nagy magánszervezetek esetén ez szigorúbban ellenőrizhető.

Másik gondot az jelenti, hogy a személyi adatok tárolásában és kezelésében az egyes állami szervek között is differenciálni kellene, hisz például az egészségügyben az adatok tárolása és kezelése az egészségügyi szektor szervezéséhez és jövőbeni alakításának tervezéséhez tágabban is megengedhető, mint az állam erőszakszervezetei esetében, és még lehetne sorolni a differenciált megközelítés szükségességét az egyes állami szektorok között az individuális személyi adatok védelme tekintetében.

Az Alkotmánybíróságnak végig kell gondolni az elmúlt húsz év tapasztalatai fényében, hogy a '90-s évek elejének túlzott individualista jogfelfogása után miképpen veszi figyelembe az állami közösségi szerveződés alkotmányos érdekeit és értékeit, és ehhez igazítja az adatvédelem és a személyes adatok védelmének alkotmányos kereteit. Ezt a revíziót annál is inkább meg kell tennie, mert az új Alaptörvény az alapjogok korlátozásának lehetőségét a más alapjogokra tekintet mellett a közösség alkotmányos értékeire is kimondta: „Alapvető jog más alapvető jog érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelme érdekében, a feltétlenül szükséges mértékben, az elérni kívánt céllal arányosan, az alapvető jog lényeg tartalmának tiszteletben tartásával korlátozható” (I. cikk (3) bek. második mondata.)

Összességében tehát a különvéleményeimben és párhuzamos véleményeimben fogalt javaslataim az alkotmánybírósági döntések elvi alapjainak átalakítására három irányba tolnák el a kialakult állapotokhoz képest e szerv munkáját: *a demokrácia védelme felé, a társadalmi közösség tisztelete felé és a jog belső dogmatikájának megóvása felé*. Részletesebben: 1) Ragaszkodva az Alaptörvény szövegében adott felhatalmazáshoz tágabban engednék kibontakozni a mindenkor demokratikus törvényhozási többség döntési szabadságát. 2) Az alkotmányos alapjogok és alapelvek eddigi extrém módon individualista értelmezése helyett a társadalmi közösség harmóniájára figyelve csak a közösségek fennállásának értékeibe befogottan engednék kibontakozni az egyének autonómiáját, és ezzel az egész európai civilizáció zsákutcájával fenyegető társadalmi állapotok ellen használnák fel az Alaptörvény értékeit. 3) Végül a jog belsejére tekintve javaslataim a jogrendszer eddigi totális alkotmányjogiasítására törekvése helyett tágabban hagynának teret továbbra is az egyes jogágak belső jogdogmatikájának és az általuk kialakított szabályozásoknak és jogi érveléseknek.

*****

Lezárásként ki kell térni még egy eljárási problémára az alkotmánybírósági döntések létrehozatalánál, mely az e döntésekben rejlő elvi-általános normák és megállapítások racionalitását és tudatosságát nagymértékben gyengítette az eddigiekben. Az alkotmánybírósági döntéseknek ugyanis két rétege van azáltal, hogy a legtöbb esetben egy konkrét probléma veti fel a döntést, ám ennek eldöntése kapcsán elvi-általános normákat és alkotmányértelmező megállapításokat is lefektet a határozat. Azt lehet mondani, hogy bár a konkrét probléma és annak mikénti eldöntése uralja mindig a politikai közvéleményt és az ezzel foglalkozó médiahíradásokat az alkotmánybírósági döntésre várva, de az egész alkotmánybíráskodást tekintve a határozatok második rétege, az elvi-általános normatívák lefektetése az igazán fontos. A határozatoknak a konkrét problémára és ennek eldöntésére adott válaszára néhány hónap múlva már alig emlékeznek - és ez mint precedens alkalmazása is csak évenként vagy többévenként egyszer-számra merülhet fel -, de az ennek kapcsán lefektetett elvi-általános támpontok és megállapítások az egész alkotmányosság értelmét a legmélyebben meghatározzák, és a későbbi döntések százait és ezreit meghatározzák – ahogy az előbb elemzett döntési formuláknál látható volt. A Sólyom László által „láthatatlan alkotmánynak” nevezett normatív rendszert a határozatoknak ez a második, elvi-általános rétege hozza létre.

A határozatoknak ez a belső kettőssége és a két réteg eltérő fontossága azonban csak eltorzultan tud jelentkezni abban a döntési mechanizmusban, mely az elmúlt évtizedekben kialakult a alkotmánybíróságnál. Ez a döntési mechanizmus ugyanis igen nagy mértékben a konkrét probléma eldöntését tolja az előtérbe, és az egyes előadó bírák döntési tervezetében lévő esetleges az elvi-általános normatívák és megállapítások legfeljebb csak ez iránt érzékenyebb bírák unszolására kerülnek némi érintésre a vitákban, de szisztematikusan háttérbe vannak szorítva. Ám ha egyszer benne maradnak a végső, elfogadott határozatban, akkor a jövőben rövid időn belül a középpontba emelkedhet egy-egy ilyen elvi-általános norma, megállapítás anélkül, hogy tényleg e körül forgott volna az testületi vita. Saját tapasztalataim szerint a határozatok két rétege közötti viszony úgy alakul a döntések feletti vitában, hogy az idő kb. kilencven százalékában a konkrét megoldások körül folyik a vita, míg az elvi-általános normatívák és álláspontok vitatása legfeljebb az idő öt-tíz százalékát kapja, az is csak néhány bíró között érdeklődést kicsiholva. Ha tehát egy-egy előadó bíró – és különösen a döntési tervezet szövegét készítő munkatársa – ambicionálja a tervezetben alapvető elvi-általános normatívák és megállapítások befoglalását, és az adott alkotmánybíró döntésszociológiailag a testület többségének bizalmát általánosságban bírja, e megállapítások szinte vita nélkül válnak a végső határozat részévé, és a többség legtöbbször át sem látja ezek horderejét. A „láthatatlan alkotmány” tehát a döntési eljárás sajátossága miatt igen nagy mértékben „észrevétlen alkotmány”, a testület tagjai többségének a konkrét problémára figyelése miatt nem észlelten létrehozott normarendszer.

Ez a döntéshozatali probléma a következőkben csak növekedhet azzal, hogy az alkotmánybíráskodás legnagyobb munkaterhet jelentő feladatává az idén januártól az új Alaptörvény szabályozása szerint a rendes bíróságok ítéleteinek felülvizsgálata válik. (A tapasztalatok szerint az ilyen jogkörrel rendelkező alkotmánybíróságoknál a környező országokban ez a munkateher az összes döntés 90-95%-t teszi ki!) Így az esethez tapadó, konkrét alkotmányossági problémák még inkább az alkotmánybírósági döntések középpontjába kerülnek, és az elvi-általános normatívák, megállapítások szisztematikus végiggondolásának hiánya a jelenleginél is kínzóbbá válhat. Szakítani kell tehát az eddigi eljárással, és a határozatok belső két rétegének és az elvi-általános réteg fokozott fontosságának megfelelően külön kell választani ennek vitáját, illetve a konkrét eset körülményeinek vitáját. Csak így lehetséges, hogy az elvi-általános alkotmányi normatívák és megállapítások határozatokba kerülése megfelelő mérlegeléssel történjen meg. Javaslom

tehát, hogy tegyük kötelezővé az Alkotmánybíróság munkájában az előadó bírók és munkatársaik felé, hogy a konkrét döntés körülményeit meghaladó elvi-általános normatívák és megállapítások szövegrészeit mindig külön feltüntetve szerepeltessék a tervezetben (pl. egy eltérő színű háttért e szövegrész mögé téve), hogy a többi bíró (és munkatársaik) számára evidens legyen a határozatok két rétegének eltérése, és az elvi-általános részek kiugorjanak. E mellett a tervezetek mindenkor vitájában az első szakaszban elkülönítve mindig az ilyen elvi-általános részek kerüljenek megvitatásra, és csak ha ezek felett megállapodás jött létre induljon meg az eset konkrét körülményeinek vitája. Csak ez az eljárásbeli változtatás adhat igazi legitimitást az alkotmánybírósági döntések hosszú távú elvi alapjainak és az Alaptörvényt konkretizáló normatíváknak és alkotmányi értékeléseknek, megállapításoknak. E nélkül csak az eddigi „észrevétlen” alkotmányozás folytatódhatna, melyben a testület többségének tudatos átlátása nélkül egy-két alkotmánybíró és koncepciózusabb munkatársa igazi kontroll nélkül tudta alakítani a „láthatatlan alkotmányt”.

Turgonyi Zoltán

A természetjog rehabilitálása felé – Gondolatok Frivaldszky János új könyvének¹ kapcsán

Frivaldszky János neve mindazok számára jól ismert, akik figyelemmel kísérik a hazai jogbölcseleti kutatásokat. Impozáns méretű munkásságának nem csekély hányada foglalkozik az emberi jogokkal és azzal, miképpen lehet őket a klasszikus értelemben vett természeti törvényre alapozni. Ő azon néhány szerző egyike, akik a legtöbbet tették annak érdekében, hogy a természetjog fogalma újra bekerüljön a közgondolkodásba, s akik ezért jóval nagyobb elismerést érdemelnének, mint amilyenben ténylegesen részük van.

Hiszen a természetjog rehabilitálása kulcsfontosságú, lévén, hogy a mai nyugati civilizáció értékválságtól szenved. Már közhelynek számít, hogy világunkban erkölcsi téren káosz uralkodik, eltűntek a régi megbízható fogódzók, viszonylagossá vált a jó és a rossz fogalma. Ennek látszólag ellentmond az emberi jogokra mint univerzális értékekre való sűrű hivatkozás. Frivaldszky János nemrég megjelent könyvének egyik fő mondanivalója azonban éppen az, hogy az emberi jogok *abban a formában, ahogyan ma tisztelik őket, nincsenek kellőképpen megalapozva*, s így nem alkalmasak a társadalom erkölcsi – és jogi – háttérének biztosítására.

Ennek megértéséhez vissza kell nyúlnunk – ahogyan a szerző is teszi (9. o. skk) – az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának* elfogadásáig. E dokumentum születésekor felmerült a kérdés, vajon nem kellene-e a jogok felsorolása mellett elméleti igazolásukat is megadni. A többség elvetette e gondolatot. Ahogyan Jacques Maritain, a *Nyilatkozat* szerkesztőinek egyike később visszaemlékezett, a megszövegezésben részt vevők zöme így válaszolt a megalapozást kívánóknak: „Egyetértünk e jogok vonatkozásában, feltéve, hogy nem kérdezik meg tőlünk, miért.”² Ennek nyomán sajátos megegyezés született: csak a gyakorlatban elfogadandó értékeket, azaz magukat a jogokat deklarálják, s a megalapozást ki-ki a maga módján, a saját vallása ill. általánosabban szólva a saját világnézete alapján fűzi hozzájuk, kizárólag a maga számára érvényes módon. Röviden: a „közös gyakorlat – különböző elméleti alapozás” elve érvényesült (9-10. o.).³

Maritain katolikus lévén lehetségesnek tartotta az erkölcs – és ezen belül az emberi jogok – racionális és az emberi természetre épülő levezetését, s biztos volt benne, hogy végső soron egy és csakis egy ilyen megalapozás igazán hiteles: az, amelyik az őáltala is képviselt *tomizmusból* nyerhető (21. o.).⁴ Ugyanakkor kompromisszumként nyugodt lelkiismerettel elfogadhatta a fenti „közös gyakorlat – különböző elméleti alapozás” elvet, mert – éppen a *saját* elméleti bázisa, a tomista emberkép nyomán – biztos volt benne, hogy az emberi természetben működnek bizonyos alapvető hajlamok, *inclinatio*k, amelyeket követve az emberek előbb-utóbb szükségképpen ugyanarra az eredményre jutnak majd a gyakorlatban, azaz valamennyien fel fogják ismerni az emberi jogok kötelezően érvényes voltát. Így, amint arra Frivaldszky János rámutat, Maritainnál érezhetően háttérbe szorul a jogok elméleti levezetése a hajlam alapján történő megismerésükkel szemben (ld. pl. 57. o.).

---

¹ Frivaldszky János, *Természetjog és emberi jogok*, PPKE JÁK, Budapest, 2010; a továbbiakban a főszövegben (-)ben lévő oldalszámok erre a kötetre utalnak.

² J. Maritain, *L'Homme et l'État*, Presses Universitaires de France, Paris, 1965. 70. o.

³ V. ö. Maritain, *i. m.*, 69-73. o.

⁴ V. ö. Maritain, *i. m.*, 71. o.

Kétségtelen, hogy az erkölcs hajlamok útján való megismerésének maritaini hangsúlyozása a maga idejében nagy jelentőségű volt. Részben ennek köszönhetően sikerült megszabadulni attól a veszélyes illúziótól, hogy az erkölcsi törvény pusztán spekuláció útján kortól és helytől függetlenül *more geometrico* levezethető, s egyfajta részletes kódex formájában egyszer s mindenkorra megfogalmazható. Azért nevezem veszélyesnek ezt az illúziót, mert alkalmas volt a természeti törvény gondolatának lejárására. Ha ugyanis egy efféle kódexként felfogott, spekulatív levezetett természeti törvényt szembesítünk az erkölcsöknek a valóságos világban tapasztalható tényleges sokféleségével, akkor első pillantásra nagyjából a következő három lehetőségünk van: vagy az említett kódexnek meg nem felelő civilizációkat a maguk egészében bűnösöknek minősítjük, ami meglehetősen kényelmetlen megoldás, különösen ha több ezer éven át fennálló és sokáig jól működő rendszerekről van szó, vagy az örök és történelemfeletti természeti törvényt nyilvánítjuk nemlétezőnek, téves spekuláció eredményének, látván, hogy egyes társadalmak jól megvannak nélküle, s így létük az eleven cáfolata annak, hogy szükséges és lehetséges volna az egyetemes erkölcsi mérce, vagy pedig valamiféle minimalista természeti törvényt fogalmazunk meg, oly módon, hogy ez a különböző kultúrák empirikusan adott normarendszerei közül egyiknek se mondjon ellent, ami viszont legfőleg semmitmondó általánosságokat eredményezhet. E három lehetőség egyike sem különösebben vonzó tehát. E problémát éppen Maritain segít megoldani azzal, hogy határozottan megkülönbözteti a természeti törvény ontológiai és gnoszeológiai aspektusát, éppen a hajlam szerinti megismerés lehetőségére építve.⁵ Egyfelől öröktől fogva igaz, hogy egy ilyen és ilyen alapvető hajlamokkal bíró lénynek, az embernek a természetéhez ezek és ezek a normák illenek a legjobban, másfelől viszont e normáknak a *tudatosulása* és érvényesülésük *kibontakozása* egy történelmi folyamat során zajlik, egyfajta „kulturális evolúció” keretében. Ez utóbbi kifejezést ugyan nem használja Maritain, de világosan olyan fejlődésről beszél, amelynek során az emberiség először csak spontánul, reflexió nélkül követi a hajlamait, ezek kielégítésére különböző megoldásokkal próbálkozva, melyek hol sikerrel, hol kudarccal végződnek, s így, egy „*trial and error*” folyamatban válik fokról fokra világossá a természeti törvény tartalma (121. o.).⁶ (E törvény tehát tiszta formájában csak *logikailag* elsődleges, *időrendben* korábban kezdődik a *hajlam* szerinti, eleinte csupán közelítőleges megismerés.) E szétválasztással Maritain megmenti a *de jure* történelemfeletti, abszolút érvényű természeti törvény gondolatát, miközben az erkölcsök *de facto* sokféleségére is magyarázattal szolgál: a spontán, hajlam szerinti megismerés az egyes civilizációkban más-más ütemben és esetleges történelmi körülmények hatásának kitéve zajlik.

Fontos hozadéka van tehát a hajlam szerinti megismerés maritaini elméletének, de veszélyekkel is járhat, ha egyoldalúan *inclinatio*ink működésébe vetjük bizalmunkat és nem kellőképpen hangsúlyozzuk a megismerés másik útját, az emberi természetre való racionális reflexiót és a normák ennek alapján történő levezetését. Frivaldszky János könyvének éppen az a célja, hogy felhívja a figyelmet e veszélyekre, és kivédésük eszközeként az emberi jogok elméleti igazolását nevezze meg (Ld. pl. 17., 27., 95. o. stb.).

Ezt ugyanis, mint láttuk, s mint a szerző is rámutat (10. o.), annak idején a Nyilatkozat megszövegezői elmulasztották, nyilván abban bízva, hogy az emberi jogok tartalmát illetően akkor fennálló konszenzus mindig is létezni fog. Ám éppen a hajlam szerinti megismerés maritaini felfogását vallóknak van okuk óvatosságra e téren. Hiszen e folyamat korántsem egyenes vonalban halad, lehetnek benne kudarcok, visszaesések, téves felismerések, s nincs rá

⁵ Maritain, *i. m.*, 77-87. o., v. ö. Maritain, *La loi naturelle ou loi non écrite*, Éditions Universitaires Fribourg Suisse, 1986. 16-35. o.

⁶ V. ö. Maritain, *La loi naturelle...*, 188. o.

garancia, hogy pl. az emberi jogokkal kapcsolatos konszenzus egyáltalán fennmarad, vagy hogy tartalmilag mindig meg fog felelni annak, amit az emberi természetről való filozófiai tudásunkból kiinduló racionális levezetés nyomán mondanánk az emberi jogokról. Épp ezért, mutat rá Frivaldszky János, ha egyszer az emberiség már a reflexió útján is eljutott a természeti törvénnyel kapcsolatos helyes tudáshoz, akkor e tudást meg kell őrizni és érvényesnek kell tartani, bárhogyan módosuljon is közben esetleges körülmények folytán a konszenzus, sőt éppen a változások veszélye miatt kell megőriznünk e tudásunkat (33. o.), hiszen pl. erre hivatkozva tehetünk különbséget helyes és helytelen tartalmú konszenzus között. Csakis így tölthetné be a természetjog a maga valódi szerepét, azaz így lehetne jogilag kötelező mércéje a pozitív jognak, olyan hivatkozási alap, amely, mint a szerző írja, jogilag semmissé teszi az emberi természet alapvető hajlamainak ellentmondó normákat, legyenek bár ezek részei az írott jognak (ld. pl. 89. o., 144. o. stb.). Racionálisan levezetett természetjog nélkül a tételes jog a mindenkori, esetleges konszenzusnak van kiszolgáltatva. Lehet, hogy ez ma sokakat nem zavar, de Frivaldszky János láthatóan azt a – szerintünk is helyes – nézetet vallja, hogy az írott jognak *nem tükröznie* kell a mindenkori közmegegyezést, hanem inkább ennek *alakítása* a feladata, egy magasabb mérce alkalmazásával.

Mármost a Nyilatkozat idején uralkodó nyugati konszenzus mára igencsak átalakult, méghozzá, ahogy a szerző helyesen hangsúlyozza, nem is pusztán véletlenszerűen, hanem részben tudatos manipuláció következtében, a tömegkommunikáció felhasználásával (ld. pl. 31., 34., 119. o. stb.). S általánosan elismert, racionálisan kifejtett természetjog híján nincs mód a mai emberek sokféle motivációja közül megjelölni a természetünknek megfelelő hiteles hajlamokat, s elválasztani őket a különböző szubjektív vágyaktól, egyéni szeszélyektől, vagy, ahogyan egy nemrégiben kiadott, s a szerző által is idézett (16. o.) vatikáni dokumentumban⁷ olvassuk, „a fogyasztói egyén rendetlen vágyaitól”, amelyekre hivatkozva ma újabb és újabb vélt emberi jogokat szokás követelni.

Mindez összefügg a posztmodern korszellem uralmával is, amely a nyugati embert megfosztotta a metafizika, s benne az emberképet az érvényesség igényével megalapozni képes antropológia iránti fogékonyságtól. Ebben a légkörben aligha lehet immár klasszikus értelemben vett természetes hajlamokról beszélni. Egy ilyen antiesszencialista közegben, ahol elveszett az érzék a létezők – köztük az ember – teleologikus volta iránt, a „természetes” szónak, ha egyáltalán van értelme, aligha lehet más, mint a „ténylegesen adott”, a „nyers”, a „spontán”. Azaz: ami *van*, egyúttal már „természetes” is, tehát minden esetleges egyéni hajlamunk, szubjektív vágyunk – legyen bár a legbizarrabb – úgy, ahogy van, „jogos” (v. ö. pl. 149. o.), s kielésében legfeljebb más egyének hasonló hajlamkövető magatartása korlátoz bennünket, a klasszikus liberális elv szerint. Ám, ahogyan szerzőnk rámutat, a helyes tomista felfogásban hajlamaink nem valamiféle homogén halmazt alkotnak, s nem pusztán fennállásuk igazolja őket: azt, hogy közülük melyek valóban természetesek és melyek nem azok, végső soron a helyes észnek, a *recta ratió*nak kell eldöntenie (89. o., 216. lábjegyzet). S még ha valakinek spontán módon helyesen működnek is a hajlamai, az ezekre való hivatkozás önmagában kevés, hiszen éppen azt kell bizonyítani, hogy a hajlamok ilyen és ilyen működése objektíve kitüntetett más lehetőségekhez képest, amihez elengedhetetlen az emberi természetről mint megvalósítandóról való racionális tudás.

Hiába vannak tehát látszólag ma is érvényben az emberi jogok, a természetjogi alap (s ennek metafizikai háttere) nélkül a szerző szerint többféle veszély is fenyegeti őket: egyrészt védtelenek maradnak, hiszen már pusztán érvényességük is megkérdőjelezhető, másrészt

---

⁷ Commissione Teologica Internazionale: *Alla ricerca di un'etica universale: nuovo sguardo sulla legge naturale*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2009.

önkényes interpretáció adható nekik, s akár egymással szemben is kijátszhatóak, vagy, ugyancsak önkényesen, vég nélkül szaporíthatóak, mivel egy elméletileg megalapozott koherens emberképbe való szerves beilleszkedés helyett mintegy szabadon lebegnek, kiszolgáltatva a mindenkori értelmezőknek (ld. pl. 13-14. o.).

A könyv viszonylagos rövidege miatt nyilvánvalóan nem tartalmazhatja a szerző által javasolt természetjog teljes kifejtését, de így is fontos problémákat tisztáz, pl. a természetjog és a tételes jog határának hollétét, emellett kritikailag értékeli több jelentős szerző – pl. Finnis, Rhonheimer, Pizzorni – gondolatait, és megjelöli a további vizsgálódás irányát, utalva a Szent Tamás által megnevezett négy közismert fő *inclinatio*ra (az ember ön- és fajfenntartási, társulási és megismerési hajlamára),⁸ amelyek köré az emberkép és a neki megfelelő erkölcs felépíthető, hiszen belőlük adódnak a természeti törvény ún. elsődleges előírásai, amelyek mindazt tiltják, ami a fő hajlamoknak megfelelő célok érvényesülését ellehetetleníti. Az ezzel összefüggésben felhozott példák még a laikus olvasó számára is világossá teszik, mi a tétje a fentiekkel kapcsolatos mai vitáknak. Frivaldszky János szerint az önfenntartás mint cél elismerése alapozza meg minden ember élethez való jogát, ami kizárja pl. az abortuszhoz való jog „emberi joggá” minősítését, és a házasság klasszikus fogalma sem értelmezhető át oly módon, hogy szembekerüljön az emberi fajfenntartással (ld. pl. 87-88. o.).

Mai metafizikaellenes korunkban nagy intellektuális bátorság kell ahhoz, hogy valaki ontológiailag megalapozott emberkép szükségességéről és lehetőségéről merjen beszélni, s közben ráadásul egy szintén nem divatos eszméhez, az egyetemesen érvényes természeti törvényhez is ragaszkodjék. Már ezért is figyelemre méltónak kell tartanunk Frivaldszky János új könyvét, amely azonban megoldási javaslataival is joggal kelthet érdeklődést. Nyilván sokan fognak majd vitatkozni számos megállapításával, de még nekik is el kell ismerniük, hogy e kiváló mű szerzője valóságos problémákra világít rá, amelyek megoldása sorsdöntő lehet civilizációnk jövőjének szempontjából.

A jelen sorok írója alapvetően egyetért Frivaldszky János szemléletmódjával és törekvéseivel, de éppen ezek sikere érdekében szeretne egyrészt rámutatni a könyv egyes talán vitatható (vagy legalábbis pontosítandó) megállapításaira, másrészt, mintegy a mű alapgondolatait igazolandó, egy a jogoknak az emberi természetből való levezetésére szolgáló lehetséges módszert felvázolni.

Mindenekelőtt azt kell megvizsgálunk, teljesen jogos-e az a kritika, amellyel a könyv szerzője Maritaint illeti. E kritikának itt csak két pontjára szeretnék kitérni. Frivaldszky János állítása szerint a neotomizmus egykori francia vezéralakja egyrészt túlságosan nagy hangsúlyt helyez a természeti törvény hajlam szerinti megismerésére, elhanyagolva a racionális reflexió szerepét, aminek következtében „néha már úgy tűnik, hogy mivel a természetes hajlamok fejlődéséhez köti a természeti törvény előírásainak kötelező erejükként való felismerését, ezért majdhogynem maga a felismerés a kötelező erő forrása, s nem pedig az alapul fekvő ontológiai valóság, azaz maga az emberi természet” (120-121. o.), másrészt kétségessé teszi a természeti törvény jogilag kötelező voltát: „Mivel Maritain a természeti törvényt csak *virtuális jogrendnek* tekinti, amelyből csak virtuális (jogi) kötelezettség származik, ezért a természeti törvény-tanában maga a jogi jelleg, azaz a jog illetve az előírás jogi érvényessége, követelhetősége és érvényesíthetősége gyengül meg.” (64. o.; v. ö. 62., 72. és 143. o.)

---

⁸ V. ö. Aquinói Szent Tamás, *Summa Theologica* (a továbbiakban *S. Th.*), I-II., q. 94., a. 2.

Kezdjük ez utóbbival! Frivaldszky Jánosnak teljesen igaza van abban, hogy Maritain csak virtuális – nem pedig valódi, s így a jogfilozófia tárgyát képező – jogrendnek tekinti a természetjogot, amelyet csupán a morálfilozófia illetékességi körébe utal (ld. pl. 72. o.). Ám ettől még gyakorolhat hatást a természetjog a pozitív jogra! Maritain a leghatározottabban vallja a klasszikus tomista álláspontot: a természeti törvénnyel ellenkező pozitív törvény valójában *nem törvény*, tehát nem rendelkezik kötelező érvénnyel. Mint írja, „a pozitív törvény a természeti törvény erejénél fogva kötelez”,⁹ előírásainak „összhangban kell lenniük a természeti törvénnyel; különböznek tőle, de alkalmazkodniuk kell hozzá, *különbem nem törvények*”.¹⁰ Lehet persze, hogy tisztán elméleti síkon tekintve erőteljesebb kontrollt jelent, ha a pozitív jogot felülbíráló természetjog nem virtuális, hanem valóságos jogrendet képez, ám világunkban *gyakorlatilag* egy így felfogott természetjog is – egy virtuálishoz hasonlóan – csupán erkölcsi tekintélyt jelenthetne az egyes szuverén államok pozitív törvényei számára.

Bizonyos értelemben tehát Maritain is ugyanazt vallja, mint Frivaldszky János: végső soron a természeti törvény az igazi mércéje a pozitív törvénynek, az ember alkotta törvények bírálhatók a természeti törvény alapján, az előbbiektől az utóbbiakhoz lehet „fellebbezni”.

Hozzátehetjük mindehhez, hogy Maritain szerint a népek jogában a morális kötelesség (*debitum morale*) mellé már jogi kötelesség (*debitum legale*) is társul (azaz így egy sor a népek jogában is meglévő, de tartalmilag a természeti törvénynek megfelelő norma betartása is „*debitum legale*” lehet),¹¹ sőt az önmagában csak „virtuális jogrendet” megalapozó természeti törvénynek is lehet olykor valóságosan, akár erőszak alkalmazásával is érvényt szerezni mind egyéni, mind állami részről, amire olyan példákat hoz, mint a jogtalan támadó megölése ill. az állam „háborúja vagy jogos megtorló intézkedései egy agressziót elkövető vagy barbár eljárásokat alkalmazó másik állammal szemben”.¹²

Ami a természeti törvény megismerését illeti: kétségtelen, hogy itt Maritain valóban az *inclinatio*k szerepére helyezi a hangsúlyt. Ám véleményünk szerint e szerepet nem túlozza el annyira, hogy egészen a racionális filozófiai reflexió szükségességének tagadásáig menne. Mint írja, „az erkölcsfilozófiai érvelések és bizonyítások fogalmi meghatározásokkal kell, hogy éljenek, annak tudományos megvilágításával, hogy mi illik és mi nem illik az észhez és az emberi természet céljaihoz; a filozófiának meg kell alkotnia a természetes hajlamok elméletét, meg kell magyaráznia létezésüket és szerepüket, nem pedig bizonyítékként hivatkozni rájuk. [...] Mindez azt jelenti, hogy a filozófiának s az erkölcsi tudás diszciplínáinak a feladata a végső soron (*en dernière analyse*) való ítékezés, melynek során megkülönböztetik a hiteles és a nem hiteles ítéleteket.”¹³

Eszerint tehát Maritain messzemenően egyetértene Frivaldszky János könyvének egyik központi állításával, ti. azzal, hogy a természettörvény tartalmának vonatkozásában az emberi természetre való racionális, filozófiai reflexiónak kell kimondania az utolsó szót. De hogyan történik ez? Miképpen következnek alapvető erkölcsi kötelességek vagy éppen emberi jogok természetünk bizonyos vonásaiból?

⁹ Maritain, *La loi naturelle...* 62. o.

¹⁰ *I. m.*, 85. o. - Az én kiemelésem. - T. Z.

¹¹ *I. m.* 56. és 61. o.

¹² *I. m.* 49. o.

¹³ Jacques Maritain, *Neuf leçons sur les notions premières de la philosophie morale*, Pierre Téqui, Paris, 1964. 58. o.

E kérdéssel elérkeztünk bírálatunk harmadik pontjához. Vizsgáljuk meg azt a módot, amellyel Frivaldszky János – mintegy az *inclinatio*-elmélet továbbgondolásaként, szemléltetve, hogy miképpen szolgálhat az emberi természetre való racionális, tudományos reflexió az emberi jogok ill. általánosságban a természetjog megalapozásául – le kíván vezetni a Szent Tamás által megnevezett alapvető hajlamokból bizonyos jogokat! Könyvében e négy *inclinatio* közül kettőt, az ön- és a fajfenntartási hajlamot veszi alaposabban szemügyre. Most maradjunk – a könyv fő tárgyának megfelelően – kifejezetten a jogoknál, s vizsgáljuk meg az önfenntartási hajlam példáján a hajlamok és a jogok kapcsolatát! Mint Frivaldszky János írja, „a létfenntartás természetes hajlamából fakad minimálisan minden emberi személy élethez való joga” (139. o.), méghozzá „kivételt nem tűrő érvényességgel” (140. o.).

Vajon azt jelenté ez, hogy a minden emberben meglévő természetes hajlamok a maguk *elvont* formájában *közvetlenül* alapoznak meg bizonyos jogokat, kb. úgy, hogy az, ami logikailag „először” mint egy spontán belső indíttatás *ténye* jelenik meg, „utána” rögtön minden megszorítás nélkül *előírássá* válik hordozója – és az összes többi ember – számára, s így jog és kötelesség lesz az adott hajlam kielégülésének biztosítása? Ha így lenne, akkor – túl azon, hogy ennek kapcsán sok mai bíráló a „Van” és a „Legyen” közötti határ problémájának figyelmen kívül hagyását nehezményezné (amelyre később még visszatérünk) – azt is meg kellene kérdeznünk, vajon tényleg ennyire egyszerű és közvetlen kapcsolat van-e a hajlamok és a normák között, valóban nem több-e, nem más-e a norma *tartalmilag*, mint a hajlam, s honnan tudja az ész (ha csak magukra a hajlamokra reflektál), hogy a sok különböző, a mai ember számára – amint azt Frivaldszky János is helyesen hangsúlyozza – *egyaránt* „természetesnek” látszó belső indíttatás, hajlam, késztetés stb. közül melyek a hitelesek, amelyeket mércéül kell használnia a többi elvetéséhez vagy alárendeléséhez. Ha szó szerint igaz volna, hogy „kivételt nem tűrő érvényességgel” következik a létfenntartás hajlamából az élethez való jog, vagyis az ölés minden formája tilos, akkor nemcsak irreális követelményt támasztanánk (megtiltva még a jogos védelemből elkövetett ölést is), hanem a – szintén a természeti törvényre hivatkozó – hagyományos katolikus tanításnak is ellentmondanánk, amely megengedi a jogtalan támadó megölését, az igazságos háborút és a halálbüntetést. Ha viszont nem szó szerint vesszük, akkor – mivel az önfenntartási hajlam *önmagában* valóban csak arról „tájékoztat” minket, hogy a halál elkerülendő – valahonnan a hajlamok körén kívülről kell további szempontokat keresnünk a megszorításokhoz.

Nos, Frivaldszky János természetesen nem egyszerűsíti le a fenti módon a kérdést. Noha most ismertetett könyvében valóban csak a hajlamokra hivatkozik, más írásaiban részletesebben szól az élethez való jogról¹⁴, és világosan kiderül, hogy kellően árnyalt értelmezést ad róla: nem egyszerűen egy hajlamra alapozza, hanem *a jogalanyisághoz való jog* egyik „esszenciális tartalma”-ként nevezi meg, magát a jogalanyisághoz való jogot pedig „az emberi személy természeti lényegét” adó *méltóságuk* alapján tulajdonítja az embereknek.¹⁵

A magam részéről azonban éppen ezen a ponton szeretnék egy másfajta megközelítést javasolni, elkerülve a méltóságra hivatkozást. Ez utóbbi felhasználását ugyanis, ahogyan azt másutt bővebben kifejtettem,¹⁶ a méltóság fogalmának túlságos képlékenysége,

¹⁴ Nem tartja pl. az élethez való jogra hivatkozva elvileg tilosnak a halálbüntetést, noha hangsúlyozza, hogy korunkban csak egészen rendkívüli helyzetekben alkalmazható. Ld. Frivaldszky János, „Örök törvény, természeti törvény és pozitív jog”, in *Klasszikus természetjog és jogfilozófia*, Szent István Társulat, Budapest, 2007. 142-143. o.

¹⁵ Frivaldszky János, „Az emberi személy alkotmányos fogalma felé a méhmagzat életjogának tesztjén keresztül”, in Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.), *Látélet közjogunk elmúlt évtizedéről*, PPKE JÁK, Budapest, 2010. 19-51. o., 21. o., v. ö. 31. és 40. o.

¹⁶ Zoltan Turgonyi, „Possiamo fondare i diritti sulla dignità umana?”, in *Iustum Aequum Salutare*, 2010/4., 151-

bizonytalansága miatt nem tartom szerencsés módszernek jogok megalapozására vagy egyáltalán erkölcsi normák igazolására. Ám az általam alkalmazandó jogmegalapozási eljárás szintén az emberi természetre támaszkodik, így végső soron a maga módján megfelel a Frivaldszky János könyvében kifejtett kívánalmaknak, s ezek teljesítésének egy lehetséges módját kívánja szemléltetni.

Induljunk ki a hajlamokra való reflexió szükségességéből, amelyet Frivaldszky János is hangsúlyoz! Ahogy azt – mint láttuk – ő is vallja (89. o., 216. lábjegyzet), a *recta ratio*, a helyes ész játssza ebben a kulcsszerepet. Hogyan működik ez Aquinói Szent Tamásnál a bennünket érdeklő vonatkozásban, s miképpen segít a hajlamok tudatos értékelésében?

Lássuk pl. az öngyilkosság tilalmának indoklását!¹⁷ Tamás itt első helyen valóban az önfenntartási hajlamon alapuló kötelező önszeretetre hivatkozik, de hozzátesz két további indokot is: az egyén a közösség része (*pars communitatis*), így az öngyilkos a közösségnek is kárt okoz (*injuriam communitati facit*), továbbá mintegy Istennek, az élet és a halál forrásának a hatalmát bitorolja, amikor maga határoz életének befejezéséről. Itt tehát a természetes hajlamra való hivatkozás és az egyéb szempontok egymást erősítik. Ám Tamás olyan esetet is említ, amikor ezek szembe kerülnek egymással, és a hajlam alárendelendő más, rajta kívüli tényezőknek! A halálbüntetés esetében éppen a közjó kívánja meg bizonyos súlyos bűnök elkövetőinek halálát, amelyet egyébként ilyenkor Isten is megkövetel,¹⁸ s e szempontok „felülírják” az egyén természetes önfenntartási hajlamát! Tamás az ez utóbbira való hivatkozással mint lehetséges ellenvetéssel is számol,¹⁹ s erre adott válaszként azt írja, „azért adatott az embernek az ész, hogy ne válogatás nélkül (*non passim*) tegye mindazt, amire a természet hajlamosítja (*ad quae natura inclinatur*), hanem az ész rendje szerint (*secundum rationis ordinem*)”, s ezért a jogosan halálra ítélt bűnösnek erkölcsileg is tilos védekeznie a kivégzés ellen, s e védekezést nem igazolhatja önfenntartási hajlamával.

Miféle rendről van itt szó, s honnan szerez róla tudomást az ész? A válasz nem lehet pusztán az, hogy a hajlamainkra való reflexióból ismerjük meg természetünket, majd ehhez mint „rendhez” igazítja az ész a hajlamainkat, hiszen így aligha kerülnénk el a *circulus vitiosus*. Eszünk akkor tud helyesen ítélni, ha maga eközben egy nála magasabb mércéhez alkalmazkodik: ahhoz a valamihez, amit Tamás a „*ratio divina*” kifejezéssel jelöl.²⁰ A „*ratio divina*” jelenthet isteni észet, de isteni tervet is, és esetünkben ez utóbbi fordítás a szerencsésebb, mert maga Tamás e „*ratio divina*”-t, amikor mint az emberi ész mércéjét nevezi meg, többször az örök törvénnyel (*lex aeterna*) azonosítja,²¹ márpedig az örök törvényt úgy jellemzi, mint ami hasonló annak a rendnek (*ordo*) a *tervéhez*, amely a mesterember (*artifex*) vagy a kormányzó (*gubernans*) elméjében előre megvan, s eközben a „*ratio*” szóval jelöli a tervet.²² Mi a tartalma ennek az örök törvénynek mint isteni világtervnek? Van olyan szerző, aki szerint az örök törvény nem más, mint „archetípusoknak a Formák világához

---

165. o. – A méltóság fogalmával kapcsolatban egyébként sok tekintetben osztom azokat a fenntartásokat, amelyeknek Balázs Zoltán adott hangot egy néhány éve megjelent tanulmányában (Balázs Zoltán, „Emberi méltóság”, in *Jogelméleti Szemle*, 2005/3., <http://jesz.ajk.elte.hu/balazs24.html>).

¹⁷ *S. Th.*, II-II., q. 64., a. 5.

¹⁸ *S. Th.*, II-II., q. 64., a. 2.

¹⁹ *S. Th.*, II-II., q. 69., a. 4.

²⁰ *Pl. S. Th.*, II-II. q. 130., a. 1.

²¹ *Pl. S. Th.*, I-II. q. 19., a. 4.; q. 71. a. 6.

²² *S. Th.*, I-II. q. 93., a. 1. – Némely tomista szerző külön fel is hívja rá a figyelmet, hogy itt a „*ratio*” *tervnek* fordítandó. Ld. pl. Dominicus M. Prümmer O. P., *Manuale theologiae moralis secundum principia S. Thomae Aquinatis*, Herder, Friburgi Brisgoviae – Barcinone, 1955., I. kötet, 149. § (103. o.), 7. lábjegyzet: „Ratio est idem quod: Plan.”

hasonló halmaza, amelyek isteni ideákként találhatók meg Isten elméjében”.²³ Ez az értelmezés még megengedné, hogy az örök törvény az összes egyedi dolgok saját természeteinek megfelelő isteni tervek pusztán egymásmellettsége legyen, ám Tamás maga ennél világosabban fogalmaz: e tervek valóban megvannak Isten elméjében, ám az örök törvény magasabb egységbe fogja össze őket. „Azok, amik önmagukban véve különfélék [ti. az egyes ideák], egynek tekintetnek, annak megfelelően, hogy valami közösré rendelődnek; és ezért egy az örök törvény, amely ennek a rendnek a terve (*ratio huius ordinis*).”²⁴ Az örök törvény tehát lényegében a világmindenség rendjének az isteni terve. Ezt a rendet – s rajta keresztül az örök törvényt – ismeri fel az emberi ész a világban, s maga ez a felismerés, az örök törvénynek az eszes teremtményben való jelenléte a tomista értelemben vett természeti törvény. A híres tamási definíció szerint a természeti törvény „az örök törvény participációja az eszes teremtményben (*participatio legis aeternae in rationali creatura*)”.²⁵ A „*participatio*” szót e definíció élő nyelvekre való fordításakor sokszor a „visszatükröződés”, „visszfény” stb. (*Abglanz, reflet* stb.) kifejezéseknek feleltetik meg.²⁶ Nem egyszerűen a saját hajlamainkból kiindulva jutunk el tehát a természeti törvényhez, hanem a világ rendjét ismerjük föl, s ennek összefüggéseire tekintettel vagyunk képesek hajlamainkat is megítélni, a rend egésze szempontjából játszott szerepüket értékelni.

Fontos hangsúlyozni, hogy e rend és maga az örök törvény nem pusztán a Kinyilatkoztatásból ismerhető meg. A *lex aeterna* vonatkozásában Frivaldszky János mégis ezt látszik állítani, amikor – az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában foglalt jogok igazolásáról e dokumentum szerkesztésekor folytatott vitákra utalva – így ír: „A természetjog *hitbéli igazság* szférájába tartozó érvényességi alapjának feltárására, azaz az örök törvény tartalmának kifejtésére és az abban való egyezsége [..] nem volt lehetőség.” (13. o.)²⁷ Ám ha elfogadnánk, hogy az örök törvény *teljes* tartalma csupán hittel megragadható, azaz a világ rendje a filozófia számára nem hozzáférhető,²⁸ akkor a jogok ill. az egész természeti törvény igazolásakor valóban csupán az egyénekben ténylegesen adott (egyrészt önmagunkban introspekcióval, másrészt a többiekben viselkedésük alapján megfigyelt) hajlamokból indulhatnánk ki, s ez, mint az önfenntartási hajlam példájából fent láttuk, még akkor sem elegendő, ha valamiképpen rájövünk, hogy épp a négy tamási hajlamot kell kitüntetetteként kezelnünk; s még bonyolultabb és reménytelenebb lenne a helyzet a ténylegesen létező mai nyugati valóságban, ahol – mint erre (ahogy láttuk) maga Frivaldszky János is joggal utal – a legkülönbözőbb szubjektív vágyakat és szeszélyeket próbálják hiteles hajlamokként „eladni”, pusztán *de facto* adott voltuk miatt *de jure* természetesenek tekintve őket. S ilyen körülmények között már korántsem evidens mindenki számára a valaha alapvetőnek tartott hajlamok követendő volta: máskülönben aligha működhetnének napjainkban legalísan a nyugati világban olyan csoportosulások és mozgalmak, amilyen pl. az Egyesült Államokban létrejött *Voluntary Human Extinction Movement*, melynek deklarált célja az emberi faj önfelszámolásának előmozdítása, s így a fajfenntartási hajlamnak épp a szöges ellentétét

²³ Anthony J. Lisska, *Aquinas's Theory of Natural Law. An Analytic Reconstruction*, Clarendon Press, Oxford, 2002., 92. o.

²⁴ *S. Th.*, I-II., q. 93., a. 1., ad 1.

²⁵ *S. Th.*, I-II., q. 91., a. 2.

²⁶ Prümmer, *i. m.*, I. kötet, 151. § (105. o.), 17. lábjegyzet

²⁷ Az én kiemeléseim. - T. Z.

²⁸ Frivaldszky János egy már idézett másik írásából persze világosan kiderül, hogy Tamással összhangban elfogadja az örök törvény ész útján való *részleges* megismerhetőségét („Örök törvény, természeti törvény és pozitív jog”, i.m. 120-125. o.). Ám ez azt jelenti, hogy – legalábbis elvben – el kell fogadnunk annak lehetőségét, hogy van mód az örök törvény tartalmának részbeni kifejtésére és arra, hogy ezzel kapcsolatosan megállapodásra jussanak a különböző világnézetű emberek, hiszen az örök törvény erkölcsi vonatkozásai e törvény mindenki számára ésszel felismerhető részéhez tartoznak.

képviseli! A hajlamok tehát önmagukban korántsem tévedhetetlenek, az észnek kell kormányoznia őket, amint ezt – láttuk – maga Tamás is elismeri.²⁹

A világ rendjének – s így közvetve (legalább részben) az örök törvénynek – ésszel való megragadhatósága tehát a filozófiailag kifejtendő természeti törvény megfogalmazásának fontos előfeltétele. S Tamás szerint az örök törvény valóban mindenki számára megismerhető, bár nem a maga teljességében, ahogyan Istenben van, hanem csak „többé-kevésbé” (*plus vel minus*),³⁰ ti. csak annyit ismerünk meg belőle, amennyi az ember *természetes* céljának vonatkozásában ésszel megragadható; az örök törvény mint isteni terv természetfeletti célunkra vonatkozó részéhez való hozzáférés meghaladja természetes képességeinket, ezért van szükség kiegészítésül külön isteni törvényre (*lex divina*),³¹ amelyen itt természetesen a csak a Kinyilatkoztatásból megismerhető *pozitív* isteni törvény értendő. S az, hogy az örök törvény e – nem teljes – megragadását Tamás *természetes* megismerésnek tartja, már abból is látszik, hogy ugyanazt a Szent Páltól származó mondatot idézi ennek szemléltetésére, amelyet a *természetes Isten-ismeret* lehetősége mellett szoktak felhozni:³² „Mert ami benne [ti. Istenben] láthatatlan, [...] arra [...] műveiből következtethetünk.” (Róm 1,20)³³ (Már csak azért is így van ez, mert különben nem beszélhetnénk *természeti* törvényről, hiszen ez részben éppen azért viseli e nevet, mert benne *természetes* úton nyertünk – nem teljes – tudást az örök törvényről.) Ha magáról az örök törvényről is szerezhetünk némi ismeretet természetes ésszel, még többet tudhatunk az e törvény megszabta kozmikus rendről, egyebek között azért, mert éppen e rend természetes felismerését feltételezi az Isten létezését *filozófiai* úton bizonyító érvek egyike, a *Summa Theologicá*ban „ötödik útként” említett gondolatmenet: a megismerésre nem képes természeti testek célirányos működéséből következtethetünk egy értelmes lény létezésére, aki e dolgokat célra irányítja.³⁴ Hasonló ehhez a *Summa contra Gentiles*ben olvasható fejtegetés: „látjuk, hogy a világban a különböző természetű dolgok egyetlen renddé állnak össze” (*in mundo videmus res diversarum naturarum in unum ordinem concordare*), amiből arra következtetünk, hogy van valaki, „akinek a gondviselése által a világ kormányoztatik” (*cuius providentia mundus gubernetur*).³⁵ A világ rendjének felismerése tehát természetes úton, a hit segítségével nélkül is lehetséges Tamás és a hagyományos tomista felfogás – és persze a hivatalos katolikus álláspont – szerint.

A természeti törvény így – amint egyébként fent idézett definíciója is sugallja – az örök törvényből, pontosabban a világ e törvény mint terv által megszabott rendjéből ismerhető meg, amely rendnek persze a hajlamok *is* fontos részmozzanatai. S a természeti törvényre is – mint minden törvényre – igaz, hogy definíció szerint a közjóra irányul.³⁶ Korántsem meglepő tehát, hogy az univerzum rendjét, amely, mint láttuk, az örök törvény tárgya, Tamás közjóként említi.³⁷ Végső soron tehát a világ rendjének – mint a közjó legátfogóbb megnyilvánulásának – szolgálata, fenntartása a feladata a természeti törvénynek (vagyis az örök törvénynek, amennyiben ez általunk felismert), de ezen belül természetesen elsősorban a

²⁹ Ld. még: *S. Th.*, I-II., q. 94., a. 4., ad 3.

³⁰ *S. Th.*, I-II., q. 93., a. 2.

³¹ *S. Th.*, I-II. q. 91., a. 4.

³² Pl. az I. Vatikáni Zsinaton is e páli szöveghelyre hivatkoztak: DS 3004. V. ö. DS 3538. (Denzinger *Enchiridionjának* következő kiadását használtam: H. Denzinger – A. Schönmetzer, *Enchiridion symbolorum, definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, editio XXXVI emendata, Herder, Barcinone – Friburgi Brisgoviae – Romae, MCMLXXXVI)

³³ Idézi: *S. Th.*, I-II., q. 93., a. 2., ad 1.

³⁴ *S. Th.*, I., q. 2., a. 3.

³⁵ *Summa contra Gentiles*, I. 13., utolsó bekezdés

³⁶ V. ö. *S. Th.*, I-II., q. 90., a. 4.

³⁷ *De substantiis separatis*, c. 12., n. 113.; v. ö. *S. Th.*, I-II.19.10.

társadalom javával mint rész-közjővel kell foglalkoznunk, hiszen cselekvésünkkel mindenekelőtt erre tudunk hatni.³⁸ S minthogy éppen a közjó biztosítása, azaz a világ rendjének megőrzése a természeti törvény célja, ez először is teendőket, feladatokat ró ránk. Ha már ezeket meghatároztuk, akkor fogjuk meglátni, mekkora mozgástere marad még az egyéni szabadságnak. Így nem kezdhjük a jogok megalapozásával, ezek köre csak a köteleességek tisztázása után válik világossá.

Ám lássuk, mi módon segít a rend felismerése a természeti törvény tartalmának meghatározásában! Mindenekelőtt azt a kérdést kell föltennünk, vajon olyan módszerhez jutunk-e így, amelynek segítségével a különböző világnézetű emberek számára egyaránt világossá tehetők e törvény normái. Úgy gondoljuk, igen. E rend létét akár egy nem hívő is beláthatja, s ez önmagában – a Teremtőre való következtetés nélkül is – elegendő arra, hogy a természeti törvény ismeretéhez eljuthasson, leszámítva persze ennek a klasszikus értelemben vett *természetes vallásra (religio naturalis)* vonatkozó normáit. Annyi mindenestre könnyen fölismerhető, hogy az anyagi világ létezői – kb. ugyanúgy, ahogyan Tamás is feltételezi az *inclinatiók* felsorolásakor³⁹ – három különböző szinthez sorolhatók: van a szervetlen világ, az erre épülő bioszféra, s végül az ehhez tartozó egyik faj, az ember mint eszes és társas lény világa. Mindhárom szinthez tartozó létezőknek megvan a maguk sajátos működési módja, természete. A rövidség kedvéért most nem akarok minderről részletesen szólni.⁴⁰ Ám azt hiszem, így is világos, hogy az ember természetének – a két alsóbb létszinttel összevetve – szembeötlő főbb sajátosságai (amelyekből létének rendje összeáll) a következők: esze révén céltudatos tevékenységre képes, így racionális ellenőrzést – „uralmat” – tud gyakorolni akár a világ egésze fölött, beleértve saját belső késztetéseit is; lényegéhez tartozik egy mesterséges világ – a kultúra – maga köré építése, már csak azért is, mert pusztán biológiai síkon tekintve eszköztelen az állatvilághoz képest (Arnold Gehlen híres kifejezésével élve „hiánylény”, „*Mängelwesen*”); minthogy e mesterséges világ használatához és a fent említett uralomhoz szükséges készségek kialakulása, fejlődése, csiszolódása generációkon átívelő történelmi folyamat, s mivel mindez egyre differenciáltabb együttműködést is kíván az egyének között, szükséges a munkamegosztás egyrészt „szinkronikus”, másrészt „diakronikus” értelemben, azaz a kortársak ill. az egymást követő nemzedékek között; mindebből adódik, hogy az ember csakis társas lény lehet, amit más oldalról az is szükségessé tesz, hogy a megszületett gyermek sokáig szülői gondoskodást igényel, s hogy az említett történelmileg kialakuló, csiszolódo készségek (hagyományos kifejezéssel az értelmi és erkölcsi erények), nem lévén velünk születettek, szocializáció során sajátítandók el az előző nemzedék tagjaitól; mindebből adódik, hogy szükséges a társadalom rendjének, belső békéjének biztosítása ill. a fennállásának folytonosságát (egyszerűen szólva az emberi módon való, megfelelő neveléssel összekapcsolt fajfenntartást) szolgáló intézmények (különösen a család) védelme, s e kettős feladatot az erkölcs és a jog együttesen látja el; mindezek során bizonyos hajlamainkat kénytelenek vagyunk e működés egészének alárendelni, ami néha – pl. büntető szankciók elviselésekor – egészen radikális formákban is történhetik. Lényegében az e bekezdésben jellemzett működést felszólítások formájában előmozdító legalapvetőbb erkölcsi szabályok együttese a természeti törvény, amely tehát a hajlamok közül azokat preferálja, amelyek kedvezőek fenti értelemben vett természetünk érvényesülésének szempontjából. Mindez ugyanúgy az ember *természetéhez*, normális működéséhez tartozik, ahogyan a két alsóbb létszint létezőinek természetéhez a maguk működési sajátosságai, pl. valamely állat

³⁸ Noha ma már természetesen az emberalatti létformákat is hatalmas mértékben tudjuk tevékenységünkkel befolyásolni, így ezzel kapcsolatos felelősségünk is megnőtt, nem beszélve arról, hogy e létformáktól is függ a társadalom.

³⁹ *S. Th.*, I-II., q. 94., a. 2.

⁴⁰ Az alábbiakról bővebben ld. Turgonyi Zoltán *Etika*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2003. 11-61. és 95-105. o.

lényegéhez az anyagcsere vagy az immunreakció. A természetes működés során azonban a dolgok, ahogyan Tamás is fölismeri, „semper vel in majori parte” (mindig vagy többnyire) viselkednek a rendnek megfelelően,⁴¹ azaz nem valami kivételt nem ismerő automatizmust találunk a világban, hanem előfordulhatnak kisebb-nagyobb anomáliák, működési zavarok. Az ezek kiszűrésére szolgáló természetes mechanizmusok tehát nem 100%-os hatékonysággal működnek, mindazonáltal működésük természetes, hiszen szükséges (és elégséges) ahhoz, hogy az adott szint létezői legalább nagyjából megfeleljenek természetüknek. Mármost az ember esetében az erkölcsi (és bizonyos társadalmi fejlettségi szint felett a jogi) szabályozás is e mechanizmusok közé tartozik. Másképpen fogalmazva: az, hogy bizonyos dolgokat éppen *parancsoknak engedelmeskedve* teszünk meg (*de így – többnyire – megteszünk*, noha közben fönnáll a nem engedelmeskedés *elvi* lehetősége, amit éppen a parancs felszólító módja implikál), ugyanúgy *része természetünk normális működésének*, a társadalmat szabályzó mechanizmusnak, ahogyan – *mutatis mutandis* – valamely ragadozó faj esetében pl. természetes, hogy egyedei a szaglásuk alapján tájékozódva fedezik föl a zsákmányt.⁴² S voltaképpen az is természetes, hogy előbb-utóbb magára e tényre is reflektálunk, s ennek fényében esetleg bizonyos parancsokon – funkciójuk ismeretében s ennek jobb érvényesülése érdekében – változtatunk, hiszen a világ feletti racionális kontroll növekedése is természetünk velejárója. Így az akár evidensnek tekintett, akár tudatos korrekció nyomán újrafogalmazott parancsok kimondása nem önkényes, esetleges tartalmú értékek „kívülről” való hozzárendelése a tények világához, hanem része ez utóbbinak. Ha így nézzük, a mechanizmus egészét tekintve, akkor a „Legyen” nem olyasmi, amit valamiképpen külön „le kellene vezetni”, hanem eleve a „Van” világának szerves tartozéka, részmozzanata. Az erkölcs maga is természetes hatóerő, s a tőle való eltérés „lehetséges” ugyan fizikai értelemben, de követése és megszegése ugyanúgy nem két ontológiailag egyenértékű lehetőség, mint egy élő szervezet esetében az egészséges és a beteg állapot. Egyszerűen úgy épülnek fel a világban az oksági láncok, hogy közülük egyesek (egy sajátos, csak az emberi létszintre jellemző módon) részben felszólításokon keresztül, tudat által tudatra hatva fejtik ki működésüket. Természetesen *abban az értelemben* így is megmarad a „Van-Legyen” probléma, hogy akadhat olyan ember, aki – történelmi esetlegességek nyomán kiformalódott személyes értékítéletei alapján – éppen magát e rendet mint olyat utasítja el, pl. valamilyen akozmikus világszemlélet jegyében, vagy legalábbis nem tartja fontosnak e rend szolgálatát, el se gondolkodik e kérdésen, hanem csak személyes vágyainak kielégítése érdekli stb. Az ilyet természetesen nem lehet meggyőzni arról, hogy „jó” ez a rend. Ettől azonban még igaz marad az, hogy magatartása ilyenkor objektíve, a valóságosan létező oksági kapcsolatok alapján „ellene dolgozik” az emberi természet normális működésének, vagyis egy a természeti törvénnyel szemben álló magatartást tanúsít, s ezzel *per definitionem* a bűn kategóriáját valósítja meg, még ha az illető a maga részéről ezt pusztán ténymegállapításként, leírásként, minden büntudat nélkül fogja is megélni.⁴³ Tisztán elméletileg ui. valóban nem lehet tényekből értékeket, leírásokból felszólításokat levezetni úgy, hogy ezek *szükségképpen* motiváló erővel bírjanak bármely meggyőzendő személy számára. Ugyanakkor e problémának talán nincs akkora gyakorlati jelentősége, mint gondolnánk. Potenciális vitapartnereink zöme nyilván igenli az emberi társadalom tartós és emberhez illő fennállását,

⁴¹ *Summa contra Gentiles*, id. hely. – Az én kiemelésem. – T. Z.

⁴² S minél fejlettebb a társadalom, annál nagyobb e parancsok útján való szabályozás szerepe, hiszen annál bonyolultabb és törékenyebb a rendszer, annál kevésbé nyilvánvaló az egyén saját érdekelttsége, ill. annál több esély van rá, hogy eredetileg biológiailag adott motivációkat újonnan, kulturálisan keletkezett késztetések elnyomjanak, stb.

⁴³ Sőt a tőle különböző leíró személy is fogalmazhatja meg így, „externalista” módon! Már Tamás is tisztában volt pl. azzal, amit jóval később a magát erkölcsi téren csak „útjelző táblának” tartó, s a jelzett úton nem haladó Max Schellerről szóló anekdota is kifejez: egy erények nélküli ember is képes lehet kellő képzettség birtokában megmondani, mi lenne egy adott helyzetben az erényes emberhez illő magatartás (*S. Th.*, I., q. 1., a. 6., ad 3.)

legfeljebb az ehhez vezető útról más a véleménye. Így elsősorban tényállításokról kell vitatkoznunk, magyarán arról, hogy ilyen és ilyen norma vagy intézmény a valóságos oksági összefüggések alapján milyen hatással lenne vagy lesz a társadalom fennmaradásának biztosítására ill. az emberi tevékenységek gazdagságának megőrzésére. Hiszen még a liberalizmus hívének is el kell ismernie – ha a maga társadalomeszményének *tartós* megvalósulását kívánja –, hogy az egyéneknek, a jogok alanyainak meg kell születniük, szocializációban kell részesülniük, ennek során a korábbi generációk felhalmozta erkölcsi és értelmi erényeket kell magukéivá tenniük, mert csakis így jöhet létre olyan társadalmi közeg, amelyben egyáltalán lehetséges egyrészt a választható életformák gazdag készlete és ennek anyagi háttere, másrészt egymás számára kölcsönösen biztonságosan, kiszámíthatóan viselkedő, kellő önfegyelemmel bíró, továbbá a lehetséges életformák közül értelmesen választani képes egyének sokasága. (Ám természetesen az emberek születése és a történelmileg létező erénykészlettel való felruházása nemcsak a liberalizmusnak, hanem bármiféle egyáltalán emberinek nevezhető társadalomnak előfeltétele.) Mármost a mindezt a legjobb szocializációs közegként biztosító hagyományos család intézménye és a szükséges erények történelmileg kimunkált összessége azon közös javak (*bona communia*) közé tartozik, amelyek fennállása és használata nem más, mint éppen maga az a rend, amelyet közjónak (*bonum commune*) nevezünk (itt az emberiség vonatkozásában, az univerzum közjójának részmozzanataként), s amely Maritain közjó-definíciója szerint nem más, mint „a sokaság jó emberi élete” (*la bonne vie humaine de la multitude*).⁴⁴ E közeg fenntartása és működtetése logikailag megelőzi az egyénnek *mint jogok birtokosának* a létét.⁴⁵ Némileg leegyszerűsítve azt mondhatjuk, nagyjából ennyit kell belátnia „minden jóakarátú embernek”, s erre megvan a reális esély, nem szükséges a rend *egészével* (pl. kozmológiai vonatkozásaival) vagy Isten létezésével kapcsolatban azonos álláspontra helyezkednünk.⁴⁶

Mínthogy így a természeti törvény mindenekelőtt *feladatot* jelent, érthető, hogy megfogalmazása nem az emberi jogokéval kezdődik, amelyekről egyébként Tamás – amint azt Frivaldszky János is aláhúzza (141. o.) – még csak nem is tudott, ahogyan kortársai sem. Természetesen lehet jogokat levezetni, de először azt kell tisztázni, mi a teendő ahhoz, hogy a természeti törvény alapvető feladatát, a világ rendjének mint közjónak a fenntartását teljesítsük, s ennek jegyében megfogalmazott köteleességeink, tennivalóink meghatározása után fogjuk látni, mekkora az a fennmaradt mozgástér, amelyet jogaink tölthetnek ki.⁴⁷

---

⁴⁴ „La personne et le bien commun”, in *Oeuvres (1940-1963)*. Desclée de Brouwer, Quétigny, 275-331. o.; 299. o. - Kiemelés az eredetiben. - T.Z.

⁴⁵ A közjóról mint közös javak alkotta feltételrendszeréről ld. Zoltan Turgyoni, „La legge naturale ed il bene comune”, in *Iustum Aequum Salutare*, 2008/4., 83-100. o.

⁴⁶ A rendről a fentiekben mondottak egy hipotetikus imperatívusz alkalmazásaként is felfoghatók: „Ha érték számunkra a sokaság jó emberi élete, akkor követnünk kell a természeti törvényt, vagyis ezt és ezt kell tennünk.” De vegyük észre, hogy a „Ha” után nem valami esetleges, önkényesen kijelölt feltétel áll, hanem egy objektíve kitüntetett valami, hiszen a legalább minimális szinten (de történelmileg növekvő mértékben) erényes emberekből álló társadalom minden egyáltalán emberinek nevezhető további tevékenység feltétele (még azokét is beleértve, akik éppen a társadalom lerombolását tartják helyes célnak, hiszen az ehhez szükséges ideológia kidolgozása is éppen csak azért volt lehetséges, mert már működött olyan társadalom, amely a puszta állati szintet meghaladta és legalább egyeseknek módot adott efféle eszmékkel kapcsolatos spekulációkra). Így az „akkor” után felsorolandó eszközök alkalmazása tulajdonképpen nem *egy* lehetséges magatartás a sok közül, hanem minden egyéb magatartás további lehetőségének ontológiai előfeltétele, s így magának a közjónak (mint a sokaság jó emberi életének) a fenntartása, más szóval az emberi természet működtetése, megint másképpen fogalmazva a természeti törvény követése.

⁴⁷ Történelmileg valóban így, a természeti törvény által megszabott köteleességek kijelölése után fennmaradó „szabad terület” megnevezésére használták először a „természetes jogok” kifejezést. Ld. Brian Tierney, *The Idea of Natural Rights. Studies on Natural Rights, Natural Law and Church Law 1150-1625.*, Scholars Press, Atlanta, Georgia, 1997. 63. és 66-68. o.

Természetesen lehet próbálkozni egyéb megoldásokkal is a jogok megalapozására, ám úgy véljük: ha Szent Tamás szellemében kívánunk eljárni, akkor a természeti törvény tartalmának kereséskor nagy vonalakban a fentiek szerint, tehát egyrészt az örök törvény kívánta külső rendből kiindulva, másrészt a jogok előtt a kötelességeket feltárva kell haladnunk. A véleményünk szerint követhető eljárást, némileg leegyszerűsítve, az alábbi módon lehetne szemléltetni az élethez való jog példájánál maradva (s most feltételezve, hogy Tamás megalapozottan tartja szükségesnek a közjó érdekében a jogos védelem, az igazságos háború és a halálbüntetés megengedettségét, s ugyanakkor az emberölés minden más esetének tilalmát, azaz hogy e megengedettségnek ill. e tilalomnak a társadalom jó működésével való oksági kapcsolata korunk embere számára is észérvekkel bizonyítható).⁴⁸

Valakinek X-re való joga első közelítésben azt jelenti, hogy X ellenkezője az illető számára nem kötelező. Az „X magatartásra való jog”-ot (amely kifejezésben az X nemcsak szorosán vett cselekvést, hanem birtoklást vagy élvezetet is jelenthet) mint az X-től való tartózkodás kötelességének hiányát egyesek – Wesley N. Hohfeld híres tipológiája nyomán – „előjognak” (*privilege*) nevezik, mások inkább „puszta szabadságnak” (*bare liberty*).⁴⁹ Ehhez azonban még egy fontos mozzanat járul: mások meghatározott körének (amely lehet akár az emberiség egésze is) arra való kötelessége, hogy a szóban forgó egyén X magatartását eltűnjék. Ekkor áll elő a hohfeldi értelemben vett „igényjog” (*claim-right*), amely megfelel a köznyelvi „jog” szónak, s amelyet a szakirodalom is „szigorúbb és szűkebb értelemben vett jognak” nevez.⁵⁰ Ennek alapján azt mondhatom: jogom van X magatartásra, ha nem kötelességem tartózkodni X-től és mások meghatározott körének kötelessége engem X gyakorlásában *legalább* passzíve támogatni. (Ha *csak passzív* e támogatás, negatív jogról beszélünk, ha a *tevéleges* segítség is kötelességük, pozitív jogról, ez utóbbiról természetesen itt más értelemben, mint a természetjoggal szembeállított tételes jog esetében.) Így tehát minden jog leírható kötelességek és kötelességghiányok kombinációjaként. Ha tudjuk, milyen kötelességeink vannak a természeti törvény szerint, ezek által közvetve jogaink is kifejezhetőek.

Hogyan alkalmazható mindez konkrét példánkra? Minthogy a közjó érdekében szükséges egyfelől a jogtalan támadók veszélyességükkel arányban álló eszközökkel való megfékezése (ami akár megölésüket is indokolhatja), esetenként igazságos háború viselése és bizonyos súlyos (pozitív törvényben meghatározott) bűncselekmények elkövetőinek kivégzése, másfelől az ilyen bűncselekményeket és életveszélyes jogtalan támadást el nem követők, valamint igazságtalan háborúban részt nem vevők életének védelme,⁵¹ mindenkinek egyrészt kötelessége tartózkodni az ártatlanok (itt: az említett súlyos bűncselekményeket vagy jogtalan életveszélyes támadást el nem követők ill. igazságtalan háborúban részt nem vevők) megölésétől, másrészt kötelessége szükség esetén (a pozitív jogban szabályozott módon) szerepet vállalni (amely a puszta eltűréstől a katonaként vagy hatósági közegként stb. való *tevéleges* közreműködésig terjedhet) a fenti értelemben nem ártatlan személyek megölésében, harmadrészt, ha maga tartozik a fenti értelemben nem ártatlanok közé, köteles elfogadni az erőszakos halált. Míg azonban valaki a fenti értelemben ártatlan, nem köteles elfogadni az erőszakos halált, mások pedig kötelesek a fentiek értelmében tartózkodni életének erőszakos

⁴⁸ Az alábbiakról ld. még: Zoltan Turgonyi, „Possiamo fondare i diritti sulla dignità umana?”, in *Iustum Aequum Salutare*, 2010/4., 151-165. o.

⁴⁹ Ld. pl. Jeremy Waldron, „Introduction”, in J. Waldron (szerk.), *Theories of Rights*, Oxford University Press, 1985. 6. o. ill. Joel Feinberg, *Társadalomfilozófia*, Osiris, Budapest, 1999. 85. o. skk

⁵⁰ V. ö. Feinberg, *i. m.*, 88. o.

⁵¹ Hiszen az ártatlanok megölésével a közjó is kárt szenved. V. ö. S. Th., II-II., q. 64., a. 6.

elvételeitől. Ez utóbbi állítás pedig a korábbiakban mondottak szerint egyenértékű annak kijelentésével, hogy az illetőnek joga van az erőszakos haláltól való mentességre.⁵²

Fontos részletkérdés az is, hogy mi a helyzet az igazságos háborúban vagy a veszélyes bűnözők megfékezésében részt vevő, esetenként életének kockáztatására kötelezett személy erőszakos haláltól való mentességhez való jogával. Nos, véleményünk szerint, ártatlan lévén (a fenti értelemben), ő is megtartja e jogát. Ha ugyanis e kötelességteljesítés során meghal, halálát az igazságtalan háborúban részt vevő ellenség vagy a jogtalan támadó okozza, akinek – mint mindenkinek – *kötelessége* lenne tartózkodni ártatlanok megölésétől (beleértve – bármilyen különösen hangozzék ez – a „jó oldalon” harcoló katonák ill. a bűnözőket megfékezni akarók megölését is), miközben az igaz ügyet szolgáló személynek *nem kötelessége* teljesen tartózkodni az életéhez való ragaszkodástól, sőt éppen arra kell törekednie, hogy úgy tegye ártalmatlanná az ellenséget ill. a bűnözőt, hogy közben a saját életét lehetőleg megőrizze.⁵³

Az erőszakos haláltól való mentességhez való fenti értelemben vett jog természetesen első pillantásra még nem azonos az *élethez való joggal*, hiszen a kijelentés nem tér ki külön a halálos betegségtől vagy az éhhaláltól való védelemre. E két eset azonban itt csak annyiban kerülhet szóba, amennyiben az adott betegség ill. az éhség emberi eszközökkel általánosan elmulasztható, azaz ha az emberiség olyan fejlettségi szinten van, hogy minden tagját képes lenne megfelelően táplálni ill. bizonyos meghatározott betegségektől megmenteni. Ez esetben ui. már emberi döntéseken (pl. a gazdaság hibás megszervezésén) múlik, ha valaki éhen pusztul vagy belehal egy elvben gyógyítható betegségbe, s az ilyen döntések rokoníthatók az ártatlan ember sérelmére elkövetett – gondatlanságból fakadó vagy akár szándékos – emberöléssel (amely, mint láttuk, kötelességsértés), tehát az éhhaláltól vagy a gyógyítható halálos betegségtől való mentesség mint jog végső soron visszavezethető az erőszakos haláltól való mentességhez való jogra, vagyis ez utóbbi, ha kellően tág értelemben vesszük, azonosnak tekinthető az élethez való joggal.⁵⁴

Végezetül ismét hangsúlyozni szeretném, hogy kitűnőnek tartom Frivaldszky János könyvét. Írásom csak azért nyúlt ilyen hosszúra, hogy látható legyen: kritikai megjegyzéseim nem merőben öncélú „kötözködések”, hanem a kifogásolt pontokkal kapcsolatban vannak saját

---

⁵² Beleértve az öngyilkosságtól való „mentességet” is! Az öngyilkosság tilalma melletti érvként *legalább* azt fel lehet hozni, hogy, mint Tamás fenti érvelésében láttuk, az öngyilkos a közjónak is kárt okoz. Minthogy minden törvény definíció szerint a közjóra irányul, egy a természeti *törvényben* szereplő tilalom melletti legjobb érv éppen az, ha rámutatunk, hogy az általa tiltott magatartás a közjónak árt.

⁵³ Természetesen ez pusztán elméleti modell, amely feltételezi, hogy egyértelműen eldönthető, mely háború kinek a részéről igazságos, és hogy a katona egyetért a parancsokkal. A valóság ennél nyilvánvalóan jóval bonyolultabb, lehetséges olyan eset, hogy az igazságtalan háborút viselő hadsereg katonái jóhiszeműen járnak el vagy kényszerhelyzetben vannak. Ám ilyen esetben is meg lehet találni magasabb szinten az olyan személyeket, akiknek volt valódi döntési lehetőségük, s ez esetben ők lettek volna erkölcsileg kötelesek tartózkodni olyan döntéstől, amely ártatlanok halálát okozza.

⁵⁴ Itt persze csupán általános elvi síkon vizsgáljuk e kérdést. A valóságos esetek megítélésakor számtalan körülményt kell figyelembe venni, pl. azt, hogy egy a kor színvonalához képest szűkös körülmények között tengődő csoport az emberiség többi részétől elszigetelten él-e, vagy részt vesz a nemzetközi munkamegosztásban (s ha igen, az igazságosság szerint elvárható módon és mértékben teszi-e ezt), továbbá hogy nyomoráért milyen arányban terheli felelősség a helyi vezetőket ill. az idegen döntéshozókat, és így tovább. S ugyanezeket a kérdéseket kell – *mutatis mutandis* – feltenni az éhezéstől vagy valamely elvben gyógyítható halálos betegségtől az átlagnál jobban fenyegetett *egyének* esetében is.

alternatív elképzeléseim. Lehetséges azonban, hogy, amint már utaltam rá, bírálatom részben tárgyaltan, s ha Frivaldszky János még részletesebben kifejti a jogok – és általában a természeti törvény – levezetésével kapcsolatos nézeteit, kiderül, hogy nincs is olyan nagy különbség a kettőnk felfogása között. Ám a célban, a természeti törvény tekintélyének helyreállításában (és túlnyomórészt e törvény tartalmában is) már most egyetértünk, s alighanem ez a legfontosabb.

Csaba Varga

**Reminiscences to a Fervent Mediator
of Magisterial Humanistic Ideas:
Professor Luis [Eduardo] Villar Borda (1929–2008)**

Many of us could get acquainted with Professor LUIS VILLAR BORDA at the World Congresses of the International Association for Philosophy of Law and Social Philosophy held at either Granada and Cracow or elsewhere in the recent past, standing or sitting around his table of exposition where a long series of most challenging items of his great *Serie de Teoría Jurídica y Filosofía del Derecho* was exhibited. A smiling elderly gentleman suggesting great experience and intellectuality fought for through a long and expeditious life, elegantly dressed and speaking from an elevated distance *Jenseits von Gut und Böse* (as FRIEDRICH NIETZSCHE termed the position of moral investigations), with no ending Professor VILLAR BORDA proved to be easily approachable to anyone interested in the authors and/or titles of the huge a many books he edited in his series. Albeit English must have been mixed with some German and Spanishly pronounced French for that communication could go on smoothly and effectively in both abstract and concrete terms leading to either main or marginal issues of our common vocation in legal philosophy, his attention towards such topics made any potential communication problem transcended.

What was he interested in? I felt that his inquiry focussed first of all on the humanity as such and all possible concerns relating to and caring for humaneness. Secondly, his reflection was linked to scholarship in general, formulated in terms of cognition and theorisation which might help the former's deeper and pro-active understanding. And thirdly, by the mercy of human destiny and thanks to his self-consciousness, he became a master of how to deal with and also solve such problems as treated in their legal philosophical aspects and connections. Certainly he developed well defined research preference as his personal competence for his own work as topical limitation, but, in point of principle, his perspective of intellectually acquiring and theoretically understanding the world may have been almost infinite. In fact, he was a partner to listen to or talk on any piece of news on institution building, educational program or research initiative so far as it could be linked to the fields with some theoretical legal relevancy. When I happened to remember to him the happy or bitter memories of the terrible facts of how we in Hungary could, on the one hand, and were expected as should, on the other, cultivate socialist jurisprudence in a communist country, he revoked at once the part of his past he had spent as the last ambassador of Columbia in the so called German Democratic Republic. When I reported to him about timely problems after the fall of this vicious *ancien régime*, he just replied by the exemplification of, accompanied by his own conclusions he had drawn from, the trends of contemporary legal theorising in the German Federal Republic.

He was one of the last giants of a great generation in Columbia,¹ so Columbian compatriots mourned him correspondingly.² One involved in his nation's fights, member of its political

---

¹ Gabriel García Márquez *Vivir para contaria* (2002) remembers him as a mate during their law studies (diplom in 1953) at the Universidad Nacional de Colombia [in Hungarian translation: *Azért élek, hogy elmeséljem az életemet* ford. Székács Vera (Budapest: Magvető 2002), pp. 137–138].

² From professional side, cf. *Libro en memoria del Prof. Dr. Luis Villar Borda* (Bogotá: Universidad Externado de Columbia 2008) 500 pp.

bodies and a co-drafter of the 1968 reform Constitution, as well as ambassador,³ and all through an academic jurist⁴ as educator and author, channelling his preoccupations more and more definitely from constitutional and municipal problems areas towards an overall interpretation from the heights of legal theorising and philosophising.⁵ The series he had launched had the same function of reorientation what we were expected to do through translating and publishing western and atlantic classic contemporaries after the fall of communism. He could do that through booklets and large books of monographs rather than what we in fact did, that is, by huge number of selected papers in field- or problem-centric anthologies.⁶ But his series, indeed, enriched itself by offering a genuinely large perspective,⁷

³ In Switzerland, Finland, People's Republic of China, then Deutsche Demokratische Republik. Cf. his *El último embajador* Testimonio de un colombiano que vio construir y caer el Muro de Berlín (Bogotá: Tercer Mundo Editores 1992) 236 pp.

⁴ With postgraduate studies at Leipzig (1956–57) and then in Berlin at the Humboldt University (1957–59).

⁵ After his *Cursos de Ciencia del Derecho y Derecho Constitucional Colombiano* (1960) and edited *Oposición, insurgencia y amnistía* Estudio jurídico í político sobre las posibilidades de la paz (Bogotá: Editorial Dintel 1982) 167 pp., he authored *Kelsen en Colombia* (Bogotá: Editorial Temis 1991) 90 pp., *Ética, derecho y democracia* (Santafé de Bogotá: Ediciones Jurídicas Gustavo Ibañez 1994) 268 pp. [Nuevo derecho 3], *La paz en la doctrina de derecho de Kant* (Bogotá: Universidad Externado de Colombia 1996) 113 pp., *Donoso Córtes y Carl Schmitt* (Bogotá: Universidad Externado de Colombia 2006) 180 pp. as well as *Derechos humanos Responsabilidad y multiculturalismo* (Bogotá: Universidad Externado de Colombia 1998) 104 pp.

⁶ Cf., by the author, *Contemporary Legal Philosophising* Schmitt, Kelsen, Lukács, Hart, & Law and Literature, with Marxism's Dark Legacy in Central Europe (On Teaching Legal Philosophy in Appendix) (Budapest: Szent István Társulat 2011) [forthcoming], part two "On Imposed Legacy".

⁷ All in his university edition (Bogotá: Universidad Externado de Colombia) in a nice and almost pocket-book series (of 11x16.5 cm) of [Serie de Teoría Jurídica y Filosofía del Derecho], from which I am exemplifying only with some titles representing legal theorising (in which it is worthwhile considering the time sequence as well, witnessing about a definite line of development): Robert Alexy *Teoría del discurso y derechos humanos* (1995) 136 pp., Manuel Atienza *Derecho y argumentación* (1997) 138 pp., Juan Antonio García Amado *La filosofía del derecho de Habermas y Luhmann* (1997) 203pp., Robert Walter *Kelsen, la teoría pura del derecho y el problema de la justicia* (1997) 120 pp., Jan Schapp *Derecho civil y filosofía del derecho La libertad en el derecho* (1998) 99 pp., Arthur Kaufmann *Filosofía del derecho* (Bogotá: Universidad Externado de Colombia 1999) 655 pp., Hermann Klenner *Thomas Hobbes Filósofo del derecho y su filosofía jurídica* (1999) 177 pp., Robert Walter *La doctrina del derecho de Hans Kelsen* (1999) 120 pp., Xacobe Bastida Freixedo *El derecho como creencia Una concepción de la filosofía del derecho* (2000) 303 pp., Stanley L. Paulson *Fundamentación crítica de la doctrina de Hans Kelsen* (2000) 193 pp., Robert Alexy *La pretensión de corrección del derecho La polémica Alexy/Bulygin sobre la relación entre derecho y moral* (2001) 124 pp., Luigi Ferrajoli *El garantismo y la filosofía del derecho* (2001) 198 pp., Pablo Raúl Bonorino *Objetividad y verdad en el derecho Variaciones sobre un tema Dworkin* (2002) 226 pp., Carlos Miguel Herrera *Derecho y socialismo en el pensamiento jurídico* (2002) 264 pp., Clemens Jabloner *Hans Kelsen 1881-1973* (2003) 234 pp., Joseph Raz *Valor, respecto y apego* (2003) 222 pp., Fernando Rey Martínez *La ética protestante y el espíritu del constitucionalismo La impronta calvinista del constitucionalismo norteamericano* (2003) 127 pp., Bernd Rüthers *Carl Schmitt en el Tercer Reich ¿La ciencia como fortalecimiento del espíritu de la época?* (2004) 174 pp., Dante Cracogna *Cossio y la teoría egológica del derecho Ensayos* (2006) 183 pp., Bjarne Melkevik *Rawls o Habermas Un debate de filosofía del derecho* (2006) 264 pp., Ulfried Neumann *La pretensión de verdad en el derecho y tres ensayos sobre Radbruch* (2006) 184 pp., Gregorio Peces-Barba Martínez *La Constitución y los derechos* (2006) 294 pp., Jan-R. Sieckmann *El modelo de los principios del derecho* (2006) 330 pp., Silvana Castignone *La máquina del derecho La escuela del realismo jurídico en Suecia* (Axel Hägerström, Karl Olivercrona y Vilhelm Lundstedt) (2007) 209 pp., Eveline T. Feteris *Fundamentos de la argumentación jurídica Revisión de las teorías sobre la justificación de las decisiones judiciales* (2007) 317 pp., Morris Lorenzo Ghezzi *La distinción entre hechos y valores en el pensamiento de Norberto Bobbio* (2007) 130 pp., Brian Bix *Lenguaje, teoría y derecho* (2008) 128 pp., Hubed Bedoya *Dogmática como derecho* (2009) 255 pp., Hans Kelsen *Autobiografía* ed. Matthias Jestaedt (2008) 176 pp., Carlos Bernal Pulido *El neoconstitucionalismo y la normatividad del derecho* Escritos de derecho constitucional y filosofía del derecho (2009) 397 pp., Teodoro Dalavecuras *La sociología del derecho de Theodor Geiger* (2009) 178 pp., Juan Antonio García Amado *El derecho y sus circunstancias Nuevos ensayos de filosofía jurídica* (2010) 815 pp. Cf. also H. L. A. Hart *Entre utilidad y derechos* (Universidad Externado de Colombia Centro de Investigación en Filosofía y Derecho 2002) 46 pp. & *Utilitarismo y derechos naturales* (Universidad Externado de Colombia Centro de Investigación en Filosofía y Derecho 2003) 35 pp.

within which he cared in person for the translation of his preferred authors, the Munich professor ARTHUR KAUFMANN and the director of the Vienna Kelsen-Institute, ROBERT WALTER.⁸

His own path and direction, moreover, his predilection in legal philosophy could roughly speaking be clearly seen and reconstructed from the mere list of the authors and titles he had adopted in his series. But all this notwithstanding his list of personal preferences may have been so finiteless that, properly speaking, we should rather claim that he had nothing like a *numerus clausus* or anything of a closed sight in mind when launching and re-launching his series.

As a matter of fact I had presented some books to him while the first encounter and he responded to them with some reading memory shared with me while the second one. As the next step, I dared suggesting him to invite me as a potential next author and title to be translated for as to be included within his series, and he agreed on to considering the offer. I responded to such a latent query by drafting a scheme entitled *Contents »Derecho & Filosofía«*, saved electronically on the March 30, 2007, including, almost extending to a three-hundred-printed-page volume, papers already translated into Spanish and the rest already made available in French as he asked for, but, unfortunately, being too late in his life, no answer could come this time.

I do preserve his memory as a great synthesist, in his quality of an excellent series editor at the least. His openness to whatever kind of meritable human endeavours in theoretical domains was simply exemplary. I guess that a tormented national history and personal story aware of national history may have taught it and also fuelled it. Lived through and fighting against one of the epoch's dictatorships, I have also felt a definite moral challenge to draw adequate conclusions by identifying and reassessing basic values. This is why I could approach to him with the psychological experience of family resemblance in being committed to great causes. This is why his dramatic and early passing away has shocked me. And this is why I feel to be so much secure by having the news of the live memory he is granted by his homeland.

---

⁸ Gustav Radbruch *Relativismo y derecho* (Bogotá: Temis 2009) xxi + 72 pp. & Arthur Kaufmann *La filosofía de derecho en la posmodernidad* 3. ed. (Bogotá: Temis 2007) xvii + 89 pp.

Varga Csaba

Azok az ötvenes évek...
Jogelmélet és jogtörténet Szegeden és Budapesten

Nagyné Szegvári Katalin
emlékezése¹

1.

- Megkérném Professzor Asszonyt, hogy meséljen olyasféle emlékeiről, amikor tanulmányai során vagy ösztönzésére az akkori MARXista–LENINista jogelmélettel összefonódónak érezte érdeklődését. Kezdhethet talán azzal, hogy a tudományág országos helyzetét jellemezné: intézményeket, azaz Szeged, Pécs, Budapest egyetemeit és tanszékeit, esetleg tanári személyiségeket s olyan rokonszenves pályatársakat, akik legalábbis Katalin Asszonyhoz hasonlóan irányban próbáltak elindulni.
- Előrebocsátom,² hogy tizenhét–húsz év körüli első- és másodéves joghallgatóként a korabeli jogelméletnek csak viszonylag szűk körét foghattam be akár elméletileg, akár képviselőit illetően. Inkább azt tudnám elmesélni, hogy amikor az egyetemet elkezdtem, egy Miskolcra vagy

---

¹ Varga Csaba témavezetésével »Elméleti jogi gondolkodás a II. világháború után: Magyarországi tapasztalatok – közép- és kelet-európai összefüggésben« munkacímmel 2000–2003-ban T032156. számú projektum gyanánt OTKA-kutatás zajlott, melynek eredménye számos feldolgozáson és forrásközlésen túl *A szocializmus marxizmusának jogelmélete* (OTKA-munkaértekezlet [T032156]) szerk. Varga Csaba, társszerk. Jakab András [különszámi függelék in] *Jogelméleti Szemle* (2003) 4 <http://jesz.ajk.elte.hu/2003_4.html> és 'Marxizmus és jogelmélet' szerk. Varga Csaba = *Világosság* Bölcsészeti-akadémiai folyóirat XLV (2004) 4, 116 o. {& <<http://www.vilagosság.hu/new/index.html> / Archívum / Kiadvány: >} — tanulmánygyűjteményében öltött testet.

Már a pályázat 1999-ben célként tűzte maga elé, hogy „Kortárs résztvevőkkel kölcsönös felkészülés nyomán célbeszélgetések folytatása, magnófelvétele, leírása, kölcsönös ellenőrzése — mindenekelőtt Magyarországon, részben azonban az emigrációban, s lehetőleg a hajdani szocialista táborban is” valósuljon meg. A 2002. évi közbenső beszámoló nemcsak azt rögzíti, hogy a közéletiség sajtóságos felfogásához híven “PESCHKA VILMOS akadémikus elvileg elutasít minden nem teoretikus megnyilatkozást”, de azt is, hogy „Szegvári Katalin »Szakmai pályakezdemény jogelméleti emlékei«” már rögzítésre került, a 2003. évi közbenső beszámoló pedig már emlékezik meg, hogy „A magnetofonos beszélgetések mint majdan kötetbe szerkesztendő emlékidézések köre sajnos szűkült a kiváló, úgyszólván élete végéig mellőzött SOLT KORNÉL halálával. Korábbi reményekkel ellentétben sikerült KULCSÁR KÁLMÁN akadémikussal, a még élők sorában e kor talán leginkább kimagasló képviselőjével megállapodnom ilyen beszélgetések kimerítő sorozatában [...].A már foganatosított beszélgetések leírása igen erőteljesen előrehaladott, s ez majd szerkesztett, sajtó alá rendezett formában hamarosan publikálásra kész digitalizáláshoz is vezet.” A Zárójelentés 2004-ben már valóban rögzíti „életrajzi mélyinterjú a korszak képviselőivel: Szegvári Katalin (120 perc), KULCSÁR KÁLMÁN (360 perc), PÉTERI ZOLTÁN (120 perc) és SAMU MIHÁLY (120 perc)” elkészültét. Mint Nagyné Szegvári Katalin kéziratban maradt saját fiatalkori komoly és releváns opuszának sajtó alá rendezésekor már megjegyeztetett, „Az ezen időszakot felölelő jogelméleti tárgyú emlékezéseit Varga Csabával az elmúlt évtized második felében folytatott beszélgetésében idézte fel, amelynek sajtó alá rendezett közzlésére a *Jogelméleti Szemle* egy későbbi számában kerül majd sor.” 'Szegvári Katalin: Somló Bódog' *Jogelméleti Szemle* (2004) 4 <<http://jesz.ajk.elte.hu/szegvari20.html>>, 1. jegyzet.

² Az emlékező 1952-ben végzett Szegeden. Ugyanott 1950–1952 közt akadémiai ösztöndíjas jogelméleti demonstrátor (EÖTVÖS JÓZSEF bölcséletét, HORVÁTH BARNA jogelméletét tanulmányozva), 1952-től jogtörténész tanársegéd (BÓNIS GYÖRGY meghívására). Kényszerűen távozva 1955-től tanácsjegyző Budapesten a Legfelsőbb Bíróságon, 1957–1959 közt pedig tanácsvezető polgári bíró a Pesti Központi Kerületi Bíróságon. 1959-től immár függetlenített egyetemes jogtörténész aspiránsként, majd 1960-tól adjunktusként az Eötvös Loránd Tudományegyetemen megszakítatlanul folytatja már pályáját. Vö. 'Nagyné dr. Szegvári Katalin (1930–2012)' <http://www.ajk.elte.hu/file/Nagyne_profem_emlek_2012.pdf>.

Debrecenből jövő RUTTKAI GYÖRGY nevű professzor³ adta elő a jogelméletet. De mindössze fél évig, mert utána már — az 1948–1949-es évről van itt szó — VAS TIBOR jött.

- Lehetséges, hogy ez lett volna HORVÁTH BARNÁ diisszidálásának vagy emigrálásának az éve, amiről KULCSÁR KÁLMÁN mesélt nekem, avagy HORVÁTH BARNÁ már eleve nem Szegeden volt?

- Szegeden én HORVÁTH BARNÁT már nem láttam. Szegedről adta nekünk elő a jogelméletet RUTTKAI professzor, ott váltotta őt félévben VAS TIBOR. Úgy emlékszem, hogy nyugdíjazták RUTTKAIT, de az is lehet, hogy nem tartották alkalmasnak, hiszen abban az időben kezdték már a régi gárdát leváltani. Hallgatóként persze nem tudhattam, hogy miért is van a váltás. Róla csak annyit, hogy igen művelt és — ami nekem nagyon tetszett — művészettörténetben is jártas, igen tág érdeklődésű ember volt. Már gyermekkoromtól a művészettörténet igen érdekelt, és így bőven kaptam impulzusokat RUTTKAITÓL, amik tetszettek — ilyen volt például a jelkép s szerepe a művészetben, filozófiában és így tovább. A félévben érkező VAS TIBOR ilyen előzmény után bizony meglehetősen szemellenzős professzornak tűnt: mindent MARXISTA alapokra helyezett, alap- és felépítménybe a korabeli könyvet adva elő. Egyébként logikusak voltak az előadásai. A jogelmélet történetének olyan megközelítését köszönhetem neki, amelyik a magyar századfordulóban PULSZKY ÁGOST, PIKLER GYULA és SOMLÓ BÓDOG triászát emelte ki. Visszatekintve még SZABÓ IMRÉT is túlszárnyalta, vele szemben tényleg MARXISTA kritikával, vagyis azzal a felfogással, hogy csak azok a kvázi nem haladóak, akik a MARXIZMUS létezésé idején voltak nem-MARXISTÁK. Minden egyébben viszont VAS TIBOR még szélsőségesebb álláspontú volt. Kellemetlen személyes élményem, hogy jártam szemináriumnak nevezett diákkörébe, ahol jellemző módon a *Kommunista Kiáltványt* kellett elemeznünk. Nekem éppen komoly megrovásban lett részem, mert nem emeltem ki annak gondolatát, hogy a jog az uralkodó osztály akarata, s ez akkor óriási bűn volt. Mégis, aligha vitatható szintű általános jogi műveltség volt az, amit professzorként ő közvetített felénk. A tanszék élén őt váltotta ANTALFFY GYÖRGY⁴ anélkül, hogy tudtom szerint lett volna könyve vagy jogelméletes előzménye. Akkor éppen dékánhelyettesként szolgált, mert az addigi dékán, SZABÓ JÓZSEF diisszidált,⁵ a helyére lépő BÚZA LÁSZLÓ pedig — gondolom, bizonyára jóban akarván lenni a szociáldemokrata párttal — ANTALFFYt vette maga mellé dékánhelyettesként. Az akkoriban mintegy harminc éves ANTALFFY nem teljes lábbal volt a karon, hanem még a polgármesteri hivatalban is valamiféle vezető volt.

- Esetleg mesélne pár szót arról, hogy mire emlékszik ANTALFFY múltjából?
- ANTALFFYt családjával együtt azért ismerem, mert saját családom is ős-szegedi. Apám a Hangya-szövetkezetben volt fő üzletvezető, ami polgári létet biztosított, de nem volt magas vagyoni státus, sőt társadalmi pozíciót sem jelentett. Ugyanakkor voltak a szélesebb rokon körben olyanok,

---

³ Egyetlen forrásként *Az oktatást és művelődést irányító minisztériumok vezetőtestületeinek napirendi jegyzékei I: Kollégiumi értekezletek, 1949–1983*, összeállította Keresztes Csaba (Budapest 2009), 38. o. [Magyar Országos Levéltár segédletei 27] említi „Az egyetemek tanszékvezetőinek, kádereinek leváltása és megválasztása” sorában, 1950. július 13-i ülés napirendjében a nevét.

⁴ ANTALFFY GYÖRGY (1920–1993), Sz. R. in *Országgyűlés almanachja 1947–1949* <http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/almanach_1947-49/1947_ngy_a_t019.htm>. Lásd még Révész Béla ‘A szocialista állam és professzora: Széljegyzetek Antalffy György portréjához’ <<http://jesz.ajk.elte.hu/revesz16.html>>.

⁵ SZABÓ JÓZSEF (1909–1992). Vö. Boleratzky Lóránd tollából ‘In memoriam Szabó József’ *Jogtudományi Közlöny* (1992) 7, 343–344. o. és ‘Száz éve született Szabó József’ *Iustum Aequum Salutare V* (2009) 2, 219–224. o. {& <<http://www.jak.ppke.hu/hir/ias/20092sz/16.pdf>>}, valamint a szerző tollából ‘Bio/Bibliography[József Szabó]’ in *Die Schule von Szeged Rechtsphilosophische Aufsätze von István Bibó, József Szabó und Tibor Vas*, hrsg. Csaba Varga (Budapest: Szent István Társulat 2006), 81–89. o. [Philosophiae Iuris: Excerpta Historica Philosophiae Hungaricae] és ‘A rendszerváltoztatás kritikusa – és posztumusz tanulmánya’ *PoLíSz* (2010. tavasz), 127, 17–20. o. {& in <<http://www.krater.hu/krater.php?do=3&action=a&pp=19867>>; újryomva: ‘Szabó Józsefről’ in Varga Csaba *Válaszúton – húsz év múltán* Víták jogunk alapjairól és céljairól (Pomáz: Kráter 2011), 221–227. o. [PoLíSz sorozat kötetei 7]}. Lásd még a szerző gondozásában Szabó József ‘»Que usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra« Avagy a rendszerváltozás és a kommunizmus átmentődésének jogi logikája (elemzés 1991 decemberéből)’ *PoLíSz* (2010. tavasz), 127, 3–16. o. {& <<http://www.krater.hu/krater.php?do=3&action=a&pp=19864>>; újryomva in *Válaszúton*, 228–252. o.}.

akik ANTALFFY szülei boltjában dolgoztak például pénztárosként. Egyébként is szüleim háza szomszédságában, öt házzal odébb, a Lomnici utcában lakott ANTALFFY GYÖRGY édesanyja is. Így hát ha nem is személyes ismerősként, de tudtuk a családról mindazt, amit Szegeden lehetett tudni. Kifejezetten jómódú család voltak. Kedves epizód, hogy amikor épp az ő tanszékén lettem demonstrátor és életrajzát diktálta nekem bizalmas munkaként, valahogy úgy kezdte, hogy „apám szegény halászlegény, anyám pedig zsellér családból érkezett”. Ami felettébb humoros volt, hiszen mindenki tudta, hogy Csongrádtól egészen Szegedig bérelték a Tiszát, és az is tudva való volt, hogy kifejezetten jómódúak, több házzal, üzlettel, és így tovább.

- Miképpen kapcsolódott mindez Katalin életéhez?

- Nem panaszkodhatom személyesen öreá, hiszen az én apám is szociáldemokrata volt. Személyes kapcsolatban nem voltak. De amikor az egyetemi felvételtől klerikálisként (merthogy egyházi iskolában végeztem) el akartak tanácsolni, apám elment egy fő szociáldemokratához, KISS DEZSŐ bíróhoz, bepanaszolni neki ezt, aki kijárta, hogy pótfelvétele bocsássanak, ahol a később disszidált SZABÓ JÓZSEF felvételiztetett engem. Olyan humoros volt s egyben a korra is jellemző, hogy voltak persze a Kommunisták Párt részéről is tagok abban a bizottságban, és föltették nekem a kérdést, vajon a szocializmusban növekszik-e az osztályharc, vagy csökken. Nos, jól nevelt gyermek lévén gondoltam, hogy ha a szocializmus jó dolog, akkor bizonyosan csökken. Abszolút humanista alapon közelítve mire kimondtam volna, hogy csökken, SZABÓ JÓZSEF el kezdett integetni, hogy nem lesz jó, így hát azt válaszoltam, hogy ingadozik, bár néha emelkedik — gondolva, hogy vagy az egyik, vagy a másik fele lesz jó. Végül felvettek. Amikor a jogelméleti tanszékre demonstrátornak bekerültem, ANTALFFY nagyon rendes volt. Sok munkát adott, talán túl sokat is. Akkoriban volt divatos, hogy felvettek érettségi nélkülieket is az egyetemre, s azok mellé helyeztek ilyenek gardedámnak, instruktorszerűnek. Aztán a jegyzetírásba is bevont. Akkor ismertem meg a hivatalos tankönyvet; abból loptunk és ilyen-olyan broszúrákból. Ilyen előzmények után terjesztett fel ANTALFFY akadémiai ösztöndíjas demonstrátornak 1950-ben. Igencsak előkelő dolog volt, kevesen is kapták meg. Tudományos tervet kellett készíteni, amire javasolta, hogy ezt írjam be: „Jogelméleti problémák RÁKOSI elvtárs műveiben”. Mondon, hogy képtelenség, hiszen nincsenek is ilyesmik RÁKOSI elvtárs műveiben. Sebaj, válaszolta, majd olvasom azt, amit akarok — PIKLERT, SOMLÓT vagy mást —, de pénzt mégis erre fognak adni. Nos, ebben neki lett igaza. Ilyen korszakban éltünk.

- De jöttek rosszabb idők is...

- Másodéves voltam, amikor a RAJK-per zajlott. És ott volt még az igazságminiszter RIES ISTVÁN⁶ pere is. Erre mondta nekem ANTALFFY: „Katika, most már minden előfordulhat!” Kértem tőle: „Hogy, hogy?” — hiszen részleteket nem tudtam semmiről. Erre válaszolta: „Nézze, ha még RIESZT is begyűjtik és megkínozzák, akkor már minden előfordulhat.” Ezzel együtt mégis úgy tudnám e korszakot legalább Szegeden jellemezni, hogy a jogelméleti, jogtörténeti, római, de a BÚZA LÁSZLÓtól uralt nemzetközi jogi tanszéken is jó társaság volt. Vagy MARTONYI MÁL, aki a közigazgatási tanszéken pénzügyi és államigazgatási jogot adott elő. Ezek a politikától többnyire akkor is távol tartották magukat, ha párttagok voltak. Jellemző például PÓLAY ELEMÉRre, hogy évek során át párttitkár volt a jogi karon, miközben köztudott volt, hogy mennyire vallásos, és abszolúte nem pártfazon. Aminthogy szerintem tulajdonképpen ANTALFFY sem volt meggyőződéses kommunista, hanem szociáldemokrata, aki tisztas célokat látott maga előtt anélkül, hogy szélsőségekben gondolkodott volna. Ilyen emberek tartottak fenn egy viszonylagos rendet, ahol nagyobb problémák nem fordultak elő.

- Voltak változások is?

---

⁶ RIES ISTVÁN (1885–1950), <http://hu.wikipedia.org/wiki/Ries_István>, <<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/biograf/ries.htm>> és <<http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC12527/13023.htm>>, valamint B. M. & K. Zs. in *Országgyűlés almanachja* 1947–1949 <http://www.ogyk.hu/e-konyvt/mpgy/alm/almanach_1947-49/1947_ngy_a_t355.htm>.

• Mi akkor tapasztaltunk változást, amikor saját egyetemi pályafutásomnak is vége lett. Mert 1955 nyarán NAGY IMRE rövid korszaka véget ért, RÁKOSI MÁTYÁS jött vissza egy időre, bekeményítve politikai vonalon, aminek jegyében HERCZEGH GÉZA CUCIT és engem is passzra tettek. Az fájt ebben leginkább, hogy ezt úgymond nem a frissítés, hanem a minőségi javítás jegyében cselekedtek. Egyidejűleg mi kikerültünk a karról, PAPP NÁCIT pedig⁷ — SIMONYI SANYIVAL, akit már nem ismertem, mert nagyon rövid ideig maradt csupán — behozták. Én a Legfelsőbb Bíróságra kerültem fogalmazónak, ahová VILÁGHY protezsált be; minden további nélkül alkalmazva huszonöt éves koromban.

• Ez a végzés éve volt, vagy egy évvel később?
• 1950-től 1955 nyaráig lehettem a tanszéken; először a jogelméleten, végzés után pedig a jogtörténetin. Döntésük mögött az rejlett, hogy amikor BÚZA LACI bácsi aspirantúrára küldött — voltam is felvételi vizsgán —, akkor egy időben startolt velem NAGY ANDOR is, és ő maradt benn, engem pedig eltanácsoltak fiatal koromra tekintettel. De magam is úgy ítélt meg három év szabad olvasgatása után, hogy nem fog sajnos folytatódni egy ilyen lehetőség, aminek okán egyáltalán ott voltam.

• Milyen olvasmányélményeket gyűjtött be akkoriban?
• Olyannyira sikerrel jártam, hogy meg tudtam venni antikváriumban RUDOLF STAMMLER előadását a helyes jogról és MOÓR GYULA tanulmányát. Ezek impresszionáltak később arra, hogy SOMLÓ BÓDOGBAN próbáljak kissé elmélyedni. Annak pedig, ami SOMLÓ-élmények nyomán, olvasmányok hatására előjött, annak utána néztem, és így kezdtem az 1908-as Szabad Oktatási Kongresszussal s hasonlókkal foglalkozni. Ennek köszönhetően egy történelmileg elmélyültebb látásmódot sikerült kialakítanom, ami azután már lehetővé tette, hogy átmenjek a jogtörténeti tanszékre. Ott is diákköri tag voltam, dolgozgattam. Amikor aztán 1955-ben lapátra tettek, már BÓNIS GYÖRGY is segített, hogy fogalmazóként a Legfelsőbb Bíróságra kerülhessek.

• Innen merre nyílt út tovább?
• Szegedi éveim alatt SZABÓ IMRÉVEL is kapcsolatba kerültem. Azért volt ez számomra nagy élmény, mert akkor már befutott ember volt, igazgató a Jogtudományi Intézetben, aki neves emberként írta komoly vitát kiváltó, egyebekben viszont megalapozott művét a magyar jogbölcselet múltjáról. Ösztöndíjas gyakornokként velem kéthavonta konzultált. Nagyvonalú státust biztosított ez az ösztöndíj; számlát is benyújthattam az Akadémiához. Ő pedig igazán nagyon kedvesen foglalkozott velem. Saját kutatásairól is beszélt, nyilván tetszett neki, hogy egy fiatal érdeklődő teremtés kérdezője. Abban, amit SOMLÓ kapcsán leírtam, benne van már az ő útmutatása, beszélgetéseink élménye egyaránt.

• Milyen volt a légkör?
• Ebben az időben — és itt térünk vissza a kezdő kérdésre, hogy mire is emlékszem a korszak jogelméletéből — volt egy neves vita, talán 1950–1951-ben, hiszen én már demonstrátor voltam, de nem tanársegéd, és SOMLÓ-dolgozatomat még mint doktori disszertációt adtam be, tehát e vitának 1952 előtt kellett lezajlania. Az igencsak nagy port felvert vita során a „konstans elemek a jogban” problémáját tárgyalták ki. Alapkérdéseket vettek végig: determináltság/nem-determináltság, forma/tartalom és hasonló, neves hozzászólókkal, több napon át, talán folytatással is. Sokan ültünk az Akadémián, kiváló előadás volt, meg is jelent az anyaga. Római jogásként BRÓSZ ROBIT is felkérték hozzászólásra, s nekem az ő felszólalása tetszett legjobban, miszerint igenis vannak konstans elemek. Merthogy túl mereven nem lehet felfogni a forma/tartalom kérdését; és a jog nemcsak forma, de bizony tartalom is — rámutatva a római jogi intézményekre, hosszú időn át gyakorolt hatásukra. Nekem huszonkét éveses mindez újdonság volt, hiszen egyáltalán nem foglalkoztam még olyasmikkal, mint kodifikáció és hasonló; ámde ez nagyon impresszionált. Pedig BRÓSZ RÓBERT nem volt tudományos fenomén. Megalapozott, művelt ember, de nem nagy

---

⁷ PAPP IGNÁC (1931–2001), <<http://promenad.hu/cikk/szegedi-jogaszokra-emlekeztek-110170>>.

tudós. Ám ebben a kor szellemének teljesen megfelelő MARXista előadáson ő bizony helyretett dolgokat.

- Hadd kérdezzek tovább, hiszen a *Jogtudományi Közlöny* valóban közzé tett sok mindent, amiket ott én is olvashattam. Saját olvasatom azonban nem BRÓSZ RÓBERTre, hanem NIZSALOVSKYra és csekély mértékig VILÁGHY MIKLÓSra emlékeztet elsődlegesen. És olyan benyomásom támadt, mintha lettel volna egyfelől az új világkép hírnökei, másfelől régi öreg harcosok, akik megpróbálnak bizonyos bölcsességet átmenteni, de kíméletlenül ledorongolják őket. És mintha ebben a vitában hangzott volna el SZABÓ IMRE zárszava arról, hogy magát a kérdést sem volna szabad felvetni, mert feltevése már eleve reakciós — vagyis mintha csúsztatva, tulajdonképpen tudománypolitikai érveléssel marasztalta volna el az öreg akadémikusokat. Másfél évtizeddel később olvasván is hátborzongató volt, hogy milyen meglehetősen fenyegető légkört is vetített ezzel előre. Érzett-e ilyesmit egy huszonéves kislány?

- Kisebbségi vélemény maradt, hogy igenis vannak konstans elemek a jogban. Megkapott, hogy van egy ilyen társaság, római jogászok, akik Szegeden is, Budapesten is helyükön vannak. Mert voltaképpen STAMMLER helyes joga is hasonló gondolatot tartalmaz: vannak erkölcsi maximák, amik már ARISZTOTELÉSTŐL kezdve levezethetően végigkísérik történelmünket.

- Ezek szerint nem létezett igazán két tábor, amelyik kvázi...?
- Egyetlen tábor volt, amelyik aztán mindent letarolt; de úgy nem volt két tábor, hogy akik konstans elemek...

- És mindez a kötelező udvariasság látszat szerinti megtartása mellett?
- Igen. De hallatlanul magabiztosak voltak. Ez nekem mint fiatalnak is furcsa volt, látva ugyanakkor az idősebbeket is. Lelkileg volt furcsa. Noha én éppen SZABÓ IMRE-párti voltam, mert ő foglalkozott velem — s persze nem olyan értelemben, hogy feltétlenül és mindenben igaza lett volna... Négyszemközti beszélgetéseinket becsültem igazán SZABÓ IMRÉNél, hogy bizonyos kételyt is kifejező csacska kérdéseimet sem dorongolta le. Lehet persze, hogy ezen a vitán mint pápa szólalt meg. De a két irány megvolt, s a forma és tartalom MARXista kategóriáiban történő gondolkodás dominált. Az egész felállás mégis csak formálisan volt meggyőző; a kételyek pedig megmaradtak...

- Tovább is folytak ezek a viták?
- Van egy hasonló emlékem még. Együtt jártunk BÚZA LACI bácsihoz, én harmadéves, HERCZEGH GÁBOR meg negyedéves hallgatóként, és ő többünket felkért referálásra. A jogelméleti referáda volt rám kiosztva, én pedig ama mély MARXista bölcsességet adtam elő, hogy a forradalom mindig *injuria* az előző joghoz képest. Vagyis a jogkeletkezésében az *injuriának* van szerepe. Eszerint fennállhat egy megközelítés, amelyben a forradalmat *injuriának* tekintem. Ám ha nem ebből indulok ki, hanem visszamegyek valamilyen erkölcsi alaphoz annak igazolására, hogy a forradalomnak miért van mindennek ellenére igaza, akkor egy a jog fölötti eszmére hivatkozom. Ez pedig már nem *injuria*, mert itt már más a kérdés. Nagyon érdekes beszélgetés volt ez, GÁBOR is hosszan beszélt a nemzetközi jog nézőpontjából.

- Milyen GÁBOR?
- HERCZEGH GÁBOR.
- Ja, mármint HERCZEGH GÉZA.
- Igen. Ő volt fölkerve, és még talán hárman–négyen. BÚZA LÁSZLÓ öregségében valahogy nagyon merev lett, persze nem gondolkodásban, mégis maga köré tudott gyűjteni egy kisebb társaságot. Úgy volt HERCZEGH GÉZA mellette demonstrátor, mint én BÓNIS mellett. És ott volt TOKAJI GÉZA,⁸ meg talán SZENTPÉTERI PISTA negyedikként, olyan kvázi nyilvános diákgyűlésen, ahová hallgatóságként bárki eljöhett. Voltak is elég sokan, mi pedig szerepeltünk, hozzászólva ahhoz, hogy adott tézis miképpen vitatható meg ilyen vagy olyan szempontból.

---

⁸ TOKAJI GÉZA (1926–1996), <<http://www.juris.u-szeged.hu/buntetojog/tanszek-multja/tanszek-multja-100215?objectParentFolderId=11056>>.

• El kellett jönnöm onnan a Legfelsőbb Bíróságra, ahol kapcsolatom a jogelmélettel már nem volt. Ezzel szemben akkorra, amikor elérkezett ideje, hogy aspirantúra-kérelemmel éljek — ekkor már talán egy éve kinevezett bíróként —, a jogtörténetbe BÓNIS jóvoltából már belejöttem. Mégsem bánom persze, hogy annyit foglalkoztam jogelmélettel, hiszen annak szemszögéből a jogtörténeti intézmények szellemtörténeti háttére jobban megérthető. Ezt, ahol lehet, mindég meg is teszem, s összekötöm a szálakat. A jogelméleti szemlélet némileg általánosabb megközelítést biztosít, s meg is óv attól, hogy ne annyira pozitívista leíró jogtörténetet műveljen az ember. Hálás vagyok tehát a sorsnak, hogy fiatal koromban így alakult az életem.

• Esetleg visszakérdeznék, PAPP NÁCIRA például...

• Igen, ő nagyon egyszerű valaki volt. Igazság szerint NÁCI megjelenése érlelte meg elhatározásomat. Mert eredetileg CSOHÁNY LACIVAL szemben akart ANTALFFY engem kijátszani, pontosabban: CSOHÁNYT elbocsátani, helyébe pedig engem venni. Ámde CSOHÁNY LACI akkor kari párttitkár volt, amely minőségben PAPP NÁCI váltotta talán egy év múlva. Zavart volna, hogy egy párttitkárt bocsássanak el — nem lehetett biztonságos érzés az ilyesmi, pláne 1952-ben nem —, de ANTALFFY azt mondta, ő elintézi, s kárpótolja CSOHÁNYT. Tulajdonképpen CSOHÁNY nagyon rendes, ámbar kicsit ferde életű fiú volt. Én viszont úgy éreztem, hogy mindenképpen rossz lenne egy olyan lépés, hogy én az ő helyét, aki nemrég nősült, akarjam elfoglalni.

• Ez kari szintű ügy volt? Avagy egyszersmind jogelméleti tanszéki is?

• Ő bent volt a karon, mint a jogelméleti tanszék tanársegéde egy vagy két évig. Semmi nem fűződik nevéhez az oktatáson kívül. CSOHÁNY LACI nagyon derék fiú volt, később ügyvéd lett, nem csúszva ki a szakmából; csak éppen nem elméleti megközelítésű ember. Praktikus fiú volt, akivel nem akartam konfrontálódni, mert nagyon rossz vége lett volna. Elég erős háttere volt: Debrecenből jött, ahonnan jó néhányan mások — professzorok is, hallgatók is. Nem akartam tehát egyfelől konfrontálódni. Viszont másfelől, mivel BÓNIS GYÖRGY egyedül volt csupán tanszékén, engem pedig hívott, átmentem hát. Persze nem szerettem volna középkori jogtörténettel foglalkozni; nem lett volna ilyesmihez kedvem, mert a középkori latin egyenesen szörnyű. De visszatérve PAPP IGNÁCIRA, ő megvédett egy kandidátusi disszertációt valamikor harmincöt éves kora körül, azután lassan a tanszék kiöregedett. Igen, ő onnan ment nyugdíjba is.

• Mennyire volt jóindulatú PAPP NÁCI?

• Inkább hátulról intézkedett. Szemben mindég olyan nyájas volt; leginkább hátulról lehetett a hatását érezni. ANTALFFY azért vette a tanszékre, mert NÁCI fiatal kora ellenére már a városi pártbizottságban vagy valami jobb helyen volt potentát, és ezt mindenki tudta róla. Szóval, féltek tőle.

• És egy bizonyos NAGY ANDOR? Úgy emlékszem, hogy néha PESCHKA VILI emlegette őt nekünk.

• NAGY ANDORRÓL csak annyit tudok, hogy jelzője szerint ő volt a „pipás NAGY ANDOR”, mert állandóan pipa lógott szájában. Ő is pártvonalon futott. Abban az időben, amikor aspirantúrára beadtam kérelmemet 1952-ben vagy 1953-ban, akkor ő is beadta, ráadásul őt fogadta el SZABÓ IMRE. Akkor mindenki azzal vigasztalt, hogy „SZABÓ legközelebb majd Téged vesz föl. Muszáj volt NAGY ANDORNAK kedveznie, mert politikailag ő a menő” — meg így meg úgy. Ám hogy hol lett volna menő, nem tudom, de egyetemi kapcsolatban biztosan nem volt menő. Azt sem tudom, hogy az Eötvös Loránd Tudományegyetemen hol dolgozott, mert híre szerint kifejezetten pártkader volt.

• És SAMU MIHÁLY tanár úr?

• Én őbenne a népi naturális nációt tudtam becsülni. Nekem ő sohasem volt sem ilyen, sem olyan...

• Engem leginkább egy protestáns prédikátorra emlékeztet, aki szívesen kimunkál és őszinte nyíltsággal kimond látszólag egyszerű igazságokat...

• Sok kollégával szemben nekem mindig az tetszett benne, hogy kiegyenlítésre törekszik. Legfeljebb akkor fúj, ha bántják. Szóval MISKA békességes lélek. Legalább is ilyennek ismertem meg attól kezdve, hogy bejöttem az Eötvös Loránd Tudományegyetemre 1958-ban.

• Korabeli „kisistenekkel” mennyire hozta össze a sors? Pécsről például HALÁSZ ALADÁRRal, avagy és főként HALÁSZ PÁLLal?

• SZOTÁ CZKY MIHÁLY⁹ ismerem, és persze HALÁSZ ALADÁRT¹⁰ is ismertem. Számomra ő szörnyű egy figura volt. Egy évig még a főnököm is, mert mielőtt 1955-ben kirúgtak volna, 1954-ben még áttettek a római jogi tanszékre — mondván, kell oda egy ember, mert neki senkije sem volt, és én úgymond alkalmas vagyok. Nekem a római jog tetszett egész életemben, így legalább most még római jogot is kellett tanulnom, tehát nem jött rosszul.

• PÓLAY ELEMÉR később jött?

• Igen, Miskolcra jött tanítani bennünket, de akkor még nem római jogot, hanem magánjogot. Eredendően persze római jogász volt. De mivel HALÁSZ ALADÁR ráült a római jogász székre, ő csak később ülhetett rá ugyanarra a székre, akkor, amikor e széket HALÁSZ ALADÁR otthagya. A sztori lényege pedig az, hogy HALÁSZ ALADÁR köpcös, külsőleg nagyon jovialis ember volt, voltaképpen azonban, belülről egy szörnyeteg. Ismerte?

• Igen, nála szigorlatoztam.

• Nos, akkor itt most kapcsolja ki gépét... Szóval, HALÁSZ ALADÁR minden létező római jogi tankönyvet leszólt, és nekem házi feladatul adta, hogy tanulmányozzak egy bizonyos római jogi institúciókat feldolgozó német könyvet, neki mondjam fel, és annak alapján vezessek foglalkozásokat. Olyan ez, mintha azt kérte volna ANTALFFY, hogy tanulmányozzam RUDOLF STAMMLERT, majd az ő jogfilozófiája nyomán tartsak előadásokat. Más dolog valamit olvasni és alkalmazni. Olyan érzésem volt (ami meggyőződéssé formálódott, amikor 1955-ben eltávolítottak), hogy szándékosan adott nem megfelelő feladatokat — túlbuzgalomból, kitolási szándékból, vagy egyszerűen mert meg akarta játszani, hogy mennyire ismeri a római jogot. Egy évig voltam vele kapcsolatban, mert nemsokára el is került Szegedről. Ekkor PÓLAY lett a római jogász, akit mindannyian nagyon szerettünk. Római jogot persze PÓLAYTÓL hallgattam. Római jogászként azért volt kénytelen magánjogásszá vedleni, mert HALÁSZ ALADÁR kedvéért más előadások tartására áthelyezték.

• És feltehetően akkor ment HALÁSZ ALADÁR Szegedről Pécsre?

• Valószínű, hogy ott jobban imponálhatott neki.

• Tudja-e Katalin Asszony, hogy kandidátusi dolgozatát HALÁSZ ALADÁR *Szászy-Schwarz Gusztáv a jogalanyról* témájában írta? Most akarom majd ezt kéziratként megnézni, hátha akad benne érték. És HALÁSZ PALI nem tetszett ismerni?

• Őt¹¹ nem. Nem volt ő Szegeden semmikor sem, amikor én hét évig munkálkodtam az egyetemen, tizennyolctól huszonöt éves koromig.

• És SZOTÁ CZKY MIHÁLY?

• Őt ismertem. Cikkét is olvastam az idők folyamán, bár most már nem tudnám felidézni. SZOTÁ CZKYra mintha SAMU nézett volna fel, jelentős kortársként.

⁹ SZOTÁ CZKY MIHÁLY (1928–1998), vö. Visegrády Antal ‘In memoriam Szotáczy Mihály (1928–1998)’ *Jogtudományi Közöny* 54 (1994) 4, 191. o. és Ádám Antal ‘Szotáczy Mihály’ in *Pécs Lexikon* főszerk. Romváry Ferenc, II (Pécs 2010), 278. o.

¹⁰ HALÁSZ ALADÁR (1892–1966),

<http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4273&catid=66%3Ah&Itemid=67&lang=hu>. Vö a szerzőtől ‘Halász Aladár (életrajzi jegyzet)’ *Jogelméleti Szemle* (2005) 2 <<http://jesz.ajk.elte.hu/varga22.html>> és — szerzői szövegkiadásban — ‘Halász Aladár: *Szászy-Schwarz Gusztáv és a jogalany* Második traktátus: A fikció’ *Jogelméleti Szemle* (2005) 3 <<http://jesz.ajk.elte.hu/halasz22.html>>.

¹¹ HALÁSZ PÁL (1914–1963), <<http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC05727/05860.htm>>. Vö. még a szerző sajtó alá rendezésében ‘»A Horthy-fasizmus állam- és jogbölcselete«: Az ELTE ÁJK tanácsülésén 1955. január 29-én rendezett vita Szabó Imre készülő könyvének IX. fejezetéről’ *Jogelméleti Szemle* (2004) 3 <<http://jesz.ajk.elte.hu/varga19.html>>.

- Ezek szerint mindez már Pesten volt? Itt találkozott SAMUVAL?
- Igen, már Pesten. 1958-ban kerültem ide a tanszékre, 1958 őszén aspiránsként egy évig. KÁDÁR MIKLÓS professzor utána kért fel az egyetemes jogtörténeti tanszékre, mert PRANDLER ÁRPÍT kinevezték diplomatának,¹² így pedig akkor nem maradt volna senki HORVÁTH PÁL mellett. Ezért kérdeztek fel, vajon lenne-e kedvem. Miután Szegeden nem volt e két jogtörténeti szakma elválasztva, kénytelen voltam még RETTEGETT IVÁNról is előadást tartani. Szegény BÓNIS! szegény speckoll!
- És SZABÓ IMRE későbbi nagy tanítványai, mint PESCHKA VILMOS, KULCSÁR KÁLMÁN, vagy PÉTERI ZOLI?
- KULCSÁRRal mint legfelsőbb bírósági katonai kollégiumi bíróval találkoztam, aki akkoriban polgári peres fogalmazó voltam. Fiatalokként mit tudunk mi arról, hogy ebből később még baja lesz? Fiatalokként mi csak beálltunk forradalmi bizottsági tagnak. Később aztán mindhárom forradalmi bizottsági tag ki lett rúgva, de állítólag csak azért, mert nem írták alá az úgynevezett hűségnyilatkozatot. Én őt onnan ismertem. SZABÓ IMRÉről pedig magamban nagyon jó néven vettem, hogy miután RÉVÉSZ LÁSZLÓ disszidált, ECKHART FERENC professzor meg nemsokára meghalt, ő ECKHART tanársegédjét, NAGY ISTVÁNT, valamint KULCSÁR KÁLMÁNT egyaránt pártfogásába vette. Ez nagyon emberséges dolog volt akkoriban; később is tartottam.

2.

- Most bizonyos részletekről kezdünk el beszélgetni. Professzor Asszony visszatérően emlegette, hogy mindent szabad volt azokban az ötvenes években, ráadásul legnehezebb szakaszában is olvasnia, és ez adta kezébe PULSZKY ÁGOST, PIKLER GYULA és SOMLÓ BÓDOG életművének hármását. Érzése és emlékezése szerint magában foglalhatta-e mindez azt, hogy SZABÓ IMRE és egyáltalán a korabeli világfelfogás számára maga a két háború közötti ún. ellenforradalmi korszak valóban egy sötét korszak volt?
- Nem.
- Tehát például MOÓR GYULA, HORVÁTH BARNA és a többi mester, meg a kismesterek, akik még voltak, SZABÓ JÓZSEF valahol középtűt helyet foglalva, legalább is emlékekben mennyire voltak jelen olvasmányaikban, avagy beszélgetéseikben például egy ANTALFFY professzorral?
- Kezdjük azzal, hogy — tiszteletére legyen mondva — disszertációját ANTALFFY az athéni demokráciáról írta (persze, hogy mennyire ő, és mennyire segített HENCZ AURÉL¹³ ebben, nem tudhatom). Ez azt mutatja, hogy azért volt érdeklődése. Személyes jóként ANTALFFYról leginkább azt tudom elmondani, hogy hagyott olvasni és nem akart olyan házi feladatokat adni, ami szellemiségemet befolyásolta volna.
- Hirtelen nem tudom, ki is volt HENCZ AURÉL...
- HENCZ AURÉL volt Szegeden az Egyetemi Könyvtár vezetője, egy abszolút...
- Rossz nyelvek szóltak arról, hogy GYURI felesége, aki állítólag idegenforgalmi szakember volt, hozta egyáltalán a görög–latin tudást a családba. Ez vajon igaz?
- Nem tudhatom. Az asszony nagyon bájos teremtés, eredetileg budai úrilány volt, futólag találkoztam csak vele. A Baba utcában volt nagyon szép házuk; hozzám hasonlóan egyházi iskolába járt, csak talán nem Szegeden, hanem Pesten és Kolozsvárott. Igen kellemes miliőt teremtett ő ANTALFFY körül. Feleségként nem dolgozott. Nyelvtanár volt, nagyon helyes csinos nő, akiről

¹² PRANDLER ÁRPÁD (1930–), <http://hu.wikipedia.org/wiki/Prandler_Árpád>, a Magyar ENSz Társaság emlékezésében <http://www.menszt.hu/hirek_aktualitasok/dr_prandler_arpad_80_eves>, valamint 'Munkák és napok... Prandler Árpád 80' <<http://www.youtube.com/watch?v=VV0CYaJYd84>>.

¹³ HENCZ AURÉL (1913–2000).

mondták, hogy igen jól neveli a gyermekeit. Kifejezetten szép nő volt, még magamban csodálkoztam is, hogy...

- És akkor nem is ANTALFFY köreiből származott, hanem kifejezetten a keresztény úri középosztályból?

- Igen.

- Mert ha szociáldemokrata vonzatú volt, akkor GYURI nyilván...

- Nem. Egyáltalán az ANTALFFY-család szociáldemokrata vonzata arra vezethető csupán vissza, hogy nagypolgár apukája egyszerű ember volt, aki pénzelte a szegedi szocdemeket; merthogy rengeteget kaptak az öreg ANTALFFYtól. Olyan hír járta akkoriban a szegediek körében, hogy talán azért is tette, mert az ANTALFFY-néni zsidó volt. Csupán biztos mindebben az, hogy a két világháború közötti antiszemita pengeváltásokban a szociáldemokraták nagyon korrektek voltak. A szegedi közönség tehát legfeljebb ilyesmire gondolt, de semmiképpen sem kifejezett politikai-ideológiai elköteleződésre.

- Akkor az sem lehet igaz — ha egyáltalán szóba hozhatom —, hogy GYURI kisgyermek fényképe állítólag megjelent valami helybeli *Színházi Életben*, mint a képaláírás szerint legszebb szegedi zsidó úri fiú?

- Nem, zsidó nem volt, én láttam. Nézze, azért láttam, mert az én anyám — ez a *Színházi Magazinban*¹⁴ jelent meg —...

- Tehát volt Szegednek egy ilyen újságja?

- Ez egy nagyon nívós színházi és irodalmi folyóirat volt. Novellák jelentek meg benne, nem pedig pletyka-szintű cikkek színészekről, színelőadásokról. Kritikai lap volt. Anyám talán mindvégig járatta.

- Akkor lett volna egyáltalán aktuális, hogy otthon ANTALFFY GYÖRGYRŐL beszéljünk, amikor én már felnövekedett kislány, talán 19 éves voltam. Akkor vette, pontosabban kotorta elő anyám azt a folyóiratszámot, mikor GYURI négy éves, nagyon aranyos, fürtös fejű szőke gyerek volt, és az volt aláírva, hogy „Szeged legszebb úri fiúja”; nem zsidó, hanem úri fiú. Tényleg szép gyerek volt, és ha nem hízott volna el, később sem lett volna rossz megjelenésű. Amikor pedig színházi bérletünk volt és nekik is, az előttünk lévő sorban ült feleségével, és tudtuk róluk, hogy három gyermekük van. Nos, ő vett öt stolverket, amiből egyet odaadott feleségének, egyet megevett, hármat pedig elvitt gyerekeinek... Hasonló élményem, amikor meghívott bennünket a Hágiba egy pohár borra. Voltunk tán nyolcan–tízen, ő pedig hozatott egy liter bort és nagy adag szódavizet. Ketten voltunk lányok, fiúk meg legalább hatan, mondanom sem kell talán, hogy a liternyi bor percek alatt elfogyott. Ott ültünk és beszélgettünk üres pohár mellett; csak én ittam szódavizet egy pohárával, mert szomjas voltam. Ám mielőtt eljöttünk volna, még mondja az öreg, hogy igyuk meg ezt is, ha már egyszer kifizettük. Ez sok mindent megmagyaráz.

- És MARTONYI JÁNOS?

- MARTONYI¹⁵ tulajdonképpen tisztos úriember volt, akit magamban akkor fogadtam el teljesen, amikor a *numerus clausus* magyarországi rendelkezéseinek feldolgozásához gyűjtöttem anyagot, és kiderült, hogy amikor Franciaországból hazatérve, talán 1940–1942 közt osztálytitkár volt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban...

- Maga az öreg JÁNOS?

- Igen, ő. És e minőségében jogszabálytervezeteket készített, ő foglalkozott például a hallgatók társadalmi szervezeteivel, segélyegyletekkel, és így tovább. Konkrétan leginkább arra

---

¹⁴ A szegedi Somogyi-könyvtár helyismereti gyűjteményként arról tud, hogy *Homokóra* Illusztrált társadalmi, színházi és művészeti hetilap [a 3. évfolyam 5. számától (1930. február 5-től) *Déli magazin* Társadalmi és színházi hetilap címen], szerk. Magyar László (Szeged: [Délmagyarországi Hírlap- és Nyomda]) — melléklete: »Játékszín« — jelent meg I. évfolyam 1. szám (1928. október 27.) és III. évfolyam 12. szám (1930. március 26.) között.

¹⁵ MARTONYI JÁNOS (1910–1981), <[http://hu.wikipedia.org/wiki/Martonyi_János_\(jogász\)](http://hu.wikipedia.org/wiki/Martonyi_János_(jogász))> és <<http://www.bibl.u-szeged.hu/exhib/evfordulo/index.html>>.

emlékezem, hogy volt egy tervezete, amit át is vittek azután. Nagyon pozitívnak tartottam, hogy eszerint például egyetemi hallgató kifejezetten politikai mozgalomnak tagja nem lehet. 1942-ben ez nem feltétlenül azt jelenti, hogy ő nagyon ilyen vagy olyan volt, de azt igen, hogy volt véleménye arról, milyennek kell lennie a magyar ifjúságnak. Elméletileg MARTONYI JÁNOS a KLEBELSBERG KUNÓ-féle vonalat vihette; pontosabban persze ezt sem tudhatom, hiszen ilyen megnyilatkozást nem láttam, de maga az a tény, hogy ezzel találkoztam az ő nevéhez fűzve, arról győzött meg, hogy mérsékelt szerepjátszónak kellett lennie, aki a szélsőségeket el akarja kerülni.

- Egyik kiindulásunk a két háború közötti korszak volt. Vagyis mennyire voltak jelen Katalin számára a közvetlen előzmények akkori beszélgetéseikben és olvasmányaikban, így például MOÓR GYULA, HORVÁTH BARNA vagy esetleg éppen SZABÓ JÓZSEF?

- SZABÓ JÓZSEF az első években nem jogelméletet adott nekünk elő, hanem nemzetközi jogot. Hallatlanul nagyvonalú, vidám ember volt, gyönyörű kislánnyal, aki bejárt hozzá. Ő pedig mindenhez csuda derűsen viszonyult, a nőkkel szemben udvariasan bánt. Kis csitrik voltunk még, éppen tizenkilenc évesek, de mindenkinek előre köszönt, kezét csókolom, és ezt nekünk persze nagyon tetszett. Kiadott egy jegyzetet, de az elég hevenyészett volt; tulajdonképpen CSEKEY ISTVÁN¹⁶ közjogát adta elő. Viszont meghívott nagyon ismert kiemelkedő szakembereket — olyanokat, mint LENGYEL JÓZSEF, a közigazgatási bíróság utolsó főbírója, elnöke, aki előadást tartott nekünk a közigazgatási bíráskodásról általában, és ezen belül a magyar közigazgatási bíráskodásról is. Nagyon jó volt mindez, mert kicsit tágabbra nyitotta szemünket. Ráadásul akkoriban szüntették meg a Közigazgatási Bíróságot, 1950-ben.

- SZABÓ JÓZSEFnek volt egy éppen publikált könyve a közjogi bíráskodásról...
- Nem tudom, nem volt a kezünkben.
- A már öreg SZABÓ JÓZSEF nekem valamikor az 1980-as évek táján egy nyomdai kefelevonati példányt adott, és lehetséges, hogy akkor kerülhettek...
- Lehet, igen, hogy a disszidálása okán, de persze azt nem tudom máig sem, hogy miért disszidált.
- Biztos, hogy valóban¹⁷ disszidált?
- Igen. Nos, úgy volt, hogy ő elment, és hallottuk, hogy Sydneyben kötött ki, Ott is voltak évekig, és valamikor, már nem tudom, de talán 1982-ben, akkor már igen öregen, meghívtuk őt is harminc éves évfordulónkra, ANTALFFYt is. Akkorra már ő ANTALFFYval jóban volt, noha kezdetben fúrták egymást, pontosabban ANTALFFY fúrta őt. Akkoriban úgy beszéltek, hogy valamiféle eljárás lesz; mások azt mondták, hogy a felesége beteg volt, és csakis külföldön lehetett gyógykezeltetni. Ilyeneket mondtak, amiről én semmi közelebbit nem tudok, mert kislány voltam; ám a lényeg az, hogy valamikor az 1970-es évek közepén jöhetett haza, miután legalább tizenöt–húsz évet töltött külföldön...
- És Sydneyben lehetett időközben?
- Több helyszín is lehetett persze, de Sydneyt hallottam. Minket persze érdekelt, hogy hová mehetett a professzor, és már nem emlékezem arra, hogy ki mondta, miszerint talán egy félévvel vagy évvel disszidálása után már Sydneyben kapott katedrát. Ezt tudtuk, de azt nem, hogy tovább hová ment, és máig is sajnálom, hogy amikor újból találkoztam vele, nem kérdeztem meg tőle.

---

¹⁶ CSEKEY ISTVÁN (1889–1963), <<http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC02469/02700.htm>> és <<http://www.bibl.u-szeged.hu/exhib/evfordulo/csekey/csekey.html>>.

¹⁷ Döbbenetes erejű burkolt jellemzés a korról, hogy a határon átjutást feleségével valójában csak megkísérlő SZABÓ JÓZSEF és hitvese, akik itthon hosszú börtönbüntetésre és lényegében jövőjüktől is megfosztásra ítéltnek, eltűnnek még a helyi köztudomásból is. S a mindenben olyan tájékozott, professzori rangra emelkedő jogász-történész emlékezőhöz még Szabó József *Ki a káoszról, vissza Európába* Életrajzi, jogbölcseleti, alkotmányjogi, és jogpublicisztikai írások (Budapest: Kráter 1993) 203 o. [Teleszkóp] kései megjelenése ellenére sem jut el a hír, hogy egyik kedves professzora börtöneiből szabadulva Szegeden tengődve folytatta haláláig életét, gályapadra ítéltetett szegénységben.

Nagyon aranyos volt egyébként, még rám is kifejezetten emlékezett, pedig én akkor még kislány voltam.

- Egy BOLGÁR VERA nevű teremtéssel nem találkozott véletlenül?
- Nem.

• HORVÁTH BARNA tanítványai között ő volt talán az utolsó. Fővárosi illetőségű fiatal zsidó teremtés lehetett akkoriban. Mostanában, idős korban, a világ talán legjobb nevű jogtudományi folyóirata, az *American Journal of Comparative Law* tényleges szerkesztői munkát elvégző munkatársaként lett Michigan egyetemének kutatója, s mostanában nyugdíjasa. Matematikus vőlegényével még JÓZSEF ATTILA barátai voltak. Jogvégzetten a CHORIN-cégnek lett már Pesten, Vörösmarty-téri irodapalotájukban adminisztratív beosztottja. Én már végtelenül komoly, kiváló dolgozatokat publikált, magányossága ellenére roppant kedves és nyitott asszonyként ismertem meg.¹⁸ BOLGÁR ELEKnek volt unokahúg-szerű ifjú rokona, de utóbbi kommunistasága okán nem tartották vele a kapcsolatot.

• BOLGÁR ELEK¹⁹ még ismertem. Akkor kapta meg a frissen megalakított egyetemes jogtörténeti katedrát. Valószínűleg az ő kedvéért is alapították. A női választójog XX. századi alakulását kutatta (kíváncsiságból utánanézttem, hogy mi mást írt még; hát írogatott több mindent, de nem túl gazdag a munkássága, ámbar voltak cikkei). Ám 1919-ben Bécsben nagykövet, majd KUN BÉLA helyetteseként külügyi népbiztos volt. Azaz jó beosztású szalonbolsevik, amint ez teljesen jól kirajzolódott.

- Ő is afféle úri gyerek volt?

• Nem. BOLGÁR ELEK a Tanácsköztársaság után Amerikába ment, bár nem tudom, hogy mit csinált. De hazajöve, a háború után a külügyminisztériumban lett valamilyen cafrangos állása — államtitkár, majd követ magasságos szintjén — és itt a Belgrád-rakparton lakott. Ezt pedig azért tudom, mert annak idején engem BÓNIS az akkor születő tankönyvvel jegyzett el, ennek pedig BOLGÁR ELEK volt a kezdeményezője. Ez nem a SÁRLÓS-féle mű, a tankönyv, amit SÁRLÓS dedikált 1957-ben. 1952–1953-ról van még szó — én 1953-ban voltam ott fiatal tanársegéd — és BÓNIS megírt fejezeteket, majd küldte sorban ezeket BOLGÁR ELEKhez, vagy mert közösen csinálták, avagy lektorálási vagy hasonló célzattal. És bőbitás szobalány nyitott ajtót, az öreg pedig hallatlan *gentlemanként* viselkedett. Szobalány hozta a kávé, kifinomult nagypolgári otthona volt, gyönyörű képek, szőnyeg, rengeteg könyv és minden egyéb; nem is tudom, hány szobás lehetett a lakás, amiből én kettőt tudtam csak végiglátani. Kifejezetten polgár lehetett az öreg. S bár nem tudom, honnan jött, de csakis szalonbolsevik lehetett, egész habitusa olyan volt. Szóval biztosan nem született proletár volt. Nagyon sajnáltam, amikor meghalt. Persze BÓNIS-t is nagyon sajnáltam, amikor meghalt. Mert akkor jött SÁRLÓS MÁRTON a tanszékre. Igazából szólva, amennyiben BOLGÁR tovább él, feltehetően a tudománynak is jobb lett volna. Mentalitását illetően BOLGÁR ELEK kifejezetten liberális nagypolgári entellektüel zsidó, akihez képest — mondjuk — SZABÓ IMRE valamelyest lentebb volt. Ráadásul nagyon kellemes ember volt. Nem volt persze mély tudományos műveltségű, inkább politikailag és talán irodalmilag művelt, nagyon kellemes férfiú a mindennapi érintkezésben. Persze én csak egyszer töltöttem ott vele egy jó órányi időt; ebből pedig leginkább csak a stílust lehetett érzékelni.

- És BÓNIS GYÖRGY?

• BÓNIS Szegeden forradalmi bizottsági tag volt. Ezért őt ANTALFFY rengetegszer macerálta. KOVÁCS nem bántotta, de nem is védte, viszont teljesen kiszolgáltatta ANTALFFY-nak. Persze BÓNIS sem egyedül lett forradalmi bizottsági tag; számosan voltak ott. Ám utána állítólag olyan határozatot akartak hozni, miszerint az egyetemi katedrától KOVÁCS-ot és ANTALFFY-t megfosztják.

---

¹⁸ BOLGÁR VERA (1913–2003),

<http://www.law.umich.edu/historyandtraditions/faculty/Faculty_Lists/Alpha_Faculty/Pages/VeraBolg%C3%A1r.aspx>.

¹⁹ BOLGÁR ELEK (1883–1955), az MTA tagja (1949), <<http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC00523/02037.htm>>.

A végeredményt úgy kommentálták a szegediek, hogy tulajdonképpen ANTALFFY bosszúja volt BÓNIS kirúgatása.

- KOVÁCS PISTA milyen volt akkoriban?
- KOVÁCS ISTVÁN-ról a véleményem sem rossz, sem különösebben jó. Én SZEPINEK voltam nagyon jó barátja — na nem olyan, hanem csak amolyan értelemben — és ehhez képest sokszor fordultam elő tanszékükön, sokat nevetgélve együtt, amikor is KOVÁCS igen barátságos volt, joviális SZENTPÉTERIHEZ is, és mindenkihez. De volt benne egy olyan — jobb híján mondva — KÁLVINISTA vonás. Ahogy pedig körülugrálta őt ALADÁR, az különösen humoros volt.
- KOVÁCS már akkor egy olyan körülugrálható súlyú személyiség volt?
- Hogyne, igen.
- Én csak arról hallottam, mintha Debrecenben egykor még kommunista főispán, alispán vagy hasonló rangot töltött volna be.
- Az nem ez a KOVÁCS, hanem az, a KÁLMÁN volt. És nem Debrecenben...
- A jogtörténész KOVÁCS KÁLMÁN?
- Igen.
- Akkor KOVÁCS ISTVÁN mit csinált a koalíciós időkben és azután?
- Nem tudom közelebről, csak annyit, hogy valamilyen szerepe volt Debrecenben, de nem főispán, mert olyan magasra nem vitte; azt a magasságot KOVÁCS KÁLMÁN érte el.
- Akkor hogyan tehetett szert KOVÁCS ISTVÁN ilyen bennfentességre?
- Nézze, én azt hallottam — persze csak pletyka szinten —, hogy PAPP TIBOR²⁰ hűgát vévén el KOVÁCS feleségül, ő maga is észak-magyarországi lévén, és SZABÓ IMRE is ungvári lévén, meg a PAPP-család is valahonnan onnan...
- Beregszász, aminthogy POPOVICS BÉLA, a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó jogász szerkesztője is...
- Ez egy ilyen együtt futó társaság volt. Később úgy mutatták be nekem a felállást, hogy SZABÓ és PAPP TIBOR voltak az igazán összetartó elemek, és kvázi a KOVÁCSOK megúszták. Így hallottam, de korántsem biztos, hogy pontosan így is volt.
- És ez a házasság lett KOVÁCS családjának is az alapja...
- Igen, igen.
- És akkor végső soron PISTA egy hatalmával élő rossz...
- Nem, KOVÁCS egy jóindulatú férfiú volt, hallgatói irányában is. Az volt csak inkább humoros nekem, ahogy ők az ALADÁRRAL körülugrálták egymást. Ez nem volt szokás úriemberek közt így. Olyasmi mocorgott az agyamban, hogy mire való ez, mert ezt nem igényelheti KOVÁCS. Annál is inkább, mert EÖRSI GYULA sem igényelte...
- Mennyire lehetett benne KOVÁCS a politika fősodrában? Mert amikor én 1965-ben megismertem, ő egyfolytában benne volt, s valószínűleg nem véletlenül szakszervezeti, népfrengtos kapcsolatai sem...
- A fősodorban ANTALFFY volt, aki KOMÓCSINÉKKAL²¹ volt nagyon jóban. Mesélték SZABÓ IMRÉRŐL is, hogy olyan közel állt a hatalomhoz, hogy 1956 után őt akarták valami főembernek, de ő okosan elhárította ezt. PAPP TIBOR egyébként nagyon szimpatikus, kellemes ember volt.
- Jól ismertem még Pécsről, meg persze az Akadémiáról is...
- Én KOVÁCS feleségét nem ismertem, s így nem is tudom beazonosítani a PAPP-családot. Ám tény, hogy ANTALFFYVAL együtt BÓNISNAK igencsak betartottak, de ezt már tudtuk hova tenni: egyszerűen bosszúállásként fogtuk fel.
- Pécsen egy történet úgy esett meg, hogy BIHARI OTTÓ, aki abszolút a hatalom fősodrából érkezett és azon munkált mindvégig, hogy ezt megőrizze, tulajdonképpen elrontotta az életét, mert

²⁰ PAPP TIBOR (1921–1976), nekrológ in *Állam- és Jogtudomány* 19 (1976) 1, 109–110. o.

²¹ Lásd 'A rendszer emberei 4: A Komócsinok' <http://retro-szolnok.blog.hu/2011/01/25/a_rendszer_emberei_4>.

egyetlen társaságaként bányász elvtársakkal kellett innia a megyei pártbizottságon. Tehát volt egy helyi adottság, bizonyos *Kameradschaft*, ami megemésztette. Iszonyú volt látnom — kedveltem is, tiszteltem is —, hogy az orvosprofesszori kar sosem fogadta be. Izolált maradt, mint akinek csak egy bányászokból álló pártvezetés jutott. Nos, ilyen lehetett ANTALFFY és KOMÓCSIN kapcsolata is?

- Nem. ANTALFFY sokkal vagányabb volt. Ha valami egyáltalán elmondható ANTALFFYRÓL, az az, hogy pontosan olyan volt, mint aki kiváltságosan módos családból jött, ehhez képest tehát neki mindig volt elég pénze ahhoz, hogy megválassza, kivel fekszik és kivel iszik. Őt nem lehetett snassz társaságban látni. Ő KOMÓCSINnal olyan értelemben volt jóban, hogy KOMÓCSINÉkat állítólag az apja pénzelte. Ők pedig kvázi törlesztettek. Ennyit tudunk Szegeden.

- Akkor ezek szerint KOMÓCSIN, ez a nagyon kemény vonalas, is szociáldemokrata...

- Persze, persze, ez úgy történt, hogy a szocdemek hirtelen vörösek lettek. Ezt apámtól tudom, aki nagyon keservesen élte meg a fúziót; nagyon nem kedvelte, hogy és ahogy fuzionáltak. És a baráti körének számító polgáriassult szocdemek szintén nem szerették ezt. A KOMÓCSINÉk azonban határvonalon állhattak a proletár- és a polgáriassodott szociáldemokrata között, akik aztán gyorsan átlendültek.

- Kedves Katalin, megkérdezhetném, hogy milyen volt a világképe akkoriban? Ez az éppen felnőtt nagylány tisztelettel, érdeklődéssel figyelte ezeket a dolgokat?

- Volt egy politikailag nagyon érdeklődő, de később semmiféle szerepet nem vállaló bátyám, aki nálam három évvel idősebbként elvitt engem minden kutyaütésre. Szocdem ülésen ezért éppúgy voltam, mint szabadságpártin, és így tovább. Zárdista létemre egyáltalán nem idegenkedtem a politikától — olyannyira, hogy amikor 1948-ban egy centenáris dolgozatot kellett írni, első díjat nyertem vele. Mert volt egy pályázat középiskolások részére, amiben három–négy téma közül lehetett választani: a dualizmus pártjai, KÉTHLY ANNA, meg talán 1948 (de sohasem voltam annyira benne a XIX. században, hogy ezt válasszam). Viszont KÉTHLY ANNÁT²² főlálltam, sokat olvastam, és első díjat kaptam. A másodikat pedig CSILLIK BERCI, aki aztán orvosprofesszor lett,²³ a dualizmus pártjaival. Én mindég utáltam a dualizmus pártjait, és minden 48-as ifjúkori élményem arról szólt, hogy ide-oda járkáltam. Különben viszont az én bátyám olyan ember volt, aki hazahozta BERGYAJEVET, és azt olvasgattuk otthon. Pap tanárja adta oda neki, mi meg szépen végigolvastuk, pedig aztán volt benne minden, mondanom sem kell. Ilyen eklektikus műveltségem volt, és persze a kongregációban is tevékenykedtem. Ilyen háttérrel léptünk bele az 1948-as évbe. Amiről az első élményem az volt, hogy ki akartak rúgni, miután komoly protekcióval végre bekerültem az egyetemre. Ekkor az első adandó alkalommal a nálam egy évvel idősebb, másodéves joghallgató PÁLFFY ESZTER, akinek apja szegedi körépítész, odajött hozzám, és azt mondja: „Kati, nehogy azt mondd, hogy te kongregalista voltál!” Nahát, így kezdődött. Akár mondhatnám: hazugsággal kezdődött. Ezzel együtt persze érzekelnem kellett, hogy most már vigyázni kell. Még inkább azért, mert legjobb barátnőmet, MÁRIAFÖLDI KUNIGUNDÁT a RAJK-per kapcsán elvitték és lecsukták. Olyan hülyeséért, hogy pap bátyjához jött egy külföldi jezsuita, keresve bátyját lakásukon. De hát ő éppen vidéken volt, s barátnőm volt csupán egyedül otthon. A pap hagyott ott valami névjegyét. Később azonban a papot lekapták, mert csak besettenkedett a határon, beszökött, és meglelték nála MÁRIAFÖLDIÉK címét. Így indult az eljárás, és bezárták hat hétre legjobb barátnőmet. A húga éjjel kopogtatott be hozzánk, azért jött, mert KUNIT letartóztatták, de ő nem tud semmiről, és én se jövögessenek mostanában hozzájuk. Ez olyan nyomasztó történet volt. Hiszen nem sokkal korábban hallottam ANTALFFY kijelentését, hogy „Katika, most már minden elképzelhető!”, és erre barátnőmet lecsukják. Szörnyű volt, féltünk. Féltünk. Viszont szabadságunk a tudományos érdeklődésben megmaradt. Meg az egyetemen is emberek összekacsintottak, vagy legalább nem szolgáltatták ki egymást. Ez pedig jó volt. Voltak persze gondok is. Mert voltak olyanok, akikről tudtuk, hogy beköp majd minket. Világos volt, hogy kivel

²² KÉTHLY ANNA (1889–1976), <http://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%A9thly_Anna>.

²³ CSILLIK BERTALAN (1927–), <http://www.doktori.hu/index.php?menuid=192&sz_ID=4923>.

szemben kell tartózkodónak lennünk. Egészében mégis nagyon jó egyetemi éveket éltem, leszámítva azt, ami KUNIVAL történt. Persze, hogy is volt a kezdés? Afféle polgárlányként nadrágkosztümben megérkeztem az egyetemre, és már szembetalálkoztam egy szörnyen egyszerű emberrel, SCHWARZ úrral, aki szódáskocsisból lett az egyetem személyzeti főnöke. Fő tenorja persze az volt, hogy milyen szovjet filmet láttam utoljára. Elég gyorsan átlátta hát az ember, hogy miként kell viselkednie. Csak hát én nem néztem elég gyakran szovjet filmet. Aztán írt rólam egy véleményt, amit később megkaptam a minisztériumból, amikor bíró voltam (hiszen ekkor, 1956 után kiadták anyagainkat), és ebben a következő szentencia van: tehetségesnek mondják tanárai, de klerikális kispolgár, aki nem ír elég szorgalmasan falúság-cikkeket.

- Szóval, rátapintottak a lényegre? Katalin, két jogtörténésről nem beszélgettünk még, noha teljesen kívül esnek a fentebbi érdeklődési körön. Egyikük NAGY PISTA, aki a mi akadémiai intézeti könyvtárunkban, annak vezetőjeként lett öngyilkos, másikuk pedig RÉVÉSZ LÁSZLÓ, akinek nevével gyakran találkozhatunk, főként 1956 budapesti jogi kari eseményсора kapcsán.

- Amikor RÉVÉSZ kiment,²⁴ akkor itt hagyta feleségét, gyerekeiből pedig egyet vitt, egyet hagyott, így osztozkodva meg. RÉVÉSZT onnan ismerem, hogy ECKHARTtal együtt többször jött le a tanszékre. Másfél-két évtizeddel ezelőtt pedig egy igen csinos ősz öregúr jött velem szemben a folyosón és megszólított: Szegvári Katalint keresem. Nem RÉVÉSZ LÁSZLÓ? Dehogynem; és beszélgettünk. ECKHART tanszékére ő Kecskemétről került, ahol jogakadémista tanárként működött, a kisgazda pártnak valami helybeli korifeusa lehetett, s amikor 1956-os dolgait traktálták, hallottam, hogy ECKHART mellett kutatta az úriszéket. Később SÁPI BIBIRE²⁵ mondták, hogy elkobozta volna RÉVÉSZ anyagát, amiről én persze semmi közelebbit nem tudok. Ámde RÉVÉSZ meg is védte a kandidátusiját — nagyon művelt ember volt— s később, amikor megkeresett és kérdezte, hogy én mivel foglalkozom, adtam is neki könyvemből, meg adtam Romániából hozzám érkezett olyan anyagokat, amikkel én nem tudtam volna foglalkozni. Arra a kérdésemre, hogy ő mit kutat, azt válaszolta, hogy főleg protestáns egyháztörténetet. Ez volt 1987–1988 táján, a régi világban még, de amikor már lehetett látni, hogy lesz még itten valamiféle változás.

- És NAGY PISTA milyen volt?

- NAGY PISTÁT én csak futólag ismertem. Egészen fiatal tanársegéd volt ECKHART mellett, amikor ECKHARTék lejöttek Szegedre látogatóba 1953-ban vagy a következő évben, amikor már kezdett körülötte zavarosodni a víz. Mert kikezdték már. ECKHART tartott hát nekünk egy vendégelőadást, és NAGY PISTA csak egy fiatal srácként volt mellette. Magas, jóképű fiú volt egy fiatal lány szemével, és persze kedves valaki. Később hallottam, hogy depressziós volt. Én el sem akartam hinni, hogy ilyen hülyék legyenek az emberek.

---

²⁴ RÉVÉSZ LÁSZLÓ (1916–1999), <<http://mek.niif.hu/04000/04038/html/r.htm>>, s egyebek közt '»Forradalmi törvényesség« Magyarországon, 1957–1958: Jogtörténeti tanulmány' in *Magyar változások 1948–1978*, szerk. Deák Ernő (Bécs 1979), 97–112. o. [Integratio 13] szerzője., Életútja politikai részleteire lásd Argejő Éva 'Budapesttől Bernig: Révész László útja a forradalomból az emigrációba állambiztonsági források tükrében' *Betekintő* 2009/3 <http://www.betekinto.hu/2009_3_argejo>, valamint Mink András 'Forradalom egykor és most' *Beszélő* 16 (2011) 10 <<http://beszelo.c3.hu/cikkek/forradalom-egykor-es-most>>.

²⁵ SÁPI VILMOS.